

Roh-nin [rɔnin]: Roh (Rou); vandrande, vågor.
Nin; människa, person. **(1)** Ronin, herrelös samurai, nomadisk krigsmaskin; **(2)** Arbetslös, visstidsanställd, prekär arbetare; **(3)** Person som väntar på ny chans att komma in på universitetet, student som ännu inte lyckats slutföra sin universitetsutbildning och driver mellan kurser.

Roh-nin Förlag

Box 150 15, 104 65 Stockholm

Pg 21 64 14-3 (Roh-nin)

Org nr: 769610-4145

www.roh-nin.net

I samarbete med

Federativs förlag

Box 6113, 800 06 Gävle

Pg 1399-5 (Federativs)

www.federativsförlag.se

Att läsa Kapitalet politiskt

Harry Cleaver

FEDERATIVS

ISBN: 978-91-975797-1-1

Harry Cleaver 1979, första svenska utgåva 2007

Anti-copyright 2007, Harry Cleaver, Roh-Nin förlag och Federativs Förlag.
Texten är fri att sprida och kopiera så länge detta inte sker i vinstintresse. Om du kopierar eller återger material, ange alltid källa och informera författare och förlag.

Översättning: Roh-nin Förlag och Gustav Sjöberg.

Omslag och form: Viktor Grut

Tryck: Nørhaven A/S, Danmark 2007

Innehåll:

Förlagsförord	7
I: Introduktion	11
Att läsa <i>Kapitalet</i> nationalekonomiskt	25
Att läsa Marx filosofiskt	51
Att läsa <i>Kapitalet</i> politiskt	71
Att läsa kapitel ett	105
II: Varuformen	111
III: Värdets substans och storlek	133
(Kapitel ett, sektion 1)	
IV: Arbetets dubbelnatur	185
(Kapitel ett, sektion 2)	
V: Värdeformen	197
(Kapitel ett, sektion 3)	
VI: Slutsatser	236
Litteraturförteckning	241
Instuderingsfrågor	251
Internetresurser	261
Register	265

Utgivarnas inledning

Harry Cleaver skrev boken *Att läsa Kapitalet politiskt* i slutet av 70-talet. Det är idag närmare 30 år sedan. En lång tid enligt vissa mått. Men ändå utgjorde det sena 70-talet på sätt och vis början på vår tid. Det så kallade keynesianska-fordistiska arrangemang som präglat efterkrigstidens ekonomi, med sin betoning på storskalig tillverkningsindustri, hade så smått börjat haverera. Inflationen skenade. Arbetslösheten, som trängts tillbaka de föregående decennierna, steg nu åter, och detta trots att tjänstesektorn och universiteten växte. De politiska proteströrelserna och den revolutionära organiseringen fick i hög grad en ny form, och var ofta mer eller mindre oigenkännlig som sådan (medborgarrättsrörelse, ungdomsrevolt, studentrevolt, antikrigsrörelse, alternativrörelse etc., liksom ny-tändning i kvinnorörelsen, sektvänstern och den traditionella arbetarrörelsen), inte minst genom själva den mångfald frågor den var engagerad i, i vilka "arbetarklassen" inte intog någon

privilegierad ställning. Sammanfattningsvis en situation som ställde den revolutionära kritiken av kapitalismen inför en viss utmaning.

Cleavers bok är nu inte i första hand en analys av de förhållanden som kommit att avlösa efterkrigstidens fordism, utan snarare en diskussion om de politiska och metodologiska förutsättningarna för en sådan analys. Han tar sig an en diskussion om marxismens grundbegrepp, och utvecklar en förståelse av dem enligt vilken de inte nödvändigtvis är så intimt förknippade med det avlönade arbetet inom tillverkningsindustrin, som i sin tur varit så intimt förknippad med den manliga delen av arbetarklassen.

Själva huvudlinjen i Cleavers ansats att söka vitalisera marxismen är att sätta fokus på klasskampen. Det kan tyckas som ett paradoxalt drag, att "uppdatera" marxismen med ett så arkaiskt begrepp som klasskamp. Det är nog många som är eniga om att vi alltjämt lever i ett klassamhälle, men att därifrån tänka sig arbetarklassen som en aktör på den politiska arenan kan ändå framstå som främmande. Vad Cleaver syftar på är dock inte klasskamp i termer av en klass som först formas i det ekonomiska produktionsförhållandet och sedan träder in på en politisk arena i syfte att realisera ett historiskt intresse, eller liknande. Cleaver menar snarare att kapitalet – eller med andra ord själva produktionsförhållandet – självt *är* klasskamp. Det finns här inte nödvändigtvis en rörelse som passerar en arbetaridentitet. Cleaver spårar en logik enligt vilken *påförandet av arbetet* samt motståndet mot detta löper genom hela mångfalden i samhällsväven. Detta är med andra ord någonting som drabbar och utkämpas i de mest skilda kretsar, vare sig dessa identifierar sig själva som arbetarklass eller inte – och sociala rörelser, vare sig dessa identifierar sig själva som arbetarrörelse eller inte. Oppositionen mellan de båda diametralt motsatta intressena finns snart sagt överallt, och följaktligen kan inte bara delförluster utan även delsegrar ernås inom de mest skilda områden av livet.

Cleaver fokuserar på oavgjordheten i dessa motsättningar, och vänder sig därvidlag mot hela den strömning inom marxismen som tenderar att se arbetarklassen som ett rent passivt offer för kapitalets illvilliga strategier och/eller destruktiva inneboende logik.

Man skulle kan tycka att Cleaver ibland tecknar såväl klassrelationen som den marxistiska traditionen i väl grova drag. Visst finns det mycket att tillägga och mycket som hyvlas av lite väl snabbt. Men det stora värdet med denna bok är att den etablerar ett sorts strategiskt fokus. Den drar uppmärksamhet till vad som är av den mest avgörande politiska betydelsen: hur vi kringsskär kapitalets strategier och koordinerar nya kampcykler.

Roh-Nin, oktober 2006

I: Introduktion

I denna bok gör jag en nyläsning av Karl Marx värdelära, i form av ett detaljerat studium av kapitel ett i första volymen av *Kapitalet*. Syftet är att ta fram värdelärans politiska användbarhet genom att situera det första kapitlets abstrakta begrepp inom Marx övergripande analys av formerna för klasskamp i kapitalistiska samhällen. Jag försöker gå tillbaka till vad jag tror var Marx ursprungliga syfte: han skrev *Kapitalet* för att placera ett vapen i händerna på arbetarna. I *Kapitalet* lade han fram en detaljerad analys av den grundläggande dynamiken i kamperna mellan kapitalistklassen och arbetarklassen.¹ Genom att läsa *Kapitalet* som ett politiskt dokument kan arbetare i detalj studera de olika metoder kapitalistklassen har använt för att

¹ För Marx och för de flesta marxister som gått i hans fotspår, har begreppet "arbetarklass" främst åsyftat den industriella arbetarklassen av avlönade arbetare som producerade varor (som kan vara artefakter, jordbruksprodukter eller tjänster). Av skäl som kommer att framgå klarare senare

undertrycka dem, liksom de metoder de själva har brukat för att bekämpa denna dominans.

Under det senaste halvsekle har dock *Kapitalet* inte bara sällan lästs på ett sådant sätt, utan rentav nonchalerats. Det är ingen överdrift att påstå att ett seriöst studium av boken har varit ett ovanligt och isolerat fenomen i såväl öst som väst, trots dess berömdhet och kvasireligiösa status i den socialistiska världen. Många har talat om den, men få har på allvar studerat den. När den väl har lästs har marxister av olika schatteringar oftast behandlat den som ett verk inom nationalekonomi, inom ekonomisk historia, inom sociologi eller till och med inom filosofi. På så vis har den tjänat som ett objekt för akademiska studier snarare än som ett politiskt redskap. Arvet från denna marxistiska tradition har åstadkommit föga mer än att fjärma boken från klasskampens slagfält.

Detta försummande har på senare tid ersatts med ett återupptäckande av Marx skrifter runt om i världen, och då särskilt av *Kapitalet*. Det har uppstått olika marxistiska tankeinriktningar, både bland akademiska och aktivistiska grupper. Tyvärr har en stor del av dessa studier följt de tidigare tolkningar som ignorerade eller underskattade *Kapitalets* användbarhet som politiskt redskap i händerna på arbetare. Få och utspridda är de som har återupptäckt *Kapitalet* som vapen och läst den politiskt. Den introduktion du nu håller i handen skisserar de olika traditionella och samtida förhållningssätten till Marx och placerar de politiska läsningarna av *Kapitalet* i denna kontext. Huvuddelen av boken försöker bidra till en sådan läsning av *Kapitalet* genom att föra fram en politisk läsning av Marx värde-
lära.

i texten använder jag begreppet "arbetarklass" för att beteckna inte bara avlönade industriarbetare, utan även ett brett spektrum av oavlönade arbetare. Bland dessa finns hemmafruar, barn, studenter och bönder, vilkas verksamhet under kapitalismen består främst i produktionen och reproduktionen av förmågan och viljan att utföra aktiviteter (inklusive industriarbete) som bidrar till upprätthållandet av systemet.

För att kunna skissera de olika förhållningssätten till Marx börjar jag med att diskutera den allmänna karaktären av vår tids återupptäckt och placera den inom det större sammanhang som den är en del av: det kapitalistiska systemets globala kris. Det var början på denna kris som ledde många tillbaka till Marx teoretiska och politiska idéer.

Efter denna skiss fortsätter jag med analysen av *Kapitalets* första kapitel. I mitt andra kapitel diskuterar jag de politiska skälen till varför det var viktigt för Marx att låta verket inledas med analysen av varorna. Varuformen är nämligen den grundläggande formen av kapitalistiskt påförande av arbete, och därför grundläggande för klasskampen. I kapitel tre tolkar jag Marx analys av värdets substans som arbete påfört av kapitalisten, och diskuterar den kamp om arbetstiden som vi finner bakom värdets mått – samhälleligt nödvändig arbetstid. I kapitel fyra analyserar jag slutligen de sätt på vilka de olika formerna av värde (enkel form, utvecklad form, allmän form och penningform) uttrycker klassrelationerna i ett kapitalistiskt samhälle samt vad de lär oss om arbetarklassens kamp.

Genom att sätta denna studie i relation till Marx egen förståelse av *Kapitalet*, genom att låta läsningen av dess första kapitel utgöra grunden för en läsning av de följande samt genom att förstå de olika värdeformerna utifrån den samtida krisen, hoppas jag kunna ge några bidrag till avmystifierandet av "värdeteorin" och till att öka dess användbarhet i utvecklingen av arbetares strategier för att handskas med kapitalet.

Den kapitalistiska krisen

Kapitalismens pågående kris började framträda på 1960-talet i form av ett brett spektrum av till synes orelaterade störningar. Ett antal samhällsinstitutioner började krackelera under påverkan av en mångfald nya samhällskonflikter. Till en början framstod den svarta medborgarrättsrörelsens krav i USA, det växande missnöjet bland studenter och kvinnor i många delar av världen,

samt förnyade bondekamper i Asien, Afrika och Latinamerika som åtskilda, oberoende motståndshandlingar mot efterkrigstidens spridning av kapitalism och amerikansk hegemoni. Rasdiskriminering, akademisk likriktning, alienation, utsugning, imperialism, avhumanisering, sexuellt förtryck, konsumism, miljöförstöring – en efter en blev dessa det moderna samhällets mörka sidor föremål för en omskakande krigsförklaring som tycktes hota med samhällets sammanbrott.

När dessa samhällskonflikter fann sina verbala och fysiska uttryck och utvecklades till samhällseliga rörelser, blev det alltmer uppenbart att deras inbördes oberoende blott var skenbart. I USA svepte revolten mot rasdiskriminering vidare från den lantliga södern till nordstaternas ghetton och exploderade där i stadsgerillakrig och omfattande rörelser som strävade efter ökad välfärd. När affärslivet försökte få bort de unga svarta från gatorna förde de istället med sig sin militanta hållning in i fabrikena och gjorde kampen mot "niggermation" till en betydande del av den växande industriella revolten mot arbetet. Den svarta revolten spred sig även i skolorna och armén, där den kom att utgöra ett nyckelelement i kampen mot likriktning, mot universitetet som fabrik och senare mot inkallelserna till Vietnamkriget. Antikrigsrörelsen länkade samman dessa åtskilda kamper, och dess koppling till Sydostasiens bönder fann sitt slutgiltiga uttryck i slagordet "Seger åt FNL" och vajande Vietcong-flaggor på ockuperade universitetsbyggnader. Men på intet sätt var samröret mellan dessa samhällsuppror begränsat till relationen mellan Amerika och Sydostasien.

Norr om Vietnam drog den stora kinesiska kulturrevolutionen till sig hela världens uppmärksamhet när den reste en fana av folkligt uppror inom det socialistiska lägret – både en påminnelse om Budapest och en försmak av Prag. Även Japan – österns kapitalistiska underverk – skakades av växande och sinsemellan relaterade revolter från studenter, arbetare och bönder när Våröffensiven och Röda armén tog kål på myten

om landets stabila situation. I Europa bröt liknande revolter ut i kritiska områden. Franska demonstrationer i sympati med Vietnams sak bidrog till att det historiska upproret i maj 1968 bröt ut, då miljontals studenter och arbetare höjde revoltens röda och svarta fanor på barrikaderna i Paris. I Östeuropa var det oroligt bland både studenter och arbetare, med protester mot såväl lokalt förtryck som den sovjetiska dominansen, vilket ledde till först ekonomiska och politiska reformer och sedan till invasionen av ryska stridsvagnar. I Italien var den "heta hösten" 1969 bara en explosion i en allt mer kritisk social situation. I Portugal upprepades den amerikanska erfarenheten, fast bara än mer dramatiskt, när utdragna koloniala krig i Afrika slet sönder både det portugisiska samhället och armén. Som svar på stridigheterna i kolonierna blossade en revolution upp i hemlandet.

Inom den amerikanska rörelsen, liksom på andra håll, mögnade kvinnornas revolt, vilket satte käppar i hjulet för patriarkatets dominans. Revolten överskred hippiekulturens och vänsterns krav på sexuell frigörelse för att istället utgöra ett självständigt krav på kvinnans frigörelse som ett konstitutivt moment i den övergripande kampen. Förvisso dolde den stolta självständigheten hos kvinnor, svarta, ursprungsbefolkningar och diverse "nationaliteter" delvis hur komplementära deras kamper egentligen var. Till och med de internationella miljörelserna, som ursprungligen skapades av kapitalismen för dess egna syften, förvandlades delvis till radikala utmaningar för en världsordning som bekämpade människor snarare än fattigdom och som spred dödliga gifter i Sydostasien samtidigt som den pläderade för en ren miljö.²

När dessa konflikter trots sin globala och sektoriella mångfald cirkulerade och smälte samman, kom de att utgöra en hotande och allt tilltagande fara för det internationella kapitalistiska

² Steve Weissmann, "Why the population bomb is a Rockefeller baby", *Ramparts* 8, nr 11 (1970), 42–47.

systemet. Tillsammans formade de en global kampcykel som, på en och samma gång enkel och komplex, kom att skaka hela den kapitalistiska samhällsordningen i dess grundvalar och försätta kapitalet i en kris av historiska proportioner.³

Samtidigt blev på vissa sätt krisens djup och kampens globala dimensioner verkligt synliga först på 1970-talet, när upprepade kriser av internationell karaktär följde på varandra. I juni 1971 markerade Richard Nixons öppning mot Kina slutet på kalla kriget, och därigenom början på de diplomatiska problemen USA och Japan emellan. I augusti övergav Nixon dollarns koppling till guld och förstörde därmed det monetära system som präglat den kapitalistiska västvärlden under efterkrigstiden. Denna åtgärd födde tillsammans med importtullarna en ny diplomatisk kris, som inbegrep Kanada, Västeuropa och Japan. Dessa tilltag deklarerade, i anslutning till nedskärningar inom det amerikanska samhället, slutet på tillväxtideologin, slutet på "New Frontier", "The Great Society" och "Utvecklingens decennium".

På dessa förändringar följde snart nog andra. Först kom den globala matkrisen 1972–74, då matpriserna i väst höjdes och massvält tilläts pågå i Asien och Afrika, och sedan den globala energikrisen 1973–74, då oljepriserna höjdes och blickpunkten för kapitalistisk utveckling vändes mot OPEC-länderna medan nordöstra USA, Storbritannien och stora delar av Västeuropa kastades in i 1974–75 års globala lågkonjunktur. 1975 och 1976 utbröt mat- och energikrisen även i Östeuropa och Sovjetunionen, i samband med att de socialistiska planerarna höjde priserna på dessa varor – något som provocerade fram omfattande sociala oroligheter. Vid denna punkt var cykeln komplett. Varken krisens djup eller dess globala omfång kunde längre ifrågasättas.

³ En partiell analys av denna kampcykel påbörjas i *Zerowork* 1 (1975) och 2 (1977).

Marx återkomst

Det var mitt i denna cykel av samhällskonflikter och global kris som intresset för Marx åter vaknade till liv. Världen över började *Kapitalet* åter läsas och studeras. Intresset för Marx kan sägas ha utgjort en del av de omfattande försöken att begripa och hantera tidens kriser. Vändningen mot Marx innebar ett sökande efter både självinsikt och strategier i en situation som saknade tidigare motstycke. Detta sökande gav liv åt ett brett spektrum av Marx-studier hos oberoende grupper i skolor, fabriker, fängelser och aktivistmiljöer. Konfronterade med ofruktbarheten i både de reformistiska teorierna och den traditionella vänsterns strategiska formler återgick dessa grupper till att utforska Marx begrepp om klasskamp och revolution mot kapitalismen.

Som svar på studenternas krav började det samtidigt ges universitetskurer med examinationsmöjligheter i marxistisk teori.⁴ Medborgarrättsrörelsen krävde kurser i etnicitet. Antikrigsrörelsen skapade ett allmänt stöd för alternativ historieskrivning, upprorisk sociologi och radikal ekonomi. Kvinno-rörelsen framtvängde universitetsprogram för kvinnostudier. Inom de nya radikala utrymmen som nu uppläts inom utbildningens traditionella strukturer, har även studiet av Marx kommit att ta allt större plats i takt med att radikala studenter och professorer stött på samma gränser för konventionell radikal kunskap som deras motsvarigheter utanför akademien: de insåg

⁴ 60-talets kamper innebar en omvälvning av den situation som rådde under 50-talet, då det bara fanns en enda marxist som hade en lärostol i ekonomi vid ett amerikanskt universitet (Paul Baran vid Stanford), medan det nu finns dussintals över hela landet. Det finns utbildningar som leder fram till vad man kan kalla en doktorsexamen i marxism vid flera universitet, till exempel University of Massachusetts (Amherst), New School for Social Research (New York) och American University (Washington DC). Vid andra, som Stanford, University of Texas, Yale och Harvard, kan studenter specialisera sig på marxism och finna tillräckligt intresserade handledare för att skriva marxistiska avhandlingar.

alla hur de traditionella förhållningssätten misslyckats med att förklara den rådande samhälleliga krisen och bidra med medel till att analysera alternativa handlingsstrategier.

Trots detta vore det ett misstag att betrakta marxismens återkomst enbart utifrån problemen som mötte de olika individer och grupper som formade kärnan i 1960- och 70-talens samhälleliga revolter. Krisen har framför allt varit det kapitalistiska systemets kris och därmed en kris för kapitalismens ideologer och planerare. Som ett resultat har även dessa ett intresse av en omvärdering av Marx. För att förstå detta måste vi inse att denna kris på varje punkt är minst lika djup och grundläggande som det globala kapitalistiska systemets förra kris: trettioalets stora depression. Den perioden blev till en djupgående vändpunkt i kapitalismens historiska utveckling, eftersom den visade att maktrelationerna mellan klasserna och därmed själva den samhälleliga strukturen hade blivit så pass förändrad att näringslivets gamla cykliska nedgångstendens inte längre kunde lösa sociala oroligheter på klassiskt manér – nämligen genom höjd arbetslöshet och lönesänkningar. Arbetarkampernas växande styrka under 1920- och 30-talen omöjliggjorde detta genom att förhindra alla större lönesänkningar och ansätta staten med allt hårdare krav på arbete och social välfärd. För att överleva krisen krävde kapitalismen en ny strategi och en ny ideologi som kunde ersätta "laissez-faire". Lösningen blev en ideologi för tillväxt och full sysselsättning som baserades på ett utnyttjande av arbetarnas kamp för högre löner genom kollektivt framhandlade produktivitetsöverenskommelser. Att lönerna och därmed efterfrågan inte steg snabbare än produktiviteten skulle garanteras av statliga ingripanden i form av finanspolitik. Med andra ord: det amerikanska svaret på kapitalismens förra kris var keynesianism som strategi och ideologi.⁵ Den tyska och italienska

⁵ Denna analys har utvecklats i Mario Trontis "Workers and capital", *Telos* 14 (1972), 25–62; Guido Baldi, "Theses on mass worker and social capital", *Radical America* 6, nr 3 (1972), 3–21; och Antonio Negri, "Keynes och den

fascismens nederlag i andra världskriget innebar, tillsammans med isoleringen av de sovjetiska och kinesiska socialistiska systemen, att det amerikanska svaret kom att bli lösningen för hela den kapitalistiska västvärlden. Denna lösning institutionaliserades internationellt genom FN-systemet och IMF-avtalen, vilka skrevs under i Bretton Woods 1944.

Vad vi måste inse är att det sena 1960-talets internationella cykel av samhällseliga konflikter signalerade den keynesianska strategins kollaps i de enskilda länderna, medan det internationella monetära systemets kollaps 1971 visade att krisen utgjorde den keynesianska erans sammanbrott på ett globalt plan. Det är på grund av att de konfronteras med denna typ av för hela systemet djupgående historiska kriser som den kapitalistiska ekonomins och socialpolitikens teoretiker och arkitekter har ett intresse av att gå tillbaka till Marx. I dessa tider, när de stora systemen faller samman, när de keynesianska ekonomernas och teknokraternas fiskala och monetära justeringar dagligen visar sig vara oanvändbara, borde vi inte förvånas över att se en ny tolerans för totaliserande teorier om kris och samhällsutveckling.⁶ Eftersom kris är det enda svar kapitalismens strateger har kunnat finna på det globala sammanbrottet, är de villiga att lyssna till alla nya teorier som kan hjälpa dem att finna en lösning. Kort uttryckt: de vill begagna sig av återupptäckten av Marx för att se om några användbara lärdomar kan dras.

Även om detta till en början må verka långsökt, räcker det med ett kortfattat sammandrag av den marxistiska traditionen

kapitalistiska teorin om staten", *Fronesis* nr 3–4 (2000), 106–116. En mer detaljerad diskussion av denna analys presenteras nedan i avsnittet om att läsa *Kapitalet* politiskt.

⁶ Parallellt med återupptäckten av Marx har det även skett en renässans för Hegel, den enda borgerliga tänkare vars totaliserande vision kunde matcha Marx egen. För översikter över Hegelrenässansen se Anthony Quinton, "Spreading Hegel's wings", *New York Review of Books*, (29:e maj 1975), 34–37; Mark Poster, "The Hegel renaissance", *Telos* 16 (1973), 109–127; samt John Heckman, "Hippolyte and the Hegel revival in France", *Telos* 16 (1973), 128–145.

för att visa på viktiga fall där Marx har använts inte för att underblåsa revolution utan för att förhindra den.

Teoretiker av näringslivets cykler, specialister på tillväxtteori, experter på industriell organisering och andra ortodoxa ekonomer har ofta utgått från Marx skrifter när de utformat sina verk.⁷ Ett av de mest välkända exemplen är kanske Wassily Leontief, fadern till den moderna input/output-analysen som ligger till grund för många av dagens kapitalistiska planeringsmodeller. Rötterna till hans idéer, erkänner han själv villigt, finns delvis i Marx reproduktionsscheman i andra volymen av *Kapitalet*. Än mer långtgående är den användning man haft av ortodoxa Marxtolkningar i sovjetstatens rättfärdigande av förtryck och kontrarevolution. Med tanke på dess historia är det inte svårt att se varför det funnits ekonomiska resurser för marxistiska studier och varför dagstidningar och akademiska tidskrifter berett spaltutrymme åt att följa och utvärdera den senaste marxistiska forskningen.⁸

⁷ Ett antal borgerliga utvärderingar av Marx användbarhet inom borgerlig teori finns i David Horowitz, red., *Marx and modern economics*, (Monthly Review Press, 1968). Se särskilt essäerna av O. Lange, W. Leontief, J. Robinson, Fan-Hung, L.R. Klein och S. Tsuru. Bland de andra som uttryckligen har utgått från Marx finns William Baumol i *Economic dynamics*, (Macmillan, 1970), och Irma Adelman i *Theories of economic growth and development*, (Stanford University Press, 1961). Den skuld ekonomer som Joseph Schumpeter står i till Marx är välkänd.

⁸ Exempel på sådana översikter över radikalt tänkande i akademiska tidskrifter och ledande press är Martin Bronfenbrenner, "Radical economics in America: A 1970 Survey", *Journal of Economic Literature* 8, nr 3 (1970), 747–766; S.T. Worland, "Radical political economy as a 'Scientific revolution'", *Southern Economics Journal* 39, nr 2 (1972), 274–284; och "The Marx men", *Wall Street Journal* (5:e februari 1975). *New York Times* gick så långt att de bad den radikala ekonomen David Gordon från New York-skolan presentera sin syn på den aktuella krisen i *New York Times Magazine*, "Recession is capitalism as usual" (27:e april 1975).

Alternativa förhållningssätt till Marx

Med tanke på det dubbla intresse som ligger bakom marxismens renässans – vissa vill använda sig av Marx för att påskynda en förändring av samhället, andra för att hindra denna förändring – är det viktigt att vara klar över de olika förhållningssätten till Marx och vad dessa förhållningssätt implicerar. Återupptäckstens grundläggande form har varit ett förnyat studium av Marx verk liksom av hans främsta lärjungars och uttolkares. Tillsammans utgör dessa verk den ”marxistiska traditionen” i dess totalitet, förstådd som ett ackumulativt tankesystem. I viss utsträckning har marxismens återkomst även fört med sig något mer användbara studier av denna tradition utifrån dess historiska sammanhang – att studera ”marxistiskt tänkande” som en del av samhällets historiska utveckling. I båda fallen finns det flera möjliga sätt att kategorisera återkomstens litteratur och den tradition som den vilar på vad gäller förhållningssätt till läsandet av Marx i allmänhet och av *Kapitalet* i synnerhet.

Ett vanligt sätt att förstå denna splittring är att tolka den som ett uttryck för olika ideologiska linjer, och särskilt då brytningen mellan ortodox marxism – med vilket vanligen menas marxism-leninism i olika stalinistiska eller trotskistiska varianter – och icke-ortodox marxism – där olika revisionistiska tendenser kan urskiljas från andra internationalens socialdemokrati via rådskommunisterna och de så kallade västerländska marxisterna under mellankrigstiden till efterkrigstidens olika nymarxistiska tendenser. Tyvärr leder oss en sådan analys till att jämföra de politiska slutsatser som dragits snarare än de olika förhållningssätten till läsandet av Marx.

En annan, betydligt mer användbar skiljelinje, går mellan de läsningar av Marx som är i grunden ideologiska – oavsett vilken linje de följer – och de läsningar som vi kan kalla strategiska. Distinktionen är avsedd att skilja mellan de Marxläsningar som utgår från att hans verk framför allt utgör en ideologisk kritik eller kritisk tolkning av kapitalismen, och dem som ser hans

verk både som en kritik av ideologin som sådan och en strategisk dekryptering av klasskriget.

Begreppet strategisk läsning bör här förstås i militär mening, eftersom det söker använda Marx tänkande som ett vapen i klasskriget. Jag instämmer i invändningen att även ideologi är en sorts vapen. Men, för att nu fortsätta med den militära liknelsen, vad det här kommer an på är skillnaden mellan ett vapen som propaganda, det vill säga som snäv taktik, och själva strategins vapen, vilket befinner sig på en helt annan nivå. För att parafrasera Karl von Clausewitz: strategi låter oss förstå klasskrigets grundläggande karaktär, situera dess olika kamper, bedöma var och en av dessa kampers skiftande taktiker, och förstå hur de olika taktikerna och kamperna bättre kan föras samman för att uppnå seger.⁹

I detta fall måste en ytterligare distinktion göras för att avgöra om den strategiska dechifferingen utgår från kapitalets eller arbetarklassens synvinkel. I det förra fallet finner vi den form av läsning som Leontief gjorde – det vill säga en läsning som hjälper till att utveckla kapitalistiska strategier. I det senare hittar vi läsningar som bidrar till att klargöra och utveckla arbetarklassens kamp.

Gränslinjerna mellan ideologiska och strategiska läsningar korsas även av en tredje klyfta som är särskilt viktig på grund av dess användbarhet för förståelsen av marxismens nuvarande status. Det gäller distinktionen mellan att läsa Marx som filosofi, att läsa honom – och då särskilt *Kapitalet* – som nationalekonomi, och att läsa honom politiskt. Att läsa Marx filosofiskt är i bästa fall att läsa hans verk som kritiska tolkningar, som en sorts ideologi. Att läsa Marx som nationalekonomi kan rymma ideologiska element – i de fall då målet ligger i att kritisera

⁹ Clausewitz säger: "... strategin utformar krigsplanen och dess mål bestämmer de enskilda stridshandlingar, som skall leda till målet. Det innebär att strategin skisserar de olika operationerna och inlemmar de enskilda striderna i dem." (Carl Von Clausewitz, *Om kriget*, (Bonniers, 2002), 143).

kapitalismen – men det kan också, vilket är desto viktigare, innehålla inslag av en strategisk läsning i kapitalets intresse. Det inbegriper läsandet av *Kapitalet* som ett verk om ekonomisk teori inom historiematerialismens ram. Svagheter och riskerna i att läsa Marx som filosofi eller som nationalekonomi är de risker som kännetecknar alla ideologiska läsningar. Oavsett hur kritiska de är till kapitalismens olika kännetecken så är de i grund och botten inget annat än passiva uttolkare av den samhälleliga situationen. Med tanke på sådana teorier bör vi aldrig glömma Marx med rätta berömda maxim: ”Filosoferna har bara tolkat världen på olika sätt, det gäller att förändra den.”¹⁰ Det är inte det att tolkningarna skulle vara oanvändbara. Om de är korrekta kan de istället bidra med just en av de saker som kapitalet behöver för att planera sina strategier. De national-ekonomiska läsningar som tolkar Marx på sätt som skapar potentiellt användbara strategiska implikationer för kapitalet under denna period, är inte oskyldiga utan måste ses som potentiellt farliga för arbetarklassen.

Återstår så att definiera vad jag menar med en politisk läsning av Marx. Alla läsningar är politiska i så mån att de inbegriper verkliga politiska val och implikationer för klassrelationerna. Ändå vill jag här lägga beslag på termen ”politisk” för att beteckna den strategiska läsning av Marx som sker ur arbetarklassens perspektiv. Det är en läsning som självmedvetet och ensidigt förhåller sig utifrån varje begrepps mening och relevans för klasskampen omedelbara utveckling. Det är en läsning som avfärdar varje opartisk tolkning och abstrakt teoretiserande för att först som sist förstå begreppen utifrån den konkreta kamp som de tematiserar. Detta, vill jag hävda, är den enda Marxläsning som kan sägas göras ur ett arbetarklassperspektiv eftersom det är den enda som talar direkt till klassens behov av att klargöra omfattningen av och strukturen för dess egen makt och strategi.

¹⁰ Detta är den elfte tesen om Feuerbach. Se Karl Marx, ”Tesen om Feuerbach”, *Människans frigörelse*, (Daidalos, 1995), 133.

Diagrammet i figur 1 illustrerar de principiella distinktioner som kan göras mellan de olika förhållningssätten till läsandet av Marx. Dessa är givetvis inte de enda möjliga distinktionerna, men jag har funnit dem användbara för att särskilja de olika tendenserna inom den samtida återupptäckten av marxismen och de traditioner på vilka dessa vilar. Eftersom jag har försökt skriva föreliggande bok som en politisk läsning av *Kapitalet*, ämnar jag nu ytterligare klargöra dessa distinktioner för att på så sätt situera mitt verk och antyda varför dess förhållningssätt innebär ett markant brott med de övriga. Jag visar detta genom att skissera några av de traditionella nationalekonomiska och filosofiska Marxläsningarnas historia, grundläggande egenskaper och svagheter, för att sedan övergå till vad det innebär att läsa Marx politiskt och illustrera hur detta förhållningssätt medför en användbar politisk omtolkning av många av de andra förhållningssättens insikter, samtidigt som det undviker att upprepa deras misstag.

Figur 1: Förhållningssätt till läsandet av Marx

	Ideologiska läsningar	Strategiska läsningar
Nationalekonomiska läsningar	Ur kapitalets perspektiv	Ur kapitalets perspektiv
Filosofiska läsningar	Ur kapitalets perspektiv	Tom mängd
Politiska läsningar	Tom mängd	Ur ett arbetar-klassperspektiv

Att läsa *Kapitalet* national-ekonomiskt

En av de mest framträdande aspekterna av den pågående återupptäckten av marxismen är att man återgått till att läsa *Kapitalet* som ett nationalekonomiskt verk. Detta har en lång tradition, och uppstod på den andra internationalens tid (1898–1914), för att därefter fortsätta genom den ortodoxa marxismens historia samt inom ett antal revisionistiska varianter utanför ortodoxin. För att definiera *Kapitalet* som ett nationalekonomiskt verk, som så många har gjort, krävs en förklaring inte bara av vad nationalekonomi är, utan också av vad detta fält *innehåller* respektive *utesluter*.

Andra internationalens nationalekonomi

Den traditionella distinktionen har som regel inneburit att man definierat nationalekonomin utifrån de klassiska nationalekonomerna från Adam Smith till David Ricardo. Följaktligen sysslar nationalekonomin med den samhällseliga sfär som innefattar produktion, utbyte och distribution av varor. Utifrån en läsning av Marx anmärkningar i sitt berömda förord till *Till kritiken av den politiska ekonomin*, har denna ekonomiska sfär identifierats med samhällets ”ekonomiska bas”, ”på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig”.¹¹ Inom denna ekonomiska bas ses produktionssättet som den avgörande instansen, vars egen utveckling avgörs av den dialektiska interaktionen mellan de materiella produktivkrafterna (teknologi, organisation etc.) och de samhällseliga produktionsförhållandena (kapitalister mot arbetare). Utifrån detta ramverk av bas/överbyggnad tolkade Engels och hans efterföljare *Kapitalet* som den mest sanna, mest vetenskapliga analysen av det kapitalistiska

¹¹ Karl Marx, *Till kritiken av den politiska ekonomin*, (Proletärkultur, 1981), 9.

produktionssättet och de därpå baserade utbytes- och distributionsförhållandena. Vid påpekandet att Marx i titeln till *Till kritiken ...* och undertiteln till *Kapitalet* kallat dessa verk för en kritik av nationalekonomin, blev svaret att kritiken bara riktade sig mot klassisk nationalekonomi, vars felaktigheter Marx rättat till för att sålunda skapa ett mer vetenskapligt verk. Med andra ord: *Kapitalet* skiljer sig från Ricardos *Principer* främst genom att vara mer korrekt. Marx antas antingen fullborda den klassiska nationalekonomins löfte eller korrigerat dess misstag.¹²

Enligt detta synsätt var en teori om den så kallade överbyggnaden, och då särskilt om politiken och staten, vad som saknades i *Kapitalet*. Den skarpa dikotomin mellan politik och nationalekonomi var bland det mest karakteristiska för debatterna i andra internationalen (och dem som följde i dess kölvatten). Detta begränsade *Kapitalet*, och i slutändan även Marx, till "ekonomins" sfär och lämnade politikens område åt de marxistiska politikerna för dagen, å ena sidan socialdemokrater såsom Karl Kautsky och Eduard Bernstein, å andra sidan revolutionära partibygare som Rosa Luxemburg och Lenin. Denna dikotomi var det teoretiska och politiska uttrycket för den tyska socialdemokratins struktur och den tidens arbetarklasskampens tudelade karaktär: arbetarmilitans på fabriksnivån och framväxandet av ett politiskt parti som svar på det organisatoriska problemet att uppnå klassenighet. Denna splittring mellan ekonomi och politik var bestämmande för debattens olika sidor under och efter denna period. Bernstein betonade i sin teori den "ekonomiska" kampen och det avgörande behovet av facklig organisering, medan han i praktiken stödde ett parti som endast verkade parlamentariskt. Bolsjevikerna och Lenin

¹² En som ägnar sig åt att diskutera huruvida Marx fullföljde de klassiska ekonomernas verk eller rättade dess fel är Henryk Grossmann i hans "Marx, classical political economy and the problem of dynamics", *Capital and Class* 2 (1977), 32–55.

skulle komma att attackera denna "ekonomism" och utveckla en teori om den politiska sfärens autonomi i ett försök att förklara socialdemokratins och samtidigt rättfärdiga ett centraliserat avantgardeparti som agerade i arbetarklassens namn. I båda fallen var politik något som fördes in vid sidan av Marx ekonomiska analys (vilken alla sidor i debatten var överens om – även om deras tolkningar skilde sig åt).¹³

Trots att *Kapitalet* i och med denna dikotomi förpassades till nationalekonomins sfär, stod läsningen av verket för en avgörande aspekt av Bernsteindebatten: kristeorin. I *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter* argumenterade Bernstein utifrån sin läsning av *Kapitalet* för att Marx kristeori utgick från en hög nivå av anarkisk konkurrens mellan kapitalister. Han pekade på monopolkapitalets framväxt, och hävdade att minskad konkurrens reducerade kapitalets anarki och gjorde kapitalistisk planering möjlig i sådan utsträckning att en kris kunde undvikas.¹⁴ Som Lucio Colletti påpekat var en sådan position det naturliga svaret på det faktum att den väntade krisen inte bröt ut innan första världskriget och den därpå följande relativt långvariga ekonomiska boomen. Det var även en ekonomisk teori som understödde Bernsteins politiska position, som underströk "ekonomisk" kamp och socialdemokratisk reformism.¹⁵

Rosa Luxemburg besvarade dessa argument med sin egen läsning av *Kapitalet*. I *Reform eller revolution* (1900) och senare i *Kapitalets ackumulationsprocess* (1913) argumenterade hon för krisernas ofrånkomlighet.¹⁶ Hon lade fram sin sak genom att

¹³ För vidare analys av de relationer som här diskuterats, se Tronti, "Workers and capital", 31–37, samt Sergio Bologna, "Class composition and the theory of the party at the origin of the workers-councils movement", *Telos* 13 (1972), 14–21.

¹⁴ Eduard Bernstein, *Socialismens förutsättningar och socialdemokratins uppgifter*, (Arkiv, 1979).

¹⁵ Lucio Colletti, "Bernstein och andra internationalens marxism", i *Marxism och Dialektik*, (Zenit / Rabén & Sjögren, 1979).

vända på Bernsteins resonemang och hävda att monopolkapitalets framväxt upphöjde den kapitalistiska anarkin till nationalstatlig nivå. Därmed skapade hon en teori om imperialism som förebådade första världskriget. I *Kapitalets ackumulationsprocess* stödde hon sig på reproduktionsscheman i *Kapitalets* andra volym för att hävda omöjligheten av jämnt expanderande ackumulation. Hennes ekonomiska teori understödde, liksom i fallet Bernstein, hennes politiska position, som alltså var mot reformism och för förberedandet av våldsam revolution.

Dessa arbeten var början på en lång serie av skrifter som gav sig i kast med att utveckla teorier om kris och imperialism utifrån den nationalekonomiska läsningen av *Kapitalet*. Bland de viktigaste författarna i denna tradition under andra internationalen och första världskriget var österrikaren Rudolf Hilferding. I sin bok *Finanskapital*, som kom ut 1910, försökte Hilferding i likhet med Bernstein föra in finanskapitalets framväxt i sin analys och understryka bankernas roll. Otto Bauer, ännu en österrikare, kritiserade Luxemburgs bok om ackumulationen i *Die Neue Zeit* (1913) och Nikolaj Bukharin som 1915 publicerade sin *Imperialism* (den både föregick och överglänste Lenins bok från 1916).¹⁷ Efter ryska revolutionen och första världskriget koncentrerades de flesta arbeten av denna typ till Västeuropa, med undantag för Bukharin som publicerade en utökad kritik av Luxemburgs *Akkumulationsprocessen* år 1924. Fritz Sternberg publicerade sin *Imperialism* där han vidareutvecklade Luxemburgs idéer 1926.¹⁸ Tre år senare, 1929, sammanställde Henryk Grossmann sina föreläsningar vid Institutet för social forskning i Frankfurt till *Akkumulationslagen och det kapitalistiska*

¹⁶ Luxemburgs *Reform eller revolution* består av två artiklar som publicerades i *Leipziger Volkszeitung* 1898 och 1899.

¹⁷ Det finns en engelsk översättning av Hilferding, men den har inte publicerats utan har länge spridits underjordiskt. [En engelsk översättning publicerades 1981. Ö.a.]. Otto Bauers kritik finns i *Die Neue Zeit* (7–14:e mars 1913).

¹⁸ Fritz Sternberg, *Der Imperialismus*, (Malik, 1926)

systemets kollaps.¹⁹ Både Sternberg och Grossmann kritiserades av Natalie Moszkowska i hennes *Kristeorier* (1935) och *Senkapitalismens dynamik* (1934).²⁰ Grossmann, Bauer och Luxemburg kritiserades alla år 1934 av den holländske marxisten Anton Pannekoek. Han och andra rådskommunister, som Paul Mattick som flyttade till USA på 1930-talet, bidrog också till dessa debatter om krisernas och imperialismens nationalekonomi i tidskrifter som *Ratekorrespondenz* och *Living Marxism*.²¹

De olika argument som framfördes av debattens deltagare varierade avsevärt sinsemellan: de antingen vederlade, utvecklade eller gick i andra riktningar än föregående teorier. Men medan deras verk kan visa sig användbara för en förnyad förståelse av politiska konjunkturer och dåtidens klassammansättning (dock inte genom det lika vanliga som fruktlösa kontrasterandet gentemot Marx), är huvudsaken för mig vare sig skillnaderna mellan analyserna eller huvuvida de träffar rätt eller ej. Snarare gäller det deras sätt att – trots det faktum att de flesta av dessa författare sökte väga in aktuella aspekter av kapitalets utveckling – avskärma *Kapitalets* räckvidd och de härledda teorierna om kris och imperialism till att gälla nationalekonomins fält. Detta gjorde deras teorier mindre begripliga och lämnade väsentliga aspekter av systemet okritiserade, något som gjorde analysen enögd. De analyserade kapitalistisk tillväxt och

¹⁹ Henryk Grossmann, *The law of accumulation and breakdown of the capitalist system*, (Pluto Press, 1992).

²⁰ Ingen av Natalie Moszkowskas böcker (*Zur kritik moderner krisentheorien* och *Zur dynamik des Spätkapitalismus*) har översatts till engelska [eller svenska, Ö.a.], men en kort presentation av hennes resonemang finns i Karl Schoer "Natalie Moszkowska and the falling rate of profit", *New Left Review* 95 (1976), 92–96.

²¹ Anton Pannokoek, "The theory of the collapse of capitalism", *Capital and Class* 1 (1977), 59–82. Denna artikel publicerades först i *Ratekorrespondenz* 1 (1934). Vad gäller Paul Matticks synsätt, se hans *Marx och Keynes: blandekonomins gränser*, (Röda bokförlaget, 1975) och de olika referenserna i Peter Rachleffs *Marxism and council communism*, (Revisionist Press, 1976).

akkumulation såsom oberoende av arbetarklassens initiativ. På grund av detta är det av sekundär betydelse att vissa av dessa författare stödde socialdemokratien och/eller hade samröre med kapitalistiska regeringar (till exempel Bernstein, Kautsky, Hilferding, Bauer, Sternberg), medan andra anslöt sig till ett ”revolutionärt” förhållningssätt (som Luxemburg, Lenin, Pannekoek och Mattick). I alla dessa fall begränsade de sig själva, genom att läsa *Kapitalet* som nationalekonomi, till en kritik av kapitalismens anarkiska instabilitet eller exploaterande natur. Som en följd härav var de dömda att genom reform eller revolution söka botemedlet för dessa kapitalismens negativa aspekter i socialistisk planering, antingen i dess centralbyråkratiska form eller i form av arbetarråd, samt i avskaffandet av privategendom. Av de nämnda författarna var det bara rådkommunisterna som utvecklade en koherent kritik av den framväxande sovjetstaten som kollektiv kapitalistisk planerare.²² Kravet på rationalisering av den kapitalistiska anarkin har blivit karakteristisk för hela vänstern. Trotskisterna till exempel, som inte bidrog nämnvärt till dessa debatter under nämnda period, och som helt och hållet omfamnade den statskapitalistiska lösning som växte fram som ett svar på den ryska revolutionen, kunde bara erbjuda en ytterst begränsad och politiskt oanvändbar kritik av den sovjetiska byråkratin (från vilken Leo Trotskij blivit utrensad).

Kommunistisk marxism

I Sovjetunionen kvästes alla sorters studier av *Kapitalet*, nationalekonomiska och andra, snabbt efter revolutionens nederlag. Bukharins kritik av Luxemburg som publicerades 1924 var ett undantag som snart skulle försvinna i de stalinistiska utrensningarna.²³ Faktum är att den så kallade ”heroiska perioden” av

²² Rachleff, *Marxism and council communism*.

²³ För Nikolaj Bukharins kritik av Luxemburg, se hans ”Imperialism and the accumulation of capital”, i K. Tarbuck, red., *The accumulation of capital – an anticritique*, (Monthly Review Press, 1972).

praktiskt tillämpad marxism som lösning på problemen med socialistisk ackumulation under 1920-talets mitt, var ett av de bästa exemplen på hur Sovjetkapitalet försökte använda Marx för att rättfärdiga sin politik av exploatering och industrialisering.²⁴ Studiet av Marx verk ersattes av hans stora uttolkares: Lenin och Stalin. Medan bolsjevikpartiet gick från övertagandet av statsmakten till utvecklandet av den socialistiska lösningen och vidare till revolution – den planerade orkestreringen av ackumulationen – utvecklades partiet i riktning mot att nedmontera allt oberoende hos arbetarsovjetererna och påföra en ny arbetsdisciplin för maximerad produktion. I denna rörelse betonades den centraliserade partimaktens leninism på bekostnad av den marxistiska analysen av utsugandets karaktär i klassamhället. Marx verk, och i synnerhet då *Kapitalet*, var trots allt en analys av kapitalismen. Nå, hade inte kapitalismen omkullkastats i Sovjetunionen och senare i Kina? Vilken relevans kunde *Kapitalet* ha för socialismens utveckling? Bättre då att lägga fokus på vad socialismens nya arkitekter skrivit! Stalin, till exempel, argumenterade uttryckligen för att leninismen var den mest fullkomliga utvecklingen av marxismen och att studiet av Marx egna texter kunde undvaras.²⁵ Utan tvekan tjänade detta det ideologiska syftet att undvika ett alltför närgånget skärskådande av relationen mellan kapitalism och socialism, särskilt likheterna vad gäller statligt förtryck och arbetarklasskamper inom de båda systemen.

Bland de mer respektabla "marxister" vilkas tolkning spelade en viktig roll till att Marx försvann i Öst, fanns den polske

²⁴ Termen "den heroiska perioden" används av Horowitz i hans inledning till samlingsvolymen *Marx and modern economics*. Han noterar helt korrekt, men otroligt nog med gillande, att "de problem som uppstått och de svar som uppnåtts i Sovjetunionen förebådar i uppseendeväckande grad det arbete som gjorts inom samma fält (industrialisering och tillväxtteori), men långt mer sofistikerat och i en annorlunda begreppsram, av ekonomer utanför den sovjetiska sfären under de senaste decennierna." (Sida 13).

²⁵ Citerad i Douglas Kellner, "Korsch's revolutionary historicism", *Telos* 26 (1975-76), 70-73.

ekonomen Oskar Lange. Lange, som blev ordförande i Ekonomiska Rådet i Polen, reducerade tidigt i sin karriär marxismens ”innebörd” till förmågan att ge en långsiktig bild av kapitalismens utvecklingstendenser. Marx värdelelära förkastade han fullständigt efter att ha förklarat den vara en inadekvat modell över ett utbytets allmänna jämvikt och fastslog, ganska korrekt och ärligare än många andra östekonomer, att Marshalls ekonomi ”erbjuder mer för den rådande administrationen av det ekonomiska systemet i Sovjetryssland än vad Marx ekonomi gör”. Med tanke på att Langes problem, liksom andra socialistiska administratörers, handlade om att organisera kapitalackumuleringen, hade han alltså rätt i att neoklassisk ekonomi erbjuder mer precisa redskap för utvinnandet av mervärde – åtminstone när administratörerna besitter makten att använda dem.²⁶

Även i Kina, där bonderevolutionen växte i styrka och med den Mao Zedongs makt och prestige, var Marx en ofta åberopad men föga studerad auktoritet. I hans ställe fanns ordförande Mao, vars essäer, pamfletter och citat, snarare än Marx egna skrifter, stod för det huvudsakliga diskussionsmaterialet bland såväl kadern som massorna. Som ett resultat av denna utveckling blev refererandet till Marx mestadels en religiös ritual. Etiketten ”marxism” ersattes av ”marxism-leninism”, med stark betoning på det andra ledet.

Om detta icke-läsande av Marx bara hade varit en fråga om marxismens försvinnande hade det varit en sak. Men kommunistiska ledare, både i socialistländer och i allierade partier anorstädes, har dessutom vänt sin tolkning av Marx till att utgöra ett vapen mot arbetare. Både inrikes och på internationell nivå har Sovjetunionens kommunistiska parti fortsatt sin strävan att inte uppmuntra revolution, utan förhindra den. I Moder Ryssland användes sovjetmarxismen under 1920- och 30-talen för att rättfärdiga krossandet av både bönder och industri-

²⁶ Oskar Lange, ”Marxian economics and modern economic theory”, i Horowitz, red., *Marx and modern economics*, 68–87.

arbetare i den socialistiska ackumulationens namn. När arbetar- och bonderevolter bröt ut i de nya östeuropeiska satellitstaterna på 1950-talet, användes sovjetmarxismen åter för att urskulda intervention och förtryck, med krossandet av den ungerska revolutionen som det mest frapperande exemplet. Även på 1960-talet, när sovjetiska och östeuropeiska kommunister lanserade sin egen variant av kommunistisk keynesianism för att få fart på tillväxten med vissa reallöneökningar, var målet fortfarande kontroll, vilket blev ytterst tydligt när Tjeckoslovakien invaderades. Endast Sovjets vapenunderstöd till Vietnam och dess ekonomiska stöd till Kuba stödde Sovjets anspråk på att vara en progressiv och prorevolutionär kraft i världen. På andra håll, i tredje världen och Europa, spelade de Moskvaorienterade kommunistpartierna och deras ortodoxa marxism en påfallande reaktionär och kontrarevolutionär roll.

Ingenstans var detta mer uppenbart än i Latinamerika och delar av Asien, där Partiet tog ställning för lokala grupper av kapitalister och mot de revolutionära rörelser som ville krossa dem. Här användes deras marxistiska nationalekonomi för att hävda att den verkliga fienden var feodalismen, och att den av nödvändighet måste omkullkastas av de uppstigande medelklasserna för att stärka den kapitalistiska nationalstaten gentemot andra imperiemakter, samt för att lägga grunden till någon form av framtida nationalist-socialistisk revolution; en revolution som möjligen kunde uppnås på fredlig väg. I Latinamerika tog sig detta uttryck i en opposition mot generaliseringen av den kubanska modellen för gerillauppror på landsbygden, och i stöd för socialdemokratien,²⁷ i Indien genom stöd till Kongresspartiet och dess utvecklingsplaner som ansågs progressiva gentemot landets landägande elit.²⁸

²⁷ Det är inte svårt att se hur kombinationen av Sovjetunionens påtryckningar mot lokala kommunistpartier för att de skulle avfärda uppror och dess ekonomiska stöd till Kubas utveckling innebar ett rejält bidrag till kapitalistisk stabilisering i Latinamerika.

²⁸ Positionen som intogs av Indiens Kommunistiska Parti (CPI) varierade

På den europeiska kontinenten accelererade på 1960-talet kamperna bland industriarbetare, invandrade arbetare, studenter, kvinnor och bönder, och i samma takt kom de allt oftare i konflikt med Partiets politik, vilket, där liksom annorstädes, frekvent utmynnade i politiska och teoretiska utbrytningar. Händelser som arbetar- och studentupproren i Frankrike i maj 1968 och Italiens ”heta höst” 1969 vidgade klyftan mellan kamperna och kommunistparti- och fackföreningshierarkierna. I båda fallen slöt Partiet upp på borgarklassens sida mot arbetarna, ett agerande som visade dess bankrutt som organ för arbetarkamp. Försöken att ideologiskt rättfärdiga sin egen roll och den sovjetiska imperialismen, avslöjade karaktären hos Partiets politiska strategi och hur förstenad dess tolkning av marxismen hade blivit. Som på andra håll ledde denna utveckling till framväxten av nya organisatoriska och teoretiska alternativ – båda skulle komma att medföra en omvärdering av Marx, nu befriad från partiskolastik och opportunism.

Nymarxistisk keynesianism och den Nya vänstern

Ett antal västerländska ekonomer framträdde före och under andra världskriget, till en början parallellt med den ovan skisserade traditionen av marxistisk nationalekonomi, för att senare på vissa punkter göra gemensam sak med denna. Dessa ekonomer var kraftigt påverkade av arbetarklassens hastigt skiftande sammansättning och den keynesianska statens framväxt. Bland dem fanns författare som Michael Kalecki, Joan Robinson, Paul Sweezy och Paul Baran. Kaleckis verk om den politiska affärs-cykeln föregick många av Keynes egna försök men utvecklades

betydligt från ena stunden till den andra, men efter den avbrutna Telen-gana-revolten (1946–1951) blev partiet till största del en pålitlig allierad till Kongresspartiet. Ställningstagandet ledde till en rad splittringar som skapade CPI-M och diverse olika CPI-ML.

med distinkt marxistiska förtecken, trots att han inte använde sig av Marx kategorier från *Kapitalet*.²⁹ I Joan Robinsons *Essay on marxian economics* (1942), gör hon en positiv omvärdering av Marx gentemot klassisk ortodoxi, men finner honom även rymma vissa begränsningar där "det är nödvändigt att hämta in Keynes analys för att komplettera hans teorier". I denna process avfärdar hon fullständigt Marx arbetsvärdelära som "mycket väsen för ingenting" och omstöper hans verk helt inom keynesianska ramar. I hennes senare verk, som bidrog till att utveckla den så kallade Cambridge-teorin, lade hon, utöver Keynes och Kalecki, till en läsning av Piero Sraffa. Dennes modeller över varornas produktion av varor baserades delvis på Marx reproduktionsscheman men leder i något annorlunda riktningar.³⁰

Allra viktigast, eftersom det var den mest politiskt inflytelserika teori som västliga ekonomer utvecklade på väg bort från en strikt neoklassisk analys i riktning mot marxism i en eller annan form, var Paul Sweezys och Paul Barans. Sweezys arbeten om marxsk nationalekonomi hör inte bara till det bästa som åstadkommits av ekonomer influerade av Marx, utan är även typiska för de problem som reses av en oortodox nationalekonomisk läsning av *Kapitalet*. Sweezys första större bidrag till den marxiska nationalekonomin, *Teorin för den kapitalistiska utvecklingen*, gavs ut 1942 och utgör en ytterst informativ länk mellan den äldre tradition av debatter om kriser och imperialism som jag

²⁹ Se Michael Kaleckis *Essays in the theory of economic fluctuations*, (Farrar & Rinehart, 1939), *Studies in economic dynamics*, (Farrar & Rinehart, 1944) och *Theory of economic dynamics*, (Monthly Review Press, 1968). [På svenska finns ett urval texter av Kalecki publicerade med titeln *Tillväxt och stagnation i modern kapitalism*, (Cavefors, 1975). Ö.a.]

³⁰ Se Joan Robinson, *An essay on marxian economics*, (St. Martin's Press, 1969) och hennes artikel "Marx and Keynes", *Critica Economica*, (november 1948), omtryckt i Horowitz, red., *Marx and modern economics*, 103–116. Robinsons syn på Marx har förblivit i stort sett oförändrad under trettio år. För en presentation, se hennes recension av Ronald Meeks *Studies in the labor theory of value*, i *Monthly Review* 29, nr 7 (1977), 50–59, där hon sammanfattar både sin egen position och Sraffas.

skisserade ovan, och en nymarxism av senare slag representerad av till exempel Kalecki och Robinson, vilka påverkades djupt av den stora depressionens skiftande samhälleliga relationer och var positivt stämda till keynesianska teorier.³¹ I sin bok bedömer Sweezy inte bara Marx "ekonomiska vetenskap" utan även de stora uttolkarna av Marx, från Bernstein till Grossmann. Slutpunkten för hans tänkande var när han omtolkade Marx kristeori till att handla om underkonsumtion på ett sätt som liknar Bauers. Sweezy fann Bauers teori "huvudsakligen korrekt" men omformulerade och korregerade den enligt modern tillväxtteoris matematiska termer.³² Hans verk kan ses som ännu närmare Keynes, vars språk och analysmetoder han alltmer kom att överta. Tydligast visar sig detta i samarbetet med Shigeto Tsuru, vars konsekventa översättning av marxismen till keynesianska begrepp inkluderas i boken som ett appendix.³³ I utvecklingen av Sweezys verk kan vi se att även om hans marxism innebar ett brott med hans tidigare ortodoxa ekonomi, utgör den nya teori han utvecklade – i den mån den går bortom de gamla idéerna – ett försök att försona Marx synsätt med den nya keynesianska makroekonomin. Genom detta följde han Kalecki och Robinson i att överge Marx värdeanalys som bas för det analytiska arbetet. Liksom i fallet med de andra författarna kan Sweezys utveckling tolkas som ett uttryck för den allmänna desillusionering som följde på fascismens framväxt och den keynesianska strategins framgångsrika svar på 1930-talets arbetarkamper, först genom det andra världskriget och senare de europeiska folkfronternas nederlag i och med Marshall-planen, strejkvågen i efterkrigstidens kollaps i USA och uppgången för en ny period av kapitalistisk tillväxt i det nya amerikanska imperiet. Tvivelsutan är det i detta sammanhang vi måste se

³¹ Paul Sweezy, *Teorin för den kapitalistiska utvecklingen*, (Rabén & Sjögren, 1970).

³² Ibid., 185–188.

³³ Ibid., 348–355. Se också Shigeto Tsuru, "Keynes versus Marx: The methodology of aggregates", i Horowitz, red., *Marx and modern economics*.

Sweezys övergivande av Marx teoretiska redskap till förmån för den alltmer inflytelserika keynesianismens. I Sweezys fall tillkommer den växande otillfredsställelse som han delade med många andra gällande stalinismens fortsatta övergrepp – ett fenomen som också tycktes peka på marxismens oförmåga att förklara och förutse socialismens utvecklingsmönster.³⁴

Sweezy var inte ensam om sin sviktande tro på den marxistiska teorins kärna. Ekonomen Paul Baran vid Stanforduniversitetet, som kom att bli Sweezys närmaste medarbetare, delade hans tvivel. Både i Barans *Utvecklingens politiska ekonomi* från 1956 och i deras gemensamma verk *Monopolkapitalet* från 1964, utgjorde deras grundläggande analytiska vapen för att analysera kapitalistisk utveckling i underutvecklade respektive utvecklade länder olika varianter av nyklassisk och keynesiansk national-ekonomi.³⁵ Marxismen var huvudsakligen reducerad till att bidra med retorisk och moralisk bakgrund till dessa verk.

I till exempel *Utvecklingens politiska ekonomi* inte bara grundar Baran sin diskussion om monopolkapital på den nyklassiska teorin om monopolföretagets uppträdande på marknaden, utan överger även uttryckligen Marx begrepp om mervärde (och därmed det om värde) för att ersätta det med ett allmänt begrepp om överskott, som skulle kunna platsa i nästan vilken ortodox tillväxtteori som helst.³⁶ Samtidigt som han lämnar varaktiga bidrag genom att förklara "efterblivenhetens rötter"

³⁴ För en analys av Sweezys position i förhållande till Sovjetunionen och Kina, se Peter Clecak, *Radical paradoxes*, (Harper & Row, 1974).

³⁵ Paul Baran, *Utvecklingens politiska ekonomi*, (Zenit/Rabén & Sjögren, 1971) och Baran & Sweezy, *Monopolkapitalet*, (Zenit/Rabén & Sjögren, 1970).

³⁶ Barans begrepp "faktiskt överskott" innebär helt enkelt keynesianismens sparande som andel av den samlade inkomsten tillgänglig för investering. Hans mycket svartmålad begrepp "potentiellt överskott" är på vissa sätt intressantare. Trots att dessa definitioner av "essentiell" konsumtion och "potentiell" output är uttryck för hans egen föreställning om rationalitet, vilken han ställer mot kapitalismens irrationalitet, kan de likväl åtminstone frammana en arbetarklasständpunkt. Det är sant att kapitalet

i den underutvecklade världen i termer av imperialistiskt utvinnande av dess mervärde, utför han denna analys utan att ta värde och de klassrelationer som därigenom uttrycks i beaktan. Han lade på så vis grunden för ett paradigm där klasskampsbegreppet saknas i analyser av underutveckling. På ett liknande sätt plockade Baran och Sweezy i *Monopolkapitalet* åter upp mervärdebegreppet för att studera vad de upplevde vara dess problem i termer av de begränsningar de fann i den keynesianska monetära politikens möjligheter att manipulera den samlade efterfrågan. I och med detta fortsätter de en trend som inleddes i deras tidigare verk, där de ser mervärdeproblematiken inte i termer av dess produktion och dess förverkligande utan enbart i det senare. Detta kan tolkas som en följd av att de betraktade efterkrigstidens arbetarklass som först nedkämpad och sedan uppköpt av kapitalet, så att dess kamper i produktionen neutraliserats. Det enda hoppet om revolution stod då att finna i tredje världen och bland icke arbetarklassbaserade grupper av svarta och studenter i den rika världen.

Med hänsyn till omständigheterna de fann sig i på 1950-talet och den uttjänta och förstenade version av *marxismen som nationalekonomi* som de lutade sig mot, är dessa utvecklingar förståeliga om än beklagansvärda. Man kan faktiskt argumentera övertygande för att en noggrann läsning av Keynes under dessa år tveklöst var mer upplysande för förståelsen av den tidiga efterkrigskapitalismen än någon läsning av ortodox marxism.³⁷

Under 1960-talets kampcykel tycktes Barans och Sweezys

har sin egen "rationalitet" och att det är fåfängt att moralistiskt stämpla det som "irrationellt" som Baran och Sweezy gör. Men det är också sant att arbetarklassen har sin egen rationalitet, och man kan med fog göra som Marx och peka på hur kapitalet inte svarar mot arbetarklassens behov.

³⁷ De flesta marxisters framhårdande i att kritisera borgerliga ekonomer som Keynes för att de inte är marxister (se till exempel Paul Matticks *Marx och Keynes*) är enligt min uppfattning beklagansvärt. Det verkliga intresset i Keynes eller någon annan författare är vad vi kan lära om naturen hos och parametrarna för klasskonflikten och de strategier som där används. Ur de involverades synvinkel, de må vara arbetare eller kapitalister, var

böcker – trots dessa begränsningar, och möjligen delvis på grund av deras avfärdande av de rådande tolkningarna av marxismen – bidra med ett slagkraftigt alternativ till den ortodoxt neoklassiska syntesen, till ortodox marxistisk nationalekonomi och till den politik som implicerades av de både alternativen.

I USA, där sekteristisk marxism länge avfärdats i samband med framträdandet av medborgarrätts-, black power-, kvinno- och antikrigsrörelser, fann den ”nya vänstern” en mer tilltalande och användbar tolkning av marxismen i de nymarxistiska teorier som Baran och Sweezy lanserade än i den gamla dogmatismen. Genom att betrakta sin egen tid som full av nya strömningar, såg den nya vänstern sina kamper som en del av revolten mot alienation, diskriminering och imperialism. Allesammans produkter av ett kvävande och allt mer detaljstyrt ”industriellt samhälle”, eller också av sexism och rasism *per se*. När Baran och Sweezy redovisade för den kapitalistiska krisen lades ansvaret för alla problem på ett irrationellt ”system”, och Vietnamkriget förklarades vara ett resultat av amerikansk imperialism. Samtidigt förblev analysen av den kapitalistiska krisen bunden av nationalekonomins gamla kategorier. Baran, Sweezy och de som följde i deras spår, såg därför fortfarande arbetarklassen enbart som lönearbetare. Följaktligen betraktade de kamperna för välfärdsrättigheter bland arbetslösa, Svarta Pantrarna, militanta Students for a Democratic Society, radikala feminister eller aktivister, som stående utanför klassen.³⁸ Det enda som skulle kunna anses ha anknytning till arbetarklassen ur detta perspektiv var istället de hjälmbeprydda attackerna mot antikrigsdemonstrationerna. Vilken plats skulle det finnas för Marx i en vision där arbetarklassen hade sålt sig och allierat sig med kapitalistklassen, där de enda sanna revolutionärerna

Keynes verk inte främst teoretiskt utan strategiskt. Och om vi idag befinner oss i en postkeynesiansk värld är det inte för att hans ”teorier” är bristfälliga, utan för att hans strategier har övervunnits av arbetarklassen.

³⁸ Detta är mycket tydligt i deras bok *Monopolkapitalet* och i Sweezys tidskrift *Monthly Review*.

saknade band till arbetarklassen och var studenter, kvinnor, bönder och minoriteter i tredje världen? Visionen av arbetarklassen som huvudsaklig aktör i kampen ersattes nu av föreställningen om "folket".

Denna kritiska händelse – aktivisternas avfärdande av vad som då var traditionell marxistisk teori – var en viktig referenspunkt för den nya generationen radikala intellektuella som framträdde i USA mot 1960-talets slut. De intellektuella bestod till en början av en överväldigande majoritet icke-marxister, men de enades i sin opposition mot kapitalistisk politik utomlands och på hemmaplan. De såg ett behov av att förklara den globala uppsättning upprorsbekämpande insatser som iscensatts av Kennedy- och Johnsonadministrationerna under missvisande namn såsom "New Frontier", "the Alliance for Progress", och "the Great Society". De sökte även förklaringar till det växande globala motstånd mot dessa program som spreds under Che Guevara-parollen "Skapa två, tre, många Vietnam" och leddes av Lin Piaos handledning för ruralt gerillakrig i syfte att "omringa städerna".

Deras svar på dessa fenomen var kluvet. Å ena sidan blickade dessa intellektuella, som nu förvandlats till aktivister, inåt och kom fram till på vilka sätt universiteten var starkt inblandade i att stödja systemet på både hemma- och bortaplan.³⁹ De ägnade genomgående en stor del av sin uppmärksamhet åt dessa institutioner, vilket resulterade i sittstrejker och en ny våg av militans. Å andra sidan försökte de teoretisera dessa fenomen och samlades i nya, alternativt inriktade grupper som Union for Radical Political Economists. Enade snarare i kraft av sin opposition mot en dominerande samhällsordning och dess teoretiska paradig än av en egen samlad vision, inledde de ändå ett

³⁹ För ett exempel på denna typ av strategisk utvärdering av universitetens politiska roll, se Anne Bauer & Harry Cleaver, "Minority report on the Stanford Research Institute", i Charles Perrow, red., *The radical attack on business*, (Harcourt Brace Jovanovich, 1972).

allvarligt studium av de kampcykler som de fann sig inblandade i. När de gjorde detta vände sig många till nationalekonomin och försökte utveckla Barans och Sweezys teorier.

Bland de viktigare resultaten av den nymarxistiska nationalekonomins uppkomst fanns Andre Gunder Franks bidrag till en alternativ teori om imperialism och revolution. Frank och andra hävdade att den feodalism som attackerades av ortodoxa marxister i Latinamerika och Asien var en illusion. Kapitalismen var och hade från första början varit ett internationellt system som inkorporerade alla tidigare samhällssystem i en internationell hierarki av metropoler och satellitrelationer. Dessa teorier implicerade ett avfärdande av kommunistpartiets stöd till lokala borgerliga krafter. Dessa borgare sågs bara som "compradorer", eller tillförordnade kapitalister; chefer på en låg nivå i det internationella kapitalistiska systemet. Stöd till dem kunde bara innebära stöd till systemet som helhet och en minskning snarare än ökning av möjligheterna till en framgångsrik arbetarklassrevolution.⁴⁰

Dessa teorier låg mer i linje med arbetares och bönders intressen än den gamla vänsterns, då de gav uttryck för både den nya kampcykeln och dess internationella dimension. I allmänhet fann de revolutionära utbrotten stöd bland såväl bönder som svarta, studenter och kvinnor. Både kapitalism och ortodox kommunism betraktades som fienden. Samtidigt var teorierna i mångt och mycket svaga. Då de varken baserades på Marx eller på samtida borgerlig ekonomisk teori blev deras artikulering av imperialismens mekanismer och dynamik en osammanhängande soppa av marxistisk retorik om utsugning och beroende, hopkokad med borgerlig teori om handel

⁴⁰ Se Andre Gunder Franks *Kapitalism och underutveckling i Latinamerika*, (Cavefors, 1970); *Lumpenbourgeoisie: Lumpendevelopment*, (Monthly Review Press, 1972); och "Not feudalism – capitalism", i *Monthly Review* 15, nr 8 (1963), 468–478. Se även Martin Nicolaus, "Who will bring the mother down", i K.T. Fann och D.C. Hodges, red., *Readings in U.S. imperialism*, (Porter Sargent, 1971), och *Monthly Review* i största allmänhet.

och keynesiansk utvecklingsteori. Deras skrifter innehöll en del briljanta insikter, men då de var ovilliga att acceptera den borgerliga teorins redskap och övergivit Marx teorier om värde och mervärde, blev de ofta dunkla i sin uppbyggnad och logiskt inkoherenta.

Ortodoxins återkomst

Genom dessa svagheter utsatte sig den nya vänsterns national-ekonomer för den gamla vänsterns motangrepp från åtminstone två riktningar. Det första motangreppet kom genom bruket av det grundläggande begreppet ”produktionssätt”. Detta mobiliserades mot den nya vänsterns misslyckande med att integrera sin teori om ett globalt kapitalistiskt ekonomiskt system – sammanhållet genom handel och kapitalflöden – med en teori om produktionen, som i sig kunde förklara den omfattande variationen i systemets produktionsförhållanden. För att lösa problemet med produktionsförhållandenas särdrag – särskilt påfallande i tredje världen – införde det franska kommunistpartiets teoretiker Louis Althusser och hans efterföljare begreppet om skilda men artikulerade produktionssätt, där ett dominerade de övriga.⁴¹ Ernesto Laclau, till exempel, levererade en direkt attack på Franks arbete om Latinamerika, genom att inrikta sig på de strukturella skillnaderna mellan produktions-sätten i urban kapitalistisk industri och det rurala agrarsamhället, vilket fortfarande dominerades av mindre latifundier.⁴² Detta angrepps framgång påvisas tydligt genom den utsträckning i vilken analyser av tredje världens kamper kommit att ersättas av debatter om den exakta specificeringen av ”perifera samhällsformationer” eller om de enskilda produktionssättens

⁴¹ Louis Althusser och Etienne Balibar *Att läsa Kapitalet* (Cavefors, 1970) var ett av de inledande dragen i detta motangrepp. De filosofiska och politiska argumenten kommer i korthet att undersökas i nästa avsnitt.

⁴² Ernesto Laclau, ”Feudalism and capitalism in Latin America”, *New Left Review* 67 (1971).

beskaffenhet inom olika typer av jordbruk. Denna nya historiematerialism har inte bara återupplivats som kommunistpartiets vapen, utan även accepterats som teoretisk grund av en mängd vänsterförfattare både i och utanför de gamla vänsterpartierna, inklusive många marxistiska antropologer, sociologer och nationalekonomer.⁴³ Debatten har varit särskilt långlivad i Latinamerika och Asien, där den har en djup strategisk och politisk betydelse.⁴⁴ Likväl har den även genomsyrat vissa nationalekonomiska cirklar i USA och Västeuropa, där dess politiska förgreningar är mindre direkta, men de underliggande konflikterna inte mindre verkliga. Olika försök att bringa till exempel Barans, Sweezys och Franks nymarxistiska nationalekonomi i överensstämmelse med denna form av "produktionssättsanalyser" – som till exempel Samir Amins ansats – har enbart frambringat inkonsekventa eklektiska lappverk.⁴⁵

Den andra sidan av den nya ortodoxins attack mot den nymarxistiska nationalekonomin finner vi i de ekonomiska teorierna om kapitalismen, och då i synnerhet kring kristeorin. Denna framträdde främst under den rådande ekonomiska krisen i den industrialiserade världen, där böndernas roll var långt mindre viktig och alla var överens om de nationella

⁴³ Bland de mer välkända av de marxistiska socialantropologerna, som djupt påverkats av dessa begrepp, finner vi Claude Meillassoux, Maurice Godelier, Emmanuel Terray och Pierre-Phillippe Rey.

⁴⁴ För en sammanfattning och kritik av Indiendebatten, se Harry Cleaver, "The internationalization of capital and the mode of production in agriculture", *Economic and Political Weekly*, (27:e mars 1976). För delar av latinamerikadebatten, se *Latin American Perspectives* 1, nr 1 (1974), med temat "Dependency theory: A reassessment".

⁴⁵ Samir Amins grundläggande försök att analysera ämnet, i *Den globala kapitalackumuleringen*, (Zenit/Rabén & Sjögren, 1974), är enastående. Olyckligtvis hoppar han, trots briljanta och insiktsfulla poänger, fram och tillbaka mellan olika teoretiska ramverk – ställvis marxistiska, ibland borgerliga. Detta gör boken till ett lapptäcke utan något inbördes sammanhang. I korthet misslyckas han totalt att integrera den nymarxistiska keynesianismen med vare sig ett produktionssättsbaserat angreppssätt eller med marxistisk värdeteori.

ekonomiernas kapitalistiska natur. Den ström av litteratur som är en del av detta angrepp – en ström som utgjort en betydelsefull del av marxistisk nationalekonomis nuvarande renässans – har sällan stått för en återgång till Marx, utan snarare då till ramverk och problem från marxismen före andra världskriget. De senaste åren har vi endast presenterats med reviderade versioner av teorier ur det förgångna. Ur en äldre generation kommer författare som Ernest Mandel, den trotskistiska fjärde internationalens teoretiker, och Paul Mattick, den sista av de ursprungliga rådskommunisterna.⁴⁶ En yngre generation har frambringat teoretiker som Mario Cogoy, David Yaffe eller Michael Kidron.⁴⁷ Genom att använda traditionella tolkningar av Marx värdeteori och ofta även hans teori om profitkvotens fallande tendens mot nymarxismens keynesianska betoning av underkonsumtion, har de tvingat den att retirera och förnya sig.

Inför denna offensiv omformulerade Sweezy sina argument i marxistiska snarare än keynesianska termer och återlanserade sin speciella version av den underkonsumtionsinriktade kris-teorin.⁴⁸ Olyckligtvis begagnade sig denna uppiffade teori av samma grundbegrepp om värde som hans motståndare. Därför

⁴⁶ Se Ernest Mandels böcker *Traité d'Économie marxiste*, (Juillard, 1962); och *Senkapitalismen*, (Coeckelbergh, 1974–1975); liksom hans "Where is America going", i K.T. Fann & D.C. Hodges, red., *Readings in U.S. imperialism*; samt "The laws of uneven development", *New Left Review* 1, nr 59 (1970). För Paul Matticks attack på Baran och Sweezy, se "Marxism and 'monopoly capital'", *Progressive Labor* 6, nr 1 (1967).

⁴⁷ Mario Cogoy, "Les theories neo-marxistes, Marx et l'accumulation du capital", *Les Temps Modernes* 314–315 (1972), 396–426, och "The fall of the rate of profit and the theory of accumulation of capital: A reply to Paul Sweezy", *Bulletin of the Conference of Socialist Economists* (vintern 1973); David Yaffe, "Marxian theory of crisis, capital and the state", *Bulletin of the Conference of Socialist Economists* (vintern 1972); samt Michael Kidron, *Western capitalism since the war*, (Penguin, 1970).

⁴⁸ Paul Sweezy, "On the theory of monopoly capitalism", *Monthly Review* 23, nr 11 (1972), 1–23, och "Some problems in the theory of capital accumulation", *Monthly Review* 25, nr 12 (1974).

finner vi att många av de slag som utkämpades 1900–1940 nu återkom i nästan exakt samma termer. Detta svårbegripliga spektakel har en avgjort makaber karaktär. "Återtagandet" av marxismen borde ha kunnat liknas vid en arkeologisk utgrävning, där syftet ligger i att framvisa beskaftenheten hos de vapen som utvecklats genom klasskonflikternas historia, och där perspektivet är riktat på möjligheterna att ta dessa vapen i bruk under den rådande krisen. Istället finner vi alltför ofta en övning i svartkonst där någon sedan länge död ande återkallas från sin grav för att regissera dagens kamper. Man kunde ha väntat sig att finna ansatser till att sätta sig in i dessa stora marxisters teori och praktik utifrån deras tids klasskamp, för att på så sätt vinna inspiration till att lösa våra egna problem (och därefter lämna dem därhän, då vi väl lärt oss det som läras skulle). Istället ser vi gång på gång en omarxistisk blindhet för vår periods historiska särdrag och ett begär att finna nyckeln till samtiden någonstans i det förflutna.

Nationalekonomins gränser

Sålunda finner vi i denna litteratur alla de begränsningar som en nationalekonomisk läsning av Marx för med sig och som kommit att ansätta denna ansats sedan dag ett. Vare sig det gäller ortodoxi, revisionism eller nymarxism begränsas forskningsfältet till ekonomi, och en nationalekonomisk marxism blir i bästa fall ideologisk rekvisita till de politiska positioneringar som denna kritik av kapitalismen medför. Ideligen ser vi de olika författarna fastna i en förståelse där begreppen betecknar abstrakta relationer, och där krisens eller imperialismens källa står att finna i systemets mystiska "rörelselagar" som reglerar kapitalistklassens beteende.

Denna läsning av *Kapitalet* är emellertid inte bara en passiv tolkning. Genom att begränsa sig till den "ekonomiska" sfären eller "basen" förvandlar den i själva verket nationalekonomin till blott och bart en teori om den kapitalistiska fabriken och

dess lönearbetare.⁴⁹ Detta innebär att den resterande delen av samhället, och då inte bara staten och partipolitiken utan även de arbetslösa, familjen, skolan, vården, media, konsten etc., exkluderas från analysen. Följaktligen nödgas de nationalekonomer som söker ta dessa saker i beaktan skumma igenom Marx texter på jakt efter relevanta passager i teorier som primärt rör annat.⁵⁰ Likväl är det just i dessa "andra" samhällssfärer som många av dagens stora konflikter äger rum. Vid sekelskiftet, då klasskampen främst (men inte enbart) var förlagd till fabriken, fanns det möjligen en ursäkt för att läsa *Kapitalet* som en teoretisk modell för den kapitalistiska fabriken. Men på grund av 20- och 30-talens omfattande sociala ingenjörskonst och senare kamper mot sådan samhällsplanering, är dylika tolkningar idag högst otillräckliga. Den nya vänstern uppfattade mycket riktigt detta och undvek ortodoxa tolkningsförsök. De ortodoxa och nymarxistiska teoriernas bristfällighet blev uppenbar under det sena 60-talet. Ingen av dem kunde förklara de oavlönades revolt och tvingades vända sig till diverse ad hoc-lösningar. Ortodoxin återupplivade historiematerialismen och försökte placera bondeuppror i kategorin för kapitalistiska produktionssätt. Studentuppror klassades som antingen småborgerliga eller trasproletära. Kvinnouppror sorterades under produktionssätt som hörde den "husliga sfären" till. Följaktligen åsidosattes dessa uppror som irrelevanta sekundära fenomen, då de inte tillhörde

⁴⁹ "Kapitalistisk fabrik" används här som en metafor för det nätverk av industriella företag som utgör industrikapitalet. Det är i dessa företag de "produktiva" arbetarna anses finnas, och produktionen samt försäljningen av de varor som dessa lönearbetare producerar är vad som allmänt anses bestämma allt övrigt.

⁵⁰ Några av dessa verk kommer att undersökas närmare i nästa del. De två områden i livet utanför fabriken som antagligen fått mest uppmärksamhet av nationalekonomer är skolan och hemmet. För några exempel, se Samuel Bowles & Herbert Gintis, *Schooling in capitalist America*, (Basic Books, 1976); Martin Carnoy, *Education as cultural imperialism*, (David McKay, 1974); och Edmond & Fleming. red., *All work and no pay*, (Falling Wall Press, 1975).

den riktiga arbetarklassen. Naturligtvis innebar detta att partiet åter axlade rollen som den förmedlande tolkaren av den riktiga arbetarklassens intressen, varigenom försöken att undertrycka eller assimilera dessa kamper legitimerades.

Trots att den nya vänsterns nymarxism lät dessa kamper spela en central roll i sin uppfattning av revolutionen, klarade den sig föga bättre teoretiskt. Eftersom den accepterade ortodoxins utelämnande av dessa grupper från arbetarklassen var allt nymarxismen kunde erbjuda vaga åberopanden av "folkets" intressen. Oavsett om de föll utanför den "ekonomiska" sfären eller om deras plats inom den var av dunkel karaktär, betraktades dessa revolter som biprodukter av systemets allmänna irrationalitet. Sålunda ser vi att en av de stora svagheter med en nationalekonomisk läsning av *Kapitalet* är att reducera och isolera dess analys till en analys av fabriken. Men om detta är en svaghet som gjort både nymarxism och ortodox marxism fundamentalt oförmögna att redogöra för den nuvarande krisen, utgör det likväl inte det enda problemet.

Ännu viktigare är dessa analysers ensidighet, från andra internationalen till dagens debatt om kristeori: det ensidiga sätt på vilket arbetarklassen, hur den än må definieras, uppträder i dessa modeller. När den överhuvudtaget dyker upp på scenen kommer den utifrån, och då vanligtvis som ett offer som utkämpar defensiva slag. Därför skulle jag etikettera de marxistiska eller nymarxistiska kategorierna i dessa modeller som "reifierade". De är "reifierade", då de istället för att förstås som avseende samhälleliga relationer klasser emellan, förvandlas till avseende ting inom kapitalet skilda från samhälleliga relationer. Oftast betecknar själva begreppet kapital i dessa modeller inte klassrelationen (ibland slängs det emellertid in som en efterklokhet), utan snarare produktionsmedel, pengakapital, varukapital och arbetskraft – som rör sig hit och dit och ökar och minskar likt indifferent enheter i cirkulationen. Varifrån kommer impulserna till rörelse, teknologisk förändring eller

expansion i dessa modeller? Självklart kommer de inifrån kapitalet, oftast som det blinda uttrycket för konkurrens mellan kapitalister. När konkurrensen bryts ned i monopolkapital ser marxister som Baran, Sweezy och Josef Steindl en nödvändig tendens till stagnation. Under alla förhållanden är arbetarklassen endast en åskådare till kapitalets autonoma självaktiverande utveckling.

Sådan var inte Marx syn på världen. Inte bara insisterade han oupphörligen på att kapitalet var en samhällelig relation mellan klasser, utan konstaterade även uttryckligen att de så kallade ekonomiska relationerna på klassnivå faktiskt var politiska relationer:

varje försök av proletariatet att som klass vända sig emot de härskande klasserna och försöka tvinga dessa att styra i en annan riktning [måste] karakteriseras som en politisk manifestation. Om exempelvis arbetarna vid en viss fabrik eller inom en viss bransch genom strejker försöker genomdriva en förkortning av arbetsdagen – då är detta en rent ekonomisk handling. Varje försök att skapa en ny lag i den riktningen är däremot en politisk handling. Ur arbetarnas olika åtgärder i den ekonomiska kampen växer på detta sätt en politisk rörelse fram – en klassrörelse som söker genomdriva sina intressen i en allmän form av socialt omskapande kraft.⁵¹

Poängen här är att allteftersom kampen för åttatimmarsdagen utvecklas, i takt med att den generaliseras, rör den sig samtidigt bortom kraven från en snävt definierad grupp arbetare till att bli hela klassens krav och därmed även politisk. Detta motsvarar en historisk rörelse, som börjar med ett kvantitativt litet antal arbetares krav, men som cirkuleras till att bli en ny kvalitativ brännpunkt för klasskampen. Sådana krav sprids om de generellt motsvarar klassens underliggande sociala förhållanden.

⁵¹ Marx till Bolte (23:e november 1871), i Karl Marx & Friedrich Engels, *Brev I urval*, (Gidlunds, 1972), 112–113.

Marx sökte upp och analyserade flera av dessa kamper – om arbetsdagens längd, arbetsintensiteten, produktiviteten, mekaniseringen, lönen och så vidare. I *Kapitalet* stakar han ut såväl deras särskilda historia i England som deras allmänna plats inom kapitalet, det vill säga inom klasskampen. Från den stund dessa stridsområden blir generaliserade, etiketteras de som klassrelationer och blir sålunda politiska. Vid en given tidpunkt kan en mängd enskilda grupper av arbetare kämpa för ett visst krav. I händelse av ett sådant skede, kan varje enskild kamp vid varje fabrik eller industri inte längre betraktas som en isolerad ”rent ekonomisk” kamp, utan måste förstås som en del av en helhet, som en politisk maktkamp. Idag ser vi detta ännu klarare än på Marx tid, på grund av statens förändrade roll. Den keynesianska statens uppkomst har inneburit den faktiska sammanslagningen av inte bara staten och ”ekonomin”, utan av staten och själva ”samhället”.

Detta är en annan avsevärd fara med en nationalekonomisk och ideologisk läsning av *Kapitalet*. Vi serveras en detaljerad kritisk tolkning av detta självaktiverande monster, på ett sätt som inte i någon mening iakttar hur den faktiska arbetarmakten tvingar fram och hejdar den kapitalistiska utvecklingen. Marx insåg hur den framgångsrika kampen för arbetsdagens förkortning försatte kapitalet i en kris. Så icke dessa nationalekonomer, vilka tvärtom ser absolut mervärde som ett reifierat abstrakt begrepp. Marx insåg att kamper tvingade fram utvecklingen av produktivitetshöjande innovationer, vilka i sin tur ökade kapitalets organiska sammansättning. Följaktligen såg han relativt mervärde som en kapitalistisk strategisk reaktion. Det gör inte dessa nationalekonomer, de ser endast konkurrens kapitalister emellan. Marx insåg hur arbetarnas lönekamper kunde medverka till att framkalla kapitalistiska kriser, medan dessa nationalekonomer endast ser abstrakta ”rörelselagar”.⁵² Dylika

⁵² Idag finns ett fåtal nationalekonomer som har börjat förstå att arbetarklassens makt faktiskt spelar en roll vid uppkomsten av kapitalistiska

tolkningar glorifierar kapitalets dynamik, hur ond den än må vara, och porträtterar arbetarklassen som ett hjälplöst offer. Även om man ser ideologisk kritik som ett vapen i klasskampen, måste man komma till slutsatsen att teorier som tillmäter kapitalet all makt endast kan tjäna kapitalets egna intressen. Sådan kritik är särskilt väl lämpad för leninistiska partier, eller dylika elitistiska grupperingar, vilka utmålar sig själva som den enda lösningen för arbetarklassen. Om klassen är maktlös i den "ekonomiska" kampen – vilket teorierna gör gällande – är dess enda lösning uppenbarligen att "gå med i partiet och krossa staten". Hur denna massa av olyckliga offer ska lyckas med en sådan bedrift ter sig som ett mysterium som enbart partihierarkin, vilken sörjer för det nödvändiga ledarskapet och visdomen, har förmågan att lösa. Men sanningen är att klassen inte är det minsta maktlös, och att partitopparna försöker mobilisera dess makt som ett medel för deras eget maktövertagande. De vill bli förvaltare av en rationaliserad, planerad "socialistisk" ekonomi där arbetarna förhoppningsvis kommer att arbeta ännu hårdare än tidigare.

På grund av dessa begränsningar och faror med en national-ekonomisk läsning av *Kapitalet* har det alltid funnits människor som sökt gå bortom den. Den marxistiska national-ekonomin var oförmögen att greppa den fullständiga vidden av kapitalistiska relationer utanför fabriken och på så sätt även att förklara samhällets kriser under 1900-talets mitt. Denna första begränsning öppnade nationalekonomin för en djup kritik,

kriser. Tyvärr är de fast i terminologin från Marx diskussion om *Lön, pris och profit* (Arbetarkultur, 1971), och kapitel 23 i *Kapitalet*, band 1, där dessa kamper huvudsakligen handlar om distributiva andelar, i bästa fall leder till inflation och i själva verket alltid hejdas av kapitalistiska kriser. Se till exempel Glyn & Sutcliffe, *British capitalism, workers and the profits squeeze*, (Penguin Books, 1972); Boddy & Crotty, "Class conflict, keynesian policies, and the business cycle", *Monthly Review* 26, nr 5 (1974); och John G. Gurley, "Unemployment and inflation", *Monthly Review* 29, nr 7 (1977).

vilken under årtionden utvecklades av marxister i ett försök att fylla detta tomrum. Deras verk kommer att undersökas i nästa avsnitt. Vi kommer att upptäcka att det andra och betydligt större misstaget – att ignorera arbetarklassen – löper som en röd tråd inte bara hos nationalekonomerna utan även hos deras kritiker.

Att läsa Marx filosofiskt

Traditionen att läsa Marx som en filosof är åtminstone lika gammal som, och långt mer varierad än, den nationalekonomiska. Under 60- och 70-talets marxistiska renässans gavs den filosofiska marxismen en framträdande plats. Inom denna tradition kan vi urskilja två allmänna tendenser, en ortodox och en revisionistisk. Den första och avgjort mest inskränkta omfattas av den kommunistiska marxismen: den dialektiska materialismen, som löper från Engels verk genom stalinisternas era till den senaste "omformuleringen" av Althusser och hans efterföljare. Den revisionistiska tendensen, som är mycket bredare och mer komplex, innefattar alla försök att omtolka Marx i ljuset av andra filosofer och nya element i kapitalismens utveckling. Här måste inkluderas så olikartade strömningar som den så kallade västerländska marxismen, företrädd av György Lukács, Antonio Gramsci och Karl Korsch, vilka underströk Hegels inflytande på Marx; Galvano Delavolpes och Lucio Collettis nykantianism; Jean Hyppolites och Alexandre Kojèves marxistiska hegelianism; Jean-Paul Sartres, Simone de Beauvoirs och Maurice Merleau-Pontys existentialism; Tran Duc Thaos och Karel Kosiks fenomenologiska marxism; samt Frankfurtskolans kritiska teori, företrädd av bland andra Herbert Marcuse, Max Horkheimer, Theodor Adorno och Jürgen Habermas. Det närmast oöverskådliga omfång av filosofiska frågor som tagits upp av dessa författare, vare sig de är ortodoxa eller revisionistiska, undgår varje försök till en kort sammanfattning. Istället för en

sådan resumé tänker jag i korthet diskutera två element inom denna tradition för att illustrera några av begränsningarna med en filosofisk läsning av Marx: (a) det nutida försöket att återuppliva den dialektiska materialismen genom Louis Althusserns läsning av *Kapitalet*, och (b) några aspekter av den västerländska marxismens och den kritiska teorins analys av den avancerade kapitalismens "kulturella sfär".

Den pånyttfödda ortodoxin

Det är olyckligt men sant att en av de politiskt mer intressanta filosofiska läsningarna av *Kapitalet* härrör från Louis Althusser, en ledande teoretiker i det franska kommunistpartiet. I *För Marx* (1965) och *Att läsa Kapitalet* (1965) tar Althusser och hans medarbetare sig an att omtolka Marx verk i dess helhet, från ungdomsverket till det mogna författarskapet. Syftet ligger i att återuppliva den dialektiska materialismen som en ideologi för att förmedla det franska kommunistpartiets vida diskrediterade politiska praktik.⁵³ Detta arbete representerar den gamla ortodoxa marxismens mest genomgripande försök att rena sig själv och ta igen vad den förlorat under tidigare årtionden.

Den ortodoxa versionen av marxismen som filosofi härstammar från Engels formuleringar i de tre verken *Anti-Dühring*, *Ludwig Feuerbach och den klassiska tyska filosofins slut* och *Naturens dialektik*.⁵⁴ I dessa verk försökte han utvidga Marx analys av kapitalet till ett universellt filosofiskt system, vilket skulle omfatta inte bara hela den mänskliga historien utan även kosmos. Detta projekt innebar en tillbakagång till den tyska idealismen, vilken Marx lämnat bakom sig efter *Den heliga*

⁵³ Louis Althusser, *För Marx* (Cavefors, 1968), och Althusser & Balibar, *Att läsa Kapitalet* (Cavefors, 1970).

⁵⁴ *Anti-Dühring* (Arbetarkultur, 1976) skrevs 1876–78, *Ludwig Feuerbach och den klassiska tyska filosofins slut* (Proletärkultur, 1981) skrevs 1886 och *Naturens dialektik* (Gidlund, 1975) skrevs mellan 1873 och 1883.

familjen, Den tyska ideologin och sin studie av Feuerbach.⁵⁵ Likgiltig inför den elfte tesen om Feuerbach, med vilken Marx gjorde upp räkningen med filosofin, företog sig Engels en om-tolkning av relationen mellan Marx och Hegel. I denna fram-ställdes marxismen som både en inversion och en korrigerings av det hegelianska systemet. Marx hävdade att den hegelianska dialektiken "stod på huvudet" och måste vändas rätt för att den rationella kärnan innanför det mystiska skalet ska upptäckas. Genom ett förvirrat begrepp om både Hegel och Marx kritik, tolkade Engels detta som att Hegels dialektik var en metod (den rationella kärnan) som kunde extraheras ur idealismen (det mystiska skalet) och tillämpas i ett materialistiskt ramverk, därav formuleringen "dialektisk materialism". Denna tolkning uppfattade Hegels idealism enligt tanken att endast idéer var verkliga och att den materiella verkligheten endast innebar en vag återspeglings av dessa idéer. Enligt Engels vänder materialismen på denna relation, så att idéerna blir vaga återspeglings av den materiella verkligheten. Detta var dock en total feltolkning av Hegels begrepp "verklig", vilket inte syftar på existens utan på logik. Istället för att inse att Hegels "Zeitgeist" ytterst sett var en filosofisk formulering av kapitalets logik och att hans idealism låg i tanken på en oändlig kapacitet att logiskt reda ut det kapitalistiska samhällets motsättningar, trodde Engels att problemet låg i att anpassa dialektiken till en analys av världen. Han lade sålunda grunden för en förståelse av dialektiken – en förståelse som i vissa kretsar överlever än idag – som en universell logik och metod att tillämpa, snarare än som en konstitutiv del av kapitalet som bekämpas av arbetarklassen. Ironiskt nog kom Engels och hans efterföljare därmed att bevara en förvriden bild av Hegels vision av ett dialektiskt kosmos – en vision

⁵⁵ Marx och Engels skrev *Den heliga familjen* 1844 [finns ej på svenska, Ö.a.]; de skrev *Den tyska ideologin* 1845-46 [ett urval av detta verk finns publicerat på svenska i *Människans frigörelse* (Daidalos, 1995), Ö.a.]; och Marx skrev "Tesen om Feuerbach" 1845 [finns publicerat på svenska i bland annat *Människans frigörelse*, Ö.a.].

som kan ses som ett optimistiskt moment i den borgerliga filosofin, i det att den teoretiserar kapitalets tendens att påtvinga världen sin egen logik.

När dialektiken väl var skild från kapitalet, när materialismen inte längre förstods som arbetarklassens förmåga att krossa kapitalets idealism utan som abstrakt "materia", när den dialektiska formen, kort uttryckt, väl skilts från sitt innehåll, kunde Engels tillämpa denna form på allt, både i analysen av naturen och den mänskliga historien. I det förra fallet var resultatet, vilket Lucio Colletti förtjänstfullt visat, knappast mer än en pretentiös omarbetning av Hegel.⁵⁶ Enligt Colletti är särskilt *Naturens dialektik* en förvriden anpassning av Hegels Naturphilosophie, som fullständigt missar den avgörande punkten att Hegels verk baserades på materiens dialektik i en oändligt sammanförande rörelse.⁵⁷ I fråga om analysen av den mänskliga historien stöpte Engels om idéerna i *Den tyska ideologin* och förordet till *Till kritiken av den politiska ekonomin* till "historisk materialism" – och lät därmed (kapitalets) dialektik projiceras bakåt på alla tidigare samhällen. Resultatet var den samhällsanalys som formulerats i den berömda bas/överbyggnad-dikotomin, där överbyggnaden av politik, juridik, kultur, etc., bestäms av den ekonomiska basen, vilken baseras på ett visst "produktionssätt". Utvecklingen av nya produktionssätt förklarades genom den dialektiska interaktionen mellan produktivkrafterna och produktionsförhållandena.

Denna enkla formulering antogs i en eller annan form av deltagarna i den andra internationalen (till exempel Kautsky och Lenin).⁵⁸ Svårigheterna med denna definition är ökända. Den vanliga framställningen har en bismak av historiedeterminism

⁵⁶ Se Collettis "From Hegel to Marcuse" i *From Rousseau to Lenin*, (Monthly Review Press, 1972).

⁵⁷ Ibid., 123–128.

⁵⁸ Karl Kautsky, *La question agraire*, (Maspero, 1970). Se även Lenin, "The development of capitalism in Russia", i *Collected works*, vol. 3, (Progress Publishers, 1972).

– produktionssättets ekonomi bestämmer ensidigt överbyggnaden. Problemet med basens och överbyggnadens samspel kvarstår trots Engels kända brev till Joseph Bloch, i vilket han förnekar varje deterministisk avsikt.⁵⁹ Bland andra välkända problem finns analysen av spelen mellan varierande modeller (till exempel kapitalistisk/socialistisk) för att förklara övergångssamhällen eller samhällen av komplex karaktär. Historiematerialismen simplifierades slutligen ännu mer av Stalin till att utgöra en strikt linjär följd av produktionssätt, genom vilka alla samhällen måste passera.⁶⁰ I dess stalinistiska inkarnation blev historiematerialismen en uppenbar härskarideologi – det teoretiska rättfärdigandet av exploateringen av ryska arbetare.⁶¹ Detta syfte tjänades genom att tolka produktivkrafterna och produktionsförhållandena som en veritabel teknologisk determinism. Marx kommenterar i förordet om krafterna som bryter bojorna som påförts av produktionsförhållandena, förvandlades till en teori om att produktivkrafternas utveckling inte bara var nödvändig utan också garanterade en permanent förändring av produktionsförhållandena. Detta utgjorde ett ideologiskt rättfärdigande av det våldsamma påskyndandet av den "socialistiska" ackumulationen, för att garantera att "kapitalismen" inte skulle få ett nytt utbrott i Sovjetunionen. Historiematerialismens och den dialektiska materialismens uppenbart reaktionära roller i Sovjet var en av anledningarna till

⁵⁹ Engels förklaring till Bloch var: "Ungdomen har stundom i någon mån överbetonat den ekonomiska sidans betydelse, och Marx och jag har förvisso också vår del av skulden till att så skett. Eftersom huvudprincipen förnekades av vara motståndare, blev vi tvungna att inpränta den med sådant eftertryck att de andra momenten i denna växelverkan inte alltid behandlades med tillräcklig utförlighet." (Engels till J. Bloch (21–22:a september 1890), i Karl Marx & Friedrich Engels, *Brev i urval*, (Gidlunds, 1972), 191–192).

⁶⁰ Josef Stalin, *Den dialektiska och historiska materialismen*, (Arbetarkultur, 1940).

⁶¹ Charles Bettelheim, *Class struggles in the USSR*, (Monthly Review Press, 1976).

att nationalekonomerna i väst övergav dem efter andra världskriget (se ovan). I öst omformulerade de kinesiska kommunisterna historiematerialismen till att tjäna deras egna syften. De undvek Stalins ekonomiska och teknologiska determinism genom att understryka överbyggnadens (politikens) relativa autonomi från basen (ekonomin). Detta innebar en omvänd tolkning, som en cyniskt lagd person skulle hävda var användbar för att berättiga partiets intervention och försök till politisk disciplinering av alla produktionssfärer genom ideologisk omskolning.⁶²

Detta var alltså den ortodoxa marxistiska filosofins sorgliga tillstånd under 50-talet. Från Engels vilseledda försök att förvandla Marx till filosof hade den ortodoxa marxismen utvecklats till en pretentiös, men steril och dogmatisk, härskarideologi. Det var ur denna vanryktade ställning som Althusser med anhang påbjörjade sitt räddningsförsök under tidigt 60-tal.

Vi har redan i det föregående avsnittet sett vilken politisk roll deras omtolkning av historiematerialismen kom att spela – i kommunistpartiets svar på den nationalekonomiska attacken mot partiets stöd för kapitalistisk utveckling gentemot ”feodala element” i Tredje världen. Omarbetningen av historiematerialismen framställdes i *Att läsa Kapitalet* som en ny ”historievetenskap” och baserades på ett antal filosofiska ställningstaganden gällande marxismens natur och marxistisk metodologi.

I början av *Att läsa Kapitalet* slår Althusser fast sitt projekt som en filosofisk läsning av *Kapitalet* i uttrycklig motsats till en ekonomisk, historisk eller logisk läsning.⁶³ Detta projekt definieras som att ställa frågan om det ”specifika objektet” för Marx diskurs och att upptäcka den ”epistemologiska status”

⁶² Se till exempel Hung Hsueh-Ping, ”The essence of ‘theory of productive forces’ is to oppose proletarian revolution”, *Peking Review* (19:e september 1969).

⁶³ Althusser & Balibar, *Att läsa Kapitalet*, 11–13.

som särskiljer diskursens enhet och dess objekt från andra typer av diskurs. Vad är då meningen med allt detta? Jo, att upptäcka "den plats *Kapitalet* har i kunskapens historia". Från första början vet vi alltså att det är en rent teoretisk övning i ideologi som förestår. När Althusser så fortsätter att för läsaren redogöra för analysen av "tystnaderna" och "osynligheterna" i en diskurs, finner vi onekligen hos Althusser själv en fullständig tystnad om arbetarklassens verkliga kamper och revolutionära vedermödor.⁶⁴ För Althusser existerar ingen sådan historia. Det finns bara en "historievetenskap". Vad går då denna "vetenskap", vilken Althusser konstruerar genom att helt bortse från historien, ut på? Det gäller här att konstruera en ahistorisk, stelnad begreppslikhet av eteriska teoretiska strukturer. Det gäller att rekonstruera en gammal dogmatism.

För att återupprätta denna gamla dogmatism var två moment grundläggande för Althusser. För det första uteslöt han Marx tidiga verk – som 1844 års manuskript – genom att postulera ett epistemologiskt brott mellan en ung vilseledd hegeliansk Marx och en mogen "vetenskaplig" Marx – nämligen *Kapitalets* Marx.⁶⁵ Denna ståndpunkt eliminerade elegant en rad frågor om arbetets natur och kvalitet (till exempel alienationsproblematiken) som idag är lika pinsamma för Sovjetunionen – en stat som Althusser fortsätter att hitta på ursäkter för – som för oss i väst. För det andra och än viktigare, menade han att Marx mogna vetenskapliga verk, *Kapitalet*, var ett rent teoretiskt verk, vars föremål, det vill säga det kapitalistiska produktionssättet, analyseras på ett rent abstrakt vis. Begreppet produktionssätt generaliseras sedan som den grundläggande kategorin för en teoretisk historievetenskap, där alla mänskliga erfarenheter klassificeras efter ett eller annat produktionssätt.

Genom att hävda autonomin i sin "teoretiska praktik" beredde Althusser utrymme för sitt verk inom det franska

⁶⁴ Ibid., 13–17.

⁶⁵ Se inledningen till Althusser *För Marx*.

kommunistpartiet, samtidigt som han separerade sin läsning av *Kapitalet* från både den konkreta historia som analyseras däri och från all annan historia utifrån vilken verket kan förstås. Det historiska material som *Kapitalet* är fullt av, var enligt Althusser bara till i illustrativt syfte och således irrelevant för utvecklandet av den teoretiska modellen för det kapitalistiska produktionssättet. På detta vis undgår Althusser besvärliga krav på verifiering av teorin i historien (vanligtvis en väsentlig aspekt av varje "vetenskap") samtidigt som hans teori blir till en långtråkig dogmatisk vetenskapsfetischism.⁶⁶

Trots vissa tvivel från partihierarkin om denna "nya" ansats, var behållningen med denna strukturalistiska marxism, som den snabbt döptes till, ur deras perspektiv att den fortsatte att avlägsna klasskampen från fokus för intresset och förpassade den till en strukturs substruktur (produktionsförhållandena inom den ekonomiska strukturen). *Kapitalet* betraktas alltså som en analys av begreppet kapital oberoende av klasskampen, vilken kan (eller inte kan) föras in senare som en vidare härledd utveckling. Denna tolkning är uppenbart bekväm för det franska kommunistpartiet, som passionerat söker tona ner klasskampen och hålla den i schack. För att lösa de besvärliga problemen med ekonomisk och teknologisk determinism tvingades Althusser låna begreppet överbestämning från Freud och överbyggnadens "relativa autonomi" från Mao. Resultatet är en röra: ett erkännande av ett givet antal "bestämningar", där rätten att bestämma i sista hand tillfaller ekonomin. Denna omformulering är ett något mer sofistikerat rättfärdigande av en marxism-leninism där marxismen fortsätter att tillhandahålla en ekonomisk analys och leninismen står för den analys av den politiska sfären som Marx aldrig utvecklade.

Trots att Althusser, i sin *Självkritik*, och Nicos Poulantzas,

⁶⁶ För en av de mer underhållande och ingående kritikerna av Althusserns vetenskapsfetischism, se François George, "Reading Althusser", *Telos* 7 (1971), 73–98.

en av de mest produktiva althusserianerna, i *New Left Review* har erkänt att deras tidigare verk (*Att läsa Kapitalet, För Marx, Politisk makt och sociala klasser*) i stort sett bortsett från klasskampen, har de klamrat sig fast vid sin grundläggande teoretiska struktur med alla dess politiska förgreningar.⁶⁷ Den begränsade omfattningen av den revidering som Althusser ansett nödvändig visar sig i den förändrade definitionen av filosofi, som från att vara en "teori om teoretisk praktik" nu blivit till "klasskampen i teorin". Den enda klasskamp han tycks vilja inrikta sig på är de vänsterintellektuellas ideologiska bataljer.

Detta program är i sin helhet både anmärkningsvärt och deprimerande. För den som läst Engels och Stalin blir det snabbt uppenbart att Althusser med anhang knappt bidragit med någonting till de ursprungliga diskussionerna om historiematerialismen, förutom ett dunklare språk och djupare vetenskaplig fernissa. Vi får fortfarande dras med en livlös sociologisk klassifikation av produktionssätt, de olösliga problemen med samspelet bas/överbyggnad, mysteriet med produktions-sättens förbindelser,⁶⁸ frånvaron av klasskamp och en produktionsfetischism som rättfärdigar den nutida socialismen.⁶⁹ Den utbredda acceptansen av dessa ståndpunkter hos dem som nappar på löftena om en "vetenskaplig metod" och försöker frigöra "vetenskapen" från partiets politiska filosofi, vittnar om hur intellektuellt och politiskt isolerade från de konkreta arbetarkamperna många av dem som idag vill återknyta till Marx i

⁶⁷ Nicos Poulantzas något motvilliga medgivande att han och Balibar "underskattade" klasskampens "roll" finns i hans "The capitalist state", *New Left Review* 95 (1976). För Althusserns självkritik, se *Essays in self-criticism*, (Humanities Press, 1976).

⁶⁸ För ett av de mest seriösa försöken att utarbeta en teori om koordinationen av produktionssätt, vilket visar begreppets begränsningar, se Pierre-Phillippe Rey, *Les alliances de classes*, (Maspero, 1976).

⁶⁹ För en användbar kritik av många marxisters produktionsfetischism, se Jean Baudrillards *The mirror of production*, (Telos Press, 1983). Tyvärr begränsas verkets användbarhet genom hans missförstånd av Marx och bruk av strukturalistisk lingvistik.

själva verket är.

Jag ska nu kort sammanfatta vad som hittills sagts om läsningen av Marx under den nuvarande renässansen, vilket får tjäna som en referenspunkt för den följande diskussionen. En grundläggande kritik av den nationalekonomiska läsningen av *Kapitalet* låg i att den accepterar den hävdvunna skarpa uppdelningen mellan ekonomi och politik, samt begränsar *Kapitalet* till den förstnämnda sfären. Som vi sett har denna tradition även blivit "filosofiskt" rättfärdigad genom de olika formerna av dialektisk materialism, inklusive den althusserska varianten. Både inom den återupplivade marxistiska traditionen av kris-teori och inom nymarxistisk keynesianism fokuserar analysen huvudsakligen på kapitalets utveckling – en utveckling som definieras som självständig från klasskampen. I korthet har nationalekonomin gått ut på att teoretisera kring den kapitalistiska fabriken som platsen för mervärdeproduktion såväl som för cirkulation och realisering av värde. I fabriken ses det kapitalistiska herraväldet som fullständigt. Även om arbetare helt legitimt kan kämpa mot lönesänkningar i kristider, är sådana "ekonomistiska" kamper i sista hand begränsade till den kapitalistiska tillväxtens dynamik och utgör inget reellt hot mot dess existens. Den ofrånkomliga slutsatsen av denna typ av analys är att placera allt hopp om effektiva kamper inom den "politiska" sfären, vilket vanligtvis innebär stöd för någon slags partior-organisation. I en sådan situation kretsar vanligen diskussionen om klasskampens uppkomst och organisering kring frågan om "klassmedvetande". Under vilka omständigheter och genom vilka processer tillägnar sig arbetarna medvetandet om sig själva som klass, något som anses nödvändigt för deras organisering och krossandet av kapitalet? Beträffande denna fråga har den marxistiska ortodoxin som vi sett anslutit sig till det svar som ges av Lenin i *Vad bör göras?*, det vill säga att arbetarna bör utbildas av ett specialiserat parti av yrkesmässiga revolutionärer som ensamma kan se bortom varje enskild grupp av arbetares

ekonomiska särintressen och se till klassens intressen i dess helhet.⁷⁰

Kritisk teori: fabriken och den kulturella sfären

Det är mot bakgrund av denna marxist-leninistiska tradition vi kan undersöka den västerländska marxismen och den kritiska teorin, och se deras respektive innovationer och likheter. I det följande kommer jag endast att fokusera på två av de möjliga beröringspunkterna: (a) analysen av den kapitalistiska fabriken, där Frankfurtskolans kritiska teori visar upp en anmärkningsvärd likhet med den marxistiska nationalekonomins grundläggande angreppssätt; och (b) analysen av den kulturella sfären, genom vilken både den västerländska marxismen och den kritiska teorin går bortom ortodox marxism, samtidigt som de reproducerar dess mest grundläggande misslyckande.

Planering och teknologisk rationalitet

Den västerländska marxismen och den kritiska teorin förknippas vanligen med återvändandet till Hegel och problematiken kring medvetandet, alienationen och kulturen. Denna återgång skedde i samband med omprövningen av marxismen i ljuset av den andra internationalens kollaps 1914, den ryska revolutionen 1917 och erfarenheterna från arbetarråden efter första världskriget. Bakom dessa kulturella temata återfanns likväl underförstådda och ibland uttalade ståndpunkter i linje med den traditionella marxistiska nationalekonomin. Detta visar sig i varierande grad hos Korsch, Gramsci och Lukács, men gäller i synnerhet Frankfurtskolan. När Frankfurtskolan växte fram kring Institutet för social forskning i Frankfurt, diskuterades

⁷⁰ Att *Vad bör göras?* varken var Lenins enda eller sista synpunkt om organisering visas träffande i Antonio Carlo, "Lenin on the party", *Telos* 17 (1973).

det i själva verket en hel del nationalekonomi under debatter med representanter för mer traditionella åsikter, som Henryk Grossmann och rådkommunisterna Paul Mattick och Anton Pannekoek (vars verk nämndes i det förra avsnittet om nationalekonomiska läsningar av *Kapitalet*). En stor del av denna diskussion rörde sig kring kapitalismens kris och implikationerna av att se eller inte se dess oundviklighet. Ståndpunkterna var vitt skilda med avseende på både krisens oundviklighet och dess implikationer. Lukács anammade till exempel föreställningen om blinda krislagar i *Historia och klassmedvetande*, och förblev in i det sista trogen det leninistiska partiet. Grossmann, Mattick och Horkheimer accepterade även de kollapsens oundviklighet, men vägrade dra några leninistiska politiska slutsatser. Å andra sidan förkastade Pannekoek och Korsch (till slut) både tanken på krisens oundviklighet och leninistisk politik.⁷¹ I sista hand var emellertid debatten om kristeori en sekundär fråga. Grunden för hela diskussionen var en gemensam övertygelse om den absoluta kapitalistiska dominansen i den ekonomiska sfären, samt om den kapitalistiska despotismen i fabriken. På denna nivå skilde sig debattörerna endast i sina uppfattningar om kontrollens natur. Och här framhärddade också de kritiska teoretikerna långt mer än de flesta nationalekonomerna i sin analys av despotismens väsen.

Den grundläggande ansats som i detta sammanhang förde Frankfurtskolan bortom traditionell marxistisk nationalekonomi var deras analys av å ena sidan teknologisk dominans och å andra sidan kapitalistisk planering. Under 20- och 30-talet fann sig den kritiska teorin inte bara nödgad att komma till rätta med arbetarrådets misslyckande, utan även med de efterföljande dramatiska skiftena i ackumulationens förvaltning, vilka var förknippade med uppkomsten av europeisk fascism, "socialistisk" ackumulation i Sovjetunionen och den

⁷¹ Russell Jacoby, "The politics of the crisis theory: Towards the critique of automatic marxism II", *Telos* 23 (1975).

keynesianska staten under "the New Deal". Resultaten av denna tematisering är förhållandevis välkända. De omfattar analysen av Sovjetunionen som statskapitalistisk (en ståndpunkt som delades av rådkommunisterna), Marcuses diskussion om en-dimensionalitet och Horkheimers definition av statskapitalism (det må vara i "liberal", "fascistisk" eller "socialistisk" skepnad) som den auktoritära staten. De väsentliga beläggen för dessa ståndpunkter har varit mindre kända fram till nyligen: insikten att kapitalismen övervann 20- och 30-talets kriser i och med genomförandet av en systematisk ekonomisk planering, inte bara från Sovjetbyråkratin, utan även från de kapitalistiska staterna i väst. En nyckelperson i utarbetandet av denna analys var Friedrich Pollock vid institutionen i Frankfurt.⁷² Hans studier av ekonomisk planering i öst och väst ledde till slutsatsen att den kapitalistiska marknadskonkurrensens gamla "automatiska" mekanismer, som hade framkallat den internationella krisen, höll på att överges av kapitalet till förmån för en "ekonomiskt planerad nyordning" baserad på statlig intervention. Denna nya centralt administrerade kapitalackumulation utgjorde essensen i "statskapitalismen" och den "auktoritära staten". För Pollock var denna utveckling en följd av den ökande kapitalkoncentrationen, vilken möjliggjorde förlängningen av fabriksmodellens despotiska kontroll till samhället i dess helhet. Integrerad med denna uppfattning var hans forskning kring det nya sätt på vilket teknologi organiseras som dominans inom monopolkapitalets planering: automatisering. "Bland de allvarligaste konsekvenserna av automatiseringen finns faran att den stärker den redan existerande trend som går i riktning mot ett totalitärt samhälle" skriver han.⁷³ Detta hjälper oss att förstå varför den

⁷² Betydelsen av Pollocks arbete och dess inflytande på den kritiska teorin underströks i Giacomo Marramao "Political Economy and Critical Theory" *Telos* 24 (1975), 56–80.

⁷³ Friedrich Pollock, *Automation*, citerad i Marramao, "Political economy and critical theory", 75, [vår översättning].

kritiska teorin inriktade sig på den "kulturella sfären". Eftersom den förutsatte total kapitalistisk kontroll i fabriken och menade att den auktoritära staten förlängde denna hegemoni till resten av samhället, var den uppenbara konsekvensen att man studerade de nya framträdande formerna av dominans.

Mot denna bakgrund torde det stå klart att skälet att den västerländska marxismen och den kritiska teorin ägnade sig åt "kulturella" teman var politiskt och inte (som somliga hävdar) en reträtt till "rent filosofiska" spekulationer, åtminstone vad gäller dess mest fruktsamma år under 30-talet.⁷⁴ Att Adorno, Horkheimer med flera övergav projektet att skapa en politiskt radikal kritik av det kapitalistiska samhället under 40- och 50-talen, är ett annat kapitel i den kritiska teorins utveckling. Till exempel är Gramscis många arbeten om de intellektuellas roll och om religiösa, pedagogiska och andra kulturella institutioner under 20-talet en del av hans försök att analysera hur kapitalet uppnådde hegemoni genom det ideologiska påförandet av samtycke – en problematik som blev allt viktigare ju mer den kapitalistiska staten tog över och planerade dessa institutioner. Trots att Adorno, Horkheimer och Marcuse alla återknöt till och utvidgade Pollocks analys av den teknologiska rationalitetens tyranni, liksom av fabriksdisciplinens och varuformens förlängning till att omfatta hela samhället, var det främst genom Marcuses verk från 60-talet som dessa idéer bevarades och blev inflytelserika hos den nya vänstern.

I *Den endimensionella människan* utarbetade Marcuse de grundläggande idéerna i Frankfurtskolans kritik av "överflöds-samhället".⁷⁵ Den keynesianska staten som kollektiv kapitalist,

⁷⁴ Se till exempel Perry Anderson, *Om den västerländska marxismen*, (Arkiv, 1984). I sitt försök att rättfärdiga den trotskistiska varianten av marxism-leninism, misslyckas han med att komma den västerländska marxismens verkliga insikter in på livet och missar dess grundläggande ansats genom att felaktigt sortera antihegelianer som Althusser, Delavolpe och Colletti under denna kategori.

⁷⁵ Herbert Marcuse, *Den endimensionella människan*, (Bonnier, 1968).

tolkades här som administratör av inte bara den kollektiva fabriken utan även av den konsumtionssfär i vilken arbetarklassens behov förmedlades av en ny konsumentinriktad maktlogik. Genom att tillmötesgå arbetarklassens kvantitativa behov, samtidigt som den manipulerar och formar dessa behov på en kvalitativ nivå, är den avancerade kapitalismen förmögen att integrera arbetarnas ekonomistiska kamper inom kapitalet och sålunda avtrubba uppkomsten av klassmedvetande och uppror. Detta är den "kulturella" aspekten av planeringen. Det handlar inte längre om att krossa arbetarnas lönekamper genom periodiska kriser, utan snarare om att administrera arbetarklassens behov kvantitativt och kvalitativt på det att de inte hotar systemet. När varuformen utökas till att omfatta alla aspekter av livet, medför detta kontroll över praktiskt taget hela den kulturella sfären genom manipulering av konsumtionen. I institutioner som till exempel utbildningsväsendet kompletteras denna form av kontroll av andra integrationsformer, vilka ofta antar skepnaden av en sorts samarbeten snarare än direkt repression. Detta var den grundläggande idén i Marcuses välkända essä om "repressiv tolerans" gentemot avvikelser inom den akademiska "frihetens" ramverk, som publicerades 1965.⁷⁶ Här finner vi en återupprepning av många av 40-talets teman hos Frankfurtskolan i ett nytt sammanhang. Marcuses attack på kapitalets institutionaliserade våld knyter an till Horkheimers 40-talsanalys av den auktoritära statens genomgripande repression.⁷⁷

Det var också på 60-talet som den kritiska teorin på ett subtilt sätt kom att återförenas med nationalekonomin. Marcuses analys av den kapitalistiska hegemonin, vilken i *Människans befrielse* uttryckligen beskrivs i termer av ett globalt fenomen, ekade av Baran och Sweezy.⁷⁸ Ett visst inflytande

⁷⁶ Robert Wolff, Barrington Moore & Herbert Marcuse, *Kritik av den rena toleransen*, (Bonnier, 1968).

⁷⁷ Max Horkheimer, "The Authoritarian State", *Telos* 15 (1973).

⁷⁸ Herbert Marcuse, *Människans befrielse*, (Bonnier, 1969).

från Frankfurtskolan hade visat sig tydligt redan i *Utvecklingens politiska ekonomi* (1956) av Baran, som hade tillbringat ett viktigt år som Pollocks student och forskningsassistent i Frankfurt 1931.⁷⁹ Detta inflytande syntes inte bara i Barans argument att den amerikanska arbetarklassen var totalt integrerad i en amerikansk folkimperialism, utan även i hans formuleringar kring motsägelsen mellan kapitalistisk rationalitet och det historiska förnuftets utveckling.⁸⁰ I *Monopolkapitalet* utvecklade Baran och Sweezy sin kritik av det avancerade kapitalets "irrationalitet", och deras fortsatta avvisande av den amerikanska arbetarklassens revolutionära potential löpte parallellt med Marcuses verk. Detsamma gällde deras jakt på revolutionära agenter "utanför" kapitalet bland grupper av icke-arbetare såsom bönder i tredje världen, missnöjda studenter och arbetslösa afro-amerikaner.⁸¹ I likhet med Marcuse var de djupt indignerade över den keynesianska kapitalismens konsumism, slöseri och våld, vilka betraktades som nödvändiga beståndsdelar av dess ekonomiska och kulturella hegemoni. I dessa hänseenden formulerade Marcuse, Baran och Sweezy viktiga frågor om 60-talets kampcykel på ett sätt som ställde den ortodoxa marxismens och gamla vänsterns förstockade teorier i skuggan. Samtidigt återuppväcktes de framsteg som gjorts inom den västerländska marxismen och den kritiska teorin under 30- och 40-talen. Olyckligtvis rymmer dessa angreppssätt en grundläggande brist som undergräver deras förmåga att till fullo förstå betydelsen av 60-talets kamper, liksom den följande perioden av kapitalistiskt motangrepp under 70-talet – ett faktum som antydde i den tidigare diskussionen om Baran och Sweezy, och som måste beklagas även i fallet med Marcuse och den kritiska teorin.

⁷⁹ Paul Sweezy & Leo Huberman, red., *Paul Baran: A collective portrait*, (Monthly Review Press, 1965).

⁸⁰ Paul Baran, *Utvecklingens politiska ekonomi*.

⁸¹ Se kapitel 9 och 10 i Paul Baran & Paul Sweezy, *Monopolkapitalet*.

Denna brist, som döljer sig i hjärtat av den kritiska teorins begrepp om borgerlig kulturell hegemoni (på samma sätt som den lurar i nationalekonomins teori om kapitalistisk teknologisk dominans i fabriken), är dess totala ensidighet. Att förutsätta kulturell hegemoni, liksom att postulera en allsmäktig teknologisk rationalitet, vittnar om en oförmåga att erkänna eller teoretisera kring tillväxten av en makt hos arbetarklassen som är mäktig nog att hota systemet. Även om teorin gav uttryck för de nya frågor som följde med Hitlers, Stalins och Roosevelts uppgång, manifesterade sig dess överdrivna pessimism under 60-talet. Logiken i teorin om absolut konsumentinriktad integration tvingade Marcuse, Baran och Sweezy att tolka tidens resningar som någonting "utanför" klasskampen, och de byggde sina förhoppningar på vad de såg som revolter mot rasistisk och sexistisk repression och systemets allmänna irrationalitet. Detta hänförande av motsättningarna till yttre orsaker gjorde dem blinda för effektiviteten i lönearbetarnas faktiska kamper såväl som för deras samspel med de oavlönades kompletterande dito. Sålunda kunde Marcuse endast se nederlag och den växande faran för en ny fascism i samband med "rörelsens" upplösning under det tidiga 70-talet. Oförmögen att förstå hur 60-talets kamper hade försatt kapitalet i en krissituation, tvingades Marcuse tillbaka till Barans och Sweezys nationalekonomi för att förklara 70-talets internationella ekonomiska kriser.⁸² Det är ironiskt att han, samtidigt som han talade om en kapitalistisk "kontrarevolution" som kunde leda till ett 1984, inte var förmögen att se den "revolution" som denna var en reaktion på. Han kunde endast förklara den i termer av en "preventiv" aktion från kapitalet.⁸³ Marcuse såg inte upproret mot arbetet, utan tolkade otyglad arbetsvägran, fallande produktivitet, industriella sabotage, vilda strejker och massflykten från skolan som blott "förpolitiska" tecken på missnöje och det

⁸² Herbert Marcuse, *Counterrevolution and revolt*, (Beacon Press, 1972), 5.

⁸³ Ibid., 1–2.

eventuella förfallet hos den borgerliga kulturella hegemonin.⁸⁴ Därför började han i *Kontrarevolution och revolt* (1972) revidera sin kritiska teori till en teori om hur den nutida kapitalismens konsumentinriktade logik kan underminera sig själv genom produktionen av oförenliga transcendent behov. Han förutspådde en växande divergens mellan den kapitalistiska ideologins konsumentinriktade löften som propageras av massmedia, och villigheten att leverera under ekonomiska kriser: "en motsägelse mellan vad som är och vad som är möjligt och borde vara."⁸⁵ Marcuses politiska slutsatser av denna analys målar upp en rådande situation där den ideologiska frågan består i huruvida en ny vänster genom en organisatorisk och utbildande ansträngning kan forma det växande missnöjet till ett verkligt hot mot systemet. Trots hans insisterande att konsumismen vidgat basen för exploatering och politisk revolt, och trots hans ansträngningar att återuppliva den nya vänstern, pekar han gång på gång på vad som kan tyckas vara oöverstigliga svårigheter med att genomföra detta program. Med tanke på hans vidhållande av radikalernas isolering, hans upprepade påståenden om den "politiska svagheten och den icke-revolutionära attityden hos merparten av arbetarklassen" och hans accepterande av nödvändigheten av en "lång marsch genom institutionerna" (att arbeta inom systemet), är det föga överraskande att han instämmer i den gamla vänsterns återopande av den "långa vägen". "Nästa revolution kommer att vara generationers angelägenhet och kapitalismens 'slutgiltiga kris' kan dröja mer än ett århundrade."⁸⁶ Den optimistiska känsla som surfade på den våg som utlösts av 60-talets kamper var som bortblåst. Marcuse föreföll ha återgått till den inneboende pessimismen i Frankfurtsskolans hegemonibegrepp, såväl som till dess begränsade politiska program för en lång process av "medvetandegörande"

⁸⁴ Ibid., 21–23.

⁸⁵ Ibid., 16–21, [vår översättning].

⁸⁶ Ibid., 134, [vår översättning].

genom ideologisk samhällskritik. Blind för den reella makt som utvecklats och utövas av dagens arbetare, kan Marcuse varken se svårigheterna med, eller omfattningen av, de nuvarande kapitalistiska försöken till omstrukturering. Inte heller ser han hur de pågående arbetarkamperna hindrar dessa ansträngningar. I detta drama kan han endast redogöra för den repressiva sidan av den kapitalistiska framstöten, och faller via den kritiska teorins ideologi tillbaka på ett mer eller mindre traditionellt vänsterförsvar mot den auktoritära statskapitalismen.

Sammanfattningsvis har de kritiska teoretikerna, trots originaliteten hos och användbarheten av deras forskning vad gäller den kapitalistiska dominansens mekanismer i både den ekonomiska och kulturella sfären, förblivit blinda för arbetarklassens kampers förmåga att omvandla och hota kapitalets själva existens. Deras begrepp om dominans är så omfattande att de "dominerade" praktiskt taget försvinner som aktivt historiskt subjekt. Följaktligen misslyckas dessa filosofer att gå bortom en enbart ideologisk kritik av det kapitalistiska samhället.

För att återgå till den militära analogin tidigare i denna inledning kan vi framställa svårigheten i följande termer: Om uppmärksamheten enbart fokuseras på fiendens aktiviteter på slagfältet, kommer slaget garanterat att förloras. I klasskriget, liksom i traditionella militära sammandrabbningar, måste man börja med att noggrant skärskåda sina egna styrkor, det vill säga karaktären av arbetarklassens makt. Utan förståelse för sin egen styrka kommer frontlinjernas ebb och flod att framstå som en ändlös process, driven av fiendens ensidiga aktivitet. När fienden omgrupperar sig eller omstruktureras, liksom vi ser att kapitalet gör i den nuvarande krisen, måste dess handlingar förstås i termer av nederlag mot våra styrkors tidigare taktiker eller strategier, och inte uteslutande som ett nytt smart drag. Att en analys av fiendens strategi är nödvändig ter sig uppenbart. Den väsentliga poängen är att en lämplig förståelse för denna strategi endast kan tillförskansas genom att man uppfattar den i

relation till våra egna styrkor och svagheter.

I filmen "Patton" finns en högst lärorik scen i vilken Patton inser att han kommer att besegra Rommels pansar i Nordafrika, varpå han skriker "Rommel, you magnificent bastard, I read your book!" Den bok han avser är en översättning av Rommels bok om pansarkrigsföring. Om Patton hade läst sin motståndares bok på samma sätt som de kritiska teoretikerna läser borgerliga författare hade han fortfarande suttit på sin förläggning och författat en kritik av den eller den kärnpunkten när Rommel körde över honom med sin armé. Istället läste han boken som fiendens vapen, vilket den de facto var, för att på så vis kunna utveckla bättre strategier och besegra honom. Det skulle inte heller göra honom mycket gott om han, vid mötet med Rommels armé, inte hade någon förståelse för styrkan hos sin egen eldkraft.⁸⁷

Det gagnar föga att studera strukturerna hos den kapitalistiska dominansen om de inte erkänns som strategier som kapitalet måste kämpa för att påtvinga arbetarklassen. Revolutionär strategi kan inte skapas ur ideologisk kritik: den utvecklas inom den faktiska pågående tillväxten av arbetarklassens kamper. Blindheten för detta tvingar en oundvikligen tillbaka till "medvetandehöjandets" sfär som den enda vägen att överbrygga det förmodade tomrummet mellan arbetarklassens maktlöshet (kapitalistisk hegemoni) och arbetarklassens seger (revolutionärt krossande av kapitalet).

⁸⁷ Trots att militära analogier är användbara för att göra sig begrepp om klasskampen som klasskrig, finns det definitiva begränsningar med denna tankegång. Den kanske mest uppenbara är att krig mellan arméer, till skillnad från krig mellan klasser, oftast dirigeras av generaler. Att föreställa sig arbetarklassens strategi som formulerad av generaler skulle vara farligt nära den vanliga marxist-leninistiska idén om avantgardet. Samtidigt som det är sant att kapitalistklassen har något i stil med den högsta militärledningen i de planerande institutionerna, är det sällsynt med kraftigt centraliserade arbetarklassorganisationer (oaktat leninistiska prentioner). Därför måste arbetarklassens strategi förstås i termer av klasskamp. Strategiernas faktiska enhet beror på graden av komplementaritet mellan de olika klassektorernas strategier.

Denna resumé av den kritiska teorin gör inga anspråk på att ge en fullständig bild av dess utveckling och bredd, utan blott en föreställning om dess grundläggande ansatser och begränsningar. En noggrann utvärdering av de kritiska teoretikernas verk skulle behöva behandla de omfattande verken av alla de författare som nämnts såväl som nutida figurer som Oskar Negt, Alfred Schmidt och särskilt Jürgen Habermas. De grundläggande kännetecknen för analysen, vilket en läsning av till exempel Habermas *Legitimeringskris* skulle visa, förblir emellertid engagemanget för ideologisk kritik och en oförmåga att förstå utvecklingen av arbetarklassens makt.

Att läsa *Kapitalet* politiskt

Alternativet till den ideologiska kritiken, oavsett om det är fråga om dess nationalekonomiska eller filosofiska variant, ligger till att börja med i en strategisk analys av hur arbetarklassens styrka utvecklas: endast utifrån denna grund kan man besvara frågan om hur styrkan kan ökas. En sådan analys kräver att man börjar med att undersöka arbetarnas faktiska kamper: deras innehåll, hur de har utvecklats och vart de är på väg. Med detta menar jag arbetarnas egna kamper, inte deras "officiella" organisationers (fackföreningar, partier etc.). Sådana organisationers verksamhet må eller må icke uttrycka arbetarnas egna kamper. Ofta står de i motsatsställning till varandra. Därför måste vi börja med de direkta, oförmedlade kamperna. Eftersom arbetarklassen inte är ett enhetligt utan splittrat fenomen – kapitalet styr genom att splittra – blir undersökningen av dessa kamper nödvändigtvis en analys av arbetarklassens olika segment och deras inbördes förhållanden; speciellt av hur kampen inom ett område sprider sig, eller inte sprider sig, till andra områden. Det är bara genom spridandet av kamper, där de olika delarna av klassen sammankopplas för att komplettera varandra, som en verklig enhet mot kapitalet kan uppnås. Utan ett sådant

kompletterande är "klassmedvetande" bara en ideologisk floskel; med det ter sig begreppet "klassmedvetande" överflödigt. Därför är det avgörande för en uppskattning av arbetarklassens nuvarande styrkeposition att både se till uppdelningarna inom klassen – vilket i huvudsak måste förstås som hierarkiska uppdelningar av dess makt i förhållande till kapitalet – och i vilken grad dessa uppdelningar har övervunnits. Det är bara inom en sådan ram som vi korrekt kan placera de "officiella" klassorganisationernas roll. Det är också bara inom detta ramverk som vi kan göra en fruktbar bedömning av kapitalets initiativ både i fabriken och inom den bredare "kulturella" sfären.

För att en sådan bedömning av klasskampen från arbetarklassens synvinkel skall kunna komma till stånd, är det först nödvändigt att se till dess utgångspunkt: klassens självaktivitet, vilken gör den till mer än en förtryckt kugge i kapitalets maskineri och mer än en fragmenterad massa som kräver instruktioner om sitt eget klassintresse. Detta är ett grundläggande perspektiv som vid upprepade tillfällen tycks ha varit drivkraften för åtminstone ett antal marxister under perioder av revolutionära resningar, men som ofta förlorats igen under perioder av nederlag. För Marx del sporrades hans förståelse av autonomin hos arbetarklassen i förhållande till andra klasser av hans deltagande i 1848 års revolutioner samt hans studier av Pariskommunen 1871, och bekräftades i hans detaljerade studier av kapitalismens historiska utveckling. Vi finner många frapperande exempel på denna förståelse i *Kapitalet*, till exempel i analysen av arbetarnas kamper för att förkorta arbetsdagen (se kapitel 2 i föreliggande bok).

För Lenin var det de ryska arbetarnas snabba upprättande av sovjeterna 1905 och 1917 som tvingade honom att omvärdera sin tidigare analys i *Vad bör göras?* (1902). Han hade tidigare hävdade att arbetarnas kamper var uppsplittrade och defensiva till sin natur och därför i behov av professionella revolutionärer som kunde inlära dem klassintresset. Som ett resultat av

att sovjeternas ofta visade autonomi mot både kapitalet och bolsjevikerna, återvände han till Pariskommunen i sin bok *Staten och revolutionen* och reste där parollen "All makt åt sovjeterna". Senare, med byråkratiserandet av sovjeterna och kampen för en "socialistisk ackumulation", ströks tanken på arbetarnas autonoma makt ur de sovjetiska planernas och den ortodoxa marxismens lexikon.⁸⁸

Som vi såg i det föregående misslyckades rådkommunisterna trots sina erfarenheter med arbetarråden att utveckla ett hållbart begrepp om arbetarautonomin. Till exempel behöll Karl Korsch, som deltog i den kortvariga tyska arbetarregeringen 1923, genom hela perioden ett leninistiskt perspektiv av det slag som återfinns i *Vad bör göras?* När han senare bröt med denna position, hängde det samman med att han uteslöts ur det tyska kommunistpartiet efter att ha analyserat arbetarkamperna i själva Sovjetunionen. Vid den tidpunkten (1927) hade kontrarevolutionen hursomhelst bitit sig fast i både Västeuropa och Sovjetunionen, och arbetarkamperna var i huvudsak av defensiv karaktär.⁸⁹ Denna bakgrund hjälper oss att förstå de västerländska marxisternas oförmåga att utveckla ett begrepp om arbetarkampens autonoma roll inom kapitalet.

Johnson-Forest-fraktionen

Ett viktigt ögonblick för erkännandet av autonomins verklighet återfinns i den så kallade Johnson-Forest-fraktionens [The Johnson-Forest Tendency] verk, en strömning som växte fram inom den trotskistiska rörelsen på 1940-talet och bröt sig ur den 1950.⁹⁰ Johnson-Forest-fraktionen tog sitt namn från

⁸⁸ Antonio Carlo, "Lenin on the party".

⁸⁹ Se Douglas Kellners diskussion om Korsch kursändring i hans "Korsch's revolutionary historicism".

⁹⁰ Johnson-Forest-fraktionen uppträdde först 1941 inom det trotskistiska Workers Party, som hade brytit sig ut från Socialist Workers Party (amerikanska sektionen av fjärde internationalen) året innan. 1947 lämnade

pseudonymerna J.R. Johnson och F. Forest, som CLR James och Raya Dunayevskaya använde under denna period. De som var involverade i skolan kämpade på flera plan för att få arbetarnas självaktivitet erkänd, och mot den leninistiska partiuppfattningen från *Vad bör göras?*

James, en svart man från Trinidad, tycks ha kommit fram till sin position genom sitt deltagande i, eller koppling till, en mängd arbetarkamper som exempelvis självständighetsrörelsen på Trinidad och de svarta amerikanernas kamp i södra USA och bilfabrikerna i Detroit. Från det sena 1930-talet och framåt argumenterade han för erkännandet av vikten av den självständiga och vitala karaktären hos de svartas kamp i USA, och mot varje försök att inordna dem i ett vänsterparti. Och, vad mer är, i slutet av 40-talet argumenterade James för att de svarta arbetarna utgjorde "avantgardet inom arbetarkampen" i bilindustrin och på andra platser.⁹¹

I vilket fall innefattade fraktionens erkännande av autonomi mer än bara de svarta arbetarnas. De uppmärksammade också den autonomi som finns hos arbetarklassen i dess egen rätt, en autonomi från kapitalet och från sina "officiella" organisationer: partiet och fackföreningarna. Detta syns tydligt i deras sätt att analysera utvecklingen i USA och Sovjetunionen under

Johnson-Forest-fraktionen Workers Party för att återvända till SWP där de stannade tills de bröt med hela den trotskistiska rörelsen 1950. Den enda historieskrivning av en utomstående som jag funnit över denna strömning och de senare grupper som associerats med den är Bruno Cartosios inledning till ett italienskt urval av Martin Glabermans skrifter, *Classe operaia, imperialismo e rivoluzione negli USA*, (Musolini Editore, 1976). Många av fraktionens egna dokument diskuterar dess utveckling, och det finns en förstahandsredogörelse av Raya Dunayevskaya i hennes *For the record, the Johnson-Forest Tendency or the theory of state-capitalism, 1941-51: Its vicissitudes and ramifications*, (News and Letters Committee, 1972). Många av fraktionens dokument återfinns i Archives of Labor History and Urban Affairs, Walter Reuther Library, Wayne State University, Detroit, Michigan.

⁹¹ Se CLR James "The revolutionary solution to the negro problem in the United States (1947)", *Radical America* 4, nr 4 (1974), 18, ett specialnummer om CLR James.

30- och 40-talet. Under 40-talet studerade både James och Dunayevskaya ingående det sovjetiska systemets karaktär, samt dess förhållande till den västerländska kapitalismen, som en del i försöket att förstå den periodens klasskamp och betydelsen av andra världskriget. Allt eftersom de utvecklade sin analys hamnade de i tilltagande konflikt med den ortodoxa trotskismens analys av situationen i USA och av Sovjetunionen som en "degenererad arbetarstat", såväl som med den föreställning om korrekta politiska strategier som implicerades av denna analys. I en serie artiklar, pamfletter och uttalanden förde de fram sin egen position i dessa frågor. Det kanske viktigaste dokumentet från denna period – viktigast eftersom det utgjorde en kulmen – var *Statskapitalism och världsrevolution*, vilken förefaller ha skrivits främst av CLR James och framlagts på Socialist Workers Partys konvent 1950.⁹² Det var kort efter detta konvent som fraktionen officiellt bröt sig ur för att återbildas 1951 som Correspondence Publishing Committee.

I *Statskapitalism och världsrevolution* analyserade James produktionssättet i USA och argumenterade för att framväxten av taylorism och fordism förebådade en ny fas i klasskampen. Likt teoretikerna i Frankfurtskolan, men som det förefaller utan någon direkt koppling, såg han att de nya teknologierna utgjorde nya dominansmetoder. Men till skillnad från dem såg han också arbetarnas styrka och var väl medveten om denna observations avgörande betydelse.

Han hävdade att taylorismen hade rört sig från en fas av experimentella tillämpningar före första världskriget, till att bli ett "samhällssystem" i vilket fabriken är "utlokaliserad för

⁹² CLR James, *State capitalism and world revolution*, (Facing Reality Publishing Committee, 1950). Essän presenterades först som dokument och publicerades senare i bokform. Glaberman formulerar sin syn på författarskapet i sin inledning: "Ursprunget till detta arbete som Johnson-Forest-fraktionen kollektiva ståndpunkt krävde att dess författarskap måste vara anonymt. Det är tillfredsställande att kunna konstatera att författaren var CLR James med den typ av bistånd från andra medlemmar av grupperingen som är normala för politiska dokument", [vår översättning].

kontinuerliga produktionsflöden och en avancerad planering av produktion och kontroll”.⁹³ Mellan 1924 och 1928 drev sedan fordismen på en fortsatt ”rationalisering av produktionen” som hängde samman med ”den konstant växande arbetsdelningen, minskade krav på yrkeskunskaper, maskiner som styr arbetsmomenten och hastigheten”.⁹⁴ Denna nya organisering av produktionen lade grunden för den moderna totalitarismen, inte bara i USA utan även i Tyskland och Sovjetunionen. James skriver att ”Fords regim innan organiserandet i fackföreningar, är prototypen för produktionsförhållanden i det fascistiska Tyskland och det stalinistiska Ryssland”.⁹⁵ Men den punkt där James och Johnson-Forest-fraktionen skiljde sig radikalt från andra kritiker av dominansen var i deras starka betoning på arbetarnas makt att motsätta sig dessa nya former: ”Men – och utan detta är varje marxism förlorad – oupplösligt sammanflätad med den totalitära tendensen är arbetarklassens svar. Ett helt nytt skikt av arbetare, resultatet av den ekonomiska utvecklingen, reste sig i en revolt i CIO”.⁹⁶

När han sedan analyserade den efterföljande perioden, i vilken fackföreningsbyråkratierna hade vänts mot arbetarna och förvandlats ”till ett kapitalistiskt produktionsinstrument”, såg han återigen mer än enkel dominans. Istället såg han autonoma revolter på fabriksgolvet mot både det ökade arbetstempot och facken: ”Men denna intensifiering av den kapitalistiska produktionen och detta uppbindande av arbetarna vid femåriga avtal måste oundvikligen följas av en ökning av revolter och vilda strejker ... Det är precis därför byråkratin, efter att utan framgång försökt stoppa de vilda strejkerna genom att förbjuda dem genom avtal, nu tagit på sig uppgiften att med kraft stävja dessa produktionsavbrott.”⁹⁷

⁹³ Ibid., 39, [vår översättning].

⁹⁴ Ibid., 40, [vår översättning].

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Ibid., 41, [vår översättning].

James och Dunayevskayas kritik av Sovjetunionen liknade Frankfurtskolans kritik. De hävdade att Sovjetunionen var statskapitalistiskt och i grunden bara en variant av den nuvarande historiska fasen av kapitalistisk utveckling.⁹⁸ "Den stalinistiska byråkratin är den amerikanska byråkratin dragen till sin ultimata logiska slutsats. De är båda produkter av den kapitalistiska produktionen i statskapitalismens tidsålder", skrev James.⁹⁹ Precis som i Friedrich Pollocks arbeten baserades denna slutsats på ett studium av organiserandet av produktionen i Sovjetunionen. James följde mönstret för hur obetalt arbete, ackord, och det tayloristiska systemet infördes. Men trots den stalinistiska framgången och arbetarnas nederlag under denna period, hävdade han att dessa segrar bara var tillfälliga och att arbetarna återigen skulle komma att ta initiativet. Organiserandet av detta initiativ skulle enligt hans perspektiv inte komma till stånd genom de traditionella leninistiska organisationerna. Istället menade han att "proletariatet alltid bryter upp gamla organisationer genom hastiga impulser, ett språng ... Den nya organisationen, den nya organismen kommer att börja med spontanitet, det vill säga fri kreativ aktivitet, som dess nödvändiga betingelse." Han hävdade vidare att när arbetarna utvecklade nya former av "disciplinerad spontanitet", skulle det innebära slutet på de kommunistiska partierna, vilka hade förvandlats till kapitalets agenter.¹⁰⁰ När revolter bröt ut 1956 stödde James de ungerska fabriksråden mot Sovjets intervention. Så länge som Johnson-Forest-fraktionen fortsatte att vara en fraktion

⁹⁸ Medan både James och Dunayevskaya skrev om teorin om Sovjetunionen som statskapitalism, förefaller merparten av efterforskningarna ha gjorts av den senare, som jobbade på slaviska avdelningen inom Library of Congress. För ett exempel på detta tidiga arbete, se Raya Dunayevskaya, *The original historical analysis: Russia as state capitalist society (1942)*, (News and Letters Committee, 1973).

⁹⁹ CLR James, *State capitalism and world revolution*, 42, [vår översättning].

¹⁰⁰ CLR James, "Notes on the dialectic", *Radical America* 4, nr 4 (1974), [vår översättning].

inom den trotskistiska rörelsen fanns det begränsningar i hur uttalat de kunde förkasta gamla organisationsformler. När de sedan bröt sig ur var de däremot desto tydligare i dessa frågor. I förordet till den andra utgåvan av *Statskapitalism och världsrevolution* (1956), gjorde de en direktattack på leninismen: "Den politiska slutsatsen i denna ekonomiska analys kan summeras i dess totala förkastande av den leninistiska teorin och praktiken med ett avantgardeparti för vår tidsålder."¹⁰¹

Vad beträffar de organisationsformer som skulle vara lämpliga i denna nya tidsperiod, riktade James och hans meningsfränder blicken mot arbetarnas egna rörelser:

Folkets och arbetarnas stora historiska massorganisationer utarbetades inte av en teoretisk elit eller ett avantgarde. De växte fram ur erfarenheter från miljoner människor och dessa människors behov av att övervinna det oacceptabla tryck som samhället påfört dem under generationer ... de nya organisationerna kommer att uppstå på samma sätt som Lilburnes Leveller-parti, som sektionerna och klubbarna i Paris 1793, som Kommunen 1871 och sovjeterna 1905. Inte en enda människa hade en konkret idé om hur de skulle se ut förrän de trädde fram i all sin makt och härlighet.

Men när vi väl har ett klart historiskt perspektiv kan vi skönja konturerna av framtiden i resningarna i Östtyskland 1953, den stora strejken i Nantes 1955, UAW:s generalstrejk mot Reuther ... hamnarbetarnas fantastiska tioåriga kamp i Storbritannien, och nu, medan vi skriver, hos Coventryarbetarna ... Alla dessa kamper, varierande som de är i omfattning och betydelse, har en sak gemensamt. De förkroppsligar formationer och aktiviteter som överskrider, kringgår eller medvetet försöker ersätta de traditionella arbetsorganisationerna med nya sociala former. Hur högt de än siktar *bygger de på fabriksgolvsorganisering och aktioner på arbetsplatsen*. [Min kursivering]¹⁰²

¹⁰¹ CLR James, *State capitalism and world revolution*, 10, [vår översättning].

¹⁰² Ibid., 10–11, [vår översättning].

Denna betoning av arbetarnas initiativ från basen, av gräsrötterna, växte ur Johnson-Forest-fraktionens (och senare Correspondence Publishing Committees) studier och kontakter med fabriksarbetare och var kännetecknet för den politiska strömning de representerade. Ur denna synvinkel var deras viktigaste publikationer förmodligen de som presenterade och analyserade arbetarkamper på fabriksgolvet mot både ledningen och fackföreningarna. Dessa är till exempel *Den amerikanske arbetaren* (1947) som berör dagliga kamper på en bilfabrik, *Stämplar ut* (1952) om fabrikslivet och *Fackligt engagemang och vilda strejker* (1955) om de vilda strejkerna i bilindustrin 1955 och de radikala krafterna inom fackkommittéerna.¹⁰³

Under 1950-talet och tidiga 60-talet höll de detta politiska fokus på arbetarnas självaktivitet vid liv genom studier, skrivande och aktiva interventioner i arbetarkamperna.¹⁰⁴

Socialisme ou Barbarie

Trotskismens växande kris i USA under och efter andra världskriget, ur vilken vi sett att Johnson-Forest-fraktionen växte fram, ägde rum parallellt med en liknande kris i Europa.

¹⁰³ Phil Romano & Ria Stone (Raya Dunayevskaya), *The american worker*, (Facing Reality Publishing Company, 1946); Martin Glaberman, *Punching out*, (Correspondence Publishing Committee, 1952) och *Union commitment and wildcat strikes*, (Correspondence Publishing Committee, 1952). Fraktionen och de grupper som sprang fram ur den är mångsidiga. Både James och Dunayevskaya hade från början en tydlig förkärlek för filosofiska generaliseringar, och som en del av det teoretiska arbete som möjliggjorde deras brytning med trotskismen gjorde de nyläsningar inte bara av Marx utan även av Hegel. Den starka hegelianska tendensen i deras marxism är uppenbar i verk som CLR James *Notes on dialectics*, (Lawrence Hill, 1980) och Raya Dunayevskayas *Philosophy and revolution*, (News and Letters Committee, 1973). Varje försök att analysera fraktionens utveckling som en helhet måste beakta dessa olika perspektiv och deras utveckling.

¹⁰⁴ Eftersom jag här bara är ute efter att fokusera på hur Johnson-Forest-fraktionen erkände arbetarnas autonoma makt, ska jag inte gå vidare in på deras utveckling. De som är intresserade av den följande historien,

Där förelåg ett liknande missnöje med Trotskijs analys av Sovjetunionen och partiets roll, vilket föranledde flera av medlemmarna i den franska sektionen av fjärde internationalen (Partie Communiste Internationale) att bilda en oppositionell fraktion och senare en helt fristående grupp som gav ut tidningen *Socialisme ou Barbarie* (1949–1965).¹⁰⁵ Utvecklingen av gruppen runt *Socialisme ou Barbarie* uppvisade inte bara många slående paralleller med Johnson-Forest-fraktionen, utan de två grupperna hade även direkt kontakt med varandra, publicerade varandras material och undertecknade gemensamt flera dokument, vilket visade på likheterna i deras perspektiv. Av störst vikt i detta sammanhang är att de delade en gemensam syn på arbetarautonomins fundamentala roll och bedrev liknande undersökningar som analyserade arbetarkampernas konkreta verklighet.

Likt Johnson-Forest-fraktionen hade *Socialisme ou Barbarie* två talespersoner: den grekiske ekonomen Cornelius Castoriadis och Claude Lefort. Castoriadis brytning med trotskismen gick tillbaka på hans erfarenheter från Grekland under andra världskriget, då han började inse att den trotskistiska analysen av det kommunistiska partiet var farligt otillräcklig.

som bland annat rymmer splittringen 1955, där Dunayevskaya och hennes närmaste bröt med CPC för att bilda News and Letters Committee, och splittringen 1962, där James och Grace Lee Boggs lämnade CPC som då bytte namn till Facing Reality, hänvisas till det material som nämns i not 90 ovan.

¹⁰⁵ Precis som vad gäller Johnson-Forest-fraktionen finns det ingen adekvat historieskrivning/analys av *Socialism ou Barbarie*. Den intresserade engelskspråkige läsaren kan dock konsultera Dick Howards inledning till en intervju med Castoriadis liksom själva intervjun, som innehåller en del historiskt material, i *Telos* 23 (1975), 131–155; vidare en liknande intervju med Claude Lefort i *Telos* 30 (1976–1977), 173–192; och slutligen Andre Liebichs ”Socialisme ou Barbarie, a radical critique of bureaucracy” i *Our Generation* 12, nr 2 (1977), 55–62. Dessa texter, och särskilt då den sistnämnda, innehåller många referenser till de verk av Castoriadis och Lefort som finns tillgängliga på engelska och franska.

Han insåg att partiet inte var mer benäget att bli "instabilt" om det kom till makten (vilket trotskisterna i Grekland ville) än det ryska kommunistpartiet, vilket hade framträtt ur kriget starkare än någonsin. Han tänkte, precis som sina amerikanska meningsfränder, att de verkliga förhållandena med den ryska byråkratins växande makt i grunden talade emot Trotskijs teori om en "degenererad arbetarstat".¹⁰⁶ Lefort, som delade denna uppfattning, förde även med sig inflytandet från sin tidigare lärare, filosofen Merleau-Ponty, och en stark dos av existentiell fenomenologi till kritiken av den trotskistiska ortodoxin.¹⁰⁷ Tillsammans med de övriga i deras grupp utvecklade de inte bara en detaljerad analys av Sovjetunionen (som liksom James och Dunayevskayas arbete baserades på studier av de sociala förhållandena i produktionen) utan även den oundvikliga kritiken av de leninistiska begreppen om partiet och socialismen.¹⁰⁸

Även om *Socialisme ou Barbaries* kritik av byråkratin i flera väsentliga aspekter skilde sig från teorin om statskapitalismen, var den franska och amerikanska gruppen överens i sitt förkastande av den ortodoxa marxismens reifierade kategorier, och de betonade båda analysen av den arbetarkamp i produktionen och i samhället som inte förmedlades av några officiella organisationer. I en intervju från 1975 om *Socialisme ou Barbaries* utveckling kommenterade Claude Lefort deras relation till den amerikanska gruppen: "De [CLR James och Raya Dunayevskaya] hade kommit till liknande slutsatser som vi beträffande Sovjetunionen, byråkrati och förutsättningarna för de exploaterades autonoma kamp. Deras uppfattning om arbetarnas dagliga motstånd i fabriker var särskilt givande".¹⁰⁹

¹⁰⁶ Se "An interview with C. Castoriadis", *Telos* 23 (1975), 131–132.

¹⁰⁷ Se "An interview with C. Lefort", *Telos* 30 (1976–1977), 173–174.

¹⁰⁸ För exempel på dessa arbeten, se Cornelius Castoriadis "From bolshevism to the bureaucracy", *Our Generation* 12, nr 2 (1977), och Claude Lefort "What is bureaucracy?" *Telos* 22 (1974–1975).

¹⁰⁹ "An interview with Claude Lefort", 177, [vår översättning].

Castoriadis och Leforts intresse för denna uppfattning uttrycktes först genom att *Den amerikanske arbetaren* översattes och trycktes (som en serie med början i första numret av *Socialisme ou Barbarie*) och sedan genom en mängd artiklar där detta förhållningssätt utvecklades i ett franskt sammanhang. Detta arbete genomfördes delvis av Daniel Mothé och Henri Simon som, liksom Paul Romano, var arbetare och fackföreningsaktivister. Medan Romano hade skrivit om sina kamper på General Motors bilfabrik, skrev Mothé om sina kamper på en Renault-fabrik och Simon om sitt arbete på ett stort försäkringsbolag. Castoriadis bidrog också, i likhet med många andra, med att analysera dylika kamper i ett flertal artiklar.

I båda fallen ledde gruppernas oortodoxa marxism och deras fokus på arbetarkampen dem bortom fabriken och ut i samhället. I USA förebådade James artiklar om de svartas kamp framväxten av medborgarrätts- och black power-rörelserna. I både USA och Frankrike var de två grupperna bland de första att rikta uppmärksamheten på kamper utanför fabriken. Dessa inbegrep både ungdomars och kvinnors kamper, vilka skulle få stor betydelse under det följande decenniet.

Trots det faktum att båda grupperna fortsatte att vara små under hela deras existens, och trots att deras talespersoner senare, i varje fall vad gäller Castoriadis och Lefort, kom att förkasta inte bara den ortodoxa marxismen utan all marxism, var deras bidrag till utvecklandet av en användbar förståelse av arbetarnas kamper i dagens samhälle bestående. Å ena sidan har de genom sina texter lämnat ovärderliga och än idag relevanta analyser av sådana teman som Sovjetsamhällets natur, arbetarkampers former och karaktär, kritiken av den ortodoxa marxismen och frågan om organisering. Å andra sidan utgjorde deras arbete, trots att deras material fick en ytterst begränsad spridning och deras medlemmar var få, ändå en viktig erfarenhet och referenspunkt för många därefter. Det är först nu man börjar förstå vikten av deras texter och kan se hur de kommit

att influera andra. Viktigt i detta sammanhang är den påverkan deras analys av autonoma arbetarkamper hade på betydande personer inom den "autonoma" flygeln av den italienska nya vänstern på 60- och 70-talet, något som kommer att behandlas i det följande.

Den italienska nya vänstern

Den nya medvetenheten om arbetarnas autonomi som började ta sig uttryck på 60-talet, medförde en våg av analyser av detta fenomenets teoretiska och politiska implikationer. Detta skedde framförallt i Frankrike och Italien, där framväxten av arbetaruppror utvecklades till en konfrontation med och utträde ur det mäktiga kommunistpartiet för ett stort antal industriarbetare, studenter och intellektuella. Till skillnad från situationen i USA, där återupptäckten av Marx ägde rum mot bakgrund av nymarxismens förhärskande inflytande, växte det i Italien och Frankrike fram ur konflikter med kommunistpartiet och de kommunistdominerade fackföreningarna. Denna konfrontation inleddes när den snabba spridningen av nya former av arbetarkamper, både i fabriken och inom det övriga samhället, började glida ur partiets kontroll. I Frankrike blev brytpunkten de dramatiska händelserna i maj 1968 då miljoner arbetare och hundratusentals studenter tog över fabriker och reste barrikader i ett uppror som fullständigt överraskade både partiet och regeringen. I Italien var revolten mindre dramatisk men växte stadigt under 60-talet, och den ortodoxa marxismen visade sig oförmögen både att förstå och kontrollera den. När de två ländernas respektive kommunistpartier anslöt sig till de kapitalistiska krafterna i ett försök att fånga in revoltrörelserna, avslöjade de sin sanna natur som organisationer inom kapitalet. Precis som i Asien och i Latinamerika ledde den tilltagande konflikten mellan å ena sidan arbetarklassaktivister och intellektuella och å andra sidan de "officiella" klassorganisationerna till brytningar och bildandet av nya teorier och organisationer

som en del i utformandet av en ny politik. Ett viktigt element hos flera av dessa nya grupper var den centrala roll man gav be- greppet arbetarautonomi.

I Italien publicerades många av de viktigaste analyserna från dessa strömningar inom den utomparlamentariska vänstern i nya tidningar som *Quaderni Rossi* (1960–1966), *Classe Operaia* (1964–1967), *Lavoro Zero* (1975–), *Contropiano* (1967–1972), *Primo Maggio* (1973–) och *Quaderni del Territorio* (1976–). De utomparlamentariska grupper som bildades under denna period var organisationer som Potere Operaio, Il Manifesto och Lotta Continua.

Det centrala faktum att arbetarkamperna gång på gång utvecklades oberoende av, och ofta i direkt motsättning till, fackföreningarna eller partiets influens blev ett centralt ämne för diskussion, teori och debatt hos den nya generationen aktivister. Från studier av autonomins verklighet bland arbetarna på fabrikgolvet, och från en omvärdering av arbetarklassens kamphistoria, i synnerhet i USA, kunde de med ny skärpa och nytt djup föra fram perspektivet att arbetarklassen inte är ett passivt, reaktivt offer som försvarar sina intressen mot kapitallets angrepp, samt att klassens slutgiltiga makt att störta kapitalismen är förankrad i dess reella makt att starta kamper och tvinga kapitalet till att omorganisera och utveckla sig självt.

Studierna av uppror i de italienska fabrikerna och arbetarklassens historia bestod i och inspirerades av en omarbetning av några av de bästa marxistiska analyserna från tidigare perioder. Raniero Panzieri till exempel, en ledande person i *Quaderni Rossi*, kombinerade en analys av de oskolade ”massarbetarnas” framväxt i och med fordismens införande i Italien med en omvärdering av Frankfurtskolans arbete och en nyläsning av Marx texter om teknologisk dominans. I denna process återupptäckte han idéer som tidigare lanserats av de kritiska teoretikerna, Johnson-Forest-fraktionen och gruppen kring *Socialisme ou Barbarie*, nämligen att organiserandet av arbetet

utgjorde en kapitalistisk plan för uppdelning och kontroll av arbetarklassen. Om Johnson-Forest-fraktionen och *Socialisme ou Barbarie* hade gått längre än Pollock i att sätta arbetarklassens styrka mot en sådan dominans, gick Panzieri nu ännu längre. Genom sina studier kunde han formulera kapitalets tekniska utveckling i termer av ett kapitalistiskt svar på arbetarkampen genom en allt högre grad av planering. I artikeln ”Mervärde och planering: Anteckningar från en läsning av *Kapitalet*” lade han fram en analys av hur den autonoma arbetarkampen övervinner kapitalets splittringar och tvingar den att omorganisera produktionen i fabriken och lyfta sin planering till högre nivåer.¹¹⁰ Han kunde därmed situera den nya fasen av kapitalistisk planering under 30-talet, vilken tidigare identifierats av Frankfurtskolan och James, inom ett allmänteoretiskt ramverk, för att så analysera revolutionerna inom kapitalets teknologi och arbetarorganisering utifrån klasskampens dynamik. I hans arbete framträder tanken att arbetarklassen i slutändan är det enda element i kapitalet som inte kan planeras. Detta utgjorde både ett teoretiskt och politiskt framsteg gentemot Frankfurtskolan, som bara hade sett den kapitalistiska planeringen, och ett teoretiskt framsteg gentemot dem som betonat den autonoma arbetarkampen mot en sådan planering men inte förmått utarbeta en allmän övergripande teori. Införlivandet av arbetarautonomin i teorin om den kapitalistiska utvecklingen antydde ett nytt sätt att ta sig an analysen av klasskampen i den framväxande strukturen av kapitalistisk arbetsdelning. Arbetsdelningen ses inte bara som en hierarkisk delning av makten för att försvaga arbetarklassen – det vill säga som en viss maktsammansättning – utan arbetarklassen ses också kämpa mot detta, som ett led i dess kamp mot den kapitalistiska användningen av teknologin, genom att politiskt nysammansätta [recompose] de styrkemässiga relationerna till

¹¹⁰ Raniero Panzieri, ”Surplus value and planning: Notes on the reading of *Capital*”, i *The labour process and class strategies*, (Stage I, 1976) 4–25.

att tjäna sina egna intressen. Detta implicerade i sin tur ett nytt sätt att förstå både kapitalets natur och problemet med arbetarklassorganisering.

Om den autonoma arbetarmakten tvingar fram en utveckling av kapitalet genom omorganiseringar och förändringar, kan kapitalet ingalunda förstås som en utifrån kommande kraft oberoende av arbetarklassen. Det måste förstås som själva klassrelationen. Detta ledde Mario Tronti, en annan huvudfigur bakom *Quaderni Rossi* och senare *Classe Operaia*, till att betona Marx teoretiska upp-och-ned-vändande av arbetskraft till arbetarklass. Med andra ord: kapitalet försöker införliva arbetarklassen inom sig själv som enbart arbetskraft, medan arbetarklassen affirmerar sig själv som en självständig klass-försig genom kamper som bryter med kapitalets självreproduktion.¹¹¹

Dessa reflektioner motiverade två typer av vidare studier. Den första utgjordes av konkreta studier av pågående klasskamp. Italienarna var influerade av och byggde vidare på de fransk-amerikanska erfarenheterna av direkta undersökningar av arbetarnas kamper.¹¹² Detta indikeras av att Danielo Motaldi översatte *Den amerikanske arbetaren* till italienska från den franska versionen i *Socialisme ou Barbarie*, och även några

¹¹¹ Mario Tronti, "Social capital", *Telos* 17 (1973), 113–121.

¹¹² Motaldis översättning av *Den amerikanske arbetaren* trycktes i *Battaglia Comunista* februari–mars 1954. Det amerikanska exemplet har förblivit en viktig referenspunkt under det italienska arbetets teoretiska och politiska utveckling. Orsakerna till detta är inte bara det epokgörande arbete som utförts av personer associerade med Johnson-Forest-fraktionen (texter av CLR James, James Boggs, George Rawick och Martin Glaberman, med flera, har översatts till italienska och kanske spridits och diskuterats i större utsträckning i Italien än i USA) utan också i föreställningen att då den amerikanska kapitalismen är världens mest avancerade, och därför viktig att studera, måste även de amerikanska arbetarnas kamp – vilken har tvingat fram och måste fortsätta med att utmana denna utveckling – vara av särskild betydelse för arbetare över hela världen. Som många har påpekat, sannolikt med rätta, är de revolutionära kampernas utveckling i USA bestämmande för kamper överallt.

av Daniel Mothés artiklar från samma tidning. Därtill kommer återupptäckten av Marx "Arbetarundersökningar", ett utkast som Marx hade gjort som förslag på empiriska studier av arbetarnas liv och kamper. Den översattes till italienska och analyserades i *Quaderni Rossi*.¹¹³ I spetsen för denna form av undersökning i Italien gick en av Montaldis vänner, Romano Alquati. Han började intervjua arbetare i italienska fabriker och studerade konkret den italienska arbetarklassens sammansättning och politiska nysammansättning.¹¹⁴ Den andra sortens studier bestod i en omvärdering av tidigare kamper i arbetarklassens internationella historia. Mario Tronti, Sergio Bologna med flera genomförde nya undersökningar av den europeiska och amerikanska arbetarklassens erfarenheter, såväl av deras kamper mot den kapitalistiska planeringen som av deras organisatoriska historia. De spårade och gick bortom fordismens uppgång i samband med att de undersökte förhållandet mellan klassammansättningen och arbetarorganisationerna. I sin artikel "Klassammansättning och teorin om partiet" lokaliserade Bologna erfarenheterna från sovjeterna och de tyska arbetarrådens organisationsform till koncentrationen av skolade arbetare vars redan befintliga, partiella kontroll över sina produktionsinstrument föranledde dem att uppfatta organisering i termer av att ta över sina verktyg helt och hållet.¹¹⁵ Han ställde denna erfarenhet mot IWW i USA, vars högst annorlunda organisatoriska erfarenhet speglade en annan klassammansättning – västra Amerikas till stor del mobila oskolade arbetsstyrka. I "Arbetare och kapital" kartlade Tronti på samma sätt erfarenheterna från både perioden av tysk socialdemokrati och den

¹¹³ Se Dario Lanzardo "Intervento socialista nella lotta operaia: l'Inchiesta operaia di Marx", i *Quaderni Rossi* 5 (1965), 1–30. En översättning av Marx text (av Maniuccia Salvati och Piero Scaramucci) publicerades som ett appendix till Lanzardos analys.

¹¹⁴ Se Romano Alquati, *Sulla Fiat e altri scritti*, (Feltrinelli Editore, 1975).

¹¹⁵ Sergio Bologna, "Class composition and the theory of the party at the origin of the workers-councils movement", *Telos* 13 (1972), 14–21.

industriella fackorganiseringen i USA i termer av en bakomliggande klassammansättning och av interaktionen mellan arbetarnas kamper och kapitalets planering.¹¹⁶ I dessa arbeten ser vi en fruktbar vidareutveckling av den grundläggande poäng CLR James slagit fast ett decennium tidigare: "Proletariatet bryter alltid upp gamla organisationsformer genom hastiga impulser, [och åstadkommer] ett språng." Arbetarkamper uppnår bara en nysammansättning av en viss form av arbetsdelning (till exempel skolade arbetare eller massarbetare) genom en lämplig organisationsform (till exempel arbetarråd eller industriella fackföreningar). Med andra ord varierar den lämpligaste organisationsformen med varje ny form av klassammansättning. Dessa arbeten grundlade en ny marxistisk förståelse av både arbetarautonomi och organisering. Genom att synliggöra hur arbetare utvecklade och förkastade olika organisationsformer i enlighet med klassrelationens konkreta karaktär, visade man att fackföreningar, socialdemokrati, arbetarråd och det leninistiska partiet alla var historiska produkter. Genom att skifta fokus från kapitalets självutveckling till arbetarklassens, synliggjorde författarna idealismen hos de marxister som behandlade både kapitalets och arbetarorganisationernas form som något evigt givet (se kapitel fem). På detta sätt utarbetade de ett teoretiskt ramverk för att förstå det ökande missnöjet bland de italienska arbetarna med deras "officiella" organisationer, samtidigt som de ändrade sin referensram på ett sätt som möjliggjorde identifieringen av nya framväxande organisationsformer.

¹¹⁶ Mario Tronti, "Workers and capital", *Telos* 14 (1972), 25–62. Det bör påpekas att denna text är en översättning av en efterskrift från 70-talet till Trontis bok *Operai e capitale*, som skrevs efter Trontis återvändande till italienska kommunistpartiet. Därför är hans tolkningar där, trots den användbara historiska analysen, anpassade till att rättfärdiga italienska kommunistpartiets dåvarande socialdemokratiska program. Han framhåller den utsträckning i vilken amerikanska arbetare var framgångsrika i sina kamper på 30-talet som en förebild för samtida arbetare i Italien – ett konservativt argument för att begränsa kampen till fackföreningsarbete och överlåta framtiden åt partiet.

Dessa tankar användes inte bara i fabriksstudierna om massarbetare (till exempel Alquatis) utan även för att studera den keynesianska statens roll för det ”ekonomiska miraklet” i efterkrigstidens Italien. Här gjordes återigen viktiga landvinningar. Jag har kortfattat nämnt Frankfurtskolans syn på keynesianismen som ett tillfredsställande av arbetarnas kvantitativa behov medan samma behov formades kvalitativt för att kontrollera arbetarklassen genom en konsumtionslogik. Analysen av keynesianismen, som teoretiker som Tronti och Antonio Negri utarbetade under denna period, utgjorde ett viktigt partiellt svar på dessa teorier om dominans.¹¹⁷ Genom att betrakta den keynesianska strategin i termer av kapitalets svar på arbetarnas framgångar med att få arbetarlönerna att samlas i övre delen av spektrumet, kunde de förstå strategin som ett svar på arbetarklassens makt och inte bara som ännu en slug plan. Vidare kunde de genom att omarbete Marx analys av relativt mervärde och kriser, samt genom att noggrant studera den keynesianska strategin, precisera kärnan i den ”kvantitativa strategin”: den keynesianska produktivitetsöverenskommelsen som försökte knyta löneökningar till produktivitetsökningar och på så vis låta arbetarkampen driva på den kapitalistiska utvecklingen. (Även James och hans följeslagare hade studerat löne-/produktivitetskalkylen och arbetarmotståndet på 50-talet). När detta synsätt fördes samman med analysen av den italienska arbetarkampen på 60-talet, förstod de att explosionen av lönekrav och en växande revolt mot arbetet störde dessa uppgörelser. Det blev uppenbart att den keynesianska ”kvantitativa” strategi som den italienska staten tillämpat på lönepolitiken redan höll på att kollapsa. Mycket riktigt såg de också en av orsakerna till den italienska ekonomins växande kris i störningarna av produktivitetsöverenskommelsen. Genom att uppfatta den keynesianska ekonomiska strategin som kapitalets politiska

¹¹⁷ Antonio Negri, “Keynes och den kapitalistiska teorin om staten”, *Fronesis* nr 3–4 (2000), 106–116.

svar på 30- och 40-talets kriser, vilka i sin tur delvis orsakats av arbetarnas allt starkare position, insåg de att uppdelningen mellan ekonomi och politik, som varit bestämmande för vänsterns tänkande sedan andra internationalen, redan hade raserats av kapitalet på ett nytt, dramatiskt sätt.

I Italien hade dessa tankar en avgörande politisk betydelse. Med denna analys som grund attackerade grupper som Potere Operaio (PO) kommunistpartiets medverkan i regeringens försök att stärka produktivitetsöverenskommelser av keynesianskt snitt med de italienska arbetarna, och höll partiet som medskyldigt till en kapitalistisk strategi att kontrollera och stävja arbetarkamperna. PO stödde arbetarnas autonoma strategi att kräva mer lön och mindre arbete, mindre produktivitet – en strategi vars effekt direkt underminerade den keynesianska strategin.¹¹⁸

Denna position backades också upp teoretiskt genom avsvärjelsen av det gamla vänsterperspektivet på arbete (som genom råd och sovjeter grundade sig i de skolade arbetarnas erfarenheter från den tidiga kapitalismen): att kampen bestod i att befria arbetet från kapitalet, att uppnå icke-alienerat arbete. Som Tronti påpekade kunde arbetet i sig själv, ur de oskolade arbetarnas synvinkel, endast betraktas som ett medel för social kontroll som man måste avskaffa – inte förbättra. Detta ledde till insikten att denna tids arbetarkamp inte endast karaktäriserades av en flykt från kapitalet utan även av en flykt från existensen som arbetarklass. Massarbetarnas mål ligger i att upphöra med att vara arbetare, inte i att göra arbetet till religion.¹¹⁹ Detta var återigen ett steg framåt i förhållande till tidigare teorier. James till exempel hade, trots att han erkänt

¹¹⁸ Potere Operaio, "Italy 1969-70: A wave of struggles", supplement till *Potere Operaio* (27:e juni–3:e juli 1970); Potere Operaio, "The communism of the working class", Ibid.; Potere Operaio, "Italy 1973: Workers struggles and the capitalist crisis", *Radical America* 7, nr 2 (1973), 15–32.

¹¹⁹ Mario Tronti "The Struggle against Labor", *Radical America* 6, nr 1 (1972), 22–25.

och studerat arbetarnas autonoma kamper mot arbetet i USA på 50-talet, ändå hållit fast vid det traditionella synsättet att arbetarna ytterst sett sökte "tillfredsställelse i själva arbetet".¹²⁰ I USA står denna insikt – att revolten mot fabriksarbetet sträcker sig längre än att förkasta "alienerat" arbete – att finna hos teoretiker som John Zerzan ("Organiserat arbete kontra revolten mot arbete") och redaktionen för tidningen *Zerowork*.¹²¹

Genom erfarenheterna från arbetarkamper på 50- och 60-talet har på detta sätt de gamla teorierna om kapitalets totala dominans i fabrikerna underminerats. Nya teorier har växt fram, och den politik som de är en del av har lyckats både inkorporera och gå bortom de tidigare begreppen om kapitalistisk teknologi hos marxistiska nationalekonomer. De gamla teorier som såg teknologisk förändring som en biprodukt av konkurrensen, eller Frankfurtskolans mer avancerade analyser av den teknologiska rationaliteten, har idag ersatts av analyser som går bortom ensidiga föreställningar om kapitalistisk autonomi och dominans. De integrerar fabriksteknologi, kapitalistisk strategi och arbetarautonomi till en verkligt dialektisk förståelse av klasskampen utifrån arbetarklassens strategiska behov. De studier som uppnått detta integrerade perspektiv rymmer undersökningar av flera olika industriella sektorer, såväl som analyser av kapitalistiska strategier på statsnivå, både nationellt och internationellt. I Italien har till exempel flera undersökningar gjorts inom den petrokemiska sektorn, vilken befinner sig i ett skede av omorganisation som en del av ett försök att hantera den nuvarande krisens arbetarkamper.¹²² Liknande

¹²⁰ CLR James Special Issue, *Radical America* 4, nr 4 (1974), 23.

¹²¹ John Zerzan, "Organized labor versus 'the revolt against work': The critical contest", *Telos* 21 (1974), 194–206.

¹²² Sergio Bologna, "Questions of method for analysis of the chemical plan", *Quaderni Piacentini*, (januari 1973); Potere Operaio, "Porto Marghera: An analysis on workers struggles and the capitalists attempts to restructure the chemical industry, a workers inquiry", *Potere Operaio* (november 1971).

studier av omstruktureringar inom bilindustrin har utförts inte bara i Italien, utan även i Storbritannien och USA.¹²³ Andra har utförts på råvaruindustrier som gruvor eller jordbruk.¹²⁴ I alla dessa studier har syftet varit att studera samspelet mellan arbetarklassens och kapitalets makt, med målsättningen att stärka arbetarklassen. Samtidigt har ett grundläggande erkännande av arbetarklassens självaktivitet inte bara genomsyrat dessa industristudier, utan även medfört ett nytänkande vad gäller hela det kapitalistiska samhällets struktur, inklusive den "kulturella sfär" som består av konsumtion och "kvalitet".

Med utgångspunkt i insikten att kapitalet inkluderar arbetarklassen inom sig (tills det att man lyckas bryta sig ut), återvände Tronti till Marx för att analysera den totala ackumulationsprocessen. Det var inte svårt för Tronti att lokalisera den avgörande passage i *Kapitalet* där Marx betonar att ackumulationsprocessen i grund och botten innebär "ackumulationen av klasserna, av den kapitalistiska klassen och arbetarklassen". I sin artikel "Kapitalets plan", första gången publicerad i *Quaderni Rossi* 1963, rör han sig bortom sina observationer för att på så vis undersöka de olika sätt på vilka Marx analyserade "det samhälleliga totalkapitalet".¹²⁵ Han fokuserar på hur analysen av cirkulation och reproduktion i *Kapitalets* andra band också inbegriper klassernas reproduktion. Denna insikt betydde att det för marxistisk nationalekonomi karakteristiska likställandet av kapitalet med "fabriken" uppenbarligen var inadekvat. Reproduktionen av arbetarklassen innefattar inte endast arbete

¹²³ Ferruccio Gambino, "Workers' struggles and the development of Ford in Britain", *Bulletin of the Conference of Socialist Economists* (mars 1976), 1–18; Peter Linebaugh & Bruno Ramirez, "Crisis in the auto sector", *Zerowork* 1 (1975), 60–84.

¹²⁴ William Cleaver, "Wildcats in the appalachian coal fields", *Zerowork* 1 (1975), 113–126; och Harry Cleaver, "Food, famine and the international crisis", *Zerowork* 2 (1977), 7–70.

¹²⁵ Mario Trontis artikel publicerades på engelska som "Social capital", *Telos* 17 (1973), 98–121.

i fabriken utan också arbete i hemmet och i bostadsområdet. Med denna insikt läggs ett skarpt fokus på vikten av Marx långa diskussion om reservarmén i kapitlet om ackumulationen i *Kapitalets* första band. Ackumulation innebär en ackumulation av både reservarmén och den aktiva armén, av dem som arbetar med att reproducera klassen likväl som dem som producerar andra varor (utöver arbetskraft). Den "fabrik" i vilken arbetarklassen arbetar är samhället i dess helhet, den sociala fabriken. Arbetarklassen måste omdefinieras för att även inkludera arbetare utanför fabriken. Denna teori erbjöd en utgångspunkt för att, inom ramen för en marxistisk analys, förstå inte bara det ökande antalet kamper som studenter, kvinnor och arbetslösa stod för på 60-talet i Italien, utan även liknande kamper på andra håll i Europa och i USA såväl som böndernas kamper i tredje världen.

Föreställningen om kapitalet som social kontroll, eller som social fabrik, öppnar för en omformulering av Frankfurt-teoretikernas teori om den "kulturella sfären". Medan dessa betraktar "konsumtionen" som central, vilket ifrågasätter hela marxismens relevans (såvida den betraktar produktionen som den grundläggande instansen), öppnar Trontis arbeten för att låta denna vision återknytas till marxismen genom en förståelse av "konsumtionen" som produktion och reproduktion av arbetskraften. Likt de kritiska teoretikerna ser han kapitalets plan att införliva hela samhället, men till skillnad från dem ser han mer än produktionen av det inpräglade samtyckets lugn. Han förstår kapitalets plan som en strategi att handskas med de arbetaruppror som spridit sig genom hela samhället utanför fabriken. Tronti ser även att denna strategi blir alltmer hotad av upproren, precis som i fallet med fabrikerna. Utifrån synen på arbetarnas revolt som riktad mot deras status som arbetare, är steget inte långt till att betrakta revolten i samhället, eller inom den kulturella sfären, som en störning av produktionen av arbetskraft. I stället för den ensidiga teorin om borgerlig kulturell

hegemoni, har vi här grunden för en dialektisk teori om kamp inom denna sektor av den sociala fabriken. Detta perspektiv gör det möjligt att tillämpa mycket av den nya (och gamla) marxistiska analysen av den industriella arbetsdelningen på den kulturella sfären, samt att integrera många av Frankfurtskolans värdefulla insikter samtidigt som man undviker deras brister.

I Italien blev implikationerna av dessa insikter om den sociala fabriken natur högst påtagliga för många av dem som var inblandade i den utomparlamentariska kampen. De olika kamper som började framträda i samhället utanför den industriella fabriken kunde förstås och stödjas som en integrerad komponent av arbetarkampen mot kapitalistiskt arbete i alla dess former. Samtidigt som några grupper, som PO, fortsatte att inrikta sig på fabrikskampen, valde andra, som Lotta Continua, att i allt högre grad stödjade konflikter i bostadsområdet (sådana som kamperna kring självreduktionen av hyror och matpriser) och försökte länka dessa konflikter till fabrikskamperna. Deras försök ledde till allianser som till exempel att fabriksarbetarna i Turin bildade mobiliseringskommittéer till stöd för de självreduktionskamper som leddes av hemmafruar mot det statligt kontrollerade elbolaget.¹²⁶ Det var den sorters kamper som både genererades och förklarades av teoretiska framsteg.

Ett extremt viktigt politiskt moment i arbetet med att utveckla dessa samhälleliga kamper, och i att utifrån dem dra teoretiska slutsatser, var framträdandet av den autonoma kvinnokampen i form av självmedvetna organiserade politiska grupper. I denna utveckling ser vi den form av autonomi som CLR James såg två decennier tidigare i sin analys av de svartas kamp i USA: en arbetarklasssektors autonomi från andra sektorer.¹²⁷ Denna nya autonoma rörelse växte fram genom kamper mot

¹²⁶ Bruno Ramirez, "The working class struggle against the crisis: Self-reduction of prices in Italy", *Zero work* 1 (1975), 142–150.

¹²⁷ CLR James, "The revolutionary solution to the negro problem in the United States".

vad många kvinnor såg som mäns dominans inom den nya vänsterns organisationer och deras överbetonande av fabrikena. Dessa kvinnor tog inte bara till sig den teoretiska förståelsen av den sociala fabriken utan insåg också den avgörande betydelsen av de icke fabriksarbetandes kamp – vilken i stor utsträckning fördes av kvinnor. Mario Tronti och de andra männen i PO kunde se att de reproduktionscheman som finns i *Kapitalets* andra band innefattade reproduktionen av arbete. Kvinnorna inom PO kunde i sin tur se att det var deras arbete som åstadkom denna reproduktion, och att det hade varit kvinnornas kamp i bostadsområdena mot detta arbete som utgjort kärnan i självreduktionsrörelsen och andra samhälleliga kamper i Italien och på andra platser.

Som en del av deras kamp för att lyfta fram denna fråga utvecklade kvinnor som Mariarosa Dalla Costa både nya teoretiska perspektiv och nya organisationer. Organisatoriskt bröt de med PO och bildade Lotta Femminista i Italien och därefter en internationell "Lön för hemarbete"-kampanj [Wages for Housework]. På det teoretiska planet utvecklade de Trontis arbeten om den icke fabriksarbetande delen av arbetarklassen. De fokuserade på lönsens nyckelroll i att gömma inte bara den obetalda delen av arbetsdagen i fabriken, utan även det obetalda arbetet utanför. De stödde sig på Marx arbete om reservarmén och lönen, men gick även bortom det i att se arbetskraftens reproduktion som en del av kapitalets planering. De lyfte fram det sätt på vilket lönen hierarkiskt splittrar arbetarklassen i avlönade (fabrik) och oavlönade (hemmafruar, studenter, bönder) sektorer, så att den senare gruppen tycks stå utanför arbetarklassen på grund av att de inte betalas en lön. De vidareutvecklade analysen av arbetet med att reproducera arbetskraften, och analyserade dess struktur både inom hemmet och i socialiserade former som skolor, sjukhus och så vidare.¹²⁸

¹²⁸ Mariarosa Dalla Costa & Selma James, "Kvinnorna och samhällsomstörtningen", *Fronesis* nr 9–10 (2002), 80–97.

Denna syn på lönen som det avgörande redskapet för den hierarkiska uppdelningen av arbetarklassen ledde till en avgörande insikt om det gamla problemet med sexismens och rasismens roll i kapitalet. Som Selma James argumenterat i sina banbrytande arbeten i denna fråga, kan sexism och rasism förstås som speciella fall av uppdelningar som nästan alltid samtidigt är en skillnad i lön.¹²⁹ Detta stämmer även när "ras"- eller könsuppdelningarna står att finna hos samhällets oavlönade skikt. Där utgörs hierarkin av oavlönad inkomst. Hennes förlängning av denna analys till att även gälla bönder öppnade upp för ett nytt sätt att förstå kapitalets internationella karaktär och ledde till en omfattande omdefiniering av böndernas roll inom det internationella kapitalistiska systemet. Här fanns svaret på Althusserns förnyade men icke desto mindre sterila historiematerialistiska förståelse av produktionssätt, såväl som en mer solid grund för förkastandet av den teorins politik. Om nymarxister som Frank på ett korrekt sätt begripit kapitalets globala natur, men misslyckats med att utveckla en teori för att förklara den omfattande uppsättningen av produktionssätt – i synnerhet bland bönderna – tillhandahöll James en sådan teori, särskilt användbar om den kombinerades med begreppen *arbetarautonomi* och *politisk sammansättning* för att förklara produktionsstrukturernas utveckling över tid.

Dessa nya insikter hade långtgående politiska implikationer. Som kvinnor kunde medlemmarna i Lotta Femminista och Wages for Housework se att de vänsterstrategier som uppmanade kvinnor att "ansluta" sig till arbetarklassen genom att ta jobb i fabriker var kontraproduktiva. Att ta plats i fabriker innebar inte endast dubbelt arbete, då kvinnor redan hemma arbetade för kapitalet, utan även att kapitalets lönehierarkier, upprätthållna av facken och partiet, antingen skulle hålla kvinnor nere som grupp eller splittra dem i dessa hierarkier och

¹²⁹ Selma James, *Sex, race and class*, (Falling Wall Press, 1975), och "Wageless of the world" i Edmond & Fleming, red., *All Work and No Pay*.

därigenom neutralisera deras kollektiva styrka. Precis som CLR James hade argumenterat för nödvändigheten av autonomi för den svarta rörelsen, vägrade nu dessa kvinnor att inordnas i den sortens organisationer.¹³⁰ De insåg att den grundläggande skillnaden mellan avlönade och oavlönade arbetare är en maktfråga. Lönen – pengar – ger makt, de materiella resurser som ligger till grund för kamp. Därför förde de fram det kvalitativa kravet att den kollektiva kapitalisten – staten – skulle betala löner för hemarbete. Vad gäller det kvantitativa bestämmandet av lönenivån, skulle detta baseras på kvinnors styrka, inte på en eller annan form av kapitalistiskt produktivitetsmått. Det var ett krav riktat mot uppdelningen i avlönade/oavlönade. Det syftade till att öka både kvinnors makt och, i och med detta, till att öka hela arbetarklassens makt genom att höja den lägsta nivån.¹³¹

Detta arbete innebar ett avgörande framsteg gentemot Trontis och de andras tidigare arbeten. Det möjliggjorde inte bara en mer adekvat förståelse av den italienska arbetarklassens politiska sammansättning, utan öppnade även upp för en mer generell tillämpning av de tidigare arbetena om den kapitalistiska krisen på ett globalt plan. Identifierandet av de oavlönades ledande roll i 60-talets Italien, samt vidgandet av begreppet till att även innefatta bönder, skapade en teoretisk ram inom vilken de amerikanska och europeiska studenternas, hemmafruarnas, de oavlönades, de etniska minoriteternas och tredje världens böndernas kamper kunde förstås som delar av en internationell klasskampscykel.

Genom att införliva Dalla Costas, James och de andra inom *Wages for Houseworks* teorier i analysen av den kapitalistiska krisen, var det möjligt att utöka analysen till att gälla

¹³⁰ Selma James, "Women, the unions and work, or ... What is not to be done" *Radical America* 7, nr 4-5 (juli-oktober 1973), 51-72, (ursprungligen en pamflett från Notting Hill Women's Liberation Workshop Group 1972).

¹³¹ Silvia Federici, *Wages against housework*, (Falling Wall Press, 1975).

hela världen. Ett växande antal artiklar både i USA och Europa har betonat de oavlönades betydelse och position i den nuvarande krisen. *Operaio multinazionale* (1974) innehåller till exempel flera artiklar som genom att analysera immigrant- och "multinationella" arbetare, försöker integrera vår förståelse av sambandet mellan bondekamperna i tredje världen, studenter, kvinnor, "tredje världen"-kamper i utvecklingsländerna med de kamper som bedrivs av den avlönade arbetarklassen.¹³² Dessa artiklar kan hjälpa till att visa att ursprunget till den nuvarande internationella krisen finns i hela den sociala fabriken, och därmed till att se den som betydligt djupare än vad som allmänt antagits.

Det första numret av *Zerowork*, från 1975, förde genom detaljerade studier av kamperna i USA fram teorin att dessa kamper var av samma slag som de italienska konflikterna, vilka PO visade hade undergrävt den keynesianska efterkrigsmodellen och tvingat kapitalet till att använda kriser som en strategi för att vinna tillbaka kontrollen – politiska strejker mot investeringar. Men kollapsen för det keynesianska försöket att mobilisera arbetarklassens kraft var inte bara en fråga om produktivitetsöverenskommelser i fabrikerna. Analyser av medborgarrätts-, black power-, student-, antikrigs-, och kvinnorörelsen visade på att kollapsen löpte genom hela den sociala fabriken. Det var inte bara de industriella investeringarna i ledande sektorer som bil- och gruvindustrierna som vacklade under slagen från de nya arbetarupproren, utan investeringarna i mänskligt kapital i gettona och universiteten under Kennedy-Johnson-perioden underminerades även de av de oavlönades nya rörelser. Dessa kamper hade samtliga redan tidigare uppmärksamats av den nya vänsterns teoretiker, vilka emellertid aldrig hade förmått integrera denna analys med analysen av arbetarklassen, sett autonomin i dessa kamper eller lyckats analysera mönstret för

¹³² Alessandro Serafini med flera, *L'Operaio multinazionale in Europa*, (Feltrinelli Editori, 1974).

hur dessa kamper sprids till andra delar av arbetarklassen.¹³³

Fortsatta studier av de avlönades och oavlönades kamper i tredje världen och inom socialistblocket i öst i det andra numret av *Zerowork*, lyfte fram den verkligt internationella karaktären hos kampcykeln. En omvärdering av bondekamperna i Östeuropa, Sovjetunionen och Vietnam visade att det mönster som stod att utläsa i både arbetaroffensiven och den kapitalistiska strategin hade mycket gemensamt med böndernas och jordbruksarbetarnas kamp i "Väst". Dessa studier bidrog till en nytolkning av flera nyckelfenomen, som till exempel betydelsen av tillgång till mark och de multinationella arbetarnas roll. Dessa studier visade, i bjärt kontrast mot den traditionella synen på jordäggande som ett borgerligt eller feodalt kännetecken, att mark både är en garanti för inkomst och ett redskap för att splittra de oavlönade. Mot synen på arbetsinvandring som ett beklagligt fenomen där förtryckta arbetare drivs bort av kapitalistisk manipulation, betonades istället den autonoma arbetar mobilitetens roll som en form av kamp mot kapitalet.¹³⁴

Allt detta ledde till en genomgripande omtolkning av Marx kristeori. När man ser arbetarklassen som en del av kapitalet men ändå tillerkänner den en autonom kraft att störa ackumulationsprocessen och på så vis bryta sig ut ur kapitalet, kan kriser inte längre ses som blinda "sammanbrott" skapade av konkurrensens mystiska osynliga lagar. Med början i Antonio Negris arbeten om Marx kristeori har kriserna omtolkats i termer av maktrelationer mellan klasserna, där konkurrensen bara är en organiserad form av denna relation.¹³⁵ Marx förståelse av

¹³³ *Zerowork* 1 (1975).

¹³⁴ *Zerowork* 2 (1977).

¹³⁵ Antonio Negri, "Marx on cycle and crisis", i *Revolution retrieved: Selected writings on Marx, Keynes, capitalist crisis & new social subjects*, (Red Notes, 1988). Se också Sergio Bologna, "Moneta e crisi: Marx corrispondente della 'New York Daily Tribune' 1856-57", i Sergio Bologna, Paolo Carpi gnano & Antonio Negri, *Crisi e Organizzazione Operaia*, (Feltrinelli Editore, 1974).

kriserna som ett medel att återupprätta tillväxtförhållandena ses i termer av ett återupprättande av den nödvändiga kontrollen över arbetarklassen. Därmed framträder den moderna krisen som ett fenomen bestående av två moment: det första, i vilket arbetarkampen försätter kapitalet i kris, och det andra, i vilket kapitalet försöker vända krisens utveckling mot arbetarna för att återta kommandot. Därför framstår 60-talet som den period inom den nuvarande internationella kriscykeln då kapitalet tappade kontrollen över hela den sociala fabriken på grund av den internationella cykeln av offensiv arbetarkamp. Och 70-talet framstår följaktligen som den period då kapitalet inledde en internationell offensiv där det direkta manipulering av mat- och energipriser, samt valutakurser och internationella skulder, användes för att via internationella kanaler genomdriva det program som den keynesianska politiken misslyckats med på nationell nivå: att återta kontrollen genom att innesluta lönekampen inom gränserna för den stigande produktiviteten. Samtidigt har kapitalets organisering under den internationella krisens andra fas även bestått av ett försök att splittra arbetarnas enhet genom att omstrukturera arbetarklassen tekniskt och geografiskt. I teoretiska termer har detta också medfört ett nytt bekräftande av Marx analys av kapitalets långsiktiga trend att ersätta konstant kapital med variabelt – en utveckling som enligt Marx leder till en fundamental kris för ett system som baseras på anställandet av arbete.¹³⁶

Detta är några av de viktigaste insikter som tillsammans utgör början på en strategisk analys av mönstren för arbetarklassens maktposition: (1) arbetarklassen som autonom kraft; (2) att kapitalet inkluderar arbetarklassen inom sig, varpå följer att kapitalet är klasskamp; (3) teknologi som en form av

¹³⁶ Se de sista sidorna i Mario Montano "Notes on the international crisis" *Zerowork* 1 (1975), 32–59. För en översikt över skillnaden mellan den typ av kristeori som impliceras här och de vanliga nationalekonomernas, se Peter Bell, "Marxist theory, class struggle and the crisis of capitalism" i Jesse Scharztz, red., *The subtile anatomy of capitalism*, (Goodyear, 1977).

uppdelning av den makt som arbetarklassen tillkämpat sig genom klasskampen; (4) organisering av arbetarklassen som en funktion av klassammansättningen, och därmed det faktum att fackföreningarna, socialdemokratin och leninismen endast utgjort historiskt betingade organisatoriska lösningar för arbetarklassen; (5) nysammansättning [recomposition] när arbetarklassen övervinner kapitalets uppdelning; (6) arbetarklassen som bestående av både avlönade och oavlönade; och därför (7) kapitalet som ett samhällskapital eller som social fabrik; (8) kapitalistiska kriser som maktkriser mellan klasserna; och (9) arbetarklassens nysammansättning och kapitalistisk splittring [decomposition] som själva substansen av krisens två moment.

I denna skiss har jag försökt lyfta fram hur en nyläsning av Marx spelat en viktig roll vid utvecklandet av dessa element. Panzieris nyläsning av Marx beträffande arbetets organisering, Trontis nyläsning av *Kapitalet* beträffande ackumulatio- nen, Wages for Houseworks nyläsning av Marx diskussion om reservarmén och *Zeroworks* nyläsning av *Grundrisse* angående arbetets ändlighet har alla utgjort nödvändiga och viktiga moment i utvecklandet av en analys som är till större strategisk användning för utvecklandet av arbetarklassens styrka än ortodox och västerländsk marxism. Vad för slags nyläsning rör det sig om? Hur skiljer den sig från de traditionella läsningarna? För mig ter sig dessa läsningar inte som uppvisningar i ideologi utan snarare som nya verktyg för att utveckla arbetarklassens styrka. Panzieri upptäcker att arbetarautonomin tvingar fram förändringar i den kapitalistiska teknologin och planeringen; Tronti upptäcker den teoretiska grunden för hur det går att länka samman kamper i och utanför fabriken; Wages for Housework återupptäcker lönens nyckelfunktion som kraft att övervinna klassdelningen; *Zerowork* ser hur de nuvarande kamperna mot arbetet försätter kapitalet i en historisk kris.

Med målsättningen att göra en strategisk eller politisk läsning av *Kapitalet* (utifrån de pågående kampernas behov), vad

finns det då i *Kapitalet* som gör det möjligt för oss att rycka den lös från dess ursprung i 1800-talet och använda den för att blåsa liv i kamperna i den nuvarande krisen? Svaret är att den förser oss med en grundläggande insikt i kategoriernas och relationernas natur i det kapitalistiska samhället: *där finns alltid två perspektiv, kapitalets och arbetarklassens!* Analysen av varje kategori och fenomen måste vara tvåsidig: det finns ingen objektiv plats mellan dessa två kategorier. Althusser och andras sökande efter en "objektiv vetenskap" är lika fåfång som den klassiska nationalekonomins eller Karl Mannheims försök. Att erkänna analysens oundvikliga tvåsidiga karaktär innebär inte bara att spegla klasskampen utan att reproducera den.

Ta till exempel Marx diskussion om lönen. För det första är lönen en ersättning för arbetaren, men en kostnad för kapitalisten. Kapitalet använder sedan löneformen för att dölja sin exploatering och uppdelningen mellan variabelt kapital och mervärde. Men arbetarklassen använder lönekraven för att gå till attack mot denna exploatering. Slutligen är lönen ett nyckelinstrument för att splittra och försvaga arbetarklassen, för att säkerställa att den är exploaterbar. Men samtidigt kan den användas till ett vapen för att attackera denna uppdelning.

Det är genom att tillämpa en sådan tvåsidig analys eller klassanalys, en analys som undersöker meningen bakom varje kategori från de två klassernas olika perspektiv, på *Kapitalets* övriga kategorier, som vi kan tolka Marx och upptäcka hur hans verk kan vara användbart för oss. Vi får inte låta oss köra fast i filosofin eller i nationalekonomins mystifikationer, som, genom att misslyckas med att visa hur kapitalets bestämmingar både är påtvingade arbetarklassen och formade av dess kamper mot dem, i bästa fall visar på kapitalets ensidiga perspektiv. Vi behöver inte nöja oss med sådana begränsade perspektiv, eftersom vi genom de pågående kampernas glasögon nu kan se hur Marx verk visar att arbetarnas ståndpunkter på en och samma gång är antiteser till kapitalet och besitter styrkan att förstöra

kapitalets förutsättningar. Revolutionär strategi är inte något som tillkommer därutöver: det är en självklar del av studiet av klassrelationerna. Fastän denna relation konstant förändras, fastän 1800-talet sedan länge är svunnet, återstår kapitalets tvåsidiga natur. Analysen av den är inte enkel, men samtidigt ser vi ingen anledning att proklamera den förment obegripliga komplexitet genom vilken ”professionella marxister” fördunklar *Kapitalets* mening.

För mig tycks detta vara den väsentliga lärdomen från de nya teorier som skisserats ovan. De visar på ett sätt att läsa *Kapitalet* politiskt som består av två steg: att visa hur varje kategori och förhållande hänger samman med och tydliggör klasskampens natur, och att visa vad detta innebär för arbetarklassens politiska strategi.¹³⁷ Dessa två steg är direkt relaterade till varandra, och att ta det första innebär ofta implicit att även ta det andra. Genom att till exempel visa på hur pengar är en integrerad del av kapitalet – en förmedling påtvingad av kapitalet som en del av varuformen – visar Marx implicit att en arbetarstrategi för att förstöra kapitalet i förlängningen måste innebära förstörandet av pengarna.

Detta krav på att varje kategori explicit måste relateras till klasskampen innebär inte att reducera allt till klasskamp, eftersom klasskampen inte är en självständig extern orsak till kategorier och relationer. Den är heller inte en extern konsekvens som kan härledas ur dessa. Kapitalet är, som vi nu tycker oss kunna skönja, klassrelationen, och klassrelationen är i sin tur en kamprelation. Klasskampen innebär konfrontationen med kapitalistklassens försök att påtvinga sin samhällsordning – med alla dess kategorier och bestämmningar – och arbetarklassens försök

¹³⁷ I ett resonemang kring Marshalls principer pekar Tronti ut dennes ensidighet och behovet av att se arbetarklassperspektivet: ”Detta är den exakta motsatsen till sanning ur vår synvinkel, där varje upptäckt som görs av en samhällsvetenskap kan och måste översättas till kampernas språk. Det mest abstrakta teoretiska problem kommer att ha den mest konkreta klassinnebörden”, (”Workers and Capital”, [vår översättning]).

att hävda sina egna autonoma intressen. Arbetarkampen är den revolutionära aktivitet som ifrågasätter kapitalismens "spelregler". Det är därför alla dessa regler och bestämmningar måste tolkas från ett perspektiv som insisterar på att värdera varje aspekt av kapitalet med utgångspunkt från arbetarklasstrategi. Detta är källan till den tvåsidiga karaktären hos de kapitalistiska kategorierna. Filosofernas och nationalekonomernas "vetenskap" innebär inget annat än kapitalets syn på sig själv. En politisk läsning av *Kapitalet*, och av kapitalet, är en strategisk aktivitet för arbetarklassen. Det finns ingen tredje objektiv position utanför kamperna, eftersom den revolutionära aktiviteten överallt avslöjar den andra sidan. De ovan diskuterade teoriernas avgörande betydelse, ligger i att de har återupptäckt detta faktum och börjat genomföra detta strategiska projekt.

Projektet motsvarar i allt det projekt som efterfrågas i Marx diskussion om fetischismen. Vi måste komma ihåg att det är efter en detaljerad diskussion om *varuformen* i kapitel ett som Marx sammanfattningsvis förkastar sin analys som fetischistisk, eftersom den enbart handlar om relationer mellan saker snarare än sociala relationer mellan klasser. Marx argumenterar för att vi måste se bortom varufetischismen, i vilken varor förefaller interagera med varandra av sig själva. När Marx går vidare i kapitel två med att analysera bytet som en aktivitet mellan människor gör han just detta – det vill säga placerar varorna och alla deras bestämmningar på sin tillmätta plats inom klassrelationen. Detta är en viktig del av det projekt jag skisserat riktlinjerna för ovan: att analysera betydelsen av varje kategori hos kapitalet inom klasskonfrontationens kontext.

Det finns vissa regelbundenheter eller "lagar" för varuutbytet, precis som det finns en logik i själva varuformen, men den logiken och dessa lagar existerar bara såsom utvecklade och påförda av kapitalet. Vad Marx visar oss i *Kapitalet* är att dessa "spelregler" sätts av kapitalet. Reglerna speglar sin egen inre struktur – motsatsen och kampen mellan de två klasserna. Vår

uppgift ligger i att klargöra vikten och betydelsen för arbetarklassen av var och en av dessa bestämningar och ”lagar”, snarare än att acceptera dem som objektivt givna.

Att läsa kapitel ett

Värde är ett av de mest grundläggande begreppen i *Kapitalet*, och centralt för den läsning av Marx som jag här har dragit upp konturerna för. Oturligt nog har begreppet såvitt jag vet aldrig utgjort föremålet för en politisk läsning, och detta har lett till att det som regel har använts på ett förvirrande och motsägelsefullt sätt. Detta tycks mig möjligt att undvika genom att göra en politisk läsning av Marx värdeanalys i kapitel ett i *Kapitalets* första band. I detta syfte har jag försökt tillämpa det ovan beskrivna tvåsidiga perspektivet på de begrepp och kategorier som förekommer i första kapitlet.

”Läsningen” av kapitlet kräver försiktighet, eftersom Marx bara behandlar ett fåtal av kapitalets bestämningar – nämligen vad han kallar varuformen. Många andra av kapitalets bestämningar utvecklas försiktigt i resten av första bandet, samt i det andra och tredje, i vad Marx (och Engels, som sammanställde andra och tredje bandet) upplevde var en logisk följd av mer och mer komplexa bestämningar. Därav kommer det sig att arbetskraften som vara, mervärde, kapital, ackumulation, profit, löner och så vidare knappt förekommer i detta kapitel. Paradoxalt nog ligger av denna anledning svårigheten med det första kapitlet inte i dess komplexitet utan i dess enkelhet. Detta är en orsak till att tolkningarna av kapitlet traditionellt sett har varit svåra, till och med mystiska. Eftersom det första kapitlet utesluter de mest explicita diskussionerna om relationen mellan varuformen och kapitalismen, har många uttolkare fallit just i fällan med varufetischism som Marx varnade för. De har betraktat varuformens bestämningar som abstrakta kännetecken för alla former av varuutbyten – från de allra enklaste

till de fullskaliga inom kapitalets globala varuutbyte. På detta sätt har hela analysen i band ett, inklusive analysen av *utbyte* i kapitel två och av *pengar* i kapitel tre, behandlats som åtskild från analysen av kapitalet, som vanligtvis anses dyka upp först i andra avdelningen, i "Förvandlingen av pengar till kapital" – som vore de pengar som behandlas i den första avdelningen antingen en ahistorisk kategori eller en kvarleva från ett förhistoriskt produktionssätt.

Men Marx framställning är inte ahistorisk och försöker inte heller återskapa den historiska utvecklingen, där den förkapitalistiska kategorin pengar föregår kapitalet som kategori. "Det skulle ... vara ohållbart och felaktigt att låta de ekonomiska kategorierna följa varandra i den ordning, i vilken de historiskt spelat den avgörande rollen. Snarare bestämmes deras ordningsföljd genom det förhållande, i vilket de står till varandra i det moderna borgerliga samhället".¹³⁸

Vad gäller frågan om värdet och pengarnas natur i det förkapitalistiska samhället, begränsar jag mig på det här stadiet till följande kommentar. Det är en god idé att ta allvarligt på Marx varning i "inledningen" till *Till kritiken av den politiska ekonomin*, där han menar att det inte är adekvat att tillämpa kapitalistiska kategorier på andra samhällssystem utan att modifiera dem. "Den borgerliga ekonomin lämnar sålunda nyckeln till den antika etc. Men ingalunda i den mening, som ekonomerna förstår det, vilka suddar ut alla historiska skillnader och i alla samhällsformer ser de borgerliga. Man kan förstå tribut, tionde etc., om man känner jordräntan. Men man får inte identifiera dem."¹³⁹

¹³⁸ Karl Marx, "Inledning till *Till kritiken av den politiska ekonomin*", i *Till kritiken av den politiska ekonomin*, (Proletärkultur, 1981), 259. [Observera att denna text egentligen inte utgör en inledning i *Till kritiken av den politiska ekonomin*, utan är publicerad som en bilaga i den ovan angivna utgåvan. Samma text utgör däremot inledningen i *Grundrisse*. Ö.a.].

¹³⁹ Ibid., 257.

Som en del av denna metodologiska diskussion diskuterade Marx explicit exemplet pengar. Han konstaterar att även om det onekligen stämmer att "[p]engar kan existera och har historiskt existerat, innan kapital existerade, innan banker existerade, innan lönearbete etc. existerade", förhåller det sig likväl så att "pengar" var mindre utvecklat i förkapitalistiska samhällen och därför annorlunda. "Ehuru alltså den enklare kategorin [pengar] historiskt kan ha existerat före den konkretare [kapital] kan den i sin fulla intensiva och extensiva utveckling blott tillhöra mera komplicerade samhällsformer."¹⁴⁰

Därför gör man, om man vill analysera värdets och pengarnas natur i förkapitalistiska samhällen – vilket inte är syftet här – rätt i att följa Marx exempel, och försöka se hur teorin i *Kapitalet*, som är anpassad till kapitalismen, måste modifieras för att vara användbar i andra situationer.

Kapitel ett skisserar bestämningarna hos ett fullt utvecklat system av varuutbyten – ett system som bara har existerat som en aspekt av kapitalismen. Eftersom kapitalismen utgör ett fullt utvecklat system – av anledningar som jag kommer att diskutera i följande kapitel – är dessa bestämningar också kapitalets bestämningar, och måste därför förstås som sådana. Om Marx gjorde en åtskillnad mellan pengar som används som kapital vid anställandet av lönearbete, och pengar som inte är kapital, vilka används vid köp av personliga tjänster – en åtskillnad som han bevisligen gjorde – var det därför att han stod inför situationer där kapitalet misslyckades med att till fullo använda pengar för att utöka sitt system. Denna åtskillnad är verkligen en värdefull insikt, i likhet med till exempel skillnaden mellan arbetarklassens användning av pengar eller rentierens användning av pengar. Men pengarna används inte som abstrakta pengar per se, utan alltid i en viss historisk klasskontext. Från kapitalets synvinkel måste alla dessa olika bruk av pengarna inordnas i och integreras inom kapitalets egen

¹⁴⁰ Ibid., 253–254.

expanderande reproduktion. Om detta icke sker, fungerar de inte som pengar för kapitalet. Vad detta lyfter fram är just varför det är viktigt att se värde och pengar som integrerade delar av kapitalet. Vi måste förstå varför de är former som passar för och återskapar kapitalet för att kunna förstå vad det innebär att förstöra dem.

Ett annat problem är att det är lätt hänt att tolka Marx som om han accepterade de relationer han utlägger som ett naturligt faktum. Att göra det innebär att återupprepa ett fel som marxistiska nationalekonomer ofta gör, där de ser Marx analys av varuformen som åtskild från den klassiska politiska ekonomin på grund av att Marx teorier skulle vara mer korrekta. Marx ser och rättar till flera av hans föregångares ”fel” – så lyder projektet i *Kapitalets* fjärde band som behandlar teorier om mervärdet. Han klarar också bättre av att visa oss det logiska sammanhanget hos den uppsättning av lagar som förknippas med varuformen. Men han kunde göra detta just därför att han steg utanför kapitalets perspektiv och kunde se varuformen som inneboende i kapitalet – både som den form genom vilken det tvingar arbetarklassen att arbeta av ”fri vilja”, och som det sätt på vilket kapitalet maskerar detta tvång genom att hänvisa till marknadsrelationerna. Marx visar inte varför den ”osynliga handen” fungerar ännu bättre än vad Adam Smith trodde att den gjorde. Han visar den idealstruktur som kapitalet försöker påföra och sättet på vilket den uppnår och kamouflerar detta påförande genom förmedlingen av varor – ett kamouflage som reproduceras fetischartat i de ekonomiska teorierna om den osynliga handen.

Vårt problem är annorlunda än det problem som Marx hade med sin framställning. För att förstå värdeteorin i kapitel ett, måste vi se hur vi kan göra det Marx säger att vi måste göra: att integrera diskussionen om varuformen i vår förståelse av klassrelationerna, vilka han lägger fram senare i *Kapitalet* och vilka det kommer an på oss att utveckla än längre. För att

göra detta *måste vi göra en läsning av det första kapitlet som baseras på hela vår kunskap om och tolkning av resten av Kapitalet, såväl som på vår kunskap om den klasskamp som ligger till grund för dess analys*. Marx lade fram denna analys i logiska steg för att framställningen skulle bli tydlig. *Vi måste återintegrera helheten* och relatera varje enskild del till de andra delarna. Det räcker inte att som metodologisk princip hävda att diskussionen om mervärde även innehåller den om värde på grund av att den förra utgör en mer utvecklad form än den senare. Vi måste explicit visa hur dessa värdets bestämningar bevaras i och tillförs mervärdet, precis som vi måste visa hur mervärdets bestämningar bevaras och tillförs i klassrelationens helhet. Detta är syftet med den politiska läsning som jag diskuterat ovan. Det är bara genom att göra detta som vi kan se "hur varje kategori och relation förhåller sig till och tydliggör klasskampens natur." Det är endast på detta sätt vi kan börja se vad värde och pengar betyder "för arbetarklassens politiska strategi i allmänhet". Och det är bara genom att förstå dessa relationer, inte som abstrakta delar i en abstrakt modell, utan som verkliga delar av klasskonfrontationernas nuvarande aktualitet som vi kan upptäcka vad de betyder, särskilt för oss idag. Det är utifrån en sådan förståelse av värdet som jag tror oss om att kunna utvärdera i vilken utsträckning resten av *Kapitalet* och dess förgreningar har varit eller kan bli möjliga att kontinuerligt omtolka och använda.

I följande kapitel kommer jag att göra en "nyläsning" av den första, andra och tredje delen av kapitel ett, och därefter ta upp varuformen inom kapitalet; analysen av varuformen som bruksvärde och bytesvärde i både dess kvalitativa och kvantitativa aspekter; abstrakt arbete som värdets substans; samhälleligt nödvändig arbetstid som måttet på abstrakt arbete; värdeformerna (som mynnar ut i penningformen); och slutligen, de aspekter hos pengar som kommer fram genom pengaformen. I varje steg har jag försökt lyfta fram klassperspektivet och

diskutera implikationerna för klasskampen. Jag har inte tagit med någon analys av del fyra av kapitel ett, som handlar om fetischismen, på grund av att denna text först som sist (som jag redan förklarat) syftar till att gå bortom varuformens framträdande för att se klassrelationerna inom samhället. I sista kapitlet summerar jag de viktigaste resultaten av läsningen av *Kapitalets* första kapitel.

II: Varuformen

Varför inleds *Kapitalet* med en analys av varor – av de nyttiga produkter av mänskligt arbete som köps och säljs? Marx ger oss svaret i de två allra första meningarna i bokens första kapitel: ”I de samhällen där det kapitalistiska produktionssättet härskar, uppträder rikedomens som en ’oerhörd varuanhopning’, och den enkla varan som dess elementarform. Vår undersökning börjar därför med en analys av varan”.¹ Marx börjar alltså med varan eftersom den är bestämmande för rikedomens i det

¹ Äldre engelska översättningar av *Kapitalet* har här olyckligt talat om varuformen som ”enhetlig” istället för ”elementarform”. I förordet till första tyska utgåvan av *Kapitalet* kallar Marx varuformen för ”cellformen” när han diskuterar den metod han använder i det aktuella kapitlet: ”Vid analys av de ekonomiska formerna duger ... mikroskop eller kemiska reagenser. Abstraktionskraften är dess enda hjälpmedel. För det borgerliga samhället utgör dock arbetsproduktens varuform eller varans värdeform den ekonomiska cellformen. För den obildade verkar det, som om analysen härav pysslade med rena spetsfundigheter. Det handlar också med

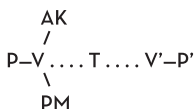
kapitalistiska samhället. När vi läser resten av *Kapitalet* kommer vi att upptäcka varför all rikedom tar formen av varor i det borgerliga samhället. Varför vi börjar med varan görs genom denna kunskap än tydligare: eftersom *varuformen är kapitalets grundläggande form*. I detta kapitel kommer jag att tydliggöra denna grundläggande form genom att utlägga de grundläggande aspekter av kapitalet som Marx betecknar med ”varuformen”, samt genom att skissa upp kapitalets historiska utveckling i termer av denna varuform.

Kapitalet handlar om kapitalet. Men vad är kapitalet? Ur Marx synvinkel är kapitalet framför allt ett samhälleligt förhållande, eller mer specifikt ett förhållande av kamp mellan de två klasserna i det borgerliga samhället: kapitalistklassen och arbetarklassen. Om kapitalet i grund och botten är klasskampens dynamik, vore det lämpligt att börja med att utforska klasskampens grundläggande egenskaper. Trots att det är precis vad Marx gör, ter sig inte relationen mellan varorna och klasskampen helt självklar. För att förstå denna relation, måste vi inse att klasskampen handlar om hur kapitalistklassen tvingar människor att sälja delar av sina liv i form av varan ”arbetskraft” för att överleva och få någon som helst tillgång till samhällelig rikedom. Med andra ord är en överväldigande majoritet av alla människor tvugna att arbeta för att inte svälta ihjäl. Kapitalistklassen skapar och bevarar denna tvångssituation genom att skaffa sig total kontroll över alla sätt att producera samhällelig rikedom. Varuformen innebär att påtvingat arbete är den grundläggande formen för organisering av samhället – den huvudsakliga formen av social kontroll. Detta innebär att det skapas en arbetarklass – det vill säga en klass av människor som endast kan överleva genom att sälja sin förmåga att arbeta till klassen som kontrollerar produktionsmedlen.

nödvändighet om spetsfundigheter men endast på samma sätt som i den med mikroskop arbetande anatomin.” (Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, (A-Z förlag, 1969), 3–4).

Det kan låta besynnerligt att säga att kapitalet är kampen mellan kapitalet och arbetarklassen. Hur kan någonting vara kampen mellan sig själv och någonting annat? Jo, helt enkelt därför att arbetarklassen, så länge den arbetar, inte är "någonting annat" – den existerar bara som arbetskraft inom kapitalet. Betyder det att kapitalet både är helheten och en del av helheten? Nej, kapitalet är alltid helheten, och det är häri svårigheten ligger. Trots att arbetarklassen befinner sig i opposition till helheten, inkluderar den sig själv på ett mycket speciellt sätt. Under kapitalismen skapar arbete användbara saker – varor, avkastning och slutligen överskottsvärde eller profit – som i sin tur används av kapitalistklassen för att kontrollera och skapa ännu mer arbete. Arbetet i dess alienerade "döda" form, som produkter och värde, dominerar alltså sig själv (det "levande arbetet") som kapital genom varuformen. Arbetet antar en zombies skepnad, i sin döda form, som behärskar all samhällelig aktivitet genom att påföra ännu mer arbete. Vi kan rentav definiera kapitalet som ett samhällssystem som är baserat på att påföra arbete genom varuformen. Marx själv kallade kapitalet "vampyrlikt", eftersom det döda arbetet inte bara behärskar det levande, utan dessutom försvagar det genom att breda ut sig på det levandes bekostnad.

Denna syn på kapitalet skiljer sig markant från den borgerliga ekonomins och från vissa tolkningar av Marx, där man ser kapitalet som "saker": produktionsmedel, profit, investerbara tillgångar. Dessa "saker" är förvisso moment i organiserandet av den samhälleliga relationen, men får inte misstas för att i sig utgöra själva relationen. Denna poäng är enkel att komma ihåg om man i bakhuvudet har Marx definition av kapitalet som en cirkulär, självreproducerande uppsättning relationer, som inbegriper samtliga dessa aspekter:

I denna formel, där streck representerar bytesrelationer och punkter representerar produktionsförhållanden, kan vi se hur investerbara tillgångar (P) köper varor (V) som används i produktionen (produktionsmedel, PM , och arbetskraft, AK) och sätter dem i arbete för att tillverka (T) varukapital (V'), som kan säljas för en avkastning (P') som skapar profit ($P'-P$). Alla steg är moment av den helhet som är kapitalet. Var och en av dessa aspekter analyseras i *Kapitalets* första band, men analysen av formen för denna process är mest utvecklad i andra bandet, där Marx analyserar reproduktionens banor i termer av dessa olika moment.²

Om varuformen är den grundläggande formen för kapitalets klassrelationer, och om denna form utgör en tvångssituation där arbetarnas enda möjlighet att få tillgång till samhällelig rikedom (mat, kläder, etc.) är genom att sälja sin arbetskraft, innebär detta i sin tur att allt som skapas genom arbete nödvändigtvis måste ha formen av varor. Detta för att kapitalisterna ska kunna sälja dem till arbetarklassen och därmed säkerställa dess överlevnad och tillväxt. För kapitalistklassen är inte rikedom någonting annat än ackumulation av arbete och de produkter som arbetet producerar, och eftersom både arbete och dessa produkter tar formen av varor, framträder den enskilda varan som den enkla formen för denna rikedom.³

Varuformen är alltså en uppsättning maktrelationer. Hur och om den påförs beror på kapitalisternas styrka i förhållande till arbetarklassens. Varuformen är alltså inte ett icke-politiskt

² Detta sker i band 2, del 1, "Kapitalets Formförändringar och deras Kretslopp", där Marx analyserar kretsloppen hos penningkapital (P), produktivt kapital (T), varukapital (V) både separat och tillsammans.

³ I det andra bandets första kapitel slår Marx fast detta explicit: "Men för att massan av omedelbara producenter, lönearbetarna, skall kunna fullfölja processen $AK-P-V$, måste å andra sidan de nödvändiga existensmedlen vara tillgängliga för dem i köpbar form, dvs. i varuform... Så snart produktionen medelst lönearbete är dominerande måste också varuproduktionen vara den allmänna produktionsformen." (Karl Marx, *Kapitalet*, band 2, (A-Z förlag, 1971), 35, [översättningen modifierad]).

begrepp som endast beskriver eller betecknar en uppsättning relationer i det kapitalistiska samhället. Kapitalets styrka att påföra varuformen är styrkan att bevara själva systemet – ett system där de flesta människors liv förvandlas till arbetskraft. Därför är det så viktigt att skilja mellan *arbetskraft* och *arbetarklass*. När arbetarklassen fungerar som en del av kapitalet utgör den arbetskraft, och kapitalet definierar klassen genom detta faktum. Detta kan tydliggöras genom att använda Marx åtskillnad mellan arbetarklass *i sig* och *för sig*. Arbetarklassen *i sig* utgörs av alla dem som måste sälja sitt arbete till kapitalet och därmed tvingas vara arbetskraft. Detta är en definition som enbart baseras på en vanlig uppsättning egenskaper hos kapitalet. Arbetarklassen *för sig* (eller arbetarklass som arbetarklass – definierad politiskt) existerar bara när den hävdar sin autonomi som klass genom sin enighet i kampen mot rollen som arbetskraft.⁴ Utifrån denna åtskillnad är arbetarklassen, paradoxalt nog, bara riktig arbetarklass när den kämpar mot sin existens som klass. Dialektiken mellan arbetarklassen *i sig* och *för sig* handlar inte om att skapa en "ren" arbetarklass efter revolutionen, utan om att upplösa arbetarklassen som sådan.⁵

⁴ Marx klassiska distinktion mellan klass-*i-sig* och klass-*för-sig* finns i analysen av det franska bondeståndet. Han finner att de utgjorde en klass på samma sätt som en säck potatis utgör en klass. Det vill säga, de hade samma grundläggande egenskaper och var en klass-*i-sig*, men eftersom de misslyckades med att agera politiskt bildade de inte en klass-*för-sig*. Se Karl Marx, *Louis Bonapartes 18:e brumaire*, (Arbetarkultur, 1971), 43–44.

⁵ Den grundläggande poängen att arbetarklassen kämpar för att avsluta sin existens som sådan, måste man hålla i minnet under alla diskussioner om "kommunism". Det faktum att det revolutionära krossandet av kapitalet kommer att innebära slutet för arbetarklassen som sådan betyder förstås inte att klassen inte kan kämpa tillsammans mot kapitalet, som Jean Cohen nyligen föreslagit i en recension av Agnes Hellers *The theory of need in Marx*. Cohen argumenterar för att arbetarklassen, som en klass skapad inom kapitalet, inte kan ha krav eller "intressen" som går utöver kapitalet, och att sådana krav som hotar kapitalet, vilka han kallar "radikala krav", endast kan komma från individer "som utmanar sin status som arbetare och motsätter sig reduktionen av sina behov, sin personlighet,

När vi studerar varuformen som påförs arbetarklassen är det viktigt att inte jämföra detta påförande med påförandet av penninglön. Detta misstag begås av många som gör en för snäv läsning av Marx och definierar arbetarklassen som bestående av enbart lönearbetare. När man säger att arbetarklassen säljer sin arbetskraft till kapitalet måste det förstås i vid mening. Arbetarklassen inkluderar alla som arbetar för kapitalet på ett eller annat sätt, i utbyte mot en del av den samhällsliga totalrikedom de själva producerar. Som Marx säger i diskussionen om lön i *Kapitalets* sjätte del, och som bland annat Wages for Housework Movement understryker, representerar penninglönen bara en del av arbetet. I fabriken räknas det obetalda och oavlönade arbetet som överskottsvärde. Analysen av "den sociala fabriken" (se introduktionen) visar också hur kapitalet tvingar arbetarklassen att utföra oavlönat arbete på många andra sätt. Ett noggrant analyserat exempel är det arbete som krävs för att lära upp och sörja för arbetskraften – ett arbete som utförs av både lönearbetare och oavlönade hushållsarbete – huvudsakligen fruar och barn. Annat formellt oavlönat arbete är resor till och från jobbet, konsumtion, och de delar av skolarbete, samhällsarbete och kyrkligt arbete som tjänar till att reproducera arbetskraft åt kapitalet. Oavlönat arbete är inte obetalt, snarare är det åtminstone delvis sålt till kapitalet för

verksamhet och individualitet till klassrelationens imperativ" (*Telos* 33 (1977), 180). Men poängen är att sådana individer konfronterar kapitalet som en klass-i-sig – de besitter alla samma grundläggande egenskaper i förhållande till kapitalet – och det enda sättet som de kan uppnå den nödvändiga makten för att krossa dess system är genom att agera tillsammans som en klass-för-sig. Efter att de har rivit murarna och flytt från den sociala fabriken, kommer den opposition gentemot kapitalet som håller ihop dem nu att vara försvunnen och det postkapitalistiska samhället kan skapas, med Marx ord för "den fria utvecklingen av individualiteterna". (Karl Marx, "Fragmentet om maskiner", *Fronesis* 9–10 (2002), 52, ["Fragmentet om maskiner" är en inofficiell titel på den passage i *Grundrisse* som sträcker sig mellan sidorna 690 och 712 i den engelska Penguinutgåvan av detta verk (Penguin, 1973). Ö.a.].

andra inkomster än penninglön. Den viktiga poängen är att analysen av varuformen måste inkludera denna typ av utbyte såväl som direkt utbyte av lön för arbetskraft.

Eftersom varuformen utgör klassrelationens grund, måste vi studera varuformen för att förstå hur klasskampen yttrar sig idag och hur den har sett ut i historien. Med det menar jag inte att förståelsen av varuformen är tillräcklig för att förstå kampen, men den utgör ett nödvändigt moment. Det finns uppenbarligen många fler aspekter som måste vägas in för att förstå historiska skeenden. Men om vi förstår varuformens betydelse inser vi också varför det är så viktigt att förstå alla skenbart ofruktbara abstraktioner och begrepp i *Kapitalets* första kapitel. För att visa detta kommer jag att skissa upp klasskampens historia så som den möter oss i *Kapitalet* i termer av varuformens allestädes närvaro.

Ursprunglig ackumulation

I det 24:e kapitlet av *Kapitalets* första band, visar Marx hur kapitalet ursprungligen påförde klassrelationens varuform. Han visar att det som han kallar ursprunglig ackumulation innebar det ursprungliga skapandet av klasserna i det kapitalistiska samhället, något som skedde genom påförande av arbete och varuutbyte. I samma kapitel visar han att hemligheten bakom detta ligger just i "den historiska skilsmässoprocess mellan producenten och produktionsmedlen" (vilket i princip innebar hans mark). Producenterna förvandlas då till arbetare som tvingas sälja sin arbetskraft till kapitalet för att skaffa existensmedel, och alla arbetsprodukter måste i och med detta anta formen av varor. Marx beskriver också hur allmogens drevs från landet till staden där de, tillsammans med före detta feodala trotjänare, bildade en potentiell källa till arbetskraft. Marx visar även att det inte räckte med att expropriera mark, själva grunden för mat och kläder, för att driva folk till fabriker. Många människor föredrog nämligen lösdriveri och "kriminalitet" framför

de förtryckande förhållandena och de låga lönerna i den kapitalistiska industrin. För att tvinga även dessa människor till fabrikerna, och för att bryta deras motstånd mot den nya disciplinen, införde makthavarna nya typer av lagstiftning. ”På detta sätt blev den lantbefolkning, som man med våld hade jagat bort från gård och grund, förvandlad till vagabonder, som genom en grotesk, terroristisk lagstiftning tvingades att underordna sig den disciplin som lönarbetarsystemet kräver, piskade, brännmärkta och pinade.”⁶ I *Grundrisse* beskriver Marx kapitalets dilemma i följande termer: ”De måste tvingas till arbete under kapitalistiska förhållanden. De egendomslösa är mer benägna att bli luffare, rånare och tiggare än arbetare.”⁷ I det 24:e kapitlet av *Kapitalets* första band beskrivs vidare hur det parallellt med arbetarklassen uppstod en kapitalistklass – först jordbrukskapitalister och därefter industrikapitalister – som var ansvariga för ovannämnda påförande.

Denna så kallade ”ursprungliga ackumulation”, det vill säga skapandet av en arbetarklass, ägde först rum i större skala i England och Västeuropa (kapitalets ”rosenskimrande gryning”), men spreds snabbt till övriga världen. När kapitalet expanderade omstrukturerade det de befintliga samhällena för att expropriera all rikedom och skaffa sig kontroll över befolkningens arbete. Marx analyserar detta tillägg till det ursprungliga påförandet av varuformen i kapitel 25. Om och om igen ser vi hur nyckeln till kapitalets expansion, efter den initiala våldtåkten på lokala resurser, ligger i förmågan att skilja arbete från marken och andra produktionsmedel och på så vis skapa en arbetarklass – både avlönad (som arbetar i fabriker, på plantager etc.) och oavlönad (som arbetar för att återskapa sig själv som en arbetskraftsreserv). I några fall var skapandet av lönearbete helt marginellt. Istället använde och förstärkte kapitalet redan befintliga former av social kontroll och produktion, eller skapade samhällen som

⁶ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 648.

⁷ Karl Marx, *Grundrisse*, (Penguin, 1973), 736, [vår översättning].

inte använde sig av lönearbete men ändå var väl integrerade i kapitalet (exempelvis slaveriet från femtonhundratalet till artonhundratalet, och så kallad "sharecropping" efter amerikanska inbördeskriget). De oavlönade delarna av arbetarklassen utgjorde en viktig del av kapitalets världsomfattande arbetskraft. Marx skrev i detta sammanhang: "Överhuvud behövde det dolda slaveriet bland Europas lönarbetare som grundval det öppna slaveriet i Amerika".⁸ Vikten av det arbete som utförs av oavlönade har varierat stort – från enkelt självunderhåll i egenkap av "latent" reservarmé, till produktion av mat och råmaterial av absolut nödvändighet för kapitalets världsordning, som exempelvis bomullsslaveriet.

Under sådana perioder av så kallad ursprunglig ackumulation handlade kampen mellan de framväxande klasserna om huruvida kapitalet kan påföra klassrelationernas varuform, det vill säga huruvida kapitalet har styrkan att köra bönder och ursprungsbefolkning från sina landområden och förstöra deras hantverk och kultur, och därmed skapa en arbetarklass. Det är viktigt att inse att det faktiskt var fråga om en kamp, och inte om ensidig manipulation. De tilltänkta arbetarnas motstånd genom kriminalitet, lösdriveri, uppror och motståndskrig gjorde det inte bara svårt för kapitalet, utan ibland förlorade det också kamperna. Till exempel lyckades det aldrig förvandla de amerikanska indianerna till en sektor av arbetarklassen. Kapitalet kunde då inte annat än att utrota dem genom folkmord och importera svarta slavar och vita immigranter som ersättning.

Kampen om arbetsdagen

Där möjligheterna att undvika kapitalet var små eller alls inte förelåg, övergick kampen från att handla om huruvida varuformen ska påföras eller inte, till att handla om i vilken utsträckning den skulle påföras. Den nya klassen av arbetare, som inte

⁸ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 668.

kunde undvika att arbeta för kapitalet, stred alltså för att begränsa den del av deras liv och energi som de tvingades att ge upp. Kampen om arbetsdagens längd blev därmed central.

Marx analys av konflikten om arbetsdagens längd (i det första bandets åttonde kapitel), visar tydligt hur kampen om i vilken utsträckning varuformen skulle påföras fortsatte även efter att man upphört att ifrågasätta varuformens existens. I analysen finns bara två aktörer: kapitalet och arbetarklassen. I åttonde kapitlets femte sektion visar Marx hur kapitalet i England genom staten försökte förlänga arbetsdagen ännu mer. Arbetarna ansträngde sig dock för att begränsa och stoppa denna tilltagande utblottning av deras tid och energi. Det var alltså ingen enkel sak att krama några extra timmar ur arbetarklassen. Marx visar att normalarbetsdagen är "resultatet av flera hundra års kamp mellan kapitalist och arbetare" innan de senare "frivilligt går med på, det vill säga blir samhälleligt tvingad, att sälja hela sin aktiva arbetstid, ja hela sin arbetsförmåga, till priset av sina nödtorftiga existensmedel, att sälja sin förstfödslorätt för en grynvälling".⁹

I början av kolonialperioden var kapitalet tvunget att använda tvång för att få den inhemska befolkningen att acceptera varuformen överhuvudtaget. Motståndet mot reguljärt och utökat arbete tvingade koloniala myndigheter att vid upprepade tillfällen använda metoder som massakrer, penningsskatter, eller folkförflyttningar till dåliga jordar, för att tvinga befolkningen att arbeta tillräckligt och skapa profit åt kapitalet. Denna arbetsvägran kallades naturligtvis "efterblivenhet" av kapitalets ekonomer (vilka utvecklade en "sviktande" tillgångskurva på arbetskraft för att beskriva efterblivenheten), och borgerliga politiska forskare menade att tvånget var rättfärdigat eftersom det är nödvändigt att "civilisera" primitiva folk.¹⁰ Detta

⁹ Ibid., 233.

¹⁰ Den "sviktande" tillgångskurvan på arbetskraft baseras på en trade-off mellan löner och "fritid". Med låga löner kommer arbetarna att arbeta mer

problem har alltid varit störst där marken inte är begränsande (till exempel i Afrika, Nord- och Sydamerika) och "efterblivna" infödingar kan fly inåt landet. Denna flykt får inte bara ses som en flykt från "kapitalistiskt" arbete och som att "självkontroll" av arbete är att föredra. Vi måste också inse, vilket ett antal nya antropologiska arbeten (till exempel Marshall Sahlins arbeten om "det ursprungliga överflödssamhället")¹¹ också visar, att "självkontroll" i praktiken innebar mindre arbete och mer tid för andra aktiviteter. Vi kan se att Marx var medveten om detta: "även de mest avancerade maskiner tvingar arbetaren att arbeta mer än vilden".¹² Som Marx analys av E.G. Wakefelds teori om kolonialism visar i kapitel 25, var det på de platser där tillgången på mark gjorde sådan flykt möjlig, som kapitalets ideologier tydligast insåg sakens natur och därför tydligast uttryckte behovet av att begränsa denna tillgång.

Under sådana förhållanden är klasskampen en motstridig kombination av två aktiva klasser. Kapitalisterna försökte forma och utöka denna nya form av social kontroll. Arbetarklassen försökte i första hand fly, och i andra hand begränsa påförandet av arbete. Kapitalet hade initiativet under denna period och kan med rätta ses som på offensiven, medan arbetarklassen agerade defensivt i sina försök att sätta gränser för utnyttjandet.

Kapitalet utvecklades snabbt under den industriella revolutionen, vilket gjorde att arbetarklassen växte i storlek och styrka. Arbetarklassen blev allt mer aggressiv och började uttrycka egna autonoma krav gentemot kapitalet. Senare teorier

om lönen stiger, men om lönerna stiger över en viss nivå kommer de att börja föredra "fritid" och arbetstimmarna kommer att minska. I kolonierna var lösningen ofta att införa en "hyddskatt" eller en viss pengasumma som de infödda invånarna måste betala till kolonialregimen. Eftersom det enda sättet att komma över pengar var att arbeta i gruvorna eller plantagerna, resulterade detta i indirekt tvångsarbete. Att lönerna hölls mycket låga tvingade folk att arbeta många dagar för att uppnå skattesumman.

¹¹ Marshall Sahlins, *Stone-age economics*, (Aldine-Atherton, 1972).

¹² Karl Marx, *Grundrisse*, 708–709, [vår översättning].

kring begreppet arbetarklassautonomi hjälper oss att rikta uppmärksamheten mot denna aspekt av Marx analys. Marx visar hur kampen för att begränsa arbetsdagen lyckades, och hur arbetarna gick till offensiven för att rentav minska arbetsdagen och därmed förverkliga det autonoma kravet på mindre arbete. I sektion 6–7 i kapitel 8 målar han upp en av sina färgstarkaste analyser av klasskampen, när han beskriver hur arbetarklassens styrka och militans växte och gång på gång tvingade kapitalet att via staten förkorta arbetsdagen. Här är det inte längre kapitalet utan arbetarklassen som har initiativet. Den går från motstånd till offensiv. Under konfrontationen med arbetarklassen ”mattades kapitalets motståndskraft gradvis, medan samtidigt arbetarklassens angreppskraft ökade”. I kraft av detta förkortades arbetsdagen från femton till åtta timmar, liksom arbetsveckan från sju till fem dagar, det vill säga till förhållanden vi idag anser vara ”normala”. Marx visar alltså hur den tidsperiod på vilken varuformen påförs och den normala arbetsdagen, är ”resultatet av en långvarig, mer eller mindre dold klasskamp mellan kapitalister och arbetare”.¹³

Analysen av varuformens tidsliga element visar hur den officiella ”legalt sanktionerade” strukturen kring arbetsdagen växte fram, och den är ovärderlig för att förstå vad Marx menar när han talar om kapitalistiska ”lagar”. Vad beträffar lagarna om arbetstidbegränsning säger Marx: ”dessa detaljerade bestämmelser... var ingalunda produkter av parlamentarisk tankeverksamhet. De växte så småningom fram ur förhållandena såsom naturlagar för det moderna produktionssättet. Deras utformning, officiella erkännande och statliga offentliggörande var resultatet av långvariga klasstrider.”¹⁴ Dessa ”naturlagar” är knappast de metafysiska, oförklarliga regelbundenheter som många traditionella marxister hänvisar till. Det kapitalistiska samhällets ”rörelselagar” är istället *en direkt produkt av klasskampen* och

¹³ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 258.

¹⁴ Ibid., 244.

visar vad kapitalet varit starkt nog att påföra, trots arbetarklassens växande styrka. De äger rum "bakom ryggen" på aktörerna enbart i den meningen att de utgör det oförutsägbara resultatet av kraftmätningen mellan de två klasserna.

Vi kan också se att arbetarklassens växande styrka inte bara förkortar arbetsdagen utan dessutom gör det möjligt att behålla och öka dess andel samhällelig rikedom. Arbetarklassen kan i själva verket ses som att ha *utnyttjat* kapitalet för att tillgodose sina egna behov, samtidigt som den arbetar mindre. Detta är en del i den långa process där utveckling av kapitalet också innebär en utveckling av det materiella fundament som en dag kan göra det möjligt för arbetarklassen att övervinna kapitalet.

Vi har hittills diskuterat påförandet av varuformen i ljust av kampen om arbetsdagens längd. Det är viktigt att inte glömma bort kampen om hur hårt och under vilka förhållanden arbetet ska utföras. Marx visar på flera ställen i *Kapitalet*, och i synnerhet i kapitel 8, att kampen om arbetsdagens längd går hand i hand med kampen om arbetets intensitet och förhållanden (se till exempel diskussionen i sektion 4 om dag- och nattarbete). Men den mest detaljerade analysen återfinns i det trettonde kapitlet. Där beskriver Marx hur utvecklandet av nya maskiner, en utveckling som går mycket snabbt efter det att arbetarna tvingat fram en arbetstidsförkortning, inte bara innebär ett sätt att öka produktiviteten, utan också ett sätt att öka arbetets hastighet och intensitet. I sektion 3 del c, visar Marx hur nya maskiner tvingar fram "ökade arbetsprestationer, stegrad anspänning av arbetskraften, hårdare komprimering av arbetstiden".¹⁵ I bland annat sektionerna 5 och 9 visar han sedan hur denna ökning skapar nya typer av arbetarklasskamper, från luddistiska sabotage av maskiner till mer långsiktiga kamper för att begränsa och reducera arbetsintensiteten och förbättra förhållandena. De olika kamperna kring längd, intensitet och arbetsförhållanden rör den arbetskraft som arbetarklassen

¹⁵ Ibid., 356.

tvingas sälja till kapitalisterna. Det är kvantitativa frågor som handlar om i vilken utsträckning varuformen ska vara påförd, eller som Marx uttrycker det: ”arbetets intensitet och arbetstiden uppträder som motsatta och varandra uteslutande uttryck för samma arbetsmängd”.¹⁶

Kampen om produktivitet och arbetskraftens värde

Arbetarklassens historiska framgångar med att reducera arbetet försatte kapitalet i en djup kris och tvingade det att söka nya strategier. Ett svar på minskningen av det obetalda arbetet i fabriken var att utöka den oavlönade arbetsdagen utanför fabriken. Analysen av den sociala fabriken har visat hur kapitalet kompenserat för förkortad arbetstid och exkluderingen av kvinnor och barn från fabriksarbetet – en tendens som började efter att Marx skrivit *Kapitalet* – genom att öka det arbete som utförs i hemmet och skolan i syfte att bevara eller förbättra arbetskraftens kvalitet. Men eftersom detta inte till fullo förmått kompensera för förlusten av fabrikstimmar, har ytterligare förändringar visat sig nödvändiga. Att ersätta arbete med maskiner, på det att mindre mänskligt arbete fortfarande kunde producera lika mycket, var det andra avgörande sättet för kapitalet att vidmakthålla kontrollen. Det är viktigt att förstå att ansträngningen att öka produktiviteten inte bara utgör ytterligare en aspekt av kapitalistisk exploatering, utan ett skifte i kapitalets strategiska plan som det tvingas till på grund av arbetarnas växande styrka. Om detta tvivlar inte Marx: ”Så snart arbetarklassens mer och mer växande förbittring tvingade staten att genom lagstiftning förkorta arbetsdagen, först genom att påbjuda normalarbetsdagen för de egentliga fabrikerna, från det ögonblick alltså, då möjligheten att öka mervärdet genom att förlänga arbetsdagen en gång för alla var stängd, kastade sig

¹⁶ Ibid., 357.

kapitalet med all makt och fullt medvetet över produktionen av relativt mervärde genom forcerad utveckling av maskinsystemet.”¹⁷

Vid den punkten övergick kampen från att i första hand handla om i vilken utsträckning varuformen ska vara påtvingad, till att handla om till vilket pris den ska vara påtvingad. Arbetarklassen accepterar varuformen, men kräver en större andel av den samhälleliga rikedom, det vill säga ett högre pris för sin vara, arbetskraft. Kapitalet är oförmöget att hantera prisökningen, och försöker istället öka produktiviteten för att både kunna betala det högre priset och rädda sin profit. Detta kallas ”den relativa mervärdestrategin” och innebär att den faktiska rikedom och styrkan hos både kapitalet och arbetarklassen ökar. Trots att arbetskraftens värde sjunker i förhållandet till mervärdet och därmed ökar profiten, kan arbetarklassen ändå införskaffa en större mängd bruksvärden.¹⁸ Den förändrade relationen mellan pris och produktivitet bestämmer den relativa fördelningen av makten. Hos Marx kan vi se hur denna strategi växer fram så som tillämpade av enskilda kapitalister. Tack vare Panzieri, vars omtolkning av *Kapitalet* återupptäckte organiserandet av arbetet som en styrning av arbetarklassen, och tack vare Tronti och andra som studerat den keynesianska perioden, kan vi också se hur kapitalet försökte ”institutionalisera” det relativa mervärdet genom fackföreningskontrakt och den keynesianska produktivitetsöverenskommelsen i USA under 1940- och 1950-talet.¹⁹ En noggrann studie av *Kapitalet* visar att detta är en inneboende möjlighet i den relativa mervärdesstrategin. Låt oss tillägga att en sådan analys slutligen även för marxismen post-Marx till samma aktualitetsnivå som den borgerliga nationalekonomin, vilken under en längre tid (förvisso på ett

¹⁷ Ibid., 356.

¹⁸ Se kapitel 4 i denna bok (sista avdelningen) för en utförligare diskussion om relativt mervärde.

¹⁹ Raniero Panzieri, ”Surplus value and planning: Notes on the reading of *Capital*”; Mario Tronti, ”Workers and capital”.

förvänt sätt) har förstått sig på både den relativa mervärdesstrategins väsen (kopplingen mellan lön och marginalproduktivitet i nyklassisk mikroekonomisk teori) och, än mer fullständigt, produktionens väsen som gemensam planering av klassernas styrkerelationer (det som rör både planering av effektivitet och arbetsplanering i allmänhet).

Genom att koppla lönen till produktiviteten försöker kapitalet skapa en situation där arbetarklassens kamp om priset på varuformen på ett nytt sätt blir till själva motorn i kapitalets tillväxt. Precis som när arbetarklassens framgång med att förkorta arbetsdagen tvingar kapitalet att utveckla nya strategier, tvingar kraven på högre löner i fabriken (och högre inkomst utanför fabriken) kapitalet att utveckla vetenskapen och teknologin för att snabbt öka produktiviteten. Detta sker delvis genom enskilda kapitalisters ansträngningar att öka sin profit, precis som på Marx dagar. Men de nya kraven tvingar också kapitalisterna att bli medvetna om sina gemensamma klassintressen. Det innebär kombinerade ansträngningar från kapitalistklassen som helhet – med staten i dess planerande funktion – genom såväl statliga som privata institutioner som National Planning Association.²⁰ Varje angrepp från arbetarklassen blir en sporre till nya former av kapitalistisk tillväxt. När strategin fungerar, *innebär denna fas av kampen om varuformen att de två aktiva parterna utnyttjar varandra för sin egen utveckling.*

Arbetarklassens position är dock problematisk. Medan den å ena sidan blir starkare – den vinner mer rikedom på vilken den sedan baserar sin kamp – accepterar den samtidigt varuformen på ett sätt som även tillåter kapitalet att expandera. Arbetarklassen agerar inte mot kapitalet, utan i kapitalets tjänst. Kampen för en kortare arbetsdag var ett direkt angrepp på kapitalets profiler och kontroll så länge den obetalda arbetstiden

²⁰ För en kortfattad inledning till den kapitalistiska planeringens olika institutioner, se William Domhoffs, *The higher circles*, (Vintage Books, 1971).

minskade i relation till den betalda arbetstiden. Men produktivitetsöverenskommelser säkerställer däremot kapitalets profit och ökade styrka. Arbetarklasskampen (såsom den är organiserad genom fackföreningar) utvecklar kapitalet, ökar arbetsintensiteten och gör det möjligt för kapitalet att expandera till nya sektorer.

Här uppstår en märklig situation. Stigande produktivitet (ökad output under given tid) innebär i grund och botten att man får fler produkter för mindre arbete, men under kapitalets styre förvandlas produktivitetsökningar till mer, snarare än mindre, arbete: "Detta är också orsaken till den ekonomiska paradoxen att det väldigaste hjälpmedlet för att förkorta arbetsdagen utnyttjas som det mest ofelbara medel att förvandla arbetarens och hans familjs livstid till arbetstid för kapitalets förökning".²¹ Så mycket för Aristoteles dröm om utvecklingen av verktyg till en sådan grad att, som Marx åberopar, "verkmästaren [varken behövde] några medhjälpare eller herrarna några slavar."²² Så mycket också för arbetarklassen, vars kamper i hög grad inriktats på att minska den mängd arbete man påtvingats. Paradoxen att öka arbetet samtidigt som produktiviteten ökas, kan endast ha en meningsfull logik för den klass som använder påförandet av arbete som huvudsakligt medel för social kontroll.

Men när arbetarklassen använder sig av kapitalet för sin egen utveckling, kommer den att inse att den begärliga samhällseliga rikedom, just på grund av de otroliga produktivitetsökningarna, i allt lägre utsträckning kräver dess arbete. Utvecklingen från arbetsintensiva produktionsmetoder (exempelvis tygfabrikerna som krävde ett mycket stort antal arbetare under Marx dagar) till starkt kapitalintensiva metoder (exempelvis

²¹ Karl Marx, *ibid.*, 354.

²² *Ibid.*, 354. [Marx citerar här Franz Biese, *Die philosophie des Aristoteles*, (Berlin, 1842). Ö.a.].

petrokemiska raffinaderier som idag inte behöver många arbetare) har baserats på kapitalets utveckling av vetenskap och teknologi – något som arbetarklassen tvingat fram. Redan Marx skriver om denna tendens: ”i den mån storindustrin utvecklas blir skapandet av verklig rikedom mindre avhängigt av arbetstiden och kvantiteten använt arbete, än av makten hos de krafter som sätts i rörelse under arbetstiden och vars effekt i sin tur inte står i något förhållande till den omedelbara arbetstid som produktionen av dem kostar, utan som är avhängig av vetenskapens allmänna utvecklingsstadium och teknologins framsteg”.²³

Men måttet på påförande av arbete är värde, och måttet på kontroll är mervärde. Om utvecklingen av maskiner fortsätter till den punkt där arbete inte längre behövs, står kapitalet inför en grundläggande kris. ”Kapitalet är självt en tilltagande motsägelse, eftersom det förhindrar reduktionen av arbetstiden till ett minimum, medan det å andra sidan använder arbetstiden som rikedomens enda måttstock och källa ... [det vill] mäta dessa, på så sätt frambringade, enorma samhällskrafter efter arbetstiden”.²⁴ Kapitalet är nämligen inte intresserat av produktion som sådan, utan av en social kontroll genom att med varuformen påföra arbete och därmed realisera värde. Men ”så snart arbete i dess omedelbara form har upphört att vara rikedomens huvudkälla upphöjer med nödvändighet arbetstiden att vara dess mått och därmed bytesvärdet att vara bruksvärdets mått”.²⁵

Denna motsägelse leder Marx till att se en växande möjlighet för arbetarklassen att frigöra sig från arbete och störta kapitalet. Han inser att det kommer att bli allt svårare för kapitalet att finna sätt att påföra arbete om produktiviteten fortsätter att öka, liksom han inser att det måste bli allt tydligare för arbetarklassen att arbetet borde minska snarare än öka. Den växande

²³ Karl Marx, ”Fragmentet om maskiner”, 51.

²⁴ Ibid., 52–53, [modifierad översättning].

²⁵ Ibid., 52.

motsägelsen mellan ökad produktivitet och kapitalets fortsatta krav på mer arbete, gör att arbetarklasskampen alltmer antagit karaktären av en kamp mot arbete. Detta väcker åter frågan om huruvida kapitalet har kraft att påföra mer arbete – till vilket pris som helst. Därav djupet i den rådande krisen. Frågan gäller hela systemets överlevnad. Antingen finner kapitalet nya sätt att påföra arbete och därmed skapa värde, eller också exploderar systemet på grund av arbetarklassens kamp mot arbete, varigenom ett nytt system växer fram.

Vi behöver inte återgå till jordbruk och hantverk för att skapa en ny samhällsordning, till skillnad från vad vissa romantiskt eller vetenskapligt lagda socialister tror. Istället kan vi utveckla ett system med hög produktivitet och tillräcklig rikedom, där arbetet minskar istället för att öka. I ett sådant system, som Marx briljant nog förutsåg för mer än ett sekel sedan, är måttet på rikedom inte längre den tid man arbetar, ”utan *den tid* utöver den som används i den omedelbara produktionen som är *disponibel* för varje individ och för hela samhället.”²⁶ Pådrivet av arbetarklassens kamp har kapitalet därmed skapat den materiella grund som möjliggör att gå från den minskning av det nödvändiga arbetet som implicerar merarbete till ett system som kännetecknas av ”reduceringen av samhällets nödvändiga arbete till ett minimum som möjliggör individernas konstnärliga, vetenskapliga etcetera, utbildning under den nu för dem alla disponibla tiden och genom de nu för dem alla skapade medlen.”²⁷

Min kategorisering av kamperna i termer av *huruvida, i vilken utsträckning, och till vilket pris* varuformen påförs är av både historisk och analytisk karaktär. Även om den ena eller den andra kampen dominerat periodvis, är det viktigt att komma ihåg att dessa kamper alltid förs parallellt. Kampen handlar alltid om varuformen, eftersom det är genom den som arbete

²⁶ Ibid., 53.

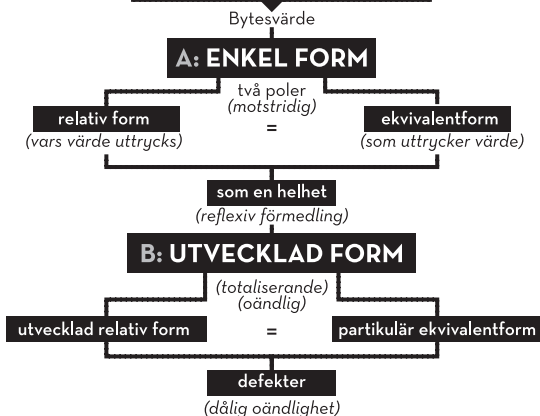
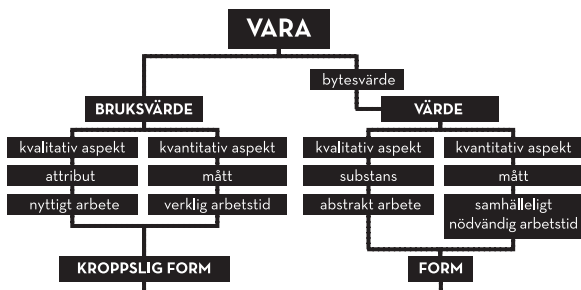
²⁷ Ibid., 52.

påförs. Därför är det viktigt med en detaljerad analys av varan. Den förser oss med en utgångspunkt utifrån vilken vi kan förstå klasskampens natur. Om det är sant att systemets själva väsen står på spel i den rådande krisen, har vi dessutom än större anledning att vara klara över dess grundläggande kännetecken.

Marx presenterar varan i *Kapitalets* första kapitel. Han börjar med den skenbara varuformen, fortsätter med en noggrant uppbyggd och ytterst detaljerad redogörelse av *substansen*, *måttet*, och *formen* av varans bruksvärde såväl som dess värde, för att därefter avsluta med penningformen (se figur 2). Som jag tidigare påpekat följer presentationen en bestämd logik.

Till att börja med görs i analysen av varan en distinktion mellan varan som bruksvärde och som bytesvärde, sedan mellan bruksvärdets kvalitativa och kvantitativa sida, varefter bytesvärdets kvalitativa väsen bestäms (värde). Sedan övergår Marx till en presentation av en syntetisk utveckling i framställningen av värdets natur, från relativt enkla kategorier med få bestämmningar (exempelvis abstrakt arbete) till alltmer komplexa kategorier (exempelvis värdeformer), vilka är mer konkreta eftersom de utgör synteser av allt fler bestämmningar och därför representerar "sammanfattningen av många bestämmningar". Värdet *substans* diskuteras först isolerad från mått och form (sektion 1). Dess *mått* diskuteras sedan i förhållande till substansen (sektionerna 1 och 2). *Formen* är sedan det utvecklande uttrycket för både substans och mått (sektion 3). Relationerna mellan de allt mer konkreta begreppen är dessutom "dialektiska" på så vis att de återskapar vissa aspekter av kapitalets dialektiska relationer. Presentationen framträder därför som en apriorisk konstruktion, och Marx hoppades "att stoffets eget liv abstrakt återspeglas i framställningen", det vill säga i klasskampen, även om den uppnåddes genom år av krävande analyser och rekonstruktioner bit-för-bit.²⁸ Som jag också påpekat

²⁸ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 13.

i introduktionen, kräver en sådan läsning av *Kapitalets* första kapitel att det integreras med andra delar av Marx verk. Jag hänvisar alltså även till passager från andra delar av *Kapitalet* samt från andra arbeten, i syfte att låta kapitlet utgöra en del av en större analys. Min avsikt är därför inte att rekonstruera den utveckling som sker i Marx verk och tänkande.

III: Värdets substans och storlek

Det slående med dagens kris är inte att arbetslösheten stiger – det var detta som kännetecknade både den stora depressionen och femtiotalets recession – utan den inflation som följer på arbetslösheten: den generella prisökningen på så gott som varje vara vi köper. Stigande priser påverkar alla, oavsett om man har ett jobb eller inte. Oavsett hur man får sin inkomst så underminerar inflationen dess verkliga värde. Inflationen har – i synnerhet för arbetarklassen – den direkta effekten att den sänker värdet på den vara som arbetarklassen har att sälja: sin arbetskraft.

För kapitalisterna är det omvänt. Eftersom de äger de allt dyrare varorna, ökar deras välstånd i takt med priserna. Därmed ökar även den inkomst som kommer från försäljningen av dessa varor. Inflationen sänker arbetarklassens inkomster och ökar kapitalisternas, vilket orsakar ett värdeskifte från en klass till en annan. Den ökade arbetslösheten får dessutom effekten att arbetarnas löner sjunker ännu mer.

Krisens andra kännetecken är dess globala karaktär. Inflation är idag inte ett nationellt fenomen, som drabbar vissa länder medan andra genomgår en deflation: den är internationell och beror på dramatiska prisökningar på mat och energi. Dessa mat- och energikriser, som består av prisökningar i den utvecklade världen och en total otillgänglighet i delar av den underutvecklade världen, är resultat av en tydlig regeringspolitik. I fallet med energin är det välkänt hur OPEC-länderna 1973 dramatiskt höjer sina priser på råolja. Mindre känt är att USA:s regering uppmuntrar detta,¹ liksom det är mindre känt att både Sovjetunionen och Kina följer OPEC i hälarna genom att höja sina egna priser både hemma och för export.² När det gäller mat är prisökningarna i USA, och därigenom även på den stora del av den internationella matmarknaden som USA dominerar, även de ett resultat av regeringspolitik. En kombination av exportfrämjande, produktionsrestriktioner, devalvering och specialförsäljning till Sovjetunionen 1972 och 1975 driver upp priserna och håller dem höga, vilket orsakar minskade reallöner i väst och bidrar till den omfattande svälten i delar av Asien och Afrika.³

Ökande priser och förment brist på mat och energi tvingar oss att begrunda dessa varors pris och karaktär. Eftersom varor i ett kapitalistiskt samhälle fördelas beroende på pris, innebär prishöjningar minskad tillgänglighet. Härmed väcks frågor om tillväxtens gränser. Finns det och kommer det att finnas tillräckligt med mat och tillräckligt med energi? Sådana frågor leder nödvändigtvis till ett grundläggande ifrågasättande av varornas ursprung och av basen för deras produktion. Samtidigt blir frågan om varornas kvalitet viktigare i takt med att de blir

¹ Se V. H. Oppenheims artikel "Why oil prices go up (1) The past: we pushed them", *Foreign Policy* 25 (1976–1977), 24–57.

² "OPEC oil price change and COMECON oil prices", Radio Free Europe Research, RAD Background Report/244 [Östeuropa] november 1929, 1976.

³ Se Harry Cleaver, "Food, famine and the international crisis", *Zero-work* 2 (1977) 32–53.

dyrare. Vad får vi för pengarna? Är det just de här varorna vi vill ha? Är de säkra för oss och för vår miljö? Om inte, varför då?

Denna ökade politiska medvetenhet har resulterat i en bred kamp kring dessa frågor. Konsumentorganisationer, miljöorganisationen och insamlingskampanjer mot svält har alla vuxit fram ur en sådan kamp. Bland dem som drabbats hårdast av prisökningar och minskad tillgänglighet växer militanta direkta aktioner fram för att agera mot det oundvikliga inkomstbortfallet. Det tar sig uttryck i allt från ilska till direkta stölder och våldsamma protester.

Över hela USA har de företagsförluster – och, för arbetarklassen, vinster – som orsakas av snatteri stadigt ökat i takt med att fler och fler av de lägst betalda arbetarna vägrar betala de ökade priserna.⁴ I Sovjetunionen och Östeuropa ökar stölderna från staten.⁵ På så skilda platser som Turin i Italien och Crystal City i Texas vägrar arbetarna betala sina gas- och elräkningar och praktiserar något som blivit känt som självreducering av priser.⁶ Att sno från systemet, "Ripping off Ma Bell", har blivit en vitt spridd praktik i USA. Den "svarta julaften" som ägde rum i New York under ett strömavbrott nyligen visar på iver hos kollektivet att helt strunta i priser när möjligheten ges.⁷ Då

⁴ Se de två skrifterna från amerikanska handelsdepartementet "The cost of crime against business", (Government Printing Office, 1976) och "Crime in retailing", (Government Printing Office, 1975). En besläktad form av direct tillägnelse finns beskriven i Jerry Adler, "Employee thievery: a 6 billion dollar hand in the till", *Sunday News Magazine of New York Daily News*, (11:e september 1977).

⁵ Se "Whoever steals, lives better", *New York Times*, (13:e april 1976). Det är inte bara att stjäla från staten som är en inhemsk tradition i Sovjetunionen och Östeuropa, utan under de periodiska protestvågorna (till exempel i Polen i juni 1976) verkar de två mest populära protestaktiviteterna verkar ha varit att sätta eld på kommunistpartiets högkvarter samt att plundra statliga butiker.

⁶ Bruno Ramirez, "The working class struggle against the crisis: self reduction of prices in Italy"; Dick Merkel, "Crystal citizens rejoice: Zavala judge blocks cutoff", *San Antonio Express and News*, (3:e september 1977).

⁷ Det finns ett flertal artiklar som beskriver och analyserar händelserna

arbetare hållit de nationella regeringarna ansvariga för prishöjningarna har de gått till angrepp mot dessa på ett ofta våldsamt sätt. Händelserna i Polen i juni 1976 och Egypten i november 1976 är två av de mest dramatiska fallen, där våldsamma uppror tvingat regeringen att stoppa höjningarna av matpriser.⁸ I USA är biffbojkotten, kaffebojkotten och hamnarbetarnas vägran att lasta vete till Sovjetunionen exempel på aktioner mot prishöjningar.⁹

Under en sådan period, då klasskampen tvingar fram förändringar av varornas pris, kvantitet och kvalitet, är det uppenbart hur viktigt det är med en adekvat analys av varan. Vad är en vara? I vems tjänst står den? Vad representerar priset?

Helt riktigt känner arbetarna att de står under attack. Det är viktigt att förstå attackens natur och hur den kan bemötas. Marx analys ger oss en ingång till detta. Vi kommer att vinna ökad insikt genom att tillämpa hans analys på de enskilda varor, exempelvis mat och energi, som spelar en viktig roll i krisen. Vi kommer dessutom att studera varan arbetskraft, vars värde undergrävs av inflationen.

den 13–14 juli i *New York Times*, (14–20:e juli 1977). Den svarta julaftonen var bara det senaste dramatiska exemplet på denna form av verksamhet. De utbredda direkta tillägnelserna under storstadsupproren i mitten av 60-talet ledde till att de kallades "varukravaller". Se Russel Dynes & E. L. Quarantelli, "What looting in civil disturbances really means", *Transaction Magazine* 5, nr 6 (1968), 9–14. För en mer övergripande analys av denna period, se Paolo Carpignano "US class composition in the 1960's", *Zero-work* 1 (1975), 7–31.

⁸ För en sammanfattande analys av händelserna i Polen, se Harry Cleaver, "Food, famine and the international crisis", 58–60. Om Egypten, se artiklarna i *New York Times*, "Thousands in Egypt riot over price rise" och "Cairo eases prices, but rioting goes on", (19:e januari 1977); "Egypt's cities seem calm after 2 days of price riots", (21:a januari 1977).

⁹ Harry Cleaver, "Food, famine and the international crisis", 37–40.

Varan har två aspekter: bruksvärde och bytesvärde

Marx börjar sin kritiska undersökning med att analysera varans två grundläggande egenskaper. Han påpekar att varje vara har en dubbelnatur. Den har både ett bruksvärde och ett bytesvärde. I första delen av figur 2 skildras det som:

En vara har ett bruksvärde eftersom den har ett värde när den brukas – den är användbar eller nyttig. Den tillfredsställer ett mänskligt behov av ett eller annat slag. Den har samtidigt ett bytesvärde eftersom den har ett värde när den byts, det vill säga: den kan bytas mot något annat.

En varas bruksvärde och bytesvärde är inte bara två olika egenskaper eller aspekter: de är motstridiga egenskaper. En vara har ett bruksvärde bara om den är direkt användbar för den som har den. Den har ett bytesvärde bara om den inte är direkt användbar utan istället används som utbyte mot någonting annat. Bytesvärde är därför inte bara skilt från bruksvärde: det är dess exakta motsats. De definieras genom den motsatta position de intar i förhållande till varandra. Men likväl utgör de varans dubbelnatur, och varan är inget annat än enheten av dessa motsatser. Denna märkliga kombination av enhet och motsats, i vilken motsatserna bara har en mening i förhållande till varandra och på så vis är oupplösligt förenade, är precis vad Marx menade med en motstridig relation.

Detta låter som en paradox, ty för att ha ett bruksvärde måste ett föremål användas och inte bytas. Och för att ha ett bytesvärde kan det inte användas utan måste bytas. Denna motstridiga

situation, som Marx analyserat på djupet i *Till kritiken av den politiska ekonomin*, löser sig dock i den faktiska bytesprocessen. Bytesprocessen innehåller nämligen både utvecklandet av och lösningen på dessa motsättningar.¹⁰ Marx kallar detta "varans metamorfo". Innan en vara säljs och konsumeras, har dess bruks- och bytesvärde bara en abstrakt och potentiell existens. När den säljs, byts mot pengar ($V-P$), realiseras bytesvärdet. I detta byte framträder det realiserade bytesvärdets form som pengar. När pengarna sedan byts mot en annan vara som konsumeras ($P-V$), förvandlas dess bytesvärde åter till sin andra aspekt, bruksvärde, som då realiseras. Eftersom den fullständiga analysen av denna process kräver en förståelse av vad värde är, något som utvecklas först längre fram i kapitel ett, såväl som av bytesprocessen, som analyseras i kapitel två, presenteras Marx diskussion om hur denna lösning kan framträda först i kapitel tre. I kapitel ett finner vi bara en abstrakt sammanställning av bruksvärdet och bytesvärdet. Marx illustrerar denna relation med en mängd till synes vardagliga varor: linne, järn, klockor och spannmål (vete). Jag säger "till synes" eftersom de flesta av dessa varor spelade en avgörande roll under den period av kapitalistisk utveckling som Marx analyserar: linne i textilindustrin, järn i produktionen av maskiner och kanoner, klockor för uppmätandet av arbetet, vete som grundläggande föda för arbetarklassen. Jag föreslår att vi här fokuserar på vår tids mest avgörande varor: arbetskraft, mat och energi.

Genom att fokusera på varan arbetskraft, vars bruksvärde och bytesvärde Marx analyserar i den andra och tredje delen av *Kapitalets* första band, tar vi oss direkt in i kapitalismens hjärta. I förra kapitlet såg vi att arbetskraften, eller kapaciteten att arbeta, är en vara på grund av att arbetarklassen tvingas sälja sin kraft och förmåga till kapitalistklassen. Arbetskraftens bruksvärde är dess förmåga att arbeta och att producera värde och

¹⁰ Karl Marx, *Till kritiken av den politiska ekonomin*, (Proletärkultur, 1981), 35–43.

mervärde (vilket Marx visar i kapitel sex och sju). Dess bytesvärde är det värde arbetarklassen får i utbyte mot försäljningen. Arbetskraftens bruksvärde och bytesvärde är klart motstridiga egenskaper, eftersom arbetskraft bara kan ha bytesvärde för arbetarklassen (då de inte har några produktionsmedel) och inte bruksvärde. Samtidigt har samma arbetskraft ett bruksvärde för kapitalisterna som kan köpa den och sätta den i arbete.

Även i fråga om mat visar sig en analys av dubbelnaturen vara avslöjande. Mycket av den mat som konsumeras i USA och Europa produceras av stora kapitalistiska jordbruksföretag hemma och utomlands. De enorma bolagens vetefarmer, bananplantagerna i Centralamerika och de argentinska pampasrancherna är alla kapitalistiska producenter som säljer sina varor på en internationell marknad. När maten till slut når matbordet, innehåller den inte bara betalt och obetalt arbete av produktions- och transportarbetare utan även det arbete som utförts av kockar, oftast hemmafruar. Matens bruksvärde ligger i näringsvärdet och smaken. Bytesvärdet ligger i de pengar som jordbruksbolagen och deras mellanhänder får från försäljningen. Precis som när det gäller arbetskraft och andra varor realiseras de två aspekterna genom byte.

Dessa illustrationer lyfter fram en djupare egenskap hos varuformen. De två kategorierna bruksvärde och bytesvärde är inte bara abstrakta begrepp, och existerar inte bara i varans omvandling i bytesprocessen. *De uttrycker också den dubbelsidiga motsättning som kännetecknar kapitalismens klassrelationer.* Bruksvärde och bytesvärde bildar, precis som arbetare och kapitalister, en motsatsernas enhet. De båda aspekterna utgör varandras motsatser, men existerar samtidigt bara i relation till varandra. Vi kan se hur klassrelationen innehåller dessa aspekter av varuformen och hur varuformen i sig själv, åtminstone delvis, är ett uttryck för denna form av klassamhälle.

Vidare kan vi se hur *de två aspekterna visar på två olika klassperspektiv.* I huvudsak är synen på varan som bruksvärde ett

arbetarklassperspektiv. Arbetare ser varor i första hand som användbara föremål, saker som kan tillfredsställa behov. Kapitalister ser samma varor i första hand som bytesvärde. De är medel som gör att kapitalismen kan expandera och öka sin sociala kontroll. Samtidigt visar exemplet med arbetskraft att dessa perspektiv inte är så enkla och fasta. Vi har sett hur arbetarklassen upptäcker sin egen arbetskraft som en alienerad vara som för dem endast kan ha ett bytesvärde, och inte ett bruksvärde. På samma sätt är kapitalisternas huvudsakliga intresse inte arbetskraftens bytesvärde utan snarare dess bruksvärde. Men eftersom kapitalet är intresserat av mervärde måste det på en och samma gång intressera sig för arbetskraftens bruksvärde – den mängd värde som arbetskraften kan producera – och dess bytesvärde – den mängd värde som den måste betalas. Eftersom den kämpar för bättre arbetsförhållanden, har arbetarklassen på samma sätt ett intresse av hur arbetskraften används.

I fråga om mat intresserar sig arbetarklassen i första hand för bruksvärdet. Men det faktum att maten har ett bytesvärde, ett pris i pengar som begränsar tillgången på mat, innebär att de även måste ta hänsyn till bytesvärdet. Kapitalisterna måste i sin tur ta hänsyn till bruksvärdet om de ska kunna sälja sina produkter. Rutten mat går inte att sälja: snabbbris måste ha en acceptabel smak och bröd måste vara vitt eller mörkt beroende på vilken grupp av arbetare det säljs till. Vi kan se hur dessa perspektiv är ömsesidigt beroende av varandra. Det är just därför att arbetarna har behov (och inte har medel att producera vad de behöver) som kapitalet kan sälja dessa bruksvärden och realisera det eftersträlvade bytesvärdet. Det är just därför att arbetskraften har ett bruksvärde för kapitalet, som den har ett bytesvärde för arbetarna.

Detta för oss vidare till två ytterligare observationer. För det första är en varas betydelse för de olika klasserna inte entydig. Den innehåller alltid både bruksvärde och bytesvärde. Arbetarklassens fixering vid bytesvärde och kapitalisternas fixering

vid bruksvärde är ett resultat av kapitalisternas framgång i att påföra sitt samhällssystem. För det andra skiljer sig innebörden av bruksvärde och bytesvärde, beroende på ur vilket av dessa två perspektiv en vara betraktas. Vi måste därför analysera hur bruksvärdets och bytesvärdets betydelse skiljer sig åt för arbetarklassen och kapitalistklassen.

Låt oss undersöka dessa frågor utifrån våra tre varor. Vi börjar vår analys med arbetskraft. Om vi närmar oss arbetskraftens bruksvärde utifrån de olika klassperspektiv får vi tämligen olika resultat. På ytan tillhör arbetskraftens bruksvärde helt kapitalisten, som har köpt den och som konsumerar den i produktionsprocessen. Som vi har sett i det förra kapitlet ligger arbetets bruksvärde i att kapitalisterna använder det som grundläggande medel för social kontroll. För kapitalisten är förmågan att kunna påföra arbete förmågan att behålla social kontroll. Arbetskraftens bruksvärde ligger dessutom i dess förmåga att producera värde och mervärde. Kontroll och värde är inte separata bruksvärden. Vi kommer snart att se att värdets substans är arbete och att arbete är ett medel för social kontroll.¹¹ Därför är mervärde inte bara merarbete utan även den kapitalistiska produktionens mål samt ett mått på dess framgång i att påföra sig självt som ett samhällssystem.

Men arbete kan ha vissa former av bruksvärde även för arbetarklassen. Även om vi förkastar den politiskt farliga romantiska

¹¹ Att skilja mellan begreppen värde och social kontroll under kapitalet innebär att återinföra uppdelningen mellan ekonomi (värde) och politik (kontroll). Detta tycks vara tanken i Montanos diskussion om att kapitalet, på grund av minskningen i det produktiva arbetet, går "bortom värdet" för att verka som "politisk kontroll i dess renaste form". (Mario Montano, "Notes on the international crisis", 57–58, [vår översättning]). Denna problematiska formulering används även av Christian Marazzi i hans "Money and the world crisis: the new basis of capitalist power", *Zerowork* 2 (1977), 94–95. Vad båda författarna glömmar är att en grundläggande poäng med dagens arbete är att värdets substans (arbete) och pengar (som det huvudsakliga uttrycket för värde) alltid är social kontroll, en social kontroll genom påtvingat arbete.

föreställningen att arbetarklassen får ett bruksvärde ur själva arbetet – något som kanske stämde i en förfluten hantverkarepok – kan vi fortfarande se hur arbetarklassen vänder det arbete som kapitalisterna pålägger dem till sin egen fördel. När arbetare sammanförs i fabriker skapas erfarenheter av gemensamt handlande, något de kan lära sig att använda i kampen mot kapitalisterna och för att organisera sig som klass. När antalet samarbetande arbetare ökar, växer även motståndet mot kapitaltalets dominans.¹²

Som vi har sett ligger arbetskraftens bytesvärde i de pengar som arbetarklassen säljer sig för. För arbetarklassen är det detta utbyte som genererar inkomst och en viss makt inom kapitalet. För kapitalisterna innebär bytesvärdet däremot en kostnad och ett avdrag från det totala värde som produceras, ett hot mot mervärdet och därmed mot deras makt. Dessa skillnader gör att kampen ofta handlar om i vilken form arbetarklassen ska erhålla sin ersättning: löner, sociala tjänster, välfärd, arbetslöshetsersättningar, pensioner och så vidare.

Låt oss nu analysera varan mat på samma sätt. För arbetarklassen är matens bruksvärde framför allt att den ger näring till att leva. Kapitalisterna förstod tidigt att kontroll över maten innebär kontroll över arbetarna. Därav kom det sig att det var land – traditionellt den nödvändiga förutsättningen för att kunna producera mat – som först och främst berövades arbetarna under den så kallade ursprungliga ackumulationens period. För kapitalisterna ligger matens grundläggande bruksvärde i att den gör det möjligt att tvinga arbetarklassen att arbeta för att få tillgång till den. Arbetarklassens behov av mat leder därför till att kapitalisterna gör brist och hunger till ett grundläggande element i sin samhällsordning. ”Det gäller alltså att göra hungern permanent bland arbetarklassen.”¹³ Detta är en grundläggande poäng som har en omedelbar betydelse i den

¹² Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, kapitel 11.

¹³ *Ibid.*, 571.

nuvarande krisen, där hungern spelar en dödlig roll i kampen mellan klasserna. Tillräckligt med mat är en förutsättning för att kunna bedriva kamp överhuvudtaget. Det är inte förvånande att bondekamper ofta yttrar sig i att skörden behålls eller marken ockuperas.

Dessa exempel tydliggör vikten av de två klassperspektiven på matens bytesvärde. För kapitalisterna är matens bytesvärde en källa till mervärde, precis som när det gäller andra varor. I arbetarklassens fall är det däremot matens bytesvärde, i förhållande till arbetets bytesvärde, som bestämmer tillgången till mat. På så sätt underminerar matens bytesvärde arbetarklassens lön och makt, samtidigt som det stärker kapitalisternas position i fråga om både profit och kontroll. I själva verket är pris (pengaformen eller bytesvärdet), ifall vi nu bortser från svält och till svält gränsande förhållande, kapitalets främsta vapen för att åstadkomma en permanent hunger hos arbetarklassen. Och när kapitalistklassen ser till att höja matens bytesvärde på global nivå, ökar de inte bara sin profit utan även sin makt i förhållande till arbetarklassen. Därför förvånar det knappast att förmågan att försvara sig mot sådana attacker är beroende av arbetarnas styrka. Där de har lite makt, som i Sahelregionen, kan de inte undvika svält. Där de har mer makt, som i till exempel Egypten, Polen och USA, kan de framgångsrikt mildra och begränsa skadan av sådana attacker.

Hur förhåller det sig då med energin, den andra vara vars prishöjning tycks spela en nyckelroll under den nuvarande krisen? En klassanalys av energins bruks- och bytesvärde synliggör flera viktiga samband. De energiformer som vi vanligen tänker på som varor är exempelvis olja, gas, elektricitet, eller trä, kol och dynga i mindre utvecklade länder. När vi börjar ifrågasätta dessa varors bruksvärde utifrån de två klassperspektiven ställs vi inför intressanta resultat. Ur ett arbetarklassperspektiv är flera av dessa varor till för att konsumeras mer eller mindre direkt: elektricitet till att driva hushållsmaskiner, lampor och

värmepannor; naturgas, kol, trä eller spillning för att ge energi till uppvärmning, matlagning och ljus; bensin till motorgräsklipparen, båtar och framför allt bilar. Precis som mat är detta konsumtionsvaror vars bruksvärde ligger i deras förmåga att minska arbetet och göra livet mer behagligt. I fråga om användbarhet finns det alltså en tydlig hierarki mellan dessa varor. Även om denna rangordning kan variera mellan olika användningsområden och mellan olika kulturer, kan vi generellt slå fast att elektricitet eller naturgas är mer användbara än till exempel träkol eller dynga.

Samtidigt står det också klart att flera energivaror inte är varor som konsumeras av arbetarna. De är snarare förmedlande produkter som bara har ett bruksvärde som råmaterial för kapitalisterna, som besitter de nödvändiga produktionsmedlen för att kunna använda sig av dem. Så är fallet med råolja, uran och vissa former av kol. Dessa varor används enbart för att producera andra former av energivaror som bensin eller elektricitet, vilka sedan säljs till arbetarna. Här är det återigen tydligt att stora mängder av dessa energivaror inte säljs direkt till konsumenter utan till andra kapitalister, för att på så sätt användas i varuproduktionen. I båda fallen framstår energi som ett konstant kapital vars bruksvärde för kapitalisterna ligger i det värde den överför till produkterna – ett nödvändigt steg i produktionen av mervärde. Så även om det konstanta energikapitalet inte skapar mervärde direkt, utgör det en förutsättning för dess produktion.

Detta visar på en annan avgörande poäng. Energi ersätter mänsklig kraft inom produktionen, medan arbetarklassen å sin sida är intresserad av att minska förbrukningen av sin egen arbetskraft för att på så vis få bättre arbetsförhållanden. Energivarorna inom produktionen har alltså ett bruksvärde även för arbetarklassen, då de minskar mänskligt slit. För arbetarklassen har energi därmed inte bara det bruksvärdet att den minskar arbetet hemma. Den minskar även arbetet i fabriken. Men om

energins bruksvärde för arbetarklassen ligger i dess förmåga att minska arbetet, är förhållandet det rakt motsatta för kapitalistklassen. Historiskt sett har energin gjort det möjligt för kapitalisterna att konstruera nya maskiner och skapa de komplexa maskinsystem som dagens industri bygger på (vilket Marx beskriver i kapitel 13 i *Kapitalet*). För kapitalisterna är alltså energi ett bruksvärde som används för att öka produktiviteten. Detta ökar profiten och investeringarna, vilket leder till mer arbete och mer social kontroll. Vidare kan vi se hur de nya energislukande maskinerna skapar en "objektiv produktionsorganism, som för arbetaren framstår som de färdiga materiella produktionsbetingelserna."¹⁴ Här ser vi hur energins bruksvärde ger kapitalisterna möjlighet att organisera kontrollen över arbetarna. Marx visar detaljerat hur energin gång på gång möjliggjort en splittring, det vill säga en omorganisering, av arbetarklassen var gång den växt sig tillräckligt stark för att kunna hota kapitalisterna: "Enligt Gaskell var just ångmaskinen en 'människokraftens' fiende, som gjorde det möjligt för kapitalisten att slå ner arbetarnas ökande krav, vilka hotade att driva det nystartade fabrikkssystemet till en kris."¹⁵ Det som gäller för ångmaskinen stämmer lika bra på förbränningsmotorn eller atomreaktorer på senare tid. Den kontinuerliga utvecklingen av energikällor har utgjort en förutsättning för utvecklingen av dessa vapen.

Dessa observationer borde räcka för att ta sig bortom den nuvarande energidebatten, där det enda alternativet till kapitalisternas till synes ändlösa krav på mer energi är en "tillbaka-till-naturen"-rörelse som, ofta på ekologiska grunder, förespråkar minskat energianvändande och därigenom ett återvändande till mer arbetsintensiva produktionsmetoder. Valet står nämligen inte mellan svettigt slit och en slösaktig plundring av naturresurser. Det står snarare mellan att använda energin i arbetarklassens eller kapitalistklassens intresse. Vi behöver inte

¹⁴ Ibid., 334.

¹⁵ Ibid., 379.

förkasta bilismen – som har ett reellt bruksvärde för arbetarna – bara för att vi förkastar kapitalets bensinslukande fordon i ständigt nya modeller, vars mål först som sist ligger i omsättning och profit. Vi behöver inte förkasta energibruket inom jordbruket – något som minskar slitet – bara för att vi förkastar det skadliga användandet av oekologiska gödningsmedel som i första hand gynnar oljebolagen.

Vi har nu analyserat energins bruksvärde i förhållande till de båda klasserna, men även energins bytesvärde är av olika betydelse. Till att börja med är det tydligt att en ökning av energins bytesvärde innebär en ökning av säljarens, exempelvis olje- eller kolbolagens, profit genom ett minskat bytesvärde för arbetarnas arbetskraft. Detta sker på två sätt: direkt, som i fallet med energi som inhandlas för konsumtion, och indirekt i form av energi som används vid produktionen av konsumtionsvaror. I och med denna indirekta effekt har en generell minskning av lönernas värde på grund av stigande matkostnader inte alltid inneburit att bönderna tjänat mer. Deras inkomst har snarare minskat genom det ökade bytesvärdet på energin inom jordbruket. Att öka bytesvärdet på energi har på detta sätt varit ett kraftfullt vapen som kapitalisterna använt sig av för att göra ingrepp i arbetarklassens inkomster och nedvärdera arbetskraften såväl inom som utanför jordbruket.

Denna manipulation av bytesvärdet (ty vad vi har här är ett exempel där priset skiljer sig drastiskt från värdet) har implikationer som sträcker sig bortom det direkta ingreppet i lönen. Vi såg just hur kapitalisterna använder energins bruksvärde som ett arbetskraftssubstitut. Under perioden efter andra världskriget ökar användningen av detta vapen åtminstone delvis på grund av ett lågt bytesvärde på energivaror. Tillgången på billig olja spelar en viktig roll i återuppbyggandet av Europa, och ger kapitalisterna möjlighet att expandera och omorganisera industriarbetet. Hur kunde då ett stigande bytesvärde på energivaror tjäna kapitalisternas intresse? Vi måste komma ihåg att

detta är en krisstrategi. Kapitalisterna väljer inte strategin själva, utan tvingas till att använda den. Vi måste även lägga märke till att prisökningen på energi används på åtminstone två sätt. För det första möjliggör den en omfattande värdeöverföring från arbetarklassen till kapitalistklassen. Samtidigt koncentreras mervärdet till energisektorn – speciellt i olja och petrokemi – den sektor som vid sidan av det amerikanska jordbruket redan har industrins högsta organiska sammansättning. Därmed sker ett skifte från en lägre till en högre organisk sammansättning av kapital inom industrierna – en förändring som nästan har samma effekt som att öka den organiska sammansättningen genom investeringar. För det andra innebär prisökningarna att mervärdet i form av "oljedollar" kanaliseras och koncentreras på ett sådant sätt att det tillåter en ovanligt stor möjlighet att planera den kapitalistiska expansionens mönster (genom kontroll av återvinningsmekanismer).

Genom att analysera mat och energi som varor utifrån de två klassperspektiven på deras bytes- och bruksvärde, kan vi så förstå åtminstone några av de avgörande aspekterna av dagens kris. Genom en sådan politisk läsning av dessa begrepp utifrån en specifik historisk situation, ser vi hur betydelsen av varje enskild varas bytes- och bruksvärde beror av vilket av perspektiven vi använder och vilken del av bytesprocessen vi analyserar. En varas bruksvärde eller bytesvärde är heller inte samma sak för kapitalister som för arbetare. Bytesvärde ses allmänt som en samhälleligt bestämd kategori. Men precis som i fallet med bruksvärdet, beror bytesvärdet inte bara av varans inneboende egenskaper. Vi måste sätta in det i en kontext och undersöka hur klasskampen ser ut vid varje givet tillfälle.

Detta är skälet till varför Marx kommenterar kring bruksvärde i *Till kritiken* ... bör tolkas med försiktighet och en nypa salt. På ett ställe säger han att bruksvärdet "inte [ger] uttryck åt något samhälleligt produktionsförhållande."¹⁶ Vid ett annat tillfälle påpekar han att "bruksvärdet som bruksvärde

ligger utanför det område, som den politiska ekonomin tar i betraktande” eftersom ”att vara vara förefaller som en likgiltig bestämning för bruksvärdet.”¹⁷ Det är riktigt att bruksvärdet inte uttrycker kapitalets samhällseliga relation på samma sätt som bytesvärdet. Det råder inte heller något tvivel om att det senare är av central betydelse för kapitalisterna. Men som vi just sett spelar bruksvärden en avgörande roll på många olika sätt. Deras natur och roll kan uttrycka samhällseliga relationer. I *Kapitalet* diskuterar Marx detta på följande sätt: (a) arbetskraftens skiftande bruksvärde i arbetsdelningen, (b) produktionsmedlens särskilda bruksvärde och (c) kännetecknen för bruksvärden som produceras och säljs till arbetarklassen. Senare, i det andra bandet, inser vi betydelsen av att göra den åtskillnad mellan bruksvärden som återfinns i den tredje delens reproduktions-scheman. I det tredje bandet behandlar diskussionen prissänkningarna på råvarornas komponenter och andra områden där analysen av bruksvärde spelar en viktig roll.

I ”Randanmärkningar till Adolph Wagners ’Lärobok i politisk ekonomi’” hävdar Marx att det är ”nonsens” att bruksvärdet inte spelar någon annan roll i hans analys än att utgöra en aspekt av varan. Han tar upp åtminstone tre olika sätt på vilka bruksvärdet har en stor betydelse: (1) bakom bruksvärdet finns nyttigt arbete, en aspekt av den arbetets dubbelnatur som producerar varor (se kapitel 4 nedan); (2) ”i utvecklingen av varans värdeform ... [uttryckes] en varas värde ... i en annan varans bruksvärde” (se kapitel 5 nedan) och (3) ”mervärdet härleds ur ett ’specifikt’ och enbart arbetskraften tillkommande bruksvärde etc.” Hans slutsats lyder, att ”bruksvärdet för mig spelar en helt annan och viktigare roll än i den hittillsvarande ekonomin”.¹⁸

¹⁶ Karl Marx, *Till kritiken av den politiska ekonomin*, 16.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Karl Marx, ”Randanmärkningar till Adolph Wagners ’Lärobok i politisk ekonomi’”, publicerad som bilaga i *Kapitalet*, band 1, (A-Z förlag, 1969), 726.

Bruksvärdets och bytesvärdets kvalitativa och kvantitativa aspekter

Den inflation som utgör en aspekt av dagens kris, inklusive de dramatiska prisökningarna på energi och mat, har för de flesta av oss inneburit att vi kunnat köpa färre varor och följaktligen även presenterats ett mindre utbud av varor. Lunchmenyerna har blivit snålare, med mindre kvantiteter av dyra råvaror som kött. De stigande bensinkostnaderna begränsar antalet och längden på de resor och semesterar vi kan ta. Allmänt kan sägas att konsumtionen har tvingats till både kvalitativa och kvantitativa inskränkningar. Dessa omständigheter gör bara en analys av varornas kvantitativa och kvalitativa aspekter desto viktigare.

Vi såg nyss hur Marx analyserade varorna först som bruksvärde och därefter som bytesvärde. Vi såg även att dessa kategorier förkroppsligade vissa aspekter av det kapitalistiska varuproducerande samhällets klassnatur. Marx fortsätter så i första kapitlets första avdelning att vidare analysera dessa två aspekter utifrån en kvalitativ och kvantitativ sida medelst samma abstraktionsmetod. Om vi nu betraktar nästa steg i figur 2:

Bruksvärdets kvalitativa egenskaper uttrycks i form av attribut (till exempel fysiska attribut som vikt, samhälleliga attribut som kontroll). Dessa attributs kvantitativa egenskaper kommer sig av deras storlek och mått (till exempel antalet ton eller grader). Bakom dessa attribut eller kvaliteter, upptäcker vi senare det konkreta, nyttiga arbete som producerat dem. Bakom deras antal finns den verkliga arbetstid som gått åt för att producera dem.

Bytesvärdets direkta kvantitativa aspekt förefaller uttryckas genom den ”proportion, vari ett slags bruksvärden utbyts mot ett annat slags bruksvärden.”¹⁹ Men detta framstår som tämligen vagt och slumpartat eftersom vi ännu inte analyserat bytesvärdets kvalitativa aspekt. Eftersom detta kräver en fortsatt analys av bytesvärdet, kan vi strängt taget ännu inte tala om bytesvärdets två aspekter. Vi kan däremot göra några preliminära anmärkningar om betydelsen av denna varuformens två aspekter utifrån bruksvärde och bytesvärde, utan att för den skull förlora uppmärksamheten på analysens kommande steg.

Till att börja med kan vi se att dessa två egenskaper inte är oberoende av varandra och att deras förhållande inte är slumpartat. I diskussionen kring bruksvärdet kommer kvalitet före kvantitet. När det gäller bytesvärdet tycks ordningen först omkastad, men den ”kvantitativa egenskapen” framstår i själva verket hölj i dunkel ända tills den kvalitativa grunden senare har påvisats. När detta har skett kommer vi att se att frågan var felaktigt ställd, och att bytesvärdets kvalitativa och kvantitativa aspekter egentligen tillhör värdet, för vilket bytesvärdet bara är framträdelseformen. Vid denna punkt förstår vi att varans två sidor är bruksvärde och värde. Vid analysen av värde, precis som vid analysen av bruksvärde, beaktas dess kvalitet (substans eller abstrakt arbete, se nästa avdelning) före dess kvantitet (samhälleligt nödvändig arbetstid, se kapitel 4).

¹⁹ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 32.

Orsaken till denna ordning är logisk. För att ha en kvantitet så måste man först ha en kvantitet av någonting, av en eller annan kvalitet. Innan vi kan tala om tio ton veteproteiner eller fyrtio ton kol, måste vi först ha satt oss in i den kvalitet som gör veteprotein eller kol till vad de är – annars blir måttet meningslöst. Samtidigt säger det sig självt att även kvalitet utan kvantitet är meningslöst. Vi stöter aldrig på vete, kol eller värde utan att stöta på en viss kvantitet. Måttet på en viss kvantitet är därför en kombination av både kvalitet och kvantitet.

För det andra är dessa kvalitativa och kvantitativa aspekter, precis som i fallet med bruksvärde och bytesvärde, inte bara två logiskt bestämda kategorier; även de *förkroppsligar de två klassperspektiven och klasskampens komplexa dialektik*. En del av detta sades implicit i den tidigare diskussionen om bruksvärde och bytesvärde utifrån ett klassperspektiv, men jag ska föra resonemanget vidare. Till att börja med är *arbetarklassens perspektiv i första hand ett kvalitativt perspektiv*. Det vill säga: arbetarklassen är i huvudsak intresserad av att skaffa sig vissa saker, till exempel mat, kläder, en bostad eller musik – alla de saker som gör det möjligt för oss att leva det liv vi önskar. Kvantiteten av dessa kvaliteter är sekundär – inte alls obetydlig, men sekundär. Givetvis vill man ha åtminstone *en* egen bostad, *två* skor, *tre* mål mat om dagen; kvantitet är definitivt en nödvändig ingrediens, men fokus är i första hand på levnadssättet – torra fötter, att ha någonstans att sova och äta - och inte på dess mått.

Kapitalets perspektiv är däremot i första hand ett kvantitativt perspektiv. Kapitalet är i huvudsak ointresserat av kvaliteten på de varor det producerar – förutom det faktum att de har ett bytesvärde och skapar mervärde. Andra kvaliteter är sekundära. Om ett hus är bra eller dåligt byggt, om maten är färsk eller skämd är av sekundär (om också ofta av funktionell) betydelse för hur mycket bytesvärde och profit som kan realiseras. Ordet "mer" tycks vara kapitalets favoritglosa, inte "av vilken sort". Vilken sort har betydelse endast i den meningen att en viss vara

är nödvändig för att producera så eller så mycket. Samma sak gäller för de varor kapitalet köper som produktionsmedel. Här är den viktigaste målsättningen att det konstanta kapitalets bytesvärde hålls lågt så att profitkvoten blir hög. Vissa av produktionsmedlens kvaliteter kommer självklart att behövas, men de är först som sist medel för att uppnå ett mål.

Det skulle dock vara ett misstag att låta analysen stanna här, att i romantisk anda se det som att arbetarklassen har monopol på kvalitet och att kapitalet endast bryr sig om det kvantitativa och vulgära. Inom klasskampen är konfrontationen mellan dessa perspektiv av mer komplex karaktär. I kampen mot kapitalet måste kvantiteten bli en direkt angelägenhet för arbetarklassen. Lönekampen, arbetsdagens längd och arbetets intensitet är frågor som alla handlar om hur mycket arbete som ska utföras för betalningen. Arbetarklassen kunde inte bry sig mindre om ett värde *per se*. Vad vi kräver är större kvantiteter av ett bredare utbud av bruksvärden för mindre arbete. Kvantitet blir bara viktigt för att det är genom dessa kvantitativa kamper som vi får tillgång till de varor som vi önskar och får den tid vi behöver för att kunna njuta av dem. Den kvantitativa begränsningen av arbetskraftens bytesvärde, som är nödvändig för kapitalets realiserande av mervärde, begränsar arbetarklassens konsumtion kvalitativt och möter därför motstånd.²⁰

Å andra sidan måste kapitalet i sitt försök att behålla kontrollen över arbetarklassen ägna sig åt det som driver arbetskraftens till att arbeta, såväl som åt den industriella process genom vilken det kontrollerar och planerar arbetskraften. Utanför fabriken tvingas kapitalet ta hänsyn till kvaliteten på de varor det säljer, och genom deras bruksvärde försöka organisera den sociala fabriken i dess helhet. Som ett exempel på dessa två angelägenheter kan vi titta på Marx fördjupade analys av expansionens roll för varornas kvalitet och för produktionen av relativt mervärde. Där visar han att produktionen kräver både

²⁰ Karl Marx, *Grundrisse*, 283.

en kvantitativ expansion av existerande typer av konsumtion och en produktion av nya kvalitativt annorlunda behov och bruksvärden, vilka i sin tur medför en ökad ”spridning av kvalitativa olikheter inom arbetskraften”. Därmed visar Marx på hur kapitalet på grund av arbetarklassens kvantitativa attacker mot arbetstiden och det absoluta mervärdet, drivs till att utforska hela naturen för att finna nya användbara kvaliteter i saker och på så vis till att kultivera ”samhällsmänniskans kvaliteter”.²¹ Det är precis denna sida av kapitalet – att det utökar tillvarons mångfald genom att skapa det borgerliga samhället – som Marx betraktade som dess positiva historiska sida, i det att det både representerar ett framåtskridande från tidigare samhällen och lägger grunden för det postkapitalistiska samhället.

Men Marx stannade inte vid dessa allmänna betraktelser av implikationerna av klasskampens dialektik mellan kvantitet och kvalitet. Han fortsatte med att mer precist visa hur motsättningarna i denna process både utvecklade kapitalet och arbetade för dess upplösning. Det är denna process som jag diskuterade i slutet av andra kapitlet, i vilken den kvantitativa ökningen av konstant kapital, och då speciellt maskiner, per arbetare, leder till en kvalitativ förändring av relationerna mellan kapitalet och arbetarklassen och i slutändan till möjligheten till dess förstörande. Det är i denna process den kvantitativa förlängningen av arbetet utöver det nödvändiga arbetet, kvalitativt transformeras till mervärde. Nyinvesterandet av detta mervärde i produktivitetshöjande maskiner tenderar att öka arbetet i fråga om både intensitet och tid. Men den naturliga och samhällseliga gränsen för denna utökning (arbetarklassens styrka) leder i slutändan till en minskning av arbetstiden. Som tidigare diskuterats ligger produktivitetens essens i att öka den mängd som utvinns från en given, och alltså mindre, mängd av arbete. Den kvantitativa minskning av nödvändig arbetstid som resulterar av den ökande mängden maskiner, vetenskap

²¹ Ibid., 408–409, [vår översättning].

och teknologi, kommer med nödvändighet att leda till produktionsprocessens kvalitativa förvandling genom att arbete ”i sin omedelbara form” upphör ”att vara rikedomens huvudkälla”. Under de omständigheter där fabriken, eller den sociala fabriken, inte längre kan skapa utrymme för påförandet av arbete undermineras även arbetets kvalitet.

Samma kris för kapitalet och möjlighet för arbetarklassen kan ses från en annan sida. Den kvantitativa minskningen av arbetstiden är också en kvantitativ ökning av ledig tid. Kapitalets ständiga problem ligger i att omvandla denna framväxande fria tid till arbetstid. Den ovannämnda processen gör att denna mer kvalitativa kontroll över samhället blir svårare och svårare. Kapitalismens utveckling, som baseras på påförandet av arbete, av mervärdesarbete, skapar på så sätt ”de materiella betingelser varmed denna grundval skall sprängas i luften.”²²

För att nu konkretisera denna analys kan vi begrunda kapitalets utveckling inom det matproducerande jordbruket och energisektorn. Båda dessa sektorer är bland de mest avancerade inom den teknologiska utvecklingen och i fråga om ersättandet av konstant med variabelt kapital, åtminstone inom de ledande undersektorerna: den amerikanska spannmåls- och köttproduktionen samt den olje-petrokemiska industrin. I båda fallen kommer en analys av utvecklingen att visa först på hur utvecklingen av produktionsteknologier i mycket varit ett försök att svara mot arbetarklassens makt, och sedan hur bortrationaliserandet av arbetskraften från produktionen har skapat sektorer som i allt mindre grad klarar av att tillhandahålla det arbete som kapitalet behöver för att behålla sin sociala kontroll. Dessa sektorer är generellt sett prototyper för fabriken som helhet. I takt med att möjligheterna för att påföra fabriksarbete till låga lönenivåer begränsats, vilket visar sig allt tydligare i USA och Europa, har kapitalet försökt lösa detta med hjälp av två strategier. En av dessa har varit globaliserandet av arbetsintensiva

²² Karl Marx, ”Fragmentet om maskiner”, 52–53.

sektorer som har omflyttats till områden i tredje världen (och i socialiststaterna) där arbetarklassen är svagare. Den andra är omstrukturerandet av resten av den sociala fabriken för att utöka påförandet av arbetet med att reproducera arbetskraft. Djupet och omfattningen av den nuvarande krisen visar hur dessa kamper från både avlönade och oavlönade har ådagalagt dessa strategiers allvarliga begränsningar – begränsningar som kapitalet nu måste finna nya strategier för att kringgå.

Denna analys av klasskampens dialektik mellan kvantitet och kvalitet bidrar till att visa på den politiska naturen hos de arbetarklassens attacker mot kapitalet som resulterat i den nuvarande krisen. Ett sätt som den gamla dikotomin mellan politik och ekonomi har framställts på, har varit att stämpla arbetarnas kamper som ”ekonomism”, dömda att enbart handla om kvantitativa fenomen som exempelvis högre löner, kortare arbetsdag och så vidare. Dessa kamper sägs ske inom kapitalet, som självt är i grunden kvantitativt. ”Politiska” kamper är de kamper som utmanar kapitalets ”kvalitet”, det vill säga som hotar att ”revolutionärt” störta kapitalet genom att ta makten över staten. Från vår hittillsvarande undersökning torde det stå klart att kampen om arbetsdagens längd och intensitet (*i vilken utsträckning* varuformen påförs) samtidigt är både kvantitativ och kvalitativ: kvantitativ eftersom den handlar om mängden arbete som ska utföras åt kapitalet, kvalitativ eftersom den hotar realiserandet av det mervärde som behövs för att upprätthålla kapitalets kontroll. Den ”kvantitativa” kampen om inkomst väcker också frågan om realiserandet av mervärde och kapitalets överlevnad.

Det korn av sanning som ryms i talet om ”rent kvantitativa kamper” ligger i produktivitetsöverenskommelsen. Om arbetarnas löneökningar framgångsrikt kan knytas till en ökad produktivitet, då stämmer det att kampen har inlemmats i kapitalet (se det fjärde kapitlet nedan). Men även här skapar

produktivitetsökningen, samt den omorganisering av arbetarklassen som härmed impliceras, en kvalitativ förändring i klassrelationerna. På samma sätt stärks den grund som framtida kamper kan föras utifrån genom det arbetarnas ökade välbefinnande som slås fast genom produktivitetsöverenskommelser. Det är utifrån dessa kvalitativa förändringar som arbetarklassen vann styrkan att häva produktivitetsöverenskommelserna och kasta systemet i en djupgående politisk kris.

På samma sätt riskerar vissa arbetarkamper som förefaller kvalitativa att snarare utveckla än att störta kapitalet. Exempelvis kan strategin med "arbetarkontroll" över fabriken, som leder till arbetarnas kontroll över sig själva, såväl som över produktionsmedlen, anses tjäna kapitalet. Titta bara på kapitalets "deltagarbaserade" strategi i Frankrike, medbestämmandet i Tyskland eller arbetarkontrollen i Jugoslavien. Så länge som samhällskontroll leder till mer påfört arbete och ackumulation så spelar det ingen roll för kapitalet om arbetsledningen har blåställt eller slips. Marx själv såg att kapitalismen inte kunde avskaffas genom att ersätta den kapitalistiska arbetsledningen med en socialistisk arbetarledning: "... den idé som vissa socialister har att vi skulle behöva kapitalet men inte kapitalisterna är alltigenom felaktig. Det ligger i kapitalets natur att de objektiva arbetsförhållandena – som är kapitalets egen produkt – erhåller en individuell karaktär i relation till kapitalet, eller, vilket kommer på ett ut, att de erhåller en karaktär som är främmande för arbetaren. Begreppet kapitalet inbegriper kapitalisten."²³ Denna passage visar att Marx förstod att det inte fanns någon verklig skillnad mellan en "kapitalistisk" kapitalackumulation och en "socialistisk" kapitalackumulation, när kapitalet väl ses som en klassrelation baserad på arbete som påförs genom varuformen. Marx huvudsakliga erfarenhet av att bekämpa sådana "arbetarkontrollstrategier" var hans konflikt med de proudhonistiska idéerna om kooperativ. Implikationerna för dagens

²³ Ibid., 512, [vår översättning]

”socialistiska” länder och de nuvarande ”socialistiska” strategierna för arbetarklassen blir härvid betydligt mer omfattande. Klasskampen, som idag är både ekonomisk och politisk, har både en kvantitativ och kvalitativ sida. Varje försök att glömma den ena eller den andra sidan, varje misslyckande att förstå deras inbördes förhållande, måste få allvarliga konsekvenser.

Värde, inte bytesvärde

Den process där Marx visar hur värde ligger bortom bytesvärde erbjuder en ytterligare analytisk övning i abstraktion. För att det ska kunna föreligga en kvantitativ likvärdighet mellan

1 quarter vete = x centner järn

måste det finnas något gemensamt för dessa två varor. Först på så vis kan man uppställa en kvantitativ jämförelse. Vi såg tidigare att förutsättningen för att kunna mäta eller jämföra kvantiteter är att vi redan är klara över vilken kvalitet det är som ska mätas och jämföras. För att förstå den kvantitativa jämförelsen mellan ”1 quarter” och ”x centner”, måste vi först finna en gemensam kvalitet i de partikulära bruksvärdena vete och järn som gör det möjligt att byta dem med varandra. Marx konstaterar att varorna, i egenskap av bruksvärden, framförallt är *olika* kvaliteter. När han sedan hävdar att de i egenskap av bytesvärden bara är *olika* kvantiteter, menar han att de är olika kvantiteter av någon gemensam kvalitet.

Men att abstrahera från deras bruksvärde innebär att abstrahera från deras särskilda egenskaper. Detta innebär i sin tur att abstrahera från det specifika mänskliga arbete som skapade dessa egenskaper och differentierade dem från andra varor: sädesodling och smältning. Abstraherade från sin materiella egenskap av bruksvärden och som produkter av en specifik form av nyttigt arbete, framträder dessa varor bara som produkter av ett mänskligt arbete som abstraherats från varje särart. Detta mänskliga arbete kallar Marx för abstrakt arbete. Produkter av

detta abstrakta mänskliga arbete är kvalitativt likvärdiga, och som sådana kallar han dem värden.

I Marx terminologi *är* dessa produkter av abstrakt arbete värden. Precis som varor *är* bruksvärden och bytesvärden när de har något gemensamt, *är* de också värden när de har ett värde. Men att säga att en vara har ett värde innebär inte en subjektiv värdering. Det innebär bara kort uttryckt att den är en produkt av abstrakt arbete och att den kommer att bytas. Ett annat sätt att uttrycka relationen mellan värde och abstrakt arbete är att säga att värdets *substans* är abstrakt arbete. Som vi kommer att se kan värdets kvantitet vara större eller mindre, men det är här fråga om måttet på dess väsentliga kvalitet eller substans: abstrakt arbete. På samma sätt kan värdets substans komma till mer eller mindre fullständigt uttryck genom olika former av bytesvärde. Dess form och mått är nödvändiga för värdet, men båda måste skiljas från substansen. Låt oss därför slå fast: att värdet är bytesvärdets kvalitativa aspekt innebär inte att det bara är fråga om en kvalitet. Abstrakt arbete är värdets essens – det som inte kan ändras med mindre än att begreppet går förlorat. Abstrakt arbete utgör substansen, eller essensen, av värdeformen: bytesvärde. Omvänt säger Marx att bytesvärdet är värdets fenomenella form (eller framträdelseform) – den form genom vilken värdet tar sig ett igenkännbart uttryck i kapitalet. Med andra ord: arbete har för kapitalet endast mening, och framträder som en samhällelig relation endast när det förkroppsligas i en produkt som utbyts (och som i bästa fall skapar mervärde).

Marx började sin analys av varan med att behandla dess framträdande. Analytiskt närmade han sig så bytesvärdets

essens. Han summerade denna process i sina ”Randanmärkningar till Adolph Wagner”: ”[Varan] analyserar jag, och detta först och främst *i den form vari den framträder*. Jag finner då, att den å ena sidan i sin naturaform är ett *bruksföremål*, med andra ord [alias] ett *bruksvärde*, å andra sidan *bärare av bytesvärde* och från denna synpunkt själv ett ’bytesvärde’. En ytterligare analys av det sistnämnda visar mig, att bytesvärdet endast är en ’uppenbarelsesform’, ett självständigt manifestationssätt för det i varan befintliga *värdet*, och då tar jag itu med att analysera det sistnämnda.”²⁴ Hur exakt denna essens manifesterar sig genom bytesvärdet kommer att visa sig i föreliggande boks fjärde kapitel, som analyserar Marx diskussion om värdets form i det första kapitlets tredje sektion.

Denna analys, denna abstraktionsprocess genom vilken vi isolerar en enskild egenskap, är likväl inte ett skeende utanför världen. Det är heller inte de begrepp med vilka vi fastställer dessa egenskaper. ”Abstrakt” arbete är inte bara ett abstrakt begrepp, eftersom begreppet pekar ut arbetets verkliga samhälleliga kvalitet under kapitalismen. Detta är inte så tydligt i kapitel ett på grund av den höga abstraktionsnivån. För att vara i stånd att upptäcka den komplexa klassrelation som ligger bakom det ”abstrakta arbetet” behöver vi undersöka andra delar av Marx skrifter. Det vi upptäcker är att han klart visar hur abstraktionsprocessen inte enbart uppträder i vår fantasi. Tvärtom är abstrakt arbete semantiskt meningsfullt som begrepp, dock inte på grund av att allt mänskligt arbete i grunden är likvärdigt, eller för att ett gemensamt element är nödvändigt för – och påvisas av likvärdigheten i – bytet. Nej, det är meningsfullt eftersom kapitalet självt, i dess ständiga kamp för att skapa och upprätthålla en arbetsdelning som ligger till grund för varuproduktion, byte och social kontroll, ständigt försöker göra arbetskraften mer foglig och anpassningsbar. Detta måste ske genom ett ständigt omstrukturerande och förflyttande av

²⁴ Karl Marx, ”Randanmärkningar till Adolph Wagner”, 724.

arbetet för att övervinna arbetarnas kamp. Målet är en flexibel och anpassningsbar arbetstillgång i vilken varje specifik aspekt av arbetet, till exempel styrka eller yrkesskicklighet, blir mindre och mindre viktig. Med utvecklandet av kapitalet blir arbetet allt mer "abstrakt" i den högst reella bemärkelsen att det får allt färre fixerade bestämmningar. Med andra ord: en formbar arbetsstyrka bildar effektivt en homogen massa, där varje del kan användas så fort kapitalet behöver den i den industriella maskinen. Kanske återfinns Marx klaraste kommentar om detta i introduktionen till *Till Kritiken av den politiska ekonomin*:

[D]enna abstraktion av arbetet överhuvudtaget [är] inte bara det andliga resultatet av en konkret totalitet arbeten. Likgiltigheten gentemot den bestämda arten av arbete motsvarar en samhällsform, under vilken individerna med lätthet övergår från en art av arbete till en annan, och under vilken den bestämda arten av arbete för dem är tillfällig och därför likgiltig. Arbetet har här inte bara i kategorin utan i verkligheten blivit medel att skapa rikedom över huvud taget och har förlorat sin specifika förbindelse med de bestämda individerna. Ett sådant tillstånd i sin mest utvecklade form råder i det modernaste av det borgerliga samhällets existensformer – Förenta staterna. Först här blir alltså den abstrakta kategorin 'arbete', 'arbete över huvud taget', arbete sans phrase (rätt och slätt) – denna den moderna ekonomins utgångspunkt – praktiskt sann.²⁵

Abstrakt arbete bestämmer därför den arbetets homogenitet som kapitalet söker uppnå genom ökad uppdelning och arbetskontroll.

Vid denna punkt är det av största vikt att vi inte förlorar blicken från syftet med vår studie. Vi får inte glömma att kapitalets försök att reducera arbetet till abstrakt arbete har en annan sida, nämligen arbetarnas egen aktivitet. Skapandet av

²⁵ Karl Marx, "Inledning till *Till kritiken av den politiska ekonomin*", 255–256.

en allt mer homogen arbetarklass är inte bara ett resultat av kapitalets manipulation. Det är också ett resultat av arbetarklassens kamp för att skapa enhet gentemot kapitalet. I kampen för gemensamma mål som att minska arbetsdagen, förbättra arbetsförhållanden, införa minimilöner etc., agerar arbetarna mer och mer som en klass-för-sig. Denna gemenskap, som är grundläggande för arbetarklassens styrka, blir farligare och farligare för kapitalet. Den enhet arbetarklassen söker är inte det abstrakta arbetets enhet inom, utan en enhet utanför och mot kapitalet.

Det här leder, paradoxalt nog, till att kapitalets strävan efter ett kontrollerbart och homogent abstrakt arbete resulterar i påförandet av heterogenitet, det vill säga uppdelning av arbetarna. Det är bara genom uppdelning och genom att sätta grupper av arbetare mot varandra som kapitalet kan hindra att arbetarna enas och blir starka nog att undandra sig kapitalets kontroll. *Motsättningen mellan kapitalets ansträngningar att ena klassen som arbetskraft genom uppdelning, och arbetarnas ansträngning att övervinna denna uppdelning genom att enas mot kapitalisterna, är ett av klasskampens mest grundläggande och viktigaste kännetecken.*

Kapitalet har alltid tillämpat en söndra-och-härska-strategi. Det har konsekvent använt sig av historiskt givna uppdelningar som den ärvt från tidigare epoker, som till exempel uppdelningen mellan "raser", mellan könen, mellan åldersgrupper, mellan etniska eller nationella grupper. Samtidigt har kapitalet förvandlat, utvecklat och utökat dessa uppdelningar på oräkneliga sätt. Till exempel innebär "tekniska uppdelningar" av nyttigt arbete samtidigt uppdelningar av arbetarklassen i syfte att kontrollera den. På så vis finner vi i kapitel 11 till 13 i *Kapitalets* första band, att nyckeln till kapitalets framgång i att behålla kontrollen över produktivkrafterna, det samarbetande arbetarkollektivet i fabriken, är dess förmåga att påföra en hierarkisk löneuppdelning och på så vis vända arbetarna mot varandra.

På samma sätt fyller de större arbetsdelningarna, som uppdelning mellan stad och landsbygd, den koloniala arbetsdelningen och arbetsdelningen mellan industribranscher, funktionen att splittra arbetarklassen och bidrar till att hålla den i schack. Marx skriver att medan "arbetsdelningen i manufakturen ... å ena sidan framträder som ett historiskt framsteg och ett nödvändigt stadium i samhällets ekonomiska utveckling, är den å den andra sidan även ett medel för mer civiliserad och mer raffinerad exploatering."²⁶

Lönehierarkin, som är av avgörande betydelse för kapitalets kontroll av fabrikena, spelar också en avgörande roll i den större sociala fabriken. Eftersom penninglönen, det vill säga arbetskraftens bytesvärde, utgör den mest utvecklade formen för utbyte mellan kapital och arbete, är dess närvaro eller frånvaro av grundläggande betydelse för relationerna både inom arbetarklassen och mellan arbetare och kapital. Wages for Housework visar att arbetarklassens uppdelning i en aktiv sektor och en reservsektor, innebär en uppdelning i en avlönad och en oavlönad sektor. Marx menar att reservarméns roll för att kontrollera de avlönade arbetarna visar hur avgörande uppdelningen mellan avlönade och oavlönade är. Andra arbeten visar hur alla så kallade icke-ekonomiska uppdelningar, till exempel "rasmässiga", sexuella eller nationella uppdelningar, också är hierarkiskt ordnade och därför i grund och botten lönehierarkier (i denna mening är till och med de oavlönades hierarkiskt ordnade inkomstskillnader att betrakta som "löne"skillnader).²⁷

Kapitalet upprätthåller sin kontroll genom en dynamisk manipulation av dessa uppdelningar. Till exempel används framgångarna med att tvinga fram lönehöjningar inom en viss sektor av arbetarklassen till att förstärka lönehierarkin. Här framgår tydligt frågans akuta politiska vikt för klasskampen. Marx påpekar gång på gång att kapitalisterna medvetet

²⁶ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 317–318.

²⁷ Se Selma James, *Sex, race and class*.

använder uppdelningarna för att upprätthålla kontrollen över arbetet som abstrakt arbete. En av hans tydligaste utläggningar av denna process är värd att citera i sin helhet:

Varje handels- och industriort i England har nu en arbetarklass som uppdelats i två mot varandra fientliga läger: engelska proletärer och irländska proletärer. De flesta av de engelska arbetarna hatar sina irländska konkurrenter, som sänker levnadsstandarden för alla landets arbetare. De känner sig som medlemmar av den *härskande* nationen, och i sin fientliga hållning till Irland blir de till verktyg för aristokraterna och kapitalisterna, som sålunda stärker sin makt över hela arbetarklassen. Mot den irländske arbetaren mobiliseras religiösa, samhälleliga och nationella fördomar. Attityden påminner i mycket om den vita underklassens hållning gentemot 'niggrerna' i USA:s sydstater. Irländarna ger igen med samma mynt. De ser i sina engelska kamrater de engelska förtryckarnas medbrottslingar och enfaldiga redskap.

Pressen, kyrkan, skämttidningarna, kort sagt de medel som står till de härskande klassernas förfogande, gör vad de kan för att hålla denna antagonism vid liv och se till att den ytterligare intensifieras. Denna antagonism utgör verkligen förklaringen till att den engelska arbetarklassen – trots sin högt utvecklade organiseringsnivå – alltså står så maktlös. Här ligger hemligheten bakom kapitalisternas förmåga att bevara och stärka sin makt, något kapitalistklassen är mycket väl medveten om.²⁸

Marx analys av relationen mellan de irländska och de engelska arbetarna är högst applicerbar på kapitalets nutida försök att vända invandrade arbetare mot lokala arbetare i Nordamerika, Europa och nyligen även i OPEC-länderna. Mexikaner eller puerторicaner i USA, italienare eller filippiner i Kanada, algerier eller portugiser i Frankrike, turkar eller italienare i Tyskland, sydkoreaner i Iran och Japan kan alla betraktas som en motsvarighet

²⁸ Marx till Meyer & Vogt (9:e april 1870), i Karl Marx & Friedrich Engels, *Brev i urval*, 91–92.

till Marx irländare i England. Och denna läxa begränsar sig inte till nationella uppdelningar, utan är lika användbar på de olika uppdelningarna inom länderna: mellan svarta och vita, mellan kvinnor och män.

Men för att upptäcka analysens omedelbara relevans är det också nödvändigt att återigen se till den andra sidan – till arbetarklassens aktivitet inom och mot dessa uppdelningar. Å ena sidan är arbetarnas internationella mobilitet till stor del en autonom rörelse som syftar till att kräva högre lön och mindre mödosamt arbete, å andra sidan utgör arbetarklassens förmåga att överbrygga dessa uppdelningar och uppnå en egen form av homogenitet i kampen mot abstrakt arbete en källa till kriser för kapitalet.

Klassernas dynamiska kamp om uppdelning/homogenitet kan tacksamt analyseras utifrån begreppen klassammansättning, politisk nysammansättning [recomposition] och splittring [decomposition]. Om arbetsdelningen förstås som en särskild maktstruktur inom klassen, framstår den inte på en teknisk utan en politisk nivå som en viss sammansättning av arbetarklassen. Från kapitalets synpunkt eftersträvas en sammansättning som försvagar klassen tillräckligt för att försäkra kapitalet kontroll. För arbetarklassen utgör samma sammansättning ett hinder. Målet består i att övervinna denna uppdelning genom en politisk nysammansättning av arbetarklassen, i vilken maktstrukturen omformas till fördel för arbetarna.²⁹ Denna form av nysammansättning utifrån en viss arbetsdelning underminerar användbarheten av kapitalets uppdelning. Kapitalet tvingas i

²⁹ I *Zerowork* 1 ges en definition av politisk nysammansättning [recomposition]: "Med 'nysammansättning' menar vi den nivå av enhet och homogenitet som arbetarklassen når under en kampcykel genom att gå från en sammansättning till en annan. I grunden består detta av att störta de kapitalistiska uppdelningarna, skapandet av nya enheter mellan olika delar av klassen och utökandet av gränserna för vad som inkluderas i 'arbetarklassen'". (*Zerowork* 1, 4.) [Denna text har senare återpublicerats i *Midnight Notes*, *Midnight oil*, (Autonomedia, 1992).]

sin tur splittra arbetarklassens nya styrka genom påförandet av en ny teknisk och samhällelig arbetsdelning via repression och omstrukturering.

I dagens kris kan vi se många exempel på detta. Om den nya styrka som uppnåddes av immigrerade arbetare under den förra kampcykeln byggde på en nysammansättning, i vilken de lyckades övervinna sin uppdelning från lokala arbetare, ja, då måste den pågående omfattande kapitalistiska attacken mot immigrantarbete ses som ett nytt försök av kapitalet att splittra arbetarklassens styrka genom massutvisningar och en global omstrukturering av investeringsmönstrena. Därför ser vi nu försök att hindra arbetare från att ta sig till USA och Västeuropa, antingen genom att skicka tillbaka dem till deras position som permanent reservarmé (Mexiko) eller också genom att skicka dem till nya områden som genomgår kapitalistisk utveckling (till exempel tillströmningen av arbetare till Östeuropa och OPEC-länderna i Främre Orienten). På ett liknande sätt kan vi se hur vissa sektorer inom produktionen, exempelvis jordbruk eller energi, försöker införa ny teknologi och nya organiseringsformer för att splittra arbetarklassens tilltagande makt. I USA, till exempel, har vi de fortgående försöken att mekanisera vissa skördar för att bemöta jordbruksarbetarnas kamper (bland både lokala och multinationella arbetare). USA har också försökt omstrukturera energisektorn, i synnerhet med avseende på olja och kol, för att underminera kolarbetarnas styrka i Appalacherna och den växande styrkan hos arbetarna i mellanöstern. Vi finner liknande exempel i Europa, till exempel i Mansholtplanens försök att eliminera de motspänstiga småbönderna, i den sovjetiska industrialiseringen av köttproduktionen, i det italienska kapitalets omstrukturering av petrokemisektorn, och i det allmänna europeiska skiftet till kärnkraft, vilket innebär ett stort språng framåt för ersättandet av variabelt med konstant kapital.³⁰ I alla dessa exempel bemöter kapitalet arbetarklassens politiska nysammansättning med sin egen nya nivå av organisk sammansättning.

Samma processer är verksamma utanför fabriken när kapitalet svarar på den nysammansättning som genomfördes på sextioalet av oavlönade grupper som studenter, arbetslösa, bidragstagare och hemmafruar. Genom nya planer på omstruktureringar av skolsystemet, arbetsmarknadsåtgärder för arbetslösa, välfärdsprogram och arbetsmarknadens öppnande för kvinnor, arbetar kapitalet för att påföra nya kopplingar mellan inkomst och arbete. Därför konfronteras vi med universitetsutbildningens ekonomiska kris, de industriella utbildningsprogrammets expansion, framväxten av vuxenutbildning och försöken att knyta matchechar och annat understöd till arbetsprogram, och så vidare.³¹

Analysen av kampen om abstrakt arbete som värdets substans – som arbete påfört av kapitalet – tillhandahåller ett perspektiv med vars hjälp vi kan undvika de vanliga fällorna där uppdelningen av arbetarklassen ses antingen som en sociologisk stratifiering i vilken framväxten av "medelklassen" har tillintetgjort relevansen av Marx analys av en kamp som pågår mellan två klasser, eller också som ett ensidigt resultat av en allsmäktig kapitalism som bara manipulerar arbetarna som spelpjäser på en segmenterad arbetsmarknad.³² I bägge fallen försummas studiet av arbetarklassens ökande makt. Istället kan vi betrakta det faktiska stratifieringsmönstret eller segmenteringen av arbetsmarknaden som resultatet av en verklig och ofta våldsam klasskamp i vilken de båda klasserna besitter en autonom makt.

³⁰ Se artiklarna i *Zerowork 2*; Alessandro Serafina med flera, *L'Operaia multinazionale in Europa*; och Sergio Bologna, "Questions of method for analysis of the chemical plan".

³¹ Se artiklarna i *Zerowork 1* och 2 och jämför med diskussionerna om samma program i Council of Economic Advisors, "The economic report of the president, 1978", (Government Printing Office, 1978).

³² Michael Reich, David M. Gordon & Richard C. Edwards, "A theory of labour market segmentation", *American Economic Review*, (maj 1973), 359–365.

När vi väl förstått denna grundläggande process kan uppdelningens olika former ses inom ramen för de historiskt specifika omständigheterna. Att till exempel förstå det faktum att mäns arbete allmänt är bättre betalt än kvinnors kräver en historisk analys av hierarkin mellan män och kvinnor, som redan förelåg i de samhällen där varuformen påfördes, såväl som en analys av hur denna hierarki stärktes på nytt eller förändrades i och med den nya ordningen. Hur denna uppdelning fortsatt existera, liksom de olika momenten i dess strukturella omvandling, kan endast förstås genom att man analyserar arbetarklasskampens mönster och de kapitalistiska motreaktioner som diskuterats ovan. En sådan analys reducerar inte sexism (eller rasism) till kapitalism, eftersom den kräver ett igenkännande och förklarande av mäns och kvinnors respektive relation till kapitalet och det faktum att denna uppdelning baseras på mäns dominans över kvinnor och inte tvärtom. På samma sätt reducerar analysen inte sexismen till vare sig en av kapitalets manipulationer eller till en manipulation av arbetarklassens kamp i dess helhet. Tvärtom: en undersökning av arbetarklassens nysammansättning och splittring implicerar en analys av de autonoma aktiviteterna hos klassens olika delar, och av de sätt på vilka de samverkar för att kunna konfrontera kapitalet som en klass.

Den politiska betydelsen av att greppa det abstrakta arbetets klassrelaterade natur, såväl som dess bakomliggande processer, kan inte nog betonas. Genom att fokusera på den homogenitet som arbetarklassen sätter emot kapitalets abstrakta arbete, samt på den nysammansättning genom vilken denna homogenitet kan uppnås, lyfter detta perspektiv fram den klasspolitiska dimensionen i det abstrakta arbetet och den arbetsdelning som det baseras på. Genom att studera dessa processer så lämnar vi den ideologiska sfären med klassmedvetande och partivänster därhän, för att istället upptäcka såväl hur arbetarklassen arbetar för sin egen enhet, som styrkan och svagheter i dess strategier och taktiker.

I denna analys framkommer några grundläggande aspekter av arbetarklassorganisering. Eftersom uppdelningen är av hierarkisk karaktär, har vi alltid att göra med dominanta och dominerade sidor. Efter dessa omständigheter har uppdelningen fungerat där kapitalet har haft möjlighet att spela på hur den dominerande sidan i denna uppdelning profiterar på uppdelningen. Uppdelningen är inte imaginär eller ideologisk, och kan inte övervinnas med "klassmedvetande". Män tjänar de facto på kvinnors arbete, vita tjänar på svartas lägre status, lokala arbetare gynnas av att invandrade arbetare tar de sämsta arbetena. Därför tas initiativet till kampen att förstöra uppdelningarna oftast från den underordnade gruppen, eftersom den andra sidan inte alltid kan förväntas arbeta mot sina egna privilegier. Försöken att upphäva rasism, sexism, imperialism eller exploaterandet av studenter på sextiotalet, drevs av svarta och inte vita, kvinnor och inte män, bönder och inte amerikaner, studenter och inte professorer eller administratörer. Det var på grundval av dessa autonoma försök som kampen spred sig till andra av klassens sektorer och omformade deras maktstruktur. Att omkullkasta dessa sektors autonomi, som vänstern och fackföreningarna ofta försöker göra genom att upplösa dem i sina egna hierarkiska organisationer, fyller bara funktionen att föreviga den uppdelning som gagnar kapitalet. Detta medför att arbetarklassens enhet måste förstås som indirekt, på samma sätt som kapitalets homogenitet (plastisk genom uppdelning). Med andra ord: arbetarklassens enhet nås ofta bara indirekt genom att den makt som utövas av de olika sektorer som är inblandade i kampen mot kapitalet komplementerar varandra, inte genom de leninistiska institutionernas illusoriska version av direkt homogenitet.

Värdets mått är samhällligt nödvändig arbetstid - värde

Hittills har Marx visat oss hur värdet är nyckeln till bytesvärdet och att värdets kvalitativa substans är abstrakt arbete, det vill säga arbete under kapitalismen. Han går sedan över till frågan om värdets mått, för att så kunna genomföra en kvantitativ såväl som kvalitativ analys.

Att mäta värde måste innebära att mäta dess substans: abstrakt arbete. Att mäta storleken på abstrakt arbete kan, enligt Marx, bara betyda att mäta tidsrymden under vilken det utförs. "Arbetets kvantitet ... mäts genom dess varaktighet." Nu kräver tidsmättet någon form av enhet eller kvantum. En sådan enhet kan naturligtvis väljas efter behag eftersom vi har många standardenheter för tid: veckor, dagar, timmar, minuter. Men det abstrakta arbetets mått, dess tid, måste i lika hög utsträckning som själva det abstrakta arbetet betraktas som ett samhällligt begrepp. Det är därför inte direkt mätbart med en klocka eller kalender. Som i fallet med abstrakt arbete måste arbetstid inom kapitalet betraktas som en helhet. Mätandet av abstrakt arbetstid kan bara ske inom ramarna för den totala summan av homogen abstrakt arbetstid som avtvingats arbetarna. Men även om vi insett detta måste vi vara ytterst försiktiga med hur vi närmar oss detta begrepp. Olyckligtvis tenderar många att tro att värdets storlek hos en vara bestäms av den mängd abstrakt arbete som införlivas i varan av den arbetare som producerar den. Men att betrakta en varas värde som ett direkt resultat av arbetet som

producerat den enskilda varan innebär att missa värdets samhälleliga karaktär och istället se det som en metafysisk substans som magiskt införlivas i varan genom mänsklig beröring. En sådan värdeteori liknar den gamla flogistonteori inom kemin, i vilken eldens princip sågs som en materiell substans inneboende i brännbara föremål. En flogistonvärdeteori leder till den sortens bisarra och politiskt farliga slutsatser som att endast identifiera de som fysiskt arbetar med produkten som "värdeproducerande" arbetare. Från denna punkt är det bara några steg till det ritualiserade kategoriserandet av "riktiga" arbetare och "improduktiva" arbetare och de politiska positioner som vanligtvis är förbundna med ett sådant synsätt.

Marx visar oss åtminstone två sätt att undvika denna fälla. I kapitel ett låter han oss överväga det faktum att arbetets kvalitet alltid varierar från person till person. Det råder alltid en produktionshierarki bland arbetare på grund av deras skilda kunskaper och utrustning vid tillverkandet av en och samma vara. Arbetets "homogenitet" nås därför bara på nivån för ett samhällligt genomsnitt vad gäller både arbetets kvalitet (abstrakt arbete) och kvantitet (tid). Marx skriver: "Samhällligt nödvändig arbetstid är den arbetstid, som behövs för att framställa ett bruksvärde under föreliggande, samhällligt normala produktionsbetingelser och med samhällligt genomsnittsgrad av skicklighet och intensitet i arbetet."³³ I kapitel 12–14, om manufakturer och modern industri, och därefter i det "publicerade sjätte kapitlet", initierar Marx en diskussion om den "kollektiva" arbetaren som också leder oss bort från varje flogistonvärdeteori. I kapitel 14 talar Marx om detta med hänsyftning till frågan om produktivt (värdeproducerande) arbete: "För att arbeta produktivt är det nu inte längre nödvändigt att direkt bearbeta arbetsföremålet; det är tillräckligt att vara ett organ i den arbetande organisationen och utöva den ena eller andra av dessa. Den ursprungliga definitionen av produktivt arbete, som

³³ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 34–35.

är härledd ur den materiella produktionens natur, förblir alltid giltig för den arbetande organisationen som helhet. Men den äger inte längre giltighet för de enskilda medlemmarna, betraktade var för sig.”³⁴ I det ”opublicerade sjätte kapitlet” behandlar Marx detta än mer målande i ett stycke som är värt att citera i sin helhet:

[Det är inte längre] den enskilde arbetaren utan mer och mer *en socialt kombinerad arbetsförmåga* [som] blir den totala arbetsprocessens *verkliga funktionär*, och då de olika arbetsförmågor som konkurrerar och bildar hela den produktiva maskinen deltar på högst olika sätt vid varu- eller bättre här produktbildningen, den ene mer med händerna, den andre mera med huvudet, den ene som manager, ingenjör, teknolog etc., den andre som overlooker, den tredje som direkt kroppsarbetare eller till och med blott hantlangare, så inrangeras allt fler *funktioner hos arbetsförmågan* under det *produktiva arbetets* omedelbara begrepp och deras bärare under den *produktive arbetarens* begrepp, den arbetare som är direkt utsugen av kapitalet och överhuvudtaget *underordnad* dess föröknings- och produktionsprocess. Betraktar man den *totalarbetare* som fabriken består av så förverkligas materiellt sett hans *kombinerade verksamhet* omedelbart i en *totalprodukt* som samtidigt är en *totalmassa av varor*, varvid det är helt likgiltigt om funktionen hos den enskilde arbetare, som blott är en del av denne totalarbetare, står närmare eller fjärmare från det omedelbara kroppsarbetet.³⁵

Dessa oerhört viktiga tankar borde en gång för alla leda oss bort från att försöka förstå värde utifrån individuella fall.

För att förstå värdets mått krävs det att man gör den avgörande distinktionen mellan nyttigt arbete, som producerar varor som bruksvärde, och abstrakt arbete som producerar dem som värde. Det omedelbara måttet för den verkliga arbetstiden kan

³⁴ Ibid., 443–444.

³⁵ Karl Marx, ”Den omedelbara produktionsprocessens resultat”, i *Skrifter i urval: Ekonomiska skrifter*, (Cavefors, 1975), 633.

bara vara måttet på nyttigt arbete och aldrig på värde. Mellan den nyttiga arbetstiden och värdet ligger den samhällseliga förmedling som framträder som etablerandet av ett genomsnitt. Med andra ord: medan den faktiska mängd användbar arbetstid som krävs för att producera enskilda varor av en viss sort kan variera från olika platser, uttrycker värdet det samhällseliga genomsnitt som kommer att resultera i de "normala" produktionsförhållanden som råder under en viss tidsperiod. Som alltid hos Marx är den samhällseliga bestämningen av central betydelse, medan individuella avvikelser är sekundära och endast begripliga som ett moment inom helheten. I och med att en varas värde bestäms av den samhällseligt nödvändiga arbetstiden, har en vara som producerats på en viss plats samma värde som de varor som producerats annorstädes. Och detta oavsett om den innehåller mer eller mindre nyttigt arbete på grund av att arbetarna som producerar den har en lägre eller högre produktivitet än genomsnittet.³⁶

Även om detta samhällseliga genomsnitt vid denna punkt endast framstår som en begreppslig nödvändighet, måste det likväl betraktas som en faktisk samhällsprocess av betydande vikt i utvecklingen av flera av kapitalismens huvudstrategier. Det är en faktisk samhällselig process i den bemärkelsen att kapitalet har en tendens att förflytta sig från områden med låg produktivitet till områden med hög produktivitet (när denna skillnad leder till en förändring i profit). En sådan omstrukturering tenderar att skapa ett samhällseligt genomsnitt de facto och rent principiellt. Mekanismerna för en sådan omstrukturering sträcker sig från ökade investeringar i fabriker med hög produktivitet och nedstängningar av de med lägre produktivitet, till en intern företagskonkurrens och spridning av liknande produktivitetshöjande innovationer inom hela industrin.

Samtidigt upptäcker vi i Marx analys av det relativa

³⁶ "Produktivitet" syftar alltid på den mängd varor som produceras av en given mängd nyttigt arbete med en given nivå av kunnande och intensitet. Se kapitel 4 nedan för en utförligare diskussion av detta.

mervärdet och maskinernas införande att arbetstiden faktiskt ökar på två olika sätt. Till att börja med kräver minimerandet av maskinernas driftkostnader ofta att de hålls igång dygnet runt, vilket resulterar i tendensen att både förlänga arbetsdagen och införa nattarbete. För det andra tenderar maskinarbetets smidiga regelbundenhet att tvinga arbetarna att arbeta betydligt mer kontinuerligt och på så vis ”tappa igen luckorna i arbetsdagen”. Detta är en process som i praktiken innebär hårdare arbete och omöjliggör de pauser och raster som arbetarna annars kunde stjäla sig till under arbetstid. I det att de ändrar mängden nyttigt (och, indirekt, ”värdeproducerande”) arbete under en viss tidsperiod, förändrar båda dessa fenomen arbetstidens natur genom att göra den mer värdeproducerande. En sådan intensifiering av arbetet eller arbetsförhållandena betyder mer svett, hårdare slit, och ofta ökade olyckor för de inblandade arbetarna.³⁷

Detta leder oss till att ytterligare begrunda tidens natur under kapitalismen. Hittills har vi sett att det är omöjligt att enbart betrakta tiden utifrån produktionens kronologiska tid i och med det abstrakta arbetets samhälleligt genomsnittliga karaktär. Vi har också just sett hur en ökning av arbetets intensitet helt säkert förändrar betydelsen av ett visst mått av arbetstid. Men Marx analys av arbetstiden har mer än så att säga. Den

³⁷ Att säga, som man ofta hör, att arbetare ”producerar” värde är vilseledande. Det får värde att låta som någon metafysisk substans – en sorts flogiston. Som vi har sett är arbete under kapitalet värdets substans. Ju mer arbete som utförs inom ett givet tidsmått, desto mer värde finns det [om man som vanligt antar att produkterna av det arbetet också tar formen av värde, bytesvärde, genom försäljning]. Samma språkliga problem finns när vi pratar om att konstant kapital ”överför” sitt värde till produkten. Poängen är att konstant kapital är nödvändigt för produktionen och kräver ett visst mått arbete för att produceras. Det slutliga ”värdet” hos en ny produkt, konstant kapital + variabelt kapital + mervärde, är helt enkelt identisk med summan av det (abstrakta) arbete som krävs för att producera det konstanta kapitalet plus det nya arbete som förvandlat det konstanta kapitalet till den nya produkten. Det är inget metafysiskt med dessa relationer, och språkbruk som antyder att det vore det bör undvikas.

utgör en undersökning av en av de grundläggande politiska byggstenarna i kapitalismens klassrelation. Den arbetstid som vi har granskat är framför allt ett fenomen inom den kapitalistiska produktionsstrukturen. Det är den enda tid som räknas ur kapitalets synvinkel. För kapitalet är "arbetstid" den enda levande tiden eftersom det är den tiden som skapar pengar. Mer arbetstid betyder mindre förluster eller mer mervärde, varför kapitalet med alla medel försöker öka tiden. All tid som för arbetarklassen inte innebär arbete, det vill säga exakt den tid som arbetarna kämpar för att utöka, är dödtid för kapitalet. (Jag ska strax återkomma till hur kapitalet försöker omvandla sådan dödtid till arbetstid). För arbetarklassen å andra sidan är arbetstid förlorad tid. Den innebär något som arbetaren har tvingats sälja till kapitalisten; den är tid som tillhör kapitalisten och som är förlorad för arbetaren. Det är bara under vad som inte är arbetstid som arbetaren står fri att leva och utveckla sitt eget liv.

Kapitalet försöker övertyga oss om att tiden är universell och enbart en fysisk enhet. Men vi vet att så icke är fallet. En arbetstimme går inte på något sätt att jämföra med en timme fritid. Ett levande exempel på hur arbetarna är medvetna om detta grundläggande faktum citeras av Marx i *Grundrisse*:

I Times /den 21/ november 1857 finner man ett sött tjut av raseri från en västindisk plantageägare. Med stor moralisk indignation påvisar denne advokat – som ett argument för att negerslaveriet måste återinföras – att Quashees (de fria negerna på Jamaica) nöjer sig med att producera det som är absolut nödvändigt för deras egen konsumtion och att de betraktar dagdriveriet (indulgence and idleness) som den egentliga lyxartikeln vid sidan av detta 'bruksvärde'. Han säger också, att de ger fan i sockret och i det fasta kapital som är nerlagt i planteringarna, och att de snarast visar en ironisk skadeglädje över de plantageägare som går under.³⁸

³⁸ Karl Marx, *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*, (Zenit/Rabén & Sjögren), 110. [Denna bok utgör ett urval ur *Grundrisse*. Ö.a.]

Detta är en grundläggande orsak till varför tiden är ett avgörande område för klasskampen. Klockor har blivit förtryckarvapen inom kapitalet eftersom arbetstidens minuter är guld värda för kapitalet. Det är sant att klockor inte kan göra en direkt mätning av arbetet eftersom värdet bestäms av det samhälleliga genomsnittet, men de utgör likväl verktyg för att utvinna så mycket arbetstid som möjligt på varje arbetsplats, och avgör indirekt, som vi har sett, den mängd värde som produceras.

Kapitalets och arbetarklassens kamp om tiden, som Marx senare analyserar på djupet i kapitel tio om arbetsdagen, fortsätter på verkstadsgolvet på många olika sätt. Några av dessa former har jag diskuterat i förra kapitlet: den öppna kampen om den ”normala” arbetsdagen, till exempel. Andra former som Marx diskuterar är till exempel kampen om arbetstidens intensitet, som vi just har tittat på, och ”naggandet” på arbetsdagen varigenom kapitalet (och arbetarna, även om Marx inte direkt tematiserar detta) försöker öka (eller minska) mängden arbete vid varje tillfälle: vid början och slutet på dagen, vid lunch- och fikapauser och så vidare. I kapitel 18 och 19, om tid och ackord, ser vi också hur kapitalet försöker manipulera formerna för betalning av variabelt kapital i syfte att minska mängden arbetstid, till exempel genom att hålla tim- eller ackordslönerna låga. Idag, när frågan om den mängd arbete som kapitalet kan tvinga arbetarna till återigen har blivit en avgörande konfliktfaktor, experimenteras det med nya mönster för att manipulera tiden, som i fallet med fyradagarsvecka eller flextid, där båda klasserna försöker förbättra sina positioner.

Men medan kamperna om tiden i fabriken eller på kontoret, liksom om den avlönade arbetstiden, är många och varierande, så är det kampen om tiden utanför den ”officiella” arbetstiden som ter sig mest problematisk. På artonhundratalet, när Marx levde och verkade, var den tid som arbetarna hade utanför arbetet ytterst marginell. Den räckte knappt till för

deras reproduktion som arbetskraft. Under sådana omständigheter blev sömn, mat och sexualliv, som normalt betraktas som "fritidsaktiviteter" för arbetarnas eget nöje, reducerade till ett försök att lappa ihop de skador (fysiska och psykiska) som orsakats i fabriken. I diskussionen om reproduktion i kapitel 21, såg Marx detta som en situation där "arbetarklassen, även utanför den omedelbara arbetsprocessen, [är] ett tillbehör till kapitalet i lika hög grad som det döda arbetsmedlet."³⁹ Redan "arbetsdagen" innehåller både fabriksarbete och "fritid". Under dessa omständigheter drog Marx slutsatsen: "kapitalisten kan lugnt överlåta uppfyllandet av [arbetarklassens reproduktion] till arbetarnas självbevarelse- och fortplantningsdrift."⁴⁰

Som vi såg i diskussionen om varuformen uppmärksammade Marx hur den fortsatta produktionsökningen genom att minska den samhälleligt nödvändiga arbetstiden tenderade "att minska arbetstiden till ett minimum", och hur denna tendens blev allt starkare i och med framstegen inom vetenskap och teknologi. Denna tendens att minska arbetstiden är samtidigt en tendens att "skapa ledig tid", fritid för arbetarna. Kapitalets återkommande problem ligger i att hitta sätt att omvandla denna fritid till arbetstid. Marx kunde se den grundläggande kris som detta till slut, på grund av den snabba utvecklingen, skulle innebära för ett system baserat på påförande av arbete. Han såg att när arbetarna själva skulle "appropriera sitt eget merarbete", då skulle "ledig tid upphöra att ha en antitetisk existens" och bli det sanna måttet på rikedom. Vad han inte kunde förutse, och detta blir uppenbart gång på gång i *Kapitalet*, var de många sätt på vilka kapitalet skulle försöka omforma samhället i dess helhet, både inom och utanför fabriken, både under "arbetstid" och under "fritid", för att så kunna omvandla all tid till arbetstid. När Marx begrundade kapitalets försök att införliva ledig tid och omvandla den till arbetstid, tänkte han på industriell

³⁹ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 504.

⁴⁰ Ibid., 503.

expansion och skapandet av nya fabriker och kontorsarbeten. Det enda undantaget till detta var fallet med reservarmén, där han tydligt såg att "fritiden" var ett integrerat och nödvändigt moment för kapitalets "arbetsmarknadsfunktion". Men även om denna insikt är grundläggande, utvecklade han aldrig analysen av kapitalets och arbetarklassens kamp om fritidens innehåll.

Som vi såg i introduktionen innebar kapitalets historiska utveckling efter Marx, en utveckling som han inte kunde förutse, framväxten av kapitalistisk kontroll för att kunna forma hela samhället till en stor social fabrik där alla aktiviteter skulle bidra till en utökad reproduktion av systemet. När Marx till exempel i tredje sektionen av kapitel 13 behandlade anställandet av kvinnor och barn, såg han dessa personer dras ännu djupare in i det industriella maskineriet, för att gå under om dagen och återhämta sig om natten på samma sätt som manliga arbetare. Det fanns inget behov av en teori om familjen, hushållsarbetet eller skolarbetet, eftersom de utgjorde försumbara delar av dagen. Men senare, i och med utestängandet av kvinnor och barn från gruvorna, kvarnarna och fabrikerna, i och med skapandet av den moderna kärnfamiljen och det offentliga skolsystemet, har en sådan teori blivit nödvändig. Idag måste vi studera hur kapitalet strukturerar "fritiden" för att öka värdet. Vi måste se hur kapitalet har strukturerat hemarbetet med hjälp av hushållsekonomi och TV för att säkra att kvinnans tid bidrar till reproduktionen av deras egen, deras makars och deras barns arbetskraft. Vi måste se driften att reproducera livet som arbetskraft bakom kapitalets propaganda om att det är i individens eller familjens intresse att ha ett "mysigt" hem eller en "bra" utbildning.

Vi måste se hur kapitalet utvecklade hushållsekonomin, inte för att lära framtida hemarbetare hur de ska begagna sig av samhällets välstånd (både varor och fritid) för att berika sina egna liv, utan för hur de ska klara sig med det lilla de har. Det är

sant att arbetarna kräver en ökad tillgång till utbildning. Men vi måste icke desto mindre se hur kapitalet har format det "offentliga" skolsystemet inte för att "upplysa" arbetarnas barn, utan för att tillfredsställa sina behov av vissa färdigheter, av ny teknologi, av nya strategier för samhällskontroll, och framför allt för att inpräglade disciplin. Både hushållsarbete och skolarbete har syftet att bidra till att hålla arbetskraftens värde lågt. Ju mer arbete som utförs av kvinnor i hemmet, desto mindre värde behöver arbetarna få från kapitalet för att reproducera sig själva. Ju mer studenterna arbetar i skolan, desto mindre värde måste investeras i deras utbildning och disciplinering för fabriken (eller hemmet). På grund av detta kan en ökning av hushållsarbetet eller skolarbetet, i och med en ökad mängd av det variabla kapital som är nödvändigt för reproduktionen av arbetarklassen, bidra till mervärdets tillväxt (eller omvänt: en minskning kan underminera tillväxten – se nedan). Faktum är att vi måste se hur den sociala fabriken har växt fram ur arbetarnas försök att fly undan den industriella fabriken och från kapitalets sociala ingenjörskonst, samt hur den idag omfattar nästan allt av det som Frankfurtskolan kallade livets "kulturella" sfär. Kapitalet försöker forma alla fritidsaktiviteter – språk, litteratur, konst, musik, television, nyheter, filmer, teater, museum, sport – till att passa sina egna intressen. Därför tvingas vi, snarare än att automatiskt betrakta obetald "icke-arbets-tid" som fritid eller som motsatt kapitalet, istället inse att kapitalet har försökt integrera även denna tid i sin ackumulationsprocess, med resultatet att rekreation bara innebär återskapandet av arbetskraften. Eller uttryckt på ett annat sätt: kapitalet har försökt omvandla "individuell konsumtion" till "produktiv konsumtion" genom att skapa den sociala fabriken. När Marx formulerade arbetskraftens kretslopp som $AK-P-V$, i vilken arbetskraften (AK) byts mot en lön i pengar (MP), som sedan byts mot konsumtionsvaror (V), framstår arbetarnas konsumtion som slutprodukten i kedjan. Försöket att göra konsumtionen "produktiv"

sker genom att strukturera den som en produktionsprocess vars produkt är arbetskraften. Detta är en situation som kanske bäst symboliseras genom ett kretslopp av arbetskraftens reproduktion:

$$AK-P-V(SM) \dots T \dots AK^*$$

där $V(SM) \dots T$ representerar konsumtion som en del av arbetet att producera arbetskraften (AK^*). Asterisken på AK^* indikerar förändring. Trots det faktum att arbetet med att vara gravid och uppfostra ett barn ökar befolkningen, indikerar arbetet (till exempel hushållsarbete) i T fortfarande ett mindre värde per capita och därför är $AK^* < AK$. Detta har en positiv inverkan på överskottet på grund av att nivån av variabelt kapital är lägre än den annars skulle ha varit. Kapitalets nya organisering av den sociala fabriken kan därför representeras genom följande diagram i vilket kretsloppen av industriellt kapital och av reproduktionen av arbetskraft är inbördes relaterade:

(Re)produktion av
arbetskraft

Industriellt kapital

$$AK-P-V(SM) \dots T \dots AK^*-P-V(SM) \dots T \dots$$

$$P \left\{ \begin{array}{l} P-AK \\ P-PM \end{array} \right\} \dots T \dots V'-P' \left\{ \begin{array}{l} P-AK \\ P-PM \end{array} \right\} \dots T \dots$$

Om det individuella kapitalets kretslopp producerar konsumtionsvaror, kommer det att vara sammanflätat med reproduktionen av arbetskraftens kretslopp genom att sälja dess resultat [output] V' till arbetarna som deras subsistensmedel $V(SM)$ i utbyte mot deras lön (P), vilket blir till kretsloppets intäkter (P').⁴¹

I denna utveckling, som spridit sig i en rasande fart under nittonhundratalet, ser vi både kapitalets eviga tendens att generaliseras och bli universellt (se diskussionen om den utvecklade värdeformen nedan) och dess svar på det växande problemet

⁴¹ Ibid.

att hitta fabriksarbete för att påföra som ett medel för samhällskontroll. Marx förutsåg denna motsättning, men kunde inte förutse denna form av socialisering av arbetet, som skapar åtminstone en tillfällig lösning.

Hur som helst måste vi här, liksom i fallet med varje aspekt av kapitalet, inse att det fortfarande finns två sidor, att det fortfarande pågår en kamp som aldrig helt har integrerats. Som jag argumenterade för i inledningen måste vi undvika nutida marxisters blindhet, vilka ser och analyserar de olika formerna för kapitalistisk dominans inom kulturens område men misslyckas med att se hur arbetarklassens kamp vid upprepade tillfällen försatt denna dominans i en kris. Kapitalet planerar förvisso hela samhällslivet, men vi lever inte i *Du sköna nya värld*. Arbetarklassen har med kraft gång på gång hävdats sin autonomi. Precis som arbetarklasskampen i fabriken har tvingat kapitalet att omorganisera sig självt, har även kampen inom "kulturens" sfär tvingat kapitalet att om och om igen söka nya vägar för att inte helt tappa kontrollen. Det finns en lång historia av kultur-revolter som inbegriper alla områden av samhällslivet, familjen, utbildningen, konsten, litteraturen och musiken. Vad som är avgörande är att se hur kapitalets svar som regel snarare har liknat ett desperat sökande efter en ny taktik än den jämna och smidigt kontrollerade assimileringssprocess som profeterna för den "borgerliga kulturens hegemoni" föreställer sig.

Det nutida beviset för arbetarklasskampens verkliga autonomi på dessa områden finner vi i dess avgörande bidrag till kapitalets nuvarande kris. Familjen, en av de grundläggande organisationsenheterna i kapitalets sociala fabrik, har i allt högre grad slitits sönder på grund av kampen från kvinnor, barn och till och med män som har flytt från varje försök att "integreras". Kapitalet söker nu desperat efter olika vägar att antingen fösa ihop familjen igen eller hitta alternativa institutioner. Det offentliga skolsystemet, åter en av dessa grundläggande institutioner för "kulturell hegemoni", befinner sig även det i så gott

som total oordning. Skolornas kris, som delvis kan härledas till familjens kris, och som så tydligt var en av huvudkomponenterna i sextiotalets kampcykel, har fortsatt. Kapitalet finansierar experiment efter experiment för att komma fram till nya metoder att omforma "utbildningen" på ett sätt som möjliggör att kontrollera studenterna. Detta är bara två av de mest uppenbara exemplen på ett sammanbrott i den sociala fabriken, i kapitalets "kulturella" institutioner; det finns många, många andra. Och när dessa kontrollinstitutioner, dessa institutioner som omvandlar fritid till arbetstid kollapsar, får arbetarklassen mer och mer ostrukturerad tid över, under vilken den kan utveckla sin kamp oberoende av kapitalet. Dessa institutioners kollaps är därför inte bara ett tecken på framgång i denna specifika konflikt, utan öppnar även utrymmen för en fortsatt och utvidgad kamp.

Det finns inte längre något behov att predika mot "arbetsmoral", den "skumma böjelse" som Paul Lafargue tyckte sig se besmitta arbetarklassen.⁴² Arbetarna har redan förkastat kapitalets definition av levande tid som arbetstid och har inte bara krävt "rätten till lättja" utan har också i allt högre grad uppnått den. Tjugofyratimmarsarbetsdagen (tänk på "sömninläring") har blivit en nostalgisk dröm för kapitalet och en fantastisk illusion för Frankfurtskolans kritiska teoretiker, blinda som det förefaller för krisens mångsidiga karaktär. Kapitalet har arbetat för att bli identiskt med samhället, men en sådan identitet har förkastats av arbetarklassen som nu hotar kapitalets själva existens. I en period som denna, när hög produktivitet gör det möjligt att tillfredsställa arbetarklassens behov, och när krisen med all tydlighet visar att detta inte kommer att ske med kapitalets bistånd, fortsätter arbetsvägran både i fabriken och utanför att vara en avgörande faktor för klasskonflikten. Fabriksarbetarnas

⁴² Paul Lafargues essä "Rätten till lättja" publicerades ursprungligen 1883 som ett angrepp på parollen "rätten till arbete". [Paul Lafargue, *Rätten till lättja*, (Symposion/Fri Press, 1989).]

krav på mindre arbete och mer betalt går inte att integrera om deras kamp mot arbete får lönerna att fortsätta stiga snabbare än produktiviteten. Att hoppa av skolan och avbryta utbildningen kan inte ses som ett moment i den kapitalistiska utvecklingen när bristen på disciplin genomsyrar både skolorna, arbetslöshetsleden och fabriken. Genom dessa exempel kan vi lära att tiden alltid har ett innehåll och att det pågår en kamp om detta innehåll och dess varaktighet. Tid framstår som ett allt viktigare element i klasskampen, och konflikten om tiden har återigen rest den grundläggande frågan om både arbetets och fritidens natur.

Den ökade mängd fritid som frambragts under krisen har, genom att utgöra ett fundament för ytterligare kamper, visat sig vara en motsats till arbetstid, men i lika hög utsträckning inom som mot kapitalet. I slutändan kommer arbetarklassen i och med det revolutionära störtandet av kapitalet att röra sig bortom både arbetstid och fritid. Som vi har sett är fritid tid som är fri *från* arbete lika mycket som den är fri *för* arbetarklassen. Här framträder kanske Marx begrepp om ledig tid fritt från förvirrande antydningar om en abstrakt koncipierad "frihet".

Denna granskning av kapitalets samhälleligt nödvändiga arbetstid, av arbetarklassens kamp mot den samt dess krav på fritid, kan lära oss mycket om olika politiska strategier. Det finns till exempel inte någon verkligt ledig tid så snart kampen omvandlas till politiskt arbete. Det är i detta sammanhang som partiet växte fram som en nödvändig institution inom kapitalet eftersom det, likt fackföreningar och så många andra institutioner, formar "fritiden" på ett sätt som i slutändan bidrar till systemets upprätthållande, även om det sker i en omorganiserad form. Samtidigt visar de integrerande aspekterna av rekreation och ledighet på gränserna för ett fritt avnjutande av fritid, av "lek". Det är sant att arbetarna kämpar för tid till att leva, älska och leka, men som vi har sett kan den tiden struktureras av kapitalet och vändas mot dem. Som med fabriksarbete är det aldrig

en fråga om huruvida man gillar det eller ej, utan snarare om aktiviteten är påförd och strukturerad för att säkra systemets reproduktion. Det är genom att koppla samman konfrontationer med kapitalet under alla tidsperioder som tiden mest effektivt kan vändas mot kapitalet. Delkrav kan mötas förutsatt att kapitalet kan finna adekvat kompensation. Kortare arbetsdag (och därmed mer fritid) kan införas om produktiviteten ökar och om denna fritid struktureras. Det som ter sig så spännande med den nuvarande krisen är just hur arbetarklassens attacker mot den kapitalistiska sociala fabriken som helhet konvergerar och kompletterar varandra. Alla sorters arbetare kräver nu inte bara mindre arbetstid, utan vägrar också att kompensera för det. De inte bara arbetar mindre i fabrikerna utan använder också sin fritid till att "nedmontera" sin egen arbetskraft. De med hel- eller deltidjobb använder sin "fritid" till att samla styrka; inte för att arbeta utan för att fortsätta vägra arbeta. De som är "arbetslösa" och som förväntas att arbeta genom att leta efter ett arbete, genom att använda sin fritid till att upprätthålla arbetsmarknadsfunktionen, använder istället sin tid till att undvika arbete och ökar sina krav på att få arbetslöshetsstöd, socialbidrag och så vidare. Här är den verkliga faran för kapitalet: arbetarklassen säger, "Vi vill ha allt, även all vår tid – ingen mer arbetstid och därför ingen mer fritid, bara ett liv att leva efter eget behag." Sådana krav är totalt icke-assimilerbara inom kapitalet, vars kris fortsätter eftersom det inte ännu har funnit någon strategi för att besegra den.

Bruksvärden och varor som en samhällsprocess

Den sista punkten, som betonas av Marx i den sista paragrafen i det första kapitlets första sektion, är att "varan" är en samhälls-elig kategori. Marx kommentar är inte bara formalistisk eller definitionsmässig: att varor bara är varor i den mån de utgör

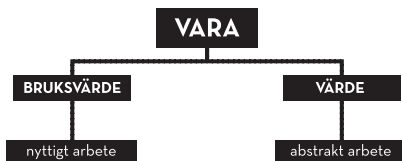
en enhet av både bruksvärde och bytesvärde antyder att en produkt måste både bytas och konsumeras för att vara en vara. Detta är definitivt sant, men huvudpoängen är att varuformen aldrig får reifieras: den är aldrig en sak. Vi talar om varor som saker eller saker som varor, men bara på grund av att de utgör ett moment i den samhälleliga interaktionen. Som en del av denna cirkulation är de inte saker utan utgör en samhällsprocess. Som analysen borde ha gjort klart vid det här laget, existerar saker (bruksvärden) som sådana bara i och med deras specifika egenskaper. Marx visar nu, att för att kunna vara varor måste dessa egenskaper vara av sådan karaktär att de kan göras till samhälleliga bruksvärden. Även i egenskap av sådana utgör de bara latent bruksvärden, och de blir inte faktiska bruksvärden så länge de inte konsumeras. "Ingenting", säger Marx i de sista två meningarna, kan "ha värde utan att vara ett bruksföremål. Är det utan nytta, så är också arbetet däruti förbrukat utan nytta, räknas inte som [abstrakt] arbete och bildar därför inget värde." På så vis är alla kategorier en del av en process. Vi har nu sett att bruksvärde, bytesvärde, abstrakt arbete, värde och samhälleligt nödvändig arbetstid alla är samhälleliga kategorier som anger vissa bestämningar av varuformen, och som samtliga är av avgörande betydelse för den mest grundläggande av alla samhällsprocesser: klasskampen.

IV: Arbetets dubbelnatur

När Marx i första kapitlets andra sektion säger att teorin om arbetets dubbelnatur ”är själva kärnpunkten då det gäller att förstå den politiska ekonomin”, är detta i syfte att understryka vad som är nytt och speciellt med kapitalismen jämfört med tidigare produktionssätt. Marx visar hur varuformen adderar värde till nyttan genom kontroll över arbetet, och hur denna kontroll ger upphov till abstrakt arbete på det sätt vi berört tidigare. Det är svårt att överskatta betydelsen av distinktionen och relationen mellan nyttigt arbete och abstrakt arbete. I ett brev till Engels skriver Marx att ”det bästa i min bok är det första kapitlets fastställande av arbetets dubbelnatur – olikheten mellan dess uttryck som bruksvärde och som bytesvärde (dessa fakta är grundläggande för all förståelse). Och detta understryks redan från början, i första kapitlet.”¹

¹ Marx till Engels (8:e augusti 1867), i Karl Marx & Friedrich Engels, *Brev i urval*, 73.

Diskussionen om abstrakt arbete har redan indikerat dess betydelse. Vi såg hur Marx nådde fram till det abstrakta arbetet genom en analys av det nyttiga arbete som skapar bruksvärde. Vi såg också något av dialektiken i kampen om uppdelningen av nyttigt arbete, den kamp i vilken kapitalet försöker skapa värde (abstrakt arbete) som arbetarklassen i sin tur försöker övervinna. I den andra sektionen återvänder Marx till analysen av arbetets dubbelnatur i tre olika steg. Först koncentrerar han sig på nyttigt arbete, som producerar bruksvärde. Därefter kan han peka ut den särskilda karaktären hos värdeskapande arbete (abstrakt arbete). Utifrån dessa båda perspektiv klargör han slutligen analysen av produktiviteten och lägger grunden för sin presentation av kapitalets strategi för relativt mervärde.

Nyttigt arbete

För att åstadkomma varuproduktion och varuutbyte måste kapitalet kontrollera en rad olika former av nyttigt arbete som producerar kvalitativt åtskilda bruksvärden. Utan detta skulle varken kapitalistisk produktion eller kapitalistiskt utbyte ta plats. Detta medför en samhällelig uppdelning av samhällets nyttiga arbete. För att upprätthålla och kontrollera ett allt större antal typer av produktion måste kapitalet kunna fördela arbetet så som det finner lämpligt, och uppnå just den formbarhet hos arbetet som vi sett ligger till grund för abstrakt arbete. En konstant förändring av arbetsdelningen medför att arbetarna hela tiden flyttas från en typ av nyttigt arbete till en annan.

Nu sker denna för kapitalismen nödvändiga uppdelning av det nyttiga arbetet på flera nivåer. Marx nämner den industriella fabriken interna organisation som en plats där arbetsdelningen fortgår utan något utbyte mellan de enskilda producenterna. Det finns andra områden i den större sociala fabriken där man kan iaktta samma situation. I en familj råder exempelvis en arbetsdelning mellan man, hustru och barn. Det bruksvärde som var och en av dem producerar görs tillgängligt för de andra helt utan marknadsutbyte. Som vi sett utgör dessa uppdelningar väsentliga aspekter av uppdelningen av det nyttiga arbetet.

I sin diskussion lägger Marx fram det allmänna påståendet att nyttigt arbete, i det att det skapar bruksvärde, är "ett av alla samhällsformer oberoende existensvillkor för människan, den eviga naturnödvändigheten att sörja för ämnesomsättningen mellan naturen och människan, alltså den mänskliga tillvaron." Genom att påstå att situationen är "av alla samhällsformer oberoende" ställer han upp nyttigt arbete som ett allmänbegrepp, något som återfinns inom alla produktionssätt. Detta sker i överensstämmelse med hans diskussion om produktionen i "Inledning till *Till kritiken av den politiska ekonomin*". I den diskussionen skilde han mellan den allmänna karaktären hos den produktion som finns i alla samhällen och de specifika särdrag hos produktionen som utmärker olika samhällen (i form av olika produktionssätt).² Kommentarererna i *Kapitalet* om nyttigt arbete (gentemot abstrakt arbete) förtydligar produktions allmänna karaktär som produktion av bruksvärden.

För att nu göra en politisk tolkning av skillnaden mellan nyttigt arbete och abstrakt arbete måste vi använda oss av samma typ av analys som vi använde beträffande bruksvärde och bytesvärde. Även här finns det en "arbetarklassida" och en "kapitalistsida", helt enkelt eftersom nyttigt arbete producerar de bruksvärden som arbetarklassen vill ha, och eftersom abstrakt

² Karl Marx, "Inledning till *Till kritiken av den politiska ekonomin*", 229–236.

arbete utgör värdets substans och mervärde för kapitalet. Tyvärr har många marxister stannat här i sin analys och dragit den farliga politiska slutsatsen att man kan störta kapitalet genom att helt enkelt eliminera den kapitalistiska sidans abstrakta arbete, medan man behåller det nyttiga arbetet. Socialismen och kommunismen påstår förvisso att frigörandet av det nyttiga arbetet från värde innebär arbetarklassens frigörelse, där den uppnår sin fulla potential som klass sysselsatt med nyttigt arbete. Detta argument påminner mycket om Proudhons hållning, som Marx kritiserade hårt: avskaffandet av den dåliga sidan och bevarandet av den goda.³ Ett av de mest ödesdigra exemplen på detta sätt att resonera är Lenins förslag 1918 att taylorism skulle införas i Sovjetunionen eftersom det var ett avancerat och vetenskapligt sätt att organisera nyttigt arbete.⁴ Han antog att den kapitalistiska aspekten av taylorismen som en sofistikerad form av utsugning automatiskt skulle försvinna efter revolutionen, när man avskaffat den privata egendomen och kapitalistklassen.

Resonemangets teoretiska, för att inte tala om politiska, brister framstår omedelbart under vår klassanalys, och när vi erinrar oss den intima relation mellan nyttigt arbete och abstrakt arbete som analyserades i sektionen om värdets substans. Kapitalisternas besatthet av abstrakt arbete (värde) gör att de formar uppdelningen av det nyttiga arbetet, och därmed hela dess struktur, för att åstadkomma det abstrakta arbetets homogenitet. *Detta medför att nyttigt arbete under kapitalet är det material som abstrakt arbete skapas av.* Det arbete som påförs människor genom varuformen, vilken utgör värdets substans under kapitalet, kan bara existera som en flytande struktur av konkret nyttigt arbete. Avskaffandet av kapitalistiskt arbete

³ Se Karl Marx, *Filosofins elände*, (Arbetarkultur, 1949), eller för en kort sammanfattning av kritiken av Proudhon, se Marx till P.W. Annekokow (28:e december 1846), i Karl Marx & Friedrich Engels, *Brev i urval*, 9–20.

⁴ Lenin, "Sovjetmaktens närmaste uppgifter", i *Väldas verk i tio band: vol. 8* (Progress, 1989), 24–27.

eller abstrakt arbete måste innebära avskaffandet av konkret nyttigt arbete, så länge detta är en verksamhet som påförs genom samhällelig kontroll. Marx visar gång på gång i *Kapitalet* hur formerna för det nyttiga arbetet skapas genom klasskamp. Samarbete såsom den grundläggande formen att organisera arbete idag, är kapitalets produkt och bär också dess signum. Nyttigt arbete inom industrin är alltid, oavsett under vilken period det sker, utformat efter kapitalets behov av att kontrollera arbetarklassen. Eftersom nyttigt arbete därmed producerar såväl värde och kontroll som bruksvärden, kan det heller inte "befrias". Det måste krossas i sina rådande former på det att också värdet ska kunna krossas. En kanske bättre riktlinje att använda här är en av Lenins kommentarer kring störtandet av den kapitalistiska staten: staten kan inte övertas och användas som den är utan måste förstöras. Detsamma gäller för det nyttiga arbetet såsom vi känner det under kapitalet.

Att tala om "nyttigt arbete" efter kapitalismen ter sig lika problematiskt som att tala om staten efter kapitalismen – förändringarna måste vara både kvalitativa och kvantitativa. Idén om en postkapitalistisk stat som konstituerats så att den "vittrar bort" och försvinner så snabbt som möjligt, kan användas som analogi till tanken på efterkapitalistiskt "arbete". Vi har sett att det under kapitalet finns en tendens att hela tiden utöka arbetet. Såväl det kvantitativa som det kvalitativa (arbetsdelning) utökandet av arbetet som medel för social kontroll ligger till grund för det abstrakta arbetet, och därmed även för värdet. Men vi har också sett att denna utökning alltid stöter på motstånd från arbetarklassen. Vi kan anta att i ett postkapitalistiskt samhälle kommer denna kamp att ha resulterat i mindre arbete, och att den kvantitativa minskningen utgör ett viktigt inslag i den kvalitativa förändringen – att "reducera detta nödvändiga arbete till ett minimum".⁵ Omvänt kan vi konstatera att bevarandet och utökandet av nyttigt arbete, och bevarandet av

⁵ Karl Marx, *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*, 128.

staten, i nutida "socialistiska" samhällen är ett säkert tecken på att kapitalismen inte försvunnit. Man kan alltså inte tala om en kvalitativ förändring av arbete utan att ta hänsyn till den kvantitativa minskningen. De som går till angrepp på "alienerat" arbete eller talar om arbetets "degradering" under kapitalismen visar en förståelse för hur kapitalet förvandlar nyttigt arbete till ett maktinstrument.⁶ Tyvärr missar de det dialektiska förhållandet mellan den kvantitativa ökningen av arbete, som utgör ett sätt att utöva kontroll, och arbetets kvalitativa förändring. Som vi tidigare sett är kapitalet först och främst kvantitativt som expansion. Det formar den kvalitativa aspekten som en del av denna expansion. Om vi ska kunna tala om att avskaffa kapitalistiskt arbete måste vi ta hänsyn till båda aspekterna. Det enda sättet att åstadkomma "icke alienerat" arbete, det vill säga arbete som inte är ett resultat av maktutövning, är att ta bort det inslag av tvång som varit omöjligt att skilja från arbetets kvantitativa expansion.

I praktiken innebär sådant "nollarbete" förändringen av nyttigt arbete till vad Marx kallar "verksamhetens fullständiga utveckling". Den kapitalistiska utvecklingen har skapat de materiella förutsättningarna för att efter revolutionen kunna "utveckla den rika individualitet som är närvarande i såväl produktion som konsumtion, och vars arbete därför inte längre uppenbarar sig som arbete utan som verksamhetens fullständiga utveckling".⁷ Men vad menas här med "verksamheten"? I vilken situation är arbete inte arbete? Marx hade inte mycket att säga på den punkten, främst av principiella skäl.⁸ Han förkastade det utopiskt socialistiska projektet att dra upp riktlinjerna för ett

⁶ Se till exempel Harry Braverman, *Arbete och monopolkapital: arbetets degradering i det tjugonde århundradet*, (Rabén & Sjögren, 1977).

⁷ Karl Marx, *Grundrisse*, 325, [vår översättning].

⁸ Marx enda ingående diskussion av relationen mellan arbete under kapitalet och verksamhet i allmänhet var den del av hans analys av alienationen som sysselsatte sig med "artväsen" – en analys som han talande nog aldrig tog upp igen i vare sig *Grundrisse* eller *Kapitalet*.

framtida postkapitalistiskt samhälle i förväg. Han var övertygad om att arbetarna skulle skapa detta samhälle i en revolutionär process, och att de skulle göra det utifrån sina egna möjligheter och begär snarare än med hänsyn till en intellektuell elits fabrikationer. Vid de tillfällen han talade om ett framtida samhälles natur gällde det ofta den konstnärliga och vetenskapliga kapacitet som skulle frigöras hos människor när det nödvändiga arbetet reducerats till ett minimum.⁹ Marx såg alltså den revolutionära processen som både negativ – frihet *från* kapitalet och upplösningen av en klass definierad av arbete – och positiv – frihet *för* mänskligheten att nå ett högre utvecklingsstadium. Att han vägrade ge mer än korta kommentarer om hur det nya stadiet skulle se ut, är det säkraste belägget för att han verkligen ansåg att det inte fanns någon "lösning" som gick att räkna ut i förväg. Vid de tillfällen han ändå diskuterade saken utgick han från hur arbetare agerat i olika revolutionära situationer (som till exempel under Pariskommunen).¹⁰ Även om han avfärdade utopiska spekulationer är det inte alldeles omöjligt att Marx vid en revolution skulle ha skrivit under parollen: "All makt åt fantasin!"

Låt oss nu återgå till diskussionen om nyttigt arbete. Mäniskor och natur antas arbeta tillsammans – båda är källor till rikedom. Det finns dock en problematisk relation dem emellan: en underförstådd skarp uppdelning där "naturen" blir till en yttre och människan motsatt faktor. I början av *Kapitalet* behandlar Marx detta, och bibehåller därvid en sådan distinktion. Naturen är arbetets "objekt", och bearbetas av människan med hjälp av instrument och verktyg.¹¹ Men efterhand i *Kapitalet* utvecklar Marx sin syn på naturen, och denna blir alltmer till en aspekt av den samhälleliga organisationen istället för ett utomstående objekt. I det andra bandet, där Marx

⁹ Karl Marx, "Fragmentet om maskiner", 52.

¹⁰ Se Marx analys av kommunen i *Pariskommunen*, (Proletärkultur, 1981).

¹¹ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 153–160.

diskuterar jordräntan, leds han till slutsatsen att ju mer kapital som investeras i gröda, och ju mer arbete som läggs ner, desto svårare blir det att bestämma grödans "naturliga" fruktbarhet (som arrendet baseras på). Av detta kan vi lära oss att det blir svårare att se naturen som separat och utomstående i takt med att kapitalet allt mer påverkar den i form av ingrepp. Till sist blir det omöjligt att överhuvudtaget dra någon skiljelinje. Dessa synpunkter är högst betydelsefulla för förståelsen av naturvetenskap och teknologi som integrerade beståndsdelar av nyttigt och därmed abstrakt arbete i kapitalismen. Vetenskap och teknologi är omöjliga att ställa utanför klasskampen, vilket framkommer under diskussionen om de innovationer som är produktivitetssökande (och omorganiserar arbetet) i *Kapitalets* kapitel om relativt mervärde.

Låt oss ta två exempel från livsmedelproduktionen. I det tredje bandet tar Marx upp att arrendebönder var tveksamma till att investera i ny teknologi eftersom hela eller delar av den extra profiten skulle tillfalla markägaren.¹² Detta innebär att utvecklingen hejdas och produktiviteten minskar. Senare studier har visat att den vetenskapliga forskning som resulterade i nya sorters högeffektiva grödor för användning i tredje världen, var ett direkt resultat av kapitalisters behov att hantera arbetarklassens revolter och oro inom dessa delar av världen.¹³ Mer generellt kan man säga att vetenskapliga strukturer, samt de mönster de utvecklas efter, formas av den roll de intar i det kapitalistiska samhället och därmed i klasskampen. Marx understryker denna "politiska" aspekt av vetenskap och uppfinningar, som konkretiseras i den oavbrutna utvecklingen av nya maskiner och det till denna utveckling relaterade nyttiga arbetet. "Man kunde skriva en hel historik över de uppfinningar som gjordes efter 1830 och som endast hade till uppgift att tjäna som kapitalets

¹² Karl Marx, *Kapitalet*, band 3, (Cavefors, 1978), 693–720.

¹³ Harry Cleaver, *The origins of the green revolution*, (Stanford University, 1975).

vapen mot arbetarnas revolter”.¹⁴ Ur ett arbetarklassperspektiv ligger det viktiga i att analysera nutida och framväxande former av nyttigt arbete ur ett politiskt perspektiv. Att se dem för vad de verkligen är: kapitalistklassens vapen. Varje gång kapitalet planerar en ny organisering av nyttigt arbete, eller introducerar en ny teknik, bör dessa föresatser analyseras som strategier för att försvaga arbetarklassens position. Detta innebär ingen ”nyludditism” utan ett sätt att förstå kapitalistiska strategier och taktiker för att kunna formulera egna motstrategier och mottaktiker.¹⁵

Abstrakt arbete

När Marx utlägger det abstrakta arbetets ursprung och innebörd behandlar han hur arbetet under kapitalet rör sig från en form av nyttigt arbete till en annan. Han menar att det är ett sätt på vilket det nyttiga arbetets partikularitet övervinns och abstrakt arbete genereras. ”Vid närmare påseende förstår man vidare, att i vårt kapitalistiska samhälle en given mängd mänskligt arbete, alltefter arbetsefterfrågans växlande inriktning, omväxlande tillföres i form av skrädderi eller i form av väveri. Denna arbetets formväxling försiggår måhända inte utan friktion, men den måste försiggå.”¹⁶

För att ytterligare förklara abstrakt arbete anmärker Marx att det bestäms kvalitativt i form av rörlighet och kvantitativt i form av tid. Vidare menar han att det på sätt och vis också existerar i form av enkelt eller genomsnittligt arbete. Den tanken finner vi i mer utvecklad form i *Till kritiken av den politiska ekonomin*, där han skriver att ”denna abstraktion av det allmänt mänskliga arbetet existerar i det genomsnittsarbete, som varje genomsnittsindivid i ett givet samhälle kan utföra, ett bestämt

¹⁴ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 379.

¹⁵ För exempel på den typen av analyser, se artiklarna i *Zerowork* 1, och Gambinos ”Worker’s struggles and the development of Ford in Britain”.

¹⁶ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 39.

produktivt förbrukande av mänskliga muskler, nerver, hjärna och så vidare. Det är enkelt arbete (engelska ekonomer kallar det "okvalificerat arbete"), till vilket varje genomsnittsindivid kan läras upp."¹⁷ Detta kan te sig ganska vagt. "Okvalificerat arbete" för tankarna till gatusopning, dikesgrävning och andra "lägre" sysslor. Men han syftar inte på den minsta gemensamma "fysiska" nämnaren. "Arbetskraften", skriver han i *Kapitalet*, "måste ha uppnått en viss utvecklingsgrad för att kunna utnyttjas i den ena eller den andra formen."¹⁸ Det är här inte fråga om en biologisk bestämning utan en samhällelig, och som varierar beroende av vilket årtal och vilket land man talar om. Marx tycks mena att det arbete en "genomsnittlig individ" kan utföra i USA 1775 och i USA 1975, eller USA 1975 och Papuas bergstrakter 1975 är helt olika. Betraktar man saken på detta konkreta vis försvinner vagheten. Arbetare från de nämnda tidsåldrarna och platserna skulle kunna lära sig att utföra "genomsnittligt arbete" i en fabrik eller på ett kontor i dagens New York. Men en bonde från 1775 eller en stamkrigare från Papua skulle behöva både mer och annorlunda träning. Det skulle inte bara krävas språkliga, matematiska och mekaniska inslag, utan även drillning i ordning och disciplin. Det "genomsnittliga arbetets" förändring över tid är lika komplicerad som förändringen i levnadsstandard, det vill säga förändringen i arbetskraftens värde.

Produktivitet

I ljuset av diskussionen kring arbetets dubbelnatur kan Marx nu precisera innebörden av produktivetsförändringar: "Produktivkraft är givetvis alltid en det nyttiga, konkreta arbetets produktivkraft, och den bestämmer i verkligheten endast effekten av en ändamålsenlig produktiv verksamhet under en given tidsperiod."¹⁹ Detta innebär att en förändring i produktivitet är

¹⁷ Karl Marx, *Till kritiken av den politiska ekonomin*, 19.

¹⁸ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 39.

en förändring i nyttigt arbete, och inte en förändring i abstrakt arbete. Detta är ett av de viktigaste skälen till att förståelsen av skillnaden mellan nyttigt arbete och abstrakt arbete är avgörande ifall man vill förstå den politiska ekonomin. Genom förståelsen av abstrakt arbete kan Marx för första gången analysera innebörden av produktivitetshöjningar, som utgjort en så viktig del av klasskampen. Om exempelvis dubbelt så mycket bruksvärde produceras av samma antal arbetare under en viss tid, innebär det att det nyttiga arbetets produktivitet fördubblats. Eftersom tiden är densamma (resonemanget förutsätter också att arbetets intensitet förblir densamma, vilket Marx inte nämner) blir mängden abstrakt arbete i varje enhet halverad.

En av kapitalistklassens viktigaste strategier baseras på denna princip. I *Kapitalets* tionde kapitel, om den relativa mervärdestrategin, lär vi oss hur arbetarklassens kamp (krav på kortare arbetsdag, lönehöjningar och lägre intensitet) tvingar kapitalisterna att höja det nyttiga arbetets produktivitet genom att ändra förutsättningarna för produktionen.²⁰

Genom att höja produktiviteten hos det nyttiga arbete som i sin tur producerar livsnödvändigheter, minskar kapitalet värdet på de varor arbetarklassen får för att kunna reproducera sig själv. Om värdet på livsnödvändigheterna sjunker kan kapitalisterna betala arbetarna mindre värde, men ändå få lika mycket (eller mer) bruksvärde. Om mängden variabelt kapital som måste investeras i arbetskraft kan minskas på det här sättet, och om den totala mängden arbete och därmed värde är konstant,

¹⁹ Ibid., 40.

²⁰ I kapitel 23 i första bandet diskuterar Marx ersättandet av arbetskraft (*AK*) med produktionsmedel (*PM*) som en ökning av kapitalets tekniska sammansättning (PM/AK), eller den utsträckning i vilken värdesammansättningen (KK/VK) återspeglar skillnader i den tekniska sammansättningen, som en ökning av den organiska sammansättningen av kapitalet. Som matematisk kvot mäter den organiska sammansättningen den tekniska sammansättningen i termer av värde, men den kan också innebära ett politiskt index och representera en viss arbetsdelning och den därmed sammanhängande politiska sammansättningen av klassmakten.

kommer den relativa andel som kapitalet får som mervärde att öka. Detta är den relativa mervärdestrategin.

Det är inte bara så att denna strategi har varit viktig, utan kapitalistklassen har dessutom, som vi kunde se i introduktionen, försökt att institutionalisera den. Under den keynesianska eran kopplade produktivitsöverenskommelser samman produktionshöjningar med löneökningar genom fackliga avtal och statliga åtgärder. Betänk då att en av de mest grundläggande aspekterna av våra moderna kriser är det sätt på vilket arbetarklassens kamp mot produktivitet (tillsammans med dess lönekrav) har rubbat produktivitsöverenskommelserna och underminerat det relativa mervärdet. Då framstår det första kapitlets korta andra sektion, som ofta hålls för en överflödigt utläggning av sektion ett, som ytterst relevant i analysen av nutida förhållanden. När vi ser hur kapitalets omfattande angrepp på lönens värde genom global inflation sker i och med en världsomspännande omstrukturering av arbetsdelningen, inser vi vikten av att förstå den relativa mervärdestrategins konkreta yttringar för att på så vis kunna föregripa och bemöta dem.

V: Värdeformen

Kapitlet om värdeformen börjar med den enkla värdeformen och slutar med penningformen. Pengar är det ultimata uttrycket för värde, och vill man förstå moderna kriser är det förvisso nödvändigt att inse att pengar är en form av värde. Det är viktigt att bringa klarhet i den roll pengar spelar i kapitalisternas motattacker. Det är nämligen inte bara så att kapitalistklassen försöker ta pengar från oss genom direkta åtgärder, genom uppsägningar och lönesänkningar, eller indirekt, genom prishöjningar och nedskärningar i den offentliga sektorn. I angreppet ingår också förändringar av hela det monetära systemet. De mest dramatiska är den systematiska värdeminskningen genom inflation och omorganiseringen av det internationella monetära systemet. För att kunna förstå vad som här står på spel, måste vi börja med att reda ut vad pengar egentligen är för något.

Vad är pengar? Vilken roll spelar de i klasskampen? Spelar de samma roll idag som på Marx tid? Dessa frågor besvaras

naturligtvis inte i *Kapitalet*, men boken förser oss likväl med en grundläggande förståelse av pengars natur och deras roll i kapitalismen som i huvudsak gäller även för idag. Med hjälp av dessa insikter är det lättare att förstå samtidens skeenden, det vill säga hur kapitalet använder pengar mot oss som ett vapen.

Men för att förstå hur pengar används mot arbetarklassen behöver vi inte ens vänta på utforskandet av Marx analys av värdeformen. Låt oss istället gå direkt till borgerliga ekonomer. En av de tydligaste roller inflationen spelat efter andra världskriget, och ett tydligt tecken på vilken roll inflationen kan spela i klasskampen, är att den indirekt förvandlat arbetarklassens inkomster i tredje världen till kapital. Detta har varit en uttalad strategi som möjliggjorts genom lagstiftning och finanspolitik. Pengarnas värdeminskning har resulterat i att arbetarnas reallöner kraftigt minskat. Eftersom kapitalisternas tillgångar ökar i och med inflationen innebär det att värde överförs från arbetarklassen till kapitalistklassen. När borgerliga utvecklingsekonomer, som W.A. Lewis, rättfärdigar detta använder de sig av samma teori om "måttfullhet" som Marx blottade i *Kapitalet* ett århundrade tidigare.¹ Borgerligheten, heter det, har större vilja att investera och spara sina inkomster än den slösaktiga arbetarklassen. Därför menar dessa "utvecklingsekonomer" att en överföring av realinkomster från ansvarslösa arbetare till kloka och förutseende kapitalister leder till ökade investeringar och ökat sparande. Med andra ord söker kapitalisterna försäkra sig om alltmer rikedom och öka ackumulationen genom att sänka pengarnas värde. Detta, om något, är att använda pengar som ett vapen.

Trots så pass tydliga exempel på hur pengar används som vapen, har vänstern i allmänhet och marxister i synnerhet inte haft mycket att säga om värdeformen, penningformen och pengarnas betydelse under kapitalismen. Det är frestande att

¹ W. A. Lewis, "Economic development with unlimited supplies of labour", *Manchester School*, (maj 1954), 139–191.

påstå att det skulle röra sig om ett intellektuellt felslut, en tendens att betrakta varucirkulation som ett "ytproblem" som reagerar på förändringar i produktionsförhållanden. Värde "skapas" i produktionen och "realiseras" bara i varucirkulationen. Värdets substans betraktas här som det viktiga, som värdets essentiella och autonoma verklighet. Värdeformen däremot hålls för att vara extern och betydelselös, en oviktig detalj som saknar relation till varans innehåll. Förändringar i formen, som till exempel inflation, betraktas som oundvikliga resultat av förändringar i produktionen. Och eftersom cirkulationen betraktas som en avspeglning av kampen i och kring produktionen, anses inte pengar och varor spela någon viktig roll i själva kampen. Vi ska dock inte härleda vänsterns ointresse för värdeformen och pengar till ett intellektuellt motiverat missförstånd av förhållandet mellan produktion och cirkulation, utan tvärtom visa varför vänsterns politik gång på gång leder till att värdeformen ignoreras.

Denna politik genomgick en avgörande fas under andra internationalen. Jag har redan nämnt tidens debatt kring parti/fackföreningar/parlament och ekonomi/politik. På sätt och vis handlade debatten om form – närmare bestämt om formerna för hur arbetarklassen ska organiseras. Socialdemokraterna argumenterade för parlament och fackföreningar medan bolsjevikerna förespråkade det leninistiska partiet. Anledningen till att man förkastade de socialdemokratiska idéerna låg i att man betraktade störtandet av kapitalismen som klasskampens huvudsakliga mål. För Lenin och andra innebar detta att tam-pas om statsmakten med andra välorganiserade, icke arbetarklassbaserade grupper. Bolsjevikernas framgångsrika maktövertagande i Ryssland 1917 befäste för den ortodoxa marxismen i årtionden frammåt herraväldet av ett fokus på ett givet innehåll (störtande av staten) inom en given form (partiet). En följd av detta var att organisationer utanför partiet och ett stort antal olika kamper kom att betraktas som sekundära och oviktiga.

När partiet väl tagit makten menade man att andra problem kunde hanteras. Vid olika tillfällen insåg Lenin att återinförandet av borgerliga organisationsformer, som till exempel lönehierarkier, innebar att ta ett steg tillbaka. Andra gånger var han blind för förhållandet mellan form och klassinnehåll. Hans åsikter om taylorismen, som jag redogjorde för i förra kapitlet, är ett tydligt exempel på detta. Tendensen att skilja form och innehåll (att ignorera formens klasskaraktär) blev allt vanligare i takt med att utveckling och ackumulation av kapital blev till Partiets huvudsakliga mål. Motståndet mot andra organisationsformer visar sig tydligt i Partiets negativa attityd till arbetarråden i Västeuropa efter första världskriget, samt i krossandet av sovjeterna i Ryssland. Det kanske mest dramatiska exemplet där förhållandet mellan form och innehåll ignorerats, är Gulags tvångsarbetsläger, som inte ansågs finnas till för att kontrollera arbetarklassen utan för att uppnå revolutionära mål och på så vis skydda densamma.

De enorma problemen under denna tid, till exempel relationen mellan arbetare och bönder, utländsk intervention och en låg grad av industriell utveckling, gör i mycket tendensen enklare att förstå. Likväl har den av vänstern betraktats som extern i förhållande till frågan om formerna för kamp och organisering. Istället för att inse att idén om det dominerande Partiet var historiskt betingad och en orsak till den ryska revolutionens misslyckande, betraktas den helt ahistoriskt av den ortodoxa vänstern alltjämt som en evig sanning.² "Gå med i partiet och krossa staten", så har det alltid låtit, oavsett parti eller stat.

Och efter maktövertagandet? I debatten om "socialistisk" utveckling försvinner diskussionen om samma "utvecklings" klasskaraktär. Återigen råder förvirring kring relationen mellan form och innehåll. Nu är dock fokus det motsatta. När

² Om den föränderliga relationen mellan organisering och klassammansättning se Sergio Bologna, "Class composition and the theory of the party", 14–21.

vänstern talar om "socialism" talar man bara om form (organisering av produktionen) och aldrig om innehåll (påförandet av arbete). Man döljer därmed målsättningen att sätta alla i arbete för att öka ackumulationen. Bakom arbetarklasspartier och arbetarstyre lurar den paradox Marx så ofta attackerade: ökad produktivitet kommer inte att befria arbetarna från arbete och från sin roll som arbetarklass. Det kommer istället att innebära ännu mer arbete och ännu mer ackumulation.

Tendensen att skilja mellan form och innehåll är ett återkommande inslag i diskussionen om värde. Den sista generationen av amerikanska marxistiska värdeteoretiker ingår i denna tradition. Både Paul Sweezy och Ronald Meek, två mycket inflytelserika marxistiska ekonomer, fokuserar på värdets substans och mått till priset av ett nästan fullständigt uteslutande av värdets form. Sweezys "kvalitativa värdeproblem" handlar bara om kvaliteten på abstrakt arbete och samhälleligt nödvändig arbetstid, medan han helt bortser från frågor rörande form.³ Meeks kommentarer till *Kapitalets* första kapitel ägnar femton sidor åt det kvalitativa reduktionsproblemet men bara ett kortare stycke åt värdeformen (åt vilken Marx ägnade 24 sidor).⁴ Trots det faktum att marxister som Sweezy och Baran erkänner den keynesianska perioden som ny – och även tillägnar sig några av Keynes analysverktyg – förstår de aldrig den roll pengar spelar *per se* i den keynesianska omvandlingen av stat och ekonomi. Trots att de inser att de svartas, studenternas och kvinnornas kamp är de viktigaste kamperna under sextioalet, förstår de aldrig att dessa kamper utgör de oavlönade delarna av arbetarklassens kamper. Därmed missar de också vikten av den roll pengar spelar i kapitalets motattacker. Den kapitalistiska

³ Paul Sweezy, *Teorin för den kapitalistiska utvecklingen*.

⁴ Ronald Meek, *Studies in the labour theory of value*, (Lawrence & Wishart, 1973), 173–174. A. Leontiev ägnar ungefär fyra sidor åt värdeformen i sin *Political economy*, (Proletarian Publishers, 1974), 64–67, och I.I. Rubin gör endast något bättre ifrån sig i sin *Essays on Marx's theory of value*, (Black & Red, 1973), 115–123.

staten använder pengar som ett maktinstrument mot arbetarklassen. Arbetarklassens pengar sjunker i värde genom att kapitalistklassen höjer priserna på livsmedel och energi. Vi kan inte acceptera en politisk eller teoretisk diskussion som bortser från dessa fakta.

Vi kan heller inte acceptera en diskussion om hur arbetarna ska organiseras där våra val begränsas till föråldrade alternativ. Det socialdemokratiska alternativet, demokratisk parlamentarism, tar inte hänsyn till det borgerliga inslagen och den begränsade nytta arbetarklassen skulle ha av ett sådant styre, vänsterns fokus på klasskampens innehåll reducerar å sin sida kampen till Partiets kamp. Socialdemokraterna åter betraktar utomparlamentarisk kamp som "odemokratisk" och antisocial(istisk). Efter maktövertagandet i de socialistiska länderna betraktar vänstern kampen för kortare arbetsdagar och högre löner som kontrarevolutionär och omstörtande. I båda fallen används polismakt för att skydda kapitalisterna och för att disciplinera arbetarklassen. Watts och Budapest, Detroit och Prag: likheterna är slående.

Men klasskampen överskrider gång på gång dessa begränsningar. I både borgerliga och socialistiska demokratier vägrar arbetare att finna sig i kapitalisternas "legitima" hinder. Kampen förs genom vilda strejker, väpnad kamp och övertagande av arbetsplatser. Klasskampen fortsätter, från Amerikas kolgruvor och städer till Rysslands veteåkrar och fabrikerna i södra Kina. En av de mest framträdande egenskaperna hos den nuvarande krisen är den ökande mängden former för hur klasskampen bedrivs. För att förstå detta, och för att därmed kunna organisera oss än bättre, måste vi förstå kampens mest grundläggande form. Flera aspekter av denna form kan vi läsa om i Marx analys av värdeformen.

Marx analys av bytesvärdets form, eller värdeformen, är uppdelad i fyra sektioner:

1. Enkel eller tillfällig värdeform
2. Utvecklad värdeform
3. Allmän värdeform
4. Penningform

Sektionerna härrör från de olika analytiska stegen i teorin om värdeformen. Marx går från den enklaste formen, relationen mellan två varor ($xA = yB$), till den fullt utvecklade formen ($xA = ySEK$). För varje steg får värdeformen en mer fullständig bestämning som en specifik beståndsdel i varan. Marx visar att precis som bruksvärde får uttryck och existens genom varans kroppsliga form, på samma sätt får värde uttryck och existens i form av pengar. Utvecklingen genom dessa steg är en utveckling i uttryckandet av värdet fenomenellt på ett allt mer allmänt sätt. Det börjar med en jämförelse med en slumpvis vald annan vara, fortsätter med jämförelser med ett antal olika varor, sedan vilken vara som helst som generellt går att byta med alla andra varor, och till sist en given vara som kommit att fastställas genom sedvana: pengar. Vi kommer på så vis inte bara att förstå det fullt utvecklade uttrycket för värde utan även pengarnas roll i den kapitalistiska ekonomin. I *Grundrisse*, där Marx ännu inte utvecklat den framställningsform han skulle komma att använda i *Kapitalet*, är det ändå tydligt hur viktig han höll förståelsen av pengar för analysen av värde och abstrakt arbete. I de anteckningsböcker som utgör ”kapitlet om pengar” diskuteras många av de bestämmningar vi funnit i det första kapitlet, inte som abstrakta kvaliteter hos varor i allmänhet utan som egenskaper hos pengar, och pengar framstår där som den ultimata varan.

Enkel eller tillfällig värdeform

”[D]en enklaste varuformen”, skriver Marx till Engels 1867, ”innehåller penningformens hela hemlighet och därigenom också – innerst inne – alla borgerliga former av arbetsprodukten.”⁵

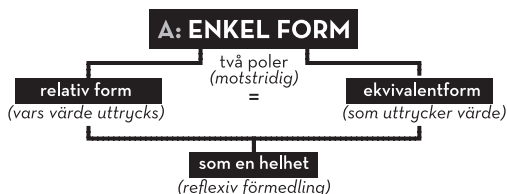
Marx börjar följaktligen med den enklaste varuformen: ett utbyte mellan två varor i en viss mängd.

$$x \text{ vara } A = y \text{ vara } B$$

(är värd)

Det Marx visar är ganska enkelt: hur det kommer sig att vara A genom sitt bytesvärde får ett oberoende uttryck och en konkret manifestation i vara B . Denna enkla relation kallas också tillfällig eftersom det är en tillfällighet vilken vara som uttrycker en annan varas värde. Trots att relationen är formulerad som en matematisk ekvation är den inte en sådan. Marx är noga med att poängtera att likhetstecknet i detta fall betyder ”är värd”. Begreppet ”är värd” är inte reversibelt. Formeln säger att x stycken A är värda y stycken B . Detta är inte samma sak som att y stycken B är värda x stycken A . Om x stycken A är värda y stycken B uttrycker B värdet av A . Och omvänt, om y stycken B är värda x stycken A uttrycker A värdet av B . Mycket av analysen i denna sektion berör denna irreversibla relation och dess konsekvenser.

Marx börjar med den kvalitativa aspekten och hoppar över de kvantitativa konstanterna x och y . Han formulerar relationens asymmetriska natur genom att undersöka ”formerna inom formen”.

⁵ Marx till Engels (22:a juni 1867), i Karl Marx & Friedrich Engels: *Brev i urval*, 70.

Vara A kallas den relativa värdeformen. A :s värde uttrycks i, och i förhållande till, vara B . Vara B kallas ekvivalentformen, eftersom den fungerar som materiell ekvivalent till värdet av vara A . Vara A får alltså sitt värde uttryckt medan vara B (i dess bemärkelse som kroppsligt bruksvärde) tjänar som den fenomenella form som utgör framträdandet av vara A :s värde. Det är därför bytesvärdet är värdeformen. Det är en manifestation av värde, den form i vilken värde framträder. Det är också därför vi måste kasta om formeln, till yB är värda xA , för att kunna uttrycka B :s värde. Då blir B den relativa värdeformen och A ekvivalentformen.

Återigen finner vi både motsättning och enhet på en och samma gång. Motsättning eftersom den relativa värdeformen och ekvivalentformen är varandras motsatser och bildar två motsatta poler, enhet eftersom de båda polerna partiellt uttrycker bytesvärdets enkla form i dess helhet. Tillsammans är de ömsesidigt beroende och oskiljaktiga. A kan inte ha en relativ form om den inte har en ekvivalentform, B , och tvärtom. Vi finner alltså en "motsatsernas enhet" precis som i fallet med en varas bruksvärde och bytesvärde. De två delarna motsvarar den faktiska bytesprocessens två sidor. Den som äger ett föremål får reda på vad föremål "är värt" genom att byta det mot något. Det enda som krävs är något som uttrycker föremålets värde. För att få reda på om ägaren har gjort en "bra" affär måste ekvivalenten i sin tur bli såld igen för att se om det som den "är värd" uttrycks av ett föremål som motsvarar det ursprungliga föremålet. Denna motsatsernas enhet har, precis som bytes- och bruksvärde, samma form som klasskampen: två motsatta perspektiv och krafter som är förenade i en motstridig helhet. Detta blir tydligt när "föremålet" är arbetarklassens arbetskraft. När arbetskraft säljs till kapitalet har den relativ form och ersättningen (lön eller annan inkomst) den ekvivalenta formen. En undersökning av var och en av formerna kommer att förtydliga relationen ytterligare.

Den relativa värdeformen

Varför är det just *värde* som B uttrycker och inte någonting annat? Därför att det enda som den andra varan har gemensamt med A är värde. Detta beror på att de har olika bruksvärden. Om de inte hade olika utan samma bruksvärde skulle formeln ”20 alnar linneväv är värda 20 alnar linneväv” kunna uttrycka de många gemensamma egenskaperna hos de två mängderna linneväv. Det skulle då inte längre vara en värdeform, och formeln skulle i sig själv vara lika meningslös som alla andra formler där A är lika med A . Det faktum att värdet är den enda gemensamma egenskapen, gör att värdet är den enda aspekten av A som kan uttryckas av bruksvärdet B i dess annorlunda skepnad.

Vara A har följaktligen en representation av sitt värde i vara B – dess värde får ett oberoende uttryck. Men värde är arbete, och Marx poängterar att relationen mellan de två varorna med nödvändighet representerar relationen mellan det arbete som är nedlagt i respektive vara. Det är genom likställandet av de två arbetsprodukterna som vi kan se det abstrakta arbetet separerat från det nyttiga arbete som producerat produkterna som partikulära varor. Med andra ord: vad vi ser är hur den skenbart fragmenterade världen av bytesvaror ändå uttrycker de underliggande samhälleliga relationerna mellan kapital och arbete. Bytesekvationen uttrycker den reduktion av olika typer av nyttigt arbete till abstrakt arbete som verkställs genom kapitalets samhälleliga arbetsdelning i kampen mot arbetarklassen. Precis som arbetets formbarhet och förändring inbegrep möjligheten att ersätta en arbetare med en annan och därmed arbetets ”abstrakta” karaktär, uttrycker utbytet möjligheten att ersätta det arbete som förkroppsligats i en vara med det arbete som förkroppsligats i en annan, *och på så vis även värde*.

I diskussionen om den relativa värdeformens kvantitativa aspekt poängterar Marx två saker. För det första: det enda sättet storlek kan uttryckas relativt är i termer av en motsvarande kvalitativ enhet. När det väl står klart att de två varorna båda

innehåller ett motsvarande värde, är det möjligt att se hur värdets storlek i den ena varan kan uttryckas genom storleken bruksvärde i den andra. För det andra: Marx visar hur värdets uttryck kan variera vid förändringar i produktiviteten hos antingen vara A eller vara B . I den första delens diskussion om den samhälleligt nödvändiga arbetstiden tog Marx upp frågan om vilken inverkan variationer i produktiviteten har, och i den andra delen visade han hur detta var grundat i relativa förändringar hos nyttigt och abstrakt arbete. Vi minns till exempel att om tiden och intensiteten i en varas produktion är konstant så kommer en ökning av dess samhälleliga produktivitet att minska värdet per enhet, i och med att mer bruksvärde kommer att innebära lika mycket totalt värde. Här visar Marx vilka konsekvenser detta får för den enkla värdeformen och för vara A :s kvantitativa uttryck för värde. Detta är uppenbart. Om produktiviteten hos vara A ökar så att dess värde faller, måste det innebära att bytesmängden av vara B minskar så länge produktiviteten hos vara B är densamma. Om produktiviteten hos det nyttiga arbete som producerar vara B ökar – så att värdet per enhet minskar – måste det innebära en ökning av den mängd av vara B som uttrycker värdet av vara A . Om produktiviteten hos båda förändras kan man beräkna den kvantitativa variationen genom att ta hänsyn till båda förändringarna. Detta förklarar varför den relativa värdeformen kallas just relativ. Det relativa värdet av vara A kan förändras (genom att värdet av vara B ändras) även fast värdet av vara A (i termer av abstrakt arbetstid) förblir detsamma. Eller också tvärtom: det relativa värdet kan vara oförändrat trots att värdet av vara A förändrats.

Ekvivalentformen

Som vi sett tidigare är en vara i sin ekvivalentform en vara som i sin kroppsliga form – det vill säga sitt bruksvärde – uttrycker den andra varans relativa värde. Låt oss undersöka denna relation närmare. När vi säger att vara B uttrycker värdet hos vara

A, talar vi om en förmedlande relation som vi kallar för reflexion. Denna relation innebär att *A* relateras till en aspekt av sig själv (värde) genom en annan vara, ungefär på samma sätt som en människa som lär känna sitt eget utseende genom en spegel eller får en uppfattning om sin egen personlighet genom andra människors kommentarer.⁶ När Marx beskriver hur ekvivalenzen innehar denna funktion säger han: "För att åstadkomma en sådan värdespeglings får skrädderiet [som producerar vara *B*] självt inte återspegla något annat än sin abstrakta egenskap av mänskligt arbete."⁷ I en fotnot påpekar Marx att Hegel kallade denna typ av relation "reflexionsbestämning".⁸ I den första

⁶ För en detaljerad analys av denna sorts relation, se diskussionen om den andre i Jean-Paul Sartre, *Varat och intet*, (Korpen, 1992).

⁷ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 51.

⁸ [Harry Cleaver syftar på fotnot nr 21 på sida 50 i *Kapitalet*, band 1, (A-Z förlag, 1997). I denna svenska utgåva finns dock ingen explicit referens till Hegel. Det finns inte heller en sådan referens i de tyska så kallade MEW- och MEGA-utgåvorna av *Kapitalet*. Det tycks med andra ord som om Cleaver refererar till vad som är en – möjligen rimlig – kommentar av Ben Fowkes, översättaren av den engelska Penguin-utgåvan av *Kapitalet*. Ö.a.]. Marx analys påminner här om Hegels analys av reflexion i *Logiken*, och Marx var otvivelaktigen influerad av den senare. Denna diskussion av Hegel är den man finner i sektionen om essens, vilken är uppdelad i tre delar: essens, framträdande och aktualitet. För Hegel är essens "vara som förmedlar sig självt genom sin egen negativitet" (*A* som relaterar till sitt eget värde genom *B*). Metaforen med en spegel, som Marx använder i sin diskussion om hur essensen uppenbarar sig genom reflexion, används också av Hegel: "Ordet reflexion används först och främst om när en ljustråle, i en rak linje, träffar en spegels yta och kastas tillbaka från den." Eller, "reflexion eller ljus som lyser in i sig själv, utgör distinktionen mellan vad som är essentiellt och vad som är omedelbart vara och utgör ett säreget karaktärsdrag för essensen" (paragraf 112). Sedan upptäcker vi att framträdandet, för Hegel, är det sätt på vilket essensen "skiner fram" eller uttrycker sig självt. Vidare är detta framträdande någonting reellt som verkligen existerar, det vill säga: är aktuellt. "Essens är följaktligen inte någonting bortom eller bakom framträdandet, utan – just för att den är en existerande essens – dess existens är framträdande (framskinande)." Denna existens måste dock grundas "inte i sig själv, utan i någonting annat" (paragraf 131), inte i vara *A* utan *B*. Marx diskussion befinner sig därmed

tyska upplagan av *Kapitalet* skriver Marx, en rocks ”existens som ekvivalent ... är så att säga bara linnevävens reflexionsbestämning”.⁹ Det heter vidare att en ”varas relativa värdeform är förmedlad, nämligen genom varans förhållande till en annan vara”.¹⁰ Med andra ord kan vara *A* endast inta en direkt relation till sig själv som värde genom förmedling av en annan vara som i sin alteritet är *A*:s motsats eller negativitet. På så vis kan en enskild aspekt hos vara *A* uttryckas. På det här sättet kan vi se hur värdets framträdelse – eller fenomenella form (bytesvärdet) uttrycker sin essens – det vill säga själva värdet. Vi skulle kunna tänka oss den reflexiva förmedlingen i följande termer:

$$xA \longleftarrow yB$$

Reflexionens relationer utgör en aspekt av klassrelationernas varuform. Vi kan nu se djupare än den enkla polaritet/enhet som diskuterats ovan. Jag påpekade tidigare att den relativa värdeformen och ekvivalentformen är två motsatta poler, precis som arbetarklassen och kapitalet. Vi ser att på samma sätt som den relativa värdeformen endast får sin betydelse genom ekvivalentformen, uppfattar arbetarklassen sig själv som arbetarklass endast genom sin relation till kapitalet. I själva verket existerar den endast som arbetarklass inom denna relation. Den relativa formen uttrycker följaktligen arbetarklassens perspektiv. Krossas kapitalet upphör arbetarklassen att existera. Och

ganska nära Hegels och den senares lära kan alltså komma att belysa analysen av den förra. Den faktum att Hegel ägnar sig åt en övning i filosofi medan Marx analyserar klasskampens värdeform borde inte få skymma detta förhållande. Det borde endast förmå oss att hålla ett öga inte bara på likheter utan även skillnader mellan de två. Se G.W.F. Hegel, *Hegel's Logic* (Clarendon Press, 1975), [vår översättning ovan].

⁹ Karl Marx, *Kapitalet, Första boken: Supplement*, (A-Z förlag, 1985), 55. [Observera att denna första version av *Kapitalets* första kapitel på svenska alltså är utgiven i en separat bok. Ö.a.]

¹⁰ Ibid., 95.

omvänt: vägran att fungera som arbetarklass (genom exempelvis arbetsvägran) krossar kapitalet. Med det språkbruk som använts ovan kan man säga att massan av arbetare får sina gemensamma villkor som arbetarklass förmedlade genom att reflekteras i kapitalets spegel. Det är på så vis arbetarklassen både definierar och kommer till insikt om sig själv. Detta är sant både i termer av klass-i-sig, som innebär att alla arbetare säljer sin arbetskraft för att kunna överleva, och i termer av klass-för-sig, som innebär att arbetarna upptäcker sina gemensamma intressen genom kamp. Kapitalisternas perspektiv motsvarar i sin tur ekvivalentformen. Ekvivalentformen tar fram och uttrycker en unik egenskap hos varor (värde), precis som kapitalet försöker upprätthålla och uttrycka en gemensam egenskap hos arbetare (arbetskraft). Och precis som i arbetarklassens fall är kapitalet kapital enbart när det står i relation till arbetarklassen. Relationen är dock inte parallell. Arbetarklassen försöker bryta sig ut ur detta ömsesidiga förhållande genom att krossa spegeln, medan kapitalet försöker upprätthålla och utöka människors identitet som arbetare.

Marx diskuterar tre "egendomligheter" med ekvivalentformen. För det första att "bruksvärdet förvandlas till uppenbarelseform för sin motsats, värdet." Eftersom värdet hos vara *A* uttrycks som något annat än sig själv, genom sin relation till ett annat bruksvärde, tydliggörs värdets egenskap av samhällelig relation. "[S]jälva detta uttryck [antyder] att det döljer ett samhällelig förhållande."¹¹ Detta har vi studerat ovan. För det andra: konkret nyttigt arbete – som är förutsättningen för värde – manifesterar sig själv. Även detta har vi undersökt, i kapitlet om arbetets dubbelnatur. För det tredje förvandlas det arbete som utförs av skenbart enskilda individer "till sin motsatsform, till arbete i omedelbart samhällelig form". Marx påpekar att Aristoteles förstod att utbyte mellan två varor måste innebära att dessa varor har en gemensam nämnare. Han insåg dock inte

¹¹ Karl Marx, *Kapitalet*, band 1, 49–50.

vilken denna gemensamma nämnare (värde) var, eftersom han levde i ett samhälle baserat på slaveri där det inte fanns någon samhällelig likvärdighet mellan olika arbeten. Därför kunde han varken formulera en teori om värdeproducerande arbete eller om hur privat utbyte kunde uttrycka sådant arbete inom samhället. En uppfattning om värde och ekvivalentformens roll kan erhållas först när varuproduktion inte bara är sporadisk utan universell, som i ett kapitalistiskt samhälle där relationen mellan människor reducerats till en relation mellan ägare av varor. I den första tyska upplagan av *Kapitalet* nämner Marx en fjärde egendomlighet som han diskuterar ingående, nämligen hur denna "fetischkaraktär framträder mer slående i ekvivalentformen än i den relativa värdeformen."¹² I den tredje tyska upplagan, som den nuvarande engelska översättningen baseras på, är alla diskussioner angående varufetischism (och dess kategorier) flyttade till fjärde sektionen. Det enda som återstår är en referens till "det gåtfulla i ekvivalentformen, som drabbar den politiske ekonomens borgerligt krassa sinne." Det "gåtfulla" är det sätt på vilket ekvivalentformen förefaller vara naturligt utrustad med egenskapen att vara ekvivalent, eftersom det är dess materiella, eller naturliga, form som uttrycker värdet hos den andra varan. Kapitalet framställer också sig själv som en "naturlig" relation, då det framställer arbete som en manifestation av den mänskliga naturen istället för som en aktivitet som människor tvingas utföra.

Den enkla formens brister och övergången till utvecklad värdeform

Resonemanget kring den relativa formen och ekvivalentformen har gett oss en förståelse för hur den enkla formen av bytesvärde uttrycker en varas värde på ett oberoende och exakt sätt. Marx har därtill visat hur både substansen och måttet på värde

¹² Karl Marx, *Kapitalet, Första boken: Supplement*, 94–95.

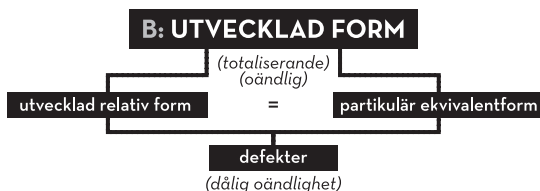
med nödvändighet blir verksamt och får ett uttryck i formen. Vi ser också hur den inneboende motsättningen hos varje vara mellan bruksvärde och värde (som speglar relationen mellan klasserna), uppenbarar sig externt i relationen mellan två varor. Uttrycket xA är lika med yB visar hur den materiella formen hos ekvivalentformen B endast gestaltar värdet hos vara A och hur den materiella formen hos A endast gestaltas som ett bruksvärde vars värde är uttryckt i B . Detta visar, tillsammans med det faktum att värde såväl kvantitativt som kvalitativt ligger till grund för denna likhet, hur de element vi hittills analyserat – bruksvärde, bytesvärde, abstrakt arbete, samhälleligt nödvändig arbetstid etc. – kombineras i sina mest elementära relationer i denna enkla värdeform. I den utvecklade formen, den allmänna formen och penningformen kommer fler bestämningar att beaktas för att vi ska få ett mer fullständigt och mer komplext uttryck för värde.

Marx följande diskussion om mer utvecklade värdeformer belyser ett antal aspekter av varuformen som inte finns med i den enkla formen, vilken följaktligen är bristfällig. I den enkla formen uttrycks värdet hos vara A i formen hos B . Men även om detta innebär att dess värde kommer till uttryck av sig självt, finns det icke desto mindre en motsägelse mellan formen och värdets natur. När Marx talar om bristfällighet säger han att den enkla värdeformen endast sätter A :s värde ”i förhållande till någon enstaka, från den själv skild varuart istället för att belysa dess kvalitativa likhet och kvantitativa proportionalitet med *alla* andra varor.” Detta är tvivelsutan sant, men varför skulle den göra det? Anledningen återfinns i den tidigare analysen av värde. Där såg vi att värde var ett uttryck för abstrakt arbete. Vi såg också att abstrakt arbete var produkten av ett produktions-sätt (det kapitalistiska) där allt arbete underkastades varuformen så att en generell varuproduktion uppstod. Vidare såg vi hur begreppet samhälleligt nödvändig arbetstid baserades på ett genomsnitt från hela det varuproducerande samhället. Om

värdets substans och mått följaktligen återspeglar varuformens allmängiltighet måste detta gälla också för värdeformens sätt att uppenbara sig. Värdeformen måste representera relationerna mellan alla varor, varför utvecklingen av värdeformen måste inbegripa framsteg i den här riktningen. Om den enkla värdeformen innebär att A uttrycks i en annan vara B , och vidare att valet av just B är en tillfällighet (därför kallas också ekvivalentformen för tillfällig form), skulle man kunna välja vilken annan vara som helst. Marx säger att antalet ”mögliga värdeuttryck för varan begränsas endast av antalet från densamma skilda varuarter.” Därav kommer det sig att nästa form, den utvecklade formen av värdet hos vara A , innehåller en serie olika elementära uttryck för detta värde som i princip kan förlängas hur långt som helst. På så sätt upplöses den omedelbara motsättningen mellan den individuella representationen av värdet hos vara A och mångfalden av varor (värdets universalitet). Även denna värdeform har naturligtvis sina motsättningar, vilket ger upphov till efterföljande värdeformer.

Utvecklad värdeform

Utläggningen av den enkla värdeformens brister har visat varför den inte ger en fullständig beskrivning av värde. Eftersom den är tillfällig och begränsad till en direkt relation mellan två varor lyckas den inte beskriva förhållandet mellan varje enskild vara och alla andra varor. Nästa självklara steg

resulterar av den tillfälliga naturen hos denna form, och utgör som vi sett summan av alla möjliga uttryck för en enskild varas värde. Detta skapar den välbekanta sekvensen av enkla värdeekvationer, till exempel:

$$\begin{aligned}x^A &= y^B \\x^A &= w^C \\x^A &= z^D \text{ etc.}\end{aligned}$$

eller

$$x^A = \begin{cases} y^B \\ w^C \\ z^D \text{ etc.} \end{cases}$$

Varje ekvation har den enkla värdeformens karaktär: polariteten mellan den relativa och den ekvivalenta formen, motsatsernas enhet, reflexion och så vidare. På så sätt bevaras den tidigare formen hos den mer fullständiga formen, som därmed innehåller klasskampens alla tidigare relationer.

Den utvecklade värdeformen är utan slut, såtillvida att antalet ekvationer endast begränsas av antalet varor och att kapitalet ständigt ökar antalet varor. Man kan alltså alltid lägga till en ny vara; i teorin saknar formeln begränsningar. *Denna ändlöshet ger uttryck för ett av kapitalets mest grundläggande karaktärsdrag – strävan efter oändlighet.* Det strävar efter att hela tiden expandera – att lägga fler och fler människor, material och produktion under sin kontroll; en ändlös tillväxt vars enda mål är utökad social kontroll. Här är inte platsen att diskutera källan till denna tillväxt (några tankar lades fram i introduktionen) utan vi nöjer oss med att konstatera att den utvecklade värdeformen uttrycker denna strävan efter oändlighet. Denna oändlighet är givetvis kapitalets perspektiv på sig självt. Arbetarklassens perspektiv är helt annorlunda. Även om arbetarklassens aktivitet då och då har en tendens att utveckla kapitalismen, leder denna utveckling i slutändan till en position där man kan hindra kapitalets strävan efter oändlighet och

krossa kapitalismen.

Å andra sidan upptäcker arbetarklassen genom kapitalet en annan form av oändlighet – nämligen att det potentiellt sett finns oändligt många olika sätt att leva. Då kapitalet i sin rörelse öppnar upp en värld av ständigt nya saker och aktiviteter ser arbetarklassen samhällets oerhörda potential bortom traditionens barriärer, som kapitalisterna ständigt revolutionerar, liksom bortom själva kapitalet, som försöker begränsa denna potential efter sina egna intressen.¹²

I denna värdeform resulterar summeringen i att den reflexiva relationen – i vilken det relativa värdet hos A får ett oberoende uttryck genom en partikulär ekvivalent – utvecklas. ”Varje annan varukropp blir en spegel av linneväsvärdet.” Det är därför Marx menar att den relativa formen ”utvecklas”. Ekvivalentformen är däremot fortfarande partikulär, ty även om listan på ekvivalenter är ändlös förblir varje ekvivalent ett enskilt uttryck för det relativa värdet hos A . Det är först i nästa värdeform som ekvivalentformen blir ”allmän”.

I den utvecklade formen är vara A , vars relativa värde ska uttryckas, slumpmässigt vald. Vi har alltså en situation där alla varor utom en fungerar som ett uttryck för värdet hos alla andra varor. Genom varornas inbördes relationer jämföras på så sätt de olika former av nyttigt arbete som producerat varorna.

Det viktiga med denna ”nya” värdeform består enligt Marx i dess omfattning. Eftersom alla varor systematiskt involveras försvinner tillfälligheten. Värdeformen speglar så den samhälleliga totaliteten, ett tillstånd som omfattar hela samhället och som representerar den generaliserade varuproduktionen under kapitalismen.

Hittills har vi studerat relationen mellan värdeformen och uttrycket för värdets substans. Men det finns även en koppling till värdets kvantitet. Hos den enkla formen såg vi hur de

¹² Karl Marx, *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*, 121–124.

kvantitativa proportionerna mellan x och y i utbytet $xA = yB$ gavs av mängden arbete som nedlagts i varje produkt, även om de realiserades först i utbytet. Ytterligare ett skäl till varför formen kallades tillfällig var att storlekarna tycktes vara bestämda av slumpen eller genom en tillfällighet. Men i den utvecklade formen, där tillfällighet och slump försvinner, "blir [det] uppenbart, att det inte är utbytandet som reglerar varornas värdestorlek, utan tvärtom varornas värdestorlek som reglerar deras bytesförhållanden."

Den utvecklade värdeformens brister

Även om den här värdeformen ger oss en mer fullständig föreställning om värde, i det att den tydligt påvisar en aspekt av hur alla varor är relaterade till varandra, menar Marx att även denna form är inadekvat. Han ger tre skäl till detta, i första hand utifrån den relativa värdeformens perspektiv:

1. Serien ekvationer som framställer värdets relativa karaktär är oavslutad eller ändlös.
2. Serien utgör en hoplappad mosaik av oberoende värdeuttryck som faller samman i och med att det saknas länkar mellan dem.
3. Varje varas relativa värdeform är annorlunda än varje annan varas eftersom serierna är olika. Det finns alltså inget gemensamt uttryck för värde som skulle göra universaliteten uppenbar.

Och fortsätter utifrån ekvivalentformens perspektiv:

1. Eftersom vi har partikulära ekvivalenter får vi serier av sinsemellan orelaterade fragmentariska ekvivalentformer.
2. Det nedlagda arbetet i varje vara uppenbarar sig därför som partikulärt, istället för som allmänt, abstrakt arbete.

3. Abstrakt arbete manifesteras alltså enbart i totaliteten av dessa partikulära former, men denna totalitet är en ofullständig serie som saknar inre enhet.

Sammanfattningsvis säger Marx att ett adekvat värdeuttryck inte bara måste representera samspelet mellan kapitalismens (oändliga antal) varor utan också göra det på så sätt att det teoretiska samspelet blir explicit. De enkla serier av ekvationer vi får i den utvecklade värderelationen gör inte detta. Sett från ekvationens båda perspektiv, får vi ofullbordade, fragmenterade och fristående serier. *Detta gör att det universella samspel som ger upphov till abstrakt arbete inte framträder.* I fråga om fragmenteringen ligger problemet i att i fallet $xA = yB$, $xA = wC$ etc. har B och C ingen relation, och vi har inget unikt eller gemensamt uttryck för A . När det gäller värdets ofullbordade karaktär ligger problemet i att varje tillägg av nya varor förändrar dess uttryck. Eftersom det alltid kommer att uppstå nya varor (så länge kapitalismen expanderar) kommer serien alltid att vara ofullbordad, och ett enda uttryck för abstrakt arbete blir därmed omöjligt. Marx kritik av den utvecklade formen påminner om Hegels kritik av dålig oändlighet – en icke sammanlänkad, ändlös serie.

Hur löser man denna svårighet? Svaret finns i formen. Om A byts mot B , C , D etc., och den senare varan uttrycker den förras värde, är det också sant att B , C , D etc. byts mot A . A uttrycker, i egenskap av ekvivalent, värdet hos B , C , D etc. Vi behöver med andra ord bara byta perspektiv och se formeln från motsatt håll för att lösa problemet. Vi har redan utfört en sådan operation med den enkla värdeformen, $xA = yB$. Då såg vi att de enskilda ekvationerna var irreversibla, det vill säga att betydelsen förändrades i det att man kastade om ordningen. När det står $xA = yB$ innebär det att A :s relativa värde uttrycks genom den materiella formen B . För att uttrycka B :s värde måste vi byta perspektiv och skriva $yB = xA$. Det rör sig fortfarande

om samma utbyte, A mot B och omvänt. Fastän själva rörelsen är densamma, får det förändrade perspektivet nu större effekt än i den enkla värdeformen. I fallet med den enkla värdeformen fick vi en ny enkel värdeform efter bytet. I den utvecklade formen går vi däremot från

$$x^A = \left\{ \begin{array}{l} y^B \\ w^C \\ z^D \text{ etc.} \end{array} \right.$$

till

$$\left. \begin{array}{l} y^B \\ w^C \\ z^D \text{ etc.} \end{array} \right\} = x^A$$

Detta får så mycket större effekt eftersom vi nu har uppnått det vi behöver: ett gemensamt uttryck för alla varor, nämligen x^A . Vi har fortfarande en oändlig serie, men den är inte längre fragmentarisk eftersom alla varor hänger samman genom att gemensamt uttrycka sitt värde i A .

Sammanfattningsvis kan vi, efter att ha analyserat de två första formerna, beskriva värdeformen (och därmed kapitalet) i termer av följande karaktärsdrag: *motstridig* – den rymmer både motsatsen mellan och enheten av två poler; *reflexiv* – genom sitt samspel avslöjar polerna den särskilda essens som för-enar dem; *totaliserande* – denna essens är beroende av alla element och måste uttryckas av alla; *oändlig* – kapitalets varuvärld expanderar kontinuerligt. I Marx diskussion om den allmänna värdeformen kommer vi att finna en mer ingående analys av dessa egenskaper.

Den allmänna värdeformen

Vi har nu sett hur den allmänna värdeformen uppstår. Den utvecklade värdeformen visade sig utgöra en naturlig förlängning av den enkla formen, eftersom ekvivalenten i fråga är godtyck-

lig, och den allmänna värdeformen uppstod i sin tur efter att vi bytt perspektiv på den utvecklade formen. Vi har gått från ett enkelt, tillfälligt uttryck för olika varors relativa värde till ett uttryck för värdet hos varje enskild vara. Uttrycket för varje varas värde uppenbarar sig i en enkel form (det vill säga $yB = xA$) men eftersom ekvivalenten är densamma för alla varor är den nya värdeformen allmän och enhetlig.

Värde har nu fått en singular och enhetlig representation. Detta innebär inte bara att värdet hos en vara skiljs från sitt materiella bruksvärde, utan också att värdet uttrycker det som är gemensamt för alla varor, i och med att alla har en och samma representant.

Den här formen är allmän, eller universell, i alla sina moment. Den relativa formen hos vilken vara som helst är universell, eftersom "varuvärlden [skapar] en enhetlig, allmän, relativ värdeform åt sig."¹³ Det innebär att det relativa värdet hos alla varor uttrycks på samma sätt, med hjälp av samma ekvivalent. Ekvivalentformen är allmän, eftersom ekvivalenten har kommit att utgöra den unika form där alla andra varors värde uppenbarar sig. På grund av detta blir det arbete som producerat den också den universella formen för förverkligande av mänskligt arbete, det vill säga som universellt, eller abstrakt, arbete. Den allmänna ekvivalenten blir därför en symbol, eller representant, för precis den samhälleliga situation vi tidigare beskrev som

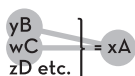
¹³ Karl Marx, *Kapitalet, Första boken: Supplement*, 103.

upphovet till det abstrakta arbetet och varusamhället: kapitalet och dess klasstruktur. Även om den kallas allmän värdeform, och även om vi talar om en universell ekvivalent och en universell relativ värdeform, innebär detta på intet sätt att de interna motsättningar som karakteriserade de tidigare värdeformerna försvunnit i någon form av universell harmoni (vare sig i själva formen eller i varusamhället). De har tvärtom bevarats i nya former. Den enkla värdeformens irreversibla och motstridiga polaritet och reflexivitet finns kvar, precis som den utvecklade formens totaliserande och oändliga aspekter. Men nu har det alltså dessutom tillkommit en ny aspekt. Just eftersom den allmänna ekvivalenten blivit direkt utbytbar mot alla andra varor, medför detta att alla andra varor förlorat den egenskapen. De kan inte längre bytas direkt mot varandra utan måste först bytas mot den allmänna ekvivalenten.

Denna observation tydliggör en grundläggande egenskap hos den allmänna värdeformen – nämligen att på samma gång som ekvivalenten blir det universella uttrycket för alla andra varors värde, blir den också till den universella förmedlaren mellan dem alla. Tidigare såg vi hur enskilda varor relaterades till sitt eget värde genom en ekvivalents förmedling (alltså genom reflexion). Nu ser vi hur detta, som ett kännetecken för den allmänna formen, utgör en del av en annan relation, nämligen den typ av förmedling som beror av den allmänna ekvivalenten. Genom att spegla sig i en och samma vara som värdekvantiteter, speglar alla varor ömsesidigt varandra i egenskap av värdekvantiteter. Denna ömsesidighet mellan vilka två varor som helst, denna reflexion genom vilken de förhåller sig till varandra som värden, påminner om den interaktion mellan enskilda varuägare som karakteriserar varusamhället. Men här rör det sig om en ömsesidig relation som förmedlas genom den allmänna ekvivalenten.¹⁴ Den allmänna ekvivalenten fungerar som en

¹⁴ Denna ömsesidighet mellan vilka två varor som helst påminner om Hegels civila samhälle. Men förmedlingen av ömsesidigheten genom en

förmedlare på två olika sätt, dels genom att uttrycka värdet hos varje enskild vara, och dels genom relationen mellan varje varas värde och varje annan varas. Den andra formen av förmedling påminner om vad som kallas syllogistisk förmedling. I en syllogism förenas två ytterligheter genom ett förmedlande mellanled. I vårt fall förmedlar den allmänna ekvivalenten mellan vilka två varor som helst. För att illustrera denna poäng, lägg märke till hur relationen mellan yB och wC förmedlas genom deras ömsesidiga relation till xA :

eller

$$yB - xA - wC$$

Den allmänna förmedlaren lyfter fram den särskilda värdeegenskapen hos varje vara såsom det universella element som förenar dem. Därmed införlivar den allmänna ekvivalenten alla enskilda varor i en allmän värderelation. Återigen ser vi hur den allmänna formen förenar seriens disparata element och skapar en totalitet som inte längre är fragmenterad.

Serien av möjliga varuekvationer är fortfarande växande och potentiellt oändlig, men denna oändlighet består inte längre av ett tröttsamt adderande av separata element. Det kapitalistiska varusamhället har nu uttryckts i termer av en integrerad och enhetlig oändlighet, där en ny vara inte längre innebär att en ny ändlighet uppstår, utan istället fortsättandet av en oändlig process som måste förstås utifrån sin egen verksamhet.

Denna process är kapitalet. Dess expansion är inte slumpmässig, inte heller kommer den "utifrån". Nej, kapitalet byggs

allmän ekvivalent skiljer sig från Hegels begrepp om reciprocitet. Att Marx använder den syllogistiska förmedlingen, som Hegel introducerar i sektionen om Begreppet i *Logiken*, understryker detta.

inte på utifrån, utan genererar självt sin egen expansion, i vilken varusamhällets utbredning utgör ett viktigt moment. Det är oändligt som ett expanderande universum, och inte likt en varukorg där vi lägger vara efter vara. Oavsett om vi talar om expansionen på internationell nivå, där olika delar av världen förs in i den sfär där kapitalet påför social kontroll genom arbete, om expansionen inom varje sektor av produktionen, eller om expansionen inom alla aspekter av reproduktionen av arbetskraften (strävan efter 24 timmars arbetsdag), innebär varje nytt område som kontrolleras betydligt mer än bara ett "tilllägg". Kontrollen är ett resultat av tidigare kamp och fungerar som en del i en övergripande organisering. Kolonialismen förde råvaror till engelska fabriker, kontroll över textiltillverkningen kompletterade kontrollen över klädesmanufakturen, kontroll över sovrummet säkrar tillgången på arbetskraft; exemplen kan mångfaldigas.

Den nya form av förmedling som uppstår genom den allmänna formen, en förmedling som säkerställer kopplingen mellan de enskilda elementen i varornas (och kapitalets) värld, är avgörande för det sätt på vilket kapitalet organiserar sin kontroll. Den allmänna ekvivalentens förmedling mellan alla varor uttrycker kapitalets tendens att förmedla alla relationer i den sociala fabriken. Kapitalet ingriper överallt, mellan olika varuproducenter genom pengar $V-P-V$, mellan chefer och arbetare genom löner och lagar, mellan föräldrar och barn genom skolan, mellan kvinnor och män genom äktenskap och preventivmedel, mellan sig själv och vita genom svarta, och så vidare.

Men vad innebär det egentligen att kapitalet överallt ingriper som en förmedlande kraft? I de nyss nämnda exemplen ser vi att den förmedlare jag kallar kapitalet kan vara allt från pengar till staten till en viss grupp av arbetare. Detta väcker frågan som togs upp i inledningen, och som här måste understrykas för att tanken ska te sig meningsfull. Saken är att dessa enskilda förmedlare utgör olika moment av kapitalet. Att betrakta pengar

som kapitalet är kanske inte så svårt (vi kommer att behandla den frågan i nästa sektion), men att se staten och delar av arbetarklassen som kapitalet är mer problematiskt. Tidigare poängterade jag att arbetarklassen är en del av kapitalet, är kapitalet, samtidigt som kapitalet inte bara är den andra polen utan inkluderar, är, arbetarklassen – i den mån arbetarklassen fungerar som arbetskraft, det vill säga arbetar. Därför kan en del av arbetarklassen fungera som förmedlare åt kapitalet, eftersom den i denna roll själv är kapitalet. Män kan till exempel förmedla relationen mellan kapitalet (industrin eller staten som betalar lönen) och kvinnor i rollen som hemmafruar. Kapitalet (K) – avlönade män (M) – oavlönade kvinnor (Q); alla tre är delar av kapitalet, men de spelar olika roller. Kapitalet påför arbete (i utbyte mot inkomst), män är avlönade arbetare på en fabrik eller ett kontor, medan kvinnor är oavlönade arbetare i hemmet. Varje del förmedlar de två andra på olika sätt. Vi kan tänka oss $K-M-Q$, men också $K-Q-M$ och $M-Q-K$. De tre delarna bildar en totalitet, visserligen bara en subtotalitet av det kapitalistiska samhället, men likväl en totalitet. I det första fallet, $K-M-Q$, förmedlar män relationen mellan kapitalet och sina hemmafruar genom att få dem att arbeta för att reproducera männens arbetskraft (matlagning, tvätt, sexualliv etc.) och genom att neutralisera den största delen av kvinnornas revolt mot sina förhållanden. I det andra fallet, $K-Q-M$, förmedlar kvinnorna kapitalets relation till männen. Ett exempel är shopping, då det verkligen visar sig om det går att leva på lönen; kvinnorna tvingas vända på slantarna, och om de misslyckas får de skulden istället för kapitalet. I det tredje fallet, $M-K-Q$, förmedlar kapitalet relationen mellan män och kvinnor genom äktenskapslagar, preventivmedel och så vidare. Här uppenbarar sig kapitalet som staten, med därtill hörande lagar och polismakt.

Samma typ av förmedling används flitigt av kapitalet vid splittrandet av olika segment av arbetarklassen. Låt oss kort studera två välkända exempel: skolan och bruket av invandrad

arbetskraft. I skolans fall kan kapitalet representeras av administrationen (A), vars roll ligger i att organisera relationen mellan två grupper av arbetare: lärare (L) och studenter (S). Skolans vanliga hierarkiska organisationsform placerar lärarna i mitten, som förmedlare av relationen mellan administrationen och studenterna, $A-L-S$. Denna relation är åtminstone dubbel. Lärarna måste följa administrationens riktlinjer, regler, betygssystem med mera och påtvinga dem på studenterna. Å andra sidan måste lärarna ta till sig studenternas eventuella missnöje med sin "utbildning". Ibland, till exempel vid lärarstrejker eller lärarbrist, används studenterna för att disciplinera lärarna, $A-S-L$. Detta kan också ske om studenterna försöker hindra att en populär lärare avskedas. I allmänhet fungerar administrationen som en förmedlare mellan lärare och studenter, $L-A-S$, genom olika institutionella strukturer som spänner från klassstrukturen till inkallandet av polis.

När det gäller invandrad arbetskraft är det ett känt fenomen att kapitalet försöker ställa invandrade arbetare (I) mot lokala arbetare (L). Arbetsgivarna (A) använder de invandrade arbetarnas behov av arbete och inkomst för att försvaga fackföreningarna, som domineras av lokala arbetare, $A-I-L$. På samma gång ställs lokala arbetare mellan de invandrade arbetarnas lönekrav och kapitalet, $A-L-I$. Vid samtliga exempel spelar kapitalet sin egen roll, till exempel genom att strukturera relationerna mellan invandrade arbetare och lokala arbetare, både på fabriken och i samhället, $L-A-I$.

Det är viktigt att förstå den här typen av förmedling i klasskampen, inte bara för att vinna en bättre förståelse av komplexa förhållanden, utan främst för att se på vilka sätt arbetarklassens initiativ och kraft kan förstöra den här typen av bestämningar och tvinga fram en nysammansättning av klassrelationerna. Ett exempel på detta är när arbetarklassen vägrar förmedling och istället kringgår den: när hemmafruar kräver lön direkt från kapitalet, kringgår de männens förmedling och försöker etablera

relationen $K-Q$. Och när studenter ockuperar administrationsbyggnader för att kräva ett slut på kriget eller stopp för budgetnedsskärningar, kringgår de på samma sätt lärarnas förmedling och etablerar $S-A$, en direkt konfrontation med kapitalet. Ett annat sätt på vilket sådana situationer kan uppstå, är när kapitalets förmedling skapar så häftiga konflikter att delar av samhället bryter samman eller tvingas in i nya former. Vi kan åter ta skolan som exempel. Under sextioalet förde studenterna på universiteten sin kamp direkt mot, eller till och med utöver, administrationen. På high schools var det däremot ovanligt att man bekämpade administrationen. Istället riktade man sig mot andra studenter eller lärare. Lärarna fungerade som förmedlare och trycket från studenterna – deras passiva motstånd, deras vägran att låta sig disciplineras, deras våld – gjorde lärarnas arbete så svårt att det tvingade fram en förändring i deras relation till kapitalet. Studenternas vägran att sitta tysta och arbeta var en bidragande faktor (tillsammans med bland annat inflation) till lärarnas krav på högre lön och mindre arbete. Kravet på ökad disciplin i klassrummet är motsvarigheten till ökad fart vid ett löpande band. Det höjer arbetsdagens intensitet och ökar värdet på arbetskraften. Dessa omständigheter har bidragit till att lärarna bildat nya fackföreningar av mer militant slag, vilka ändrat hela organiseringen av maktförhållanden inom utbildningssektorn. Ställda inför lärarnas vägran att påföra disciplin i farliga situationer, med andra ord deras vägran att arbeta, har skolledningen och kommunstyret tvingats betala högre lön, ta in polis och väktare och så vidare. Utvecklingen innebär ett viktigt nederlag för kapitalets kontroll över skapandet av ny arbetskraft. På samma gång skapar den allvarliga problem för arbetarklassens strategi. Hur kan studenternas och lärarnas ökade makt riktas mot kapitalet istället för mot varandra? Studenternas autonoma makt tvingade fram en ny nivå av autonom organisering och makt bland lärarna – det vill säga en nysammansättning av klasstrukturerna. Men så

länge man inte förstår denna utvecklings riktning och dynamik är risken för nederlag överhängande. På universiteten såg vi en liknande, men mindre dramatisk, utveckling under sextiotalet. Studenternas motstånd mot kriget tvingade lärarna till en nysammansättning av lärarkåren, vilket inbegrep en ny generation av radikala lärare – något som bidragit till en ökad organisering bland universitetslärare. Detta har motverkat den högre utbildningens möjligheter att disciplinera, planera och organisera tillgången på arbetskraft. Jakten på examina har skapat en inflation som innebär att en doktorsgrad inte längre är en garant för anställning. Utvecklingen har inneburit att kapitalet försöker återinföra disciplinen i skolorna och omorganisera utbildningen på ett nationellt plan. En sådan omorganisering innebär att kapitalet försöker hitta nya former av förmedling för att ersätta dem som arbetarklassens kamp fått att rämna.

I sista hand ligger klasskampens mål i att förstöra den uppdelning kapitalet försöker påföra arbetarklassen. Men även om arbetare försöker förena studenter och lärare mot administrationen, män och kvinnor mot kapitalet, svarta och vita etc., är arbetet med att förstöra den förmedlande strukturen inte så enkelt som "unite and fight". I kapitlet om abstrakt arbete hävdade jag att uppdelningen är verklig och hierarkisk: det är fråga om en maktdelning, och man uppnår inte enhet bara genom att förena olika segment inom arbetarklassen mot kapitalet. Ibland krävs också en kamp om makten mellan de olika segmenten. Den politiska organiseringens problem är att vi måste få kampen inom klassen att stärka klassen som helhet, inte att försvaga den. Analysen av den allmänna värdeformens förmedlande funktion har gett oss ledtrådar till hur en sådan kamp kan se ut. Det är åtminstone ett steg på vägen till problemets lösning.

Penningformen

Övergången från den allmänna formen till penningformen är betydligt enklare än tidigare övergångar. Den enda skillnaden

mellan de två är att i penningformen har den allmänna ekvivalenten fixerats i en enda vara i kraft av samhälleligt bruk. När detta sker börjar den allmänna ekvivalenten att fungera som pengar, vilket resulterar i penningformen.

Eftersom det är mot denna punkt analysen hela tiden har strävat, kan det vara nyttigt att formulera relationen i omvänd följdordning. Pengar definieras delvis som en allmän ekvivalent (fler egenskaper tillkommer i senare kapitel av *Kapitalet*). Penningformen är hela relationen

$$\left. \begin{array}{l} y^B \\ w^C \\ z^D \text{ etc.} \end{array} \right\} = x \text{ guld}$$

och måste skiljas åt från pengar, vilka i det här fallet representeras av guld. Penningformen innehåller alla tidigare formers egenskaper. Den har den motstridiga enheten och reflexiva relationen mellan relativ form och ekvivalentform som uppstod ur den enkla värdeformen; den har totaliteten och ändlösheten som uppstod ur den utvecklade värdeformen och sammanfogades i den allmänna värdeformen; den har också den förmedlande karaktär vi uppmärksammade hos den allmänna värdeformen. Precis som kapitalet är alltså penningformen motstridig, reflexiv, totaliserande, oändlig och förmedlad.

Pengar uppenbarar sig inte bara som en del av denna totalitet, utan tvärtom som dess uttryck i egenskap av allmän ekvivalent. Vid denna punkt är pengar en vara bland många andra och samtidigt det unika uttrycket för varornas samspel inom kapitalet, det vill säga som värde. Genom att uttrycka alla varor

som värden, uttrycker pengar därmed kapitalets domän – de samhälleliga relationer som gör alla bruksvärden till varor. Som ett moment i penningformen utgör pengar en del av kapitalet, och *är* således också kapitalet. Om kapitalet i dess mest basala form utgörs av varuformens samhälleliga relationer (där varuvärlden är ett moment) så innebär detta att *pengar är värdeformens kärna*. I ett kapitalistiskt samhälle innebär en slant i handen att man håller en gyllene droppe av själva samhället. Om du så tittar djupt in i droppen, som i en kristallkula, och ser bortom dess gyllene glans som fångat så många blickar, kommer du att se klasskampens blod och svett.

När vi ser tillbaka på de roller ekvivalentformen spelat tidigare i de olika relationerna, står det nu klart för oss att det i själva verket är pengarnas roll vi beaktat. Till exempel: pengar fungerar som ekvivalent i en motstridig enhet med arbetskraften. Samma sak gäller för dess relation till alla andra varor, varvid dessa (genom reflexion) visas upp i sin funktion som värden och del av kapitalet. Kapitalets tendens till oändlig expansion är också en tendens att förvandla alla samhälleliga relationer till pengarelationer, det vill säga att förvandla alla bruksvärden till värde genom att likställa dem med pengar. Pengar är en trollstav som förvandlar världens tillblivelse till kapital.

Att likställa ett objekt med pengar innebär att förse objektet med ett pris. Prisformen är därför en delform till penningformen, där:

$$yB = x \text{ guld}$$

Men prisformen förekommer aldrig ensam. Den är en del av penningformen. *Varan som jämföras med en viss kvantitet pengar – det vill säga ges ett pris – infogas samtidigt i kapitalets värld.*¹⁵ Hur? Genom att erhålla ett pris bekräftas att bruksvärdet, som

¹⁵ Redan i sin analys av produktionen och varucirkulationen såg Marx hur prissättningen av en produkt införlivade den i kapitalet, även om den var producerad i ett icke-kapitalistiskt produktionssätt. (*Kapitalet*, band 2,

har producerats av någon form av nyttigt arbete, utgör en produkt av kapitalets universella medel för kontroll: arbete. Att likställa ett objekt med pengar innebär att det likställs med alla andra varor, och att det arbete som producerat objektet likställs med allt annat arbete. På så sätt bekräftas dess abstraktion (vi struntar, precis som Marx, i objekt som ges ett pris trots att de inte är produkter av arbete). Det spelar ingen roll om kvantiteten arbete som nedlagts är samhällseligt nödvändigt eller inte. Som vi sett tidigare är så ofta inte fallet. Arbetets kvalitativa likvärdighet har fastslagits och kvantiteten bestämts på samhällselig basis. Pengar visar varan att den är en produkt av abstrakt arbete och därmed ett värde.

Pengar likställer inte enbart alla varor som produkter av arbete utan fungerar dessutom som allmän förmedlare mellan kapitalets olika delar. När arbetskraften likställs med pengar förmedlar pengarna arbetskraftens relation till kapitalet. Penninglönen (P) är ett sätt för kapitalet (K) att förmedla sin relation till arbetarklassen (AK) genom ($K-P-AK$). Som vi såg tidigare finns det många andra sätt, men lönen är det mest grundläggande. Detta faktum ger oss också en bild av vilken viktig roll den oavlönade arbetskraften spelar gentemot kapitalet. Som vi sett tidigare kan oavlönade relationer förmedlas på en mängd olika sätt. Män förmedlar till exempel relationen mellan sina oavlönade fruar och kapitalet. Arbetare byter sitt arbete mot uppehälle, men inte alltid direkt i form av en lön. Barn arbetar för kapitalet såtillvida de producerar sig själva som arbetskraft genom att förbereda sig för sina roller som arbetare (avlönade eller oavlönade), utan att få någon lön. Precis som hemmafruar lever de på de resurser (lönen) som deras avlönade mamma eller pappa erhåller. Relationen mellan kapitalet och pappan förmedlas direkt genom lönen, men barnets och

101–103). Från den sociala fabriken perspektiv – där det så kallade icke-kapitalistiska produktionssättet förstås som metoder för att organisera oavlönat arbete – är detta idag än mer sant.

hemmafruns relation förmedlas dessutom av pappan/maken. Under dessa omständigheter döljs det faktum att barn och hemmafruar arbetar åt kapitalet eftersom de är oavlönade. De förefaller stå i privat relation till den avlönade mannen, och inte till kapitalet.

Detta för oss till en viktig aspekt av pengar, som man ofta bortser ifrån. Om pengar ska kunna spela en roll som förmedlare eller allmän ekvivalent, måste det finnas många relationer de inte förmedlar direkt. Den plats i *Kapitalet* där Marx är tydligast på denna punkt är i diskussionen om avlönade och oavlönade. För att kapitalet ska lyckas använda lönen för att förmedla sin relation till arbetarklassen som lönearbetare, måste den upprätthålla sig själv. Men påpekandet att det under kapitalet alltid måste finnas oavlönade, är ett märkligt sätt att säga att pengar är den allmänna förmedlaren. I slutändan måste alla erhålla varor för att överleva, men det sker inte nödvändigtvis via en lön. Pengar förblir likväl den allmänna förmedlaren, eftersom de verkar bestämmande även i sin frånvaro. Gentemot de avlönade definieras de oavlönade som en grupp som saknar kontroll över pengar. Barn får inga pengar, men de får saker som kan köpas för pengar. Vad de saknar är kontroll, men pengarna som föder dem cirkulerar icke desto mindre. Det är exakt därför de oavlönades kamp är en kamp för löner: inte för att de vill öka kapitalets dominans – de lider redan tillräckligt av den – utan för att kunna ta kontroll och på så vis förstöra dominansen.

Det finns många områden där upprätthållandet av icke-monetära, eller oavlönade, relationer är viktiga för kapitalet. Bilden av ringlande massor utanför fabriksgrindarna är en klassisk men begränsad bild. Vi har talat mycket om oavlönade studenter, hemmafruar och människor som lever i ghetton i industriländerna. Men som vi såg i diskussionen om den privata ackumulationen är utvecklingen i tredje världen än mer dramatisk. Kapitalet upprättade och upprätthöll omfattande, delvis självförsörjande, reserver av oavlönad arbetskraft. Detta

var ett av de primära målen med kolonialismen: att skapa en global reservarmé. Fattigdom fortsätter att vara det verktyg med vars hjälp miljontals människor hålls levande men samtidigt (hoppas man) enkelt tillgängliga när det passar kapitalets syften. Dessa reserver används sedan antingen inom områden där deras billiga arbetskraft kan användas för att hålla nere lönekraven från mer kraftfulla arbetare (mexikanska och karibiska arbetare i USA eller arbetare från Medelhavsområdet i norra Europa), eller i sina egna länder som anställda av ditflyttade företag som letar efter billig arbetskraft. Självklart händer det att den här strategien till och från inte fungerar, då de oavlönades kamp emellanåt har gjort dem olämpliga för kapitalets fabriker.

Vi kan alltså se att uppdelningen i avlönade/oavlönade arbetare utgör en viktig aspekt av penningformen. Det är en underuppdelning mellan vissa varor (vissa personers arbetskraft) och pengar. Den tydliggör uppdelningen mellan penningformens direkta närvaro och dess indirekta närvaro, eller den nödvändiga samexistensen mellan monetära och icke-monetära relationer inom kapitalet.

Det faktum att pengar är en förmedlare – placerad mellan kapitalet och arbetarklassen – innebär två saker. För det första: ur arbetarklassens perspektiv måste attacken mot kapitalet både använda sig av och förkasta denna förmedling, precis som kvinnor och studenter både har använt sig av och tagit sig förbi män respektive professorer. Strejker är ett gammalt exempel där arbetare förkastar löneförmedlingen och attackerar kapitalet direkt genom arbetsvägran, sabotage, fabriksockupationer och så vidare. Ett annat sätt för klasskampen att förkasta pengarnas förmedling är genom att vägra acceptera priser. Detta utgör själva kvintessensen av direkt tillägnelse och inbegriper inte bara priset på arbetskraft utan även priset på andra varor. Några exempel på detta är egenhändig sänkning av allmänna tjänster eller hyror, att byta prislappar i affärer, använda för låga valö-

rer i myntautomater, eller total prisvägran genom snatterier, stöld på jobbet eller "svart julafton" där varor plundras. Denna prisvägran är en vägran att spela efter kapitalets spelregler. Att vägra acceptera pengarnas roll är att vägra allt det vi sett ingår i pengarnas värld – hela uppsättningen av värderelationer. Detta är ett hämndlystet arbetarklassperspektiv.

För det andra har vi kapitalets perspektiv. Eftersom pengar är den allmänna förmedlaren är de, i de fall de är placerade mellan arbetarklassen och kapitalet, lämpliga att manipulera. När kampen för högre löner i USA och Europa under trettio-talet satte stopp för kapitalets traditionella metoder för manipulering med löner, tedde det sig naturligt att kapitalet – med hjälp av Keynes och andra – sökte nya vägar att använda pengar i klasskampen. Keynes idéer handlade huvudsakligen om att kontrollera arbetarklassen med hjälp av statlig reglering av mängden och riktningen på flödet av pengar genom finansiell och monetär manipulation. Som ideologi presenterades keynesianismen självklart i annorlunda termer. Monetära och finansiella strategier framställdes som verktyg för att garantera tillväxt och full sysselsättning. Men "tillväxt" betydde egentligen kapitalackumulation, och "full sysselsättning" innebar påförandet av arbete under bibehållande av en minimal reservarmé genom finslipning av ekonomin. Keynesiansk strategi innebar att använda pengar för att på ett rationellt sätt stimulera eller kyla ner ekonomin. Detta betyder att arbetarklassens krav hanteras med hjälp av konjunkturedgångar och inflation. Vi är tillbaka vid det exempel jag beskrev i början av kapitlet: användandet av inflation för att bekämpa arbetarklassens kamp för högre löner och för att föra över värde till kapitalet. Nu när vi är på det klara med pengars karaktär, och har sett att pengar är formen för värdets substans och mått – dess förmedlare, med andra ord – blir detta begripligt. Inflation innebär att höja priser, inte på grund av införandet av mer arbete, utan på grund av monetär deflation. Priser är penningekvivalenter för varors värde, vilket

uttrycks i prisformen. Att höja priset innebär att öka mängden pengar (guld eller papper) som byts mot varor. Om den mängd pengar arbetarklassen får är konstant minskar alltså köpkraften. På det sättet minskar värdet på det arbetarklassen får för sin arbetskraft, medan kapitalets mervärde ökar.

Det enda man kan fråga sig är om det spelar någon roll att dagens arbetarklass inte erhåller guld, utan papperspengar. I det tredje kapitlet svarar Marx nej på denna fråga. När pengar fungerar som cirkulationsmedel (som allmän förmedlare), behöver de inte finnas i materiell form överhuvudtaget – vare sig som guld eller som papper. Trots allt är de pengar arbetarklassen får som regel inte ens papper utan ett saldo på ett konto, som sedan skickas tillbaka till kapitalet bit för bit i utbyte mot varor. Pengar är i detta fall ett saldo på ett konto som ”håller räkning” på flödet av värde (i form av arbete och varor), och som inte alls behöver existera. Dessutom är det, i de fall de verkligen existerar, enkelt att manipulera pengar i form av papper. När $xB = y$ guld innebär en prishöjning antingen att höja värdet på arbetet i B eller att sänka värdet på arbetet i guldproduktionen. När det gäller papper är produktionskostnaden för alla praktiska system obetydlig, och pappret representerar enbart en viss mängd värde. Under sådana omständigheter är det lätt att höja priser enbart genom att cirkulera mer papper, så att en given kvantitet varor som representeras av en ökad mängd papper får ett högre pris (förutsatt att cirkulationshastigheten är oförändrad). Denna idé hade också Keynes, och därefter Lewis och andra. Staten kan trycka mer pengar eller öka mängden genom kreditsystemet, och på så sätt höja priserna. Detta minskar värdet på varje enhet pengar, vilket i sin tur minskar värdet på arbetarklassens löner. Detta kan göras oavsett om lönenivån är konstant eller stigande. I det senare fallet är det naturligt att kapitalisterna höjer priserna för att täcka de ökade kostnaderna, vilket dock måste ackompanjeras med en ökning av penningmängden – något som staten står till tjänst med.

Under den nuvarande inflationen har denna typ av manipulation fått sällskap av en annan – de administrerade prisökningarna på olja och mat, som uppnåts genom att strypa tillgången på dessa basvaror för att i fallet med olja täcka prisökningen och i fallet med mat för att skapa den. Detta har inte bara skett i enskilda länder genom statens agerande, utan i global skala genom ett samarbete mellan multinationella företag och ett flertal stater. I fallet med olja har vi OPEC, ”de sju systrarna”, och både väst- och östmakter. I fallet med mat har vi spannmålsproducenter, spannmålsgrossister och USA och Sovjet. De resulterande prisökningarna (den mängd pengar som krävs för att byta till sig en given mängd av en viss vara) har inneburit en underminering av arbetarklassens löner. Detta ingår i en global motoffensiv av kapitalet i syfte att stoppa löneoffensiven. Kapitalet har lämnat över kontrollen av de kapitalflöden som skapats av inflationen till sina internationella institutioner som till exempel Världsbanken och IMF.¹⁶

Hur än manipulationen med pengar går till, det må ske med hjälp av företag, nationella regeringar eller internationella avtal, borde det nu vara tydligt att målet med manipulationen står att finna i värderelationen mellan arbetarklassen och kapitalet. Vi har sett det komplexa sätt på vilket pengar uttrycker klassrelationen och den komplexa roll de spelar i själva hjärtat av denna relation. Pengar har många egenskaper och funktioner som inte behandlas i *Kapitalets* första kapitel, men analysen av den allmänna ekvivalenten hos penningformen och prisformen har gett oss en grundläggande förståelse för pengarnas roll som medium för cirkulationen och som förmedlare mellan klasserna. Den tillåter oss att se, om inte i detalj så åtminstone de huvudsakliga dragen i penningkontrollen och inflationen under klasskampens nuvarande period.

¹⁶ Vad gäller IMF:s ökande roll vid kapitalets användning av pengar som ett vapen mot arbetarklassen, se Christian Marazzi, ”Money in the world crisis”, *Zerowork* 2, 104–106.

Precis som i fallet med de andra kategorierna i det här kapitlet har vi lyckats tränga igenom "fetischismen" till de underliggande klassrelationerna och upptäckt åtminstone några av de politiska roller pengar har kommit att spela. Pengar fungerar som en förmedlare åt kapitalet, som döljer sin kontroll över arbetet – det oavlönade arbetet i och utanför fabriken. De är ett verktyg för att kontrollera den mängd värde eller välstånd som arbetarklassen erhåller. När arbetarklassens makt blir så omfattande att den kan stoppa kapitalets direkta manipulation av lönen (förhindra lönesänkningar) försöker kapitalet använda pengar indirekt genom att förändra värderelationer med hjälp av inflation, vilket också drabbar arbetarklassen. De här frågorna blir allt angelägnare i klasskampen, i synnerhet som de oavlönades kamp för lön fört fram de oavlönades arbete bakom löneridån. På liknade sätt har kapitalet tvingats prova nya typer av manipulation av pengar för att motverka arbetarnas kamp för högre lön och mindre arbete, som ett försök att jämna ut skillnaden mellan det producerade värdet och det erhållna värdet. Under sextioalet bröt arbetarklassen ner kapitalets värde-, penning- och prisrelationer och förändrade dem efter sina egna intressen. Detta ifrågasatte själva grunden för kapitalet – det vill säga dess kontroll över arbete – och var orsaken till kapitalets nuvarande kriser. Med tanke på de svårigheter kapitalet genomgår i kampen för att upprätta nya relationer, består dagens uppgift i att göra våra kamper mer effektiva inom den kontinuerliga krisens nya områden.

VI: Slutsatser

Analysen av första kapitlet lyfte fram en rad av klasskampens egenskaper, både generella och sådana som är specifika för olika arbetsdelningar.

Den grundläggande klassrelationen – arbete/kapital – är en relation som baseras på arbete i form av varor. Kapitalet framträder som ett instrument för social kontroll, eftersom kapitalisterna kontrollerar produktionsmedlen och tvingar arbetarklassen att arbeta för dem. Detta sker dock inte utan motstånd. Arbetarklassen tar egna initiativ och det pågår en oavbruten maktkamp – klasskampen om arbete. Kampens karaktär varierar – ibland handlar det om mängden arbete, ibland om till vilket pris. Det handlar dock alltid om arbete, alltid om varuformen.

Analysen av bruksvärde och bytesvärde visade på några egenskaper hos varan arbetskraft, och relaterade den också till andra viktiga varor som mat och energi. Eftersom dessa varor spelar

en central roll i klasskampen, är det viktigt med en granskning utifrån perspektivet av två motsatta klasser. Det hjälper oss att klargöra varornas roll, och visar att kampen handlar om både materiell rikedom och bytesvärde. Detta klarnar ytterligare under diskussionen om värde och dess ultimata uttryck i form av pengar. Pengar fungerar som kapital gentemot arbetarklassen (det vill säga som kontroll över arbete) och kampen handlar därför, så länge den rör sig inom kapitalet, ofta om just pengar.

Analysen av värde visade också att klasskampen inte är enhetlig utan mångfacetterad. Diskussionen om abstrakt arbete tydliggjorde den centrala roll uppdelningen av arbetarklassen spelar, och visade på den centrala betydelsen av kampen för en nysammansättning av klassen. Vi kan nu se att denna uppdelning inte är horisontell utan vertikal, det vill säga en hierarkisk uppdelning. Diskussionen om pengar visar att det alltid existerar löneskillnader, antingen mellan avlönade och oavlönade arbetare, eller också mellan avlönade arbetare. Detta innebär att arbetarklassen med nödvändighet måste ta tag i dessa frågor direkt i sina egna organisationer. Att frågorna överhuvudtaget satts på dagordningen beror till stor del på Wages for Houseworks kamp för lön och mot hierarkier. Kravet på lön är ett sätt att övervinna uppdelningen mellan betalt och obetalt arbete.

Utläggningen av värdeformen visade hur kapitalisterna låter vissa delar av arbetarklassen förmedla kapitalrelationen till andra delar. Detta är en funktion och en innebörd av de hierarkier som resulterar av uppdelningen av arbetarklassen. Lönearbetare används till att förmedla relationen mellan kapitalister och oavlönade arbetare, höginkomsttagare förmedlar relationen mellan kapitalister och låginkomsttagare. Eller omvänt: kapitalisterna använder oavlönade arbetare för att disciplinera avlönade och lågavlönade används för att disciplinera höginkomsttagare. Diskussionen om värdets mått, samhälleligt nödvändig arbetstid, visar hur kapitalet försöker utöka den sociala kontrollen genom att låta kapitalrelationen genomsyra hela

samhället, och inte bara fabriksgolvet, för att därmed skapa en social fabrik som omfattar både det avlönade och oavlönade arbetet. Kravet på lön är följaktligen ett erkännande av denna situation och syftar till att skapa en bas – mer rikedom – för en autonom kamp mot denna fabrik. Kampen inom den sociala fabriken inkluderar också – precis som kampen i fabriken – en kamp om arbetstidens längd.

Utifrån dessa observationer kunde vi på så vis dra slutsatser om vilka strategier vi ska använda i våra angrepp mot kapitalet. Kapitalet är social kontroll genom arbete och begränsad tillgång till rikedom. Därför måste kampen handla om mindre arbete och mer rikedom. Så ser också kampen ut på många håll, och genom att bryta produktivitetsöverenskommelser attackeras basen för den kapitalistiska kontrollen. Detta är inte bara en kvantitativ eller ekonomisk kamp: genom att omkullkasta relationen mellan arbete och inkomst ifrågasätter vi kapitalismen som sådan. Denna kamp kan föras på många områden. Endast arbetarklassens nuvarande nivå av organisering och makt begränsar möjligheten att omedelbart avskaffa merparten arbete, uppnå obegränsad tillgång till rikedom, samt kanalisera den ökande produktiviteten till ett verkställande av en noll timmars arbetsdag – *nollarbete*. Kampens intensitet dikteras av maktförhållandena. När arbetare kan organisera sig effektivt nog att direkt tillägna sig rikedom kommer så också att ske. Samtidigt kämpar de för att uppnå den eftersträlvade rikedom – arbetsförhållanden, fritidsaktiviteter samt bruksvärden. I den meningen är kampen både kvalitativ och kvantitativ.

Eftersom arbetarklassen är uppdelad, reflekterar kampen för mindre arbete och mer rikedom naturligt nog denna uppdelning. Kampen skiljer sig åt till både form och målsättningar, beroende av vilket segment av arbetarklassen som är involverat. Självklart är ett övergripande mål att ena segmenten för att tillskansa sig en bättre maktposition. Men enhet kan endast uppnås genom politisk samverkan mellan olika kamper, inte

genom att infoga en kamp i en annan. Vi har också sett att hierarkiskt uppdelade segment inte besitter samma styrkeposition gentemot kapitalet. De mindre privilegierade grupperna har därför ofta organiserat sig autonomt, för att förhindra att deras svagare ställning reproduceras i en större organisation. Varje grupp organiserar sig med tyngdpunkt på sina egna behov och formar allianser med andra grupper på basis av ömsesidig vinning. När alla kämpar för mindre arbete och mer rikedom förhindrar de svagare gruppernas autonoma organisering att deras intressen offras till fördel för de starkare gruppernas. Eftersom de svagare gruppernas fokus är riktat direkt mot kapitalet, finns det samtidigt en möjlighet att alla grupper kan enas kring gemensamma mål.

Ett annat resultat av att arbetarklassen är uppdelad i avlönade och oavlönade arbetare – fabriksarbetare och arbetare inom samhället – är att den autonoma organiseringen existerar både inom och mellan olika delar av den sociala fabriken. Koordinationen mellan dessa innebär en sammanslagning av kampområden. Klasskampen kan då variera geografiskt men ändå enas kring vissa frågor. Exempel på detta är kampen i Appalachianområdet om kolgruvefrågor och italienska industriarbetares kamp beträffande samhällsfrågor som kollektivtrafik. På detta sätt utvidgas arbetarklassens makt till den sociala fabriken nivå, varvid uppdelningen mellan fabrik och "samhälle" bryts.

Litteraturlista

- Adelman, Irma *Theories of economic growth and development*, (Stanford University Press, 1961).
- Adler, Jerry "Employee thievery: A 6 billion dollar hand in the till", *Sunday News Magazine of New York Daily News*, (11:e september 1977).
- Agbon, Ezielen *Class and economic development in Nigeria 1900-1980*, Doktorsavhandling, (University of Texas at Austin, 1985).
- Alquati, Romano *Sulla Fiat e altri scritti*, (Feltrinelli Editore, 1975).
- Althusser, Louis *Essays in self-criticism*, (New Left Books, 1976).
- *För Marx*, (Cavefors, 1968).
- Althusser, Louis & Étienne Balibar *Att läsa Kapitalet*, (Cavefors, 1970).
- Amin, Samir *Den globala kapitalackumulationen*, (Zenit/Rabén & Sjögren, 1974).
- Anderson, Perry *Om den västerländska marxismen*, (Arkiv, 1984).
- Baldi, Guido "Theses on mass worker and social capital", *Radical America* 6, nr 3 (1972), 3–21.
- Baran, Paul *Utvecklingens politiska ekonomi*, (Zenit/Rabén & Sjögren, 1971).
- Baran, Paul & Sweezy, Paul *Monopolkapitalet*, (Zenit/Rabén & Sjögren, 1970).
- Baudrillard, Jean *The mirror of production*, (Telos Press, 1983).

- Bauer, Anne och Cleaver, Harry "Minority report on the Stanford Research Institute", i Charles Perrow, red., *The radical attack on business*, (Harcourt Brace Jovanovich, 1972).
- Baumol, William *Economic dynamics*, (Macmillan, 1970).
- Bell, Peter "Marxist theory, class struggle and the crisis of capitalism", i Jesse Schwartz, red., *The subtle anatomy of capitalism*, (Goodyear, 1977).
- Bernstein, Eduard *Socialismens förutsättningar och socialdemokratin uppgifter*, (Arkiv, 1979).
- Bettleheim, Charles *Class struggles in the USSR*, (Monthly Review Press, 1976).
- Boddy, R. & Crotty, J. "Class conflict, keynesian policies, and the business cycle", *Monthly Review* 26, nr 5 (1974).
- Bologna, Sergio "Class composition and the theory of the party at the origin of the workers-councils movement", *Telos* 13 (1972), 14–21. [Omtryckt i *The labour process and class strategies*, CSE Pamphlet, nr 1 (Stage 1, 1976), 68–91.]
- "Questions of method for analysis of the chemical plan", *Quaderni Piacentini*, (januari 1973).
- Bologna, Sergio & Carpignano, P. & Negri, A *Crisi e organizzazione operaia*, (Feltrinelli Editore, 1974).
- Bologna, Sergio & Ferrari Bravo, L. & Gambino, F. & Gobbini, M. & Negri, A. & Rawick, G.P. *Operai e stato: Materiali marxisti* (Feltrinelli Editore, 1972).
- Bowles, Samuel & Gintis, Herbert *Schooling in capitalist America*, (Basic Books, 1976).
- Braverman, Harry *Arbete och monopolkapital: arbetets degradering i det tjugonde århundradet*, (Rabén & Sjögren, 1977).
- Bronfenbrenner, Martin "Radical economics in America: A 1970 survey", *Journal of Economic Literature* 8, nr 3 (1970), 747–766.
- Bukharin, Nikolaj "Imperialism and the accumulation of capital", i K. Tarbuck, red., *The accumulation of capital – an anticritique*, (Monthly Review Press, 1972).
- *Imperialism and the world economy*, (Monthly Review Press, 1973).
- Carlo, Antonio "Lenin on the party", *Telos* 17 (1973).
- Carnoy, Martin *Education as cultural imperialism*, (David McKay, 1974).
- Carpignano, Paolo "US class composition in the 1960's", *Zerowork* 1 (1975), 7–31.
- Castoriadis, Cornelius "From bolshevism to the bureaucracy", *Our generation* 12, nr 2 (1977).
- "An interview with C. Castoriadis", *Telos* 23 (1975), 131–155.
- Clausewitz, Carl Von *Om kriget*, (Bonnier, 2002).
- Cleaver, Harry "Food, famine and the international crisis", *Zerowork* 2 (1977), 7–70.

- "The internationalization of capital and the mode of production in agriculture", *Economic and Political Weekly*, (27:e mars 1976).
- *The origins of the green revolution*, Doktorsavhandling, (Stanford University, 1975).
- "Malaria, the politics of public health and the international crisis", *Review of Radical Political Economy* 9, nr 1 (1977), 81–103.
- Cleaver, William** "Wildcats in the appalachian coal fields", *Zerowork* 1 (1975), 113–126.
- Clecak, Peter** *Radical paradoxes: Dilemmas of the American left, 1945–1970*, (Harper & Row, 1973).
- Cogoy, Mario** "The fall of the rate of profit and the theory of accumulation of capital: A reply to Paul Sweezy", *Bulletin of the Conference of Socialist Economists* (vintern 1973).
- "Les theories neo-marxistes, Marx et l'accumulation du capital", *Les Temps Modernes* nr 314–315 (1972), 396–426.
- Cogoy, Mario & Yaffe, David** *Kristeori och statsutgifter*, (Röda bokförlaget, 1976).
- Cohen, Jean** "Review of Agnes Heller, The theory of need in Marx", *Telos* 33 (1977), 170–184.
- Colletti, Lucio** "Bernstein och andra internationalens marxism", i *Marxism och Dialektik*, (Zenit/Rabén & Sjögren, 1979).
- "From Hegel to Marcuse", i *From Rousseau to Lenin*, (New Left Books, 1976).
- Council of Economic Advisors**, "The economic report of the president: 1978, Washington, D.C.", (Government Printing Office, 1978).
- Dalla Costa, Mariarosa & James, Selma** "Kvinnorna och samhällsomstörtningen", *Fronesis* nr 9–10 (2002), 80–97.
- Demac, Donna & Mattera, Philip** "Developing and underdeveloping New York: The 'fiscal' crisis and the imposition of austerity", *Zerowork* 2 (1977).
- Domhoff, William** *The higher circles*, (Vintage Books, 1971).
- Dragstedt, Albert red.**, *Value: Studies by Karl Marx*, (Labor Publications, 1976).
- Dunayevskaya, Raya** *For the record: The Johnson-Forest Tendency or the theory of state-capitalism, 1941–51: Its vicissitudes and ramifications*, (News and Letters Committee, 1973).
- *The original historical analysis: Russia as state capitalist society*, (News and Letters Committee, 1973).
- *Philosophy and Revolution*, (News and Letters Committee, 1973).
- Dynes, Russel & Quarantelli, E.L.** "What looting in civil disturbances really means", *Transaction Magazine* 5, nr 6 (1968), 9–14.
- Edmond, Wendy & Fleming, Suzie red.**, *All work and no pay: Woman, housework and the wages due*, (Falling Wall Press, 1975).

- Engels, Friedrich *Anti-Dühring* (Arbetarkultur, 1976).
- *Ludwig Feuerbach och den klassiska tyska filosofins slut* (Proletärkultur, 1981).
- *Naturens dialektik* (Gidlund, 1975).
- Fann, K.T. & D.C. Hodges, red., *Readings in U.S. imperialism*, (Porter Sargent, 1971).
- Federici, Silvia *Wages against housework*, (Falling Wall Press, 1975).
- Frank, Andre Gunder *Kapitalism och underutveckling i Latinamerika*, (Cavefors, 1970).
- *Lumpenbourgeoisie: Lumpendevlopment*, (Monthly Review Press, 1972).
- "Not feudalism – capitalism", *Monthly Review* 15, nr 8 (1963), 468–478.
- Gambino, Ferruccio "Workers' struggles and the development of Ford in Britain", *Bulletin of the Conference of Socialist Economists* (mars 1976), 1–18.
- George, François "Reading Althusser", *Telos* 7 (1971), 73–98.
- Glaberman, Martin *Classe operaia, imperialismo e rivoluzione negli USA*, (Musolini Editore, 1976).
- *Punching out*, (Correspondence Publishing Committee, 1952).
- *Union commitment and wildcat strikes*, (Correspondence Publishing Committee, 1952).
- Glyn, Andrew & Sutcliffe, Bob *British capitalism, workers and the profits squeeze*, (Penguin Books, 1972).
- Gordon, David "Recession is capitalism as usual", *New York Times Magazine* (27:e april 1975).
- Grossmann, Henryk *The law of accumulation and breakdown of the capitalist system*, (Pluto Press, 1992).
- "Marx, classical political economy and the problem of dynamics", *Capital and Class* 2 (1977), 32–55.
- Gurley, John G. "Unemployment and inflation", *Monthly Review* 29, nr 7 (1977).
- Habermas, Jürgen *Legitimation crisis*, (Polity, 1988).
- Hart, Liddell *Strategy*, (New American Library, 1974).
- Hay, Douglas & Linebaugh, Peter & Rule, John & Thompson, E.P. & Winslow, Cal *Albion's fatal tree: Crime and society in eighteenth-century England*, (Pantheon, 1975).
- Heckman, John "Hippolyte and the Hegel revival in France", *Telos* 16 (1973), 128–145.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich *Hegel's logic*, (Clarendon Press, 1975).
- Hilferding, Rudolf *Finance capital: A study of the latest phase of development*, (Routledge, 1981).
- Horowitz, David red., *Marx and modern economics*, (Monthly Review Press, 1968).
- Horkheimer, Max "The authoritarian state", *Telos* 15 (1973).

- Howard, Dick "Introduction to Castoriadis", *Telos* 21 (1975), 117-130.
- Hung Hsueh-Ping "The essence of 'theory of productive forces' is to oppose proletarian revolution", *Peking Review* (19:e september 1969).
- Jacoby, Russell "The politics of the crisis theory: Towards the critique of automatic marxism II", *Telos* 23 (1975).
- James, C.L.R. Temanummer *Radical America* 4, nr 4 (maj 1974).
- *Notes on dialectics: Hegel, Marx, Lenin*, (Lawrence Hill, 1980).
- James, C.L.R. & Dunayevskaya, Raya & Lee, Grace *State capitalism and world revolution*, (Facing Reality Publishing Committee, 1950).
- James, Selma *Sex, race and class*, (Falling Wall Press, 1975).
- "Women, the unions and work, or... What is not to be done", *Radical America* 7, nr 4-5 (juli-oktober 1973), 51-72.
- Kalecki, Michael *Essays in the theory of economic fluctuations*, (Farrar & Rinehart, 1939).
- *Studies in economic dynamics*, (Farrar & Rinehart, 1944).
- *Theory of economic dynamics*, (Monthly Review Press, 1968).
- *Tillväxt och stagnation i modern kapitalism*, (Cavefors, 1975).
- Kautsky, Karl *La question agraire*, (Maspero, 1970).
- Kellner, Douglas "Korsch's revolutionary historicism", *Telos* 26 (1975-1976), 70-73.
- Kidron, Michael *Capitalism and theory*, (Pluto Press, 1974).
- *Western capitalism since the war*, (Penguin, 1970).
- Laclau, Ernesto "Feudalism and capitalism in Latin America", *New Left Review* 67 (1971).
- Lafargue, Paul *Rätten till lättja*, (Symposion/Fri Press, 1989).
- Lanzardo, Dario "Intervento socialista nella lotta operaia: l'Inchiesta operaia di Marx", *Quaderni Rossi* 5 (1965), 1-30.
- Lefort, Claude "An interview with Claude Lefort", *Telos* 30 (1976-1977), 173-192.
- "What is bureaucracy?" *Telos* 22 (1974-1975).
- Lenin, Vladimir Iljitj Uljanov "The development of capitalism in Russia", i *Collected works: vol. 3*, (Progress Publishers, 1972).
- *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, (Cavefors, 1969).
- "Sovjetmaktens närmaste uppgifter", i *Valda verk i tio band: vol. 8* (Progress, 1989).
- Leontiev, A. *Political economy: A beginner's course*, (Proletarian Publishers, 1974).
- Lewis, W. A. "Economic development with unlimited supplies of labour", *Manchester School* (maj 1954), 139-191.
- Liebich, Andre "Socialisme ou Barbarie, a radical critique of bureaucracy", *Our Generation* 12, nr 2 (1977), 55-62.
- Linebaugh, Peter & Ramirez, Bruno "Crisis in the auto sector", *Zerowork* 1 (1975), 60-84.

- Luxemburg, Rosa** *The accumulation of capital*, (Monthly Review Press, 1968).
- "Sociala reformer eller revolution?", i *Reformpolitik och socialism: Politiska skrifter i urval, 1894–1913*, (Arkiv, 1966).
- Mandel, Ernest** "The laws of uneven development", *New Left Review* 1, nr 59 (1970).
- *Senkapitalismen*, (Coeckelbergh, 1974-1975).
- *Traité d'économie marxiste*, (Juillard, 1962).
- "Where is America going", i K.T. Fann & D.C. Hodges, red., *Readings in U.S. imperialism*, (Porter Sargent, 1971).
- Marazzi, Christian** "Money and the world crisis: The new basis of capitalist power", *Zerowork* 2 (1977). [Omtryckt i Werner Bonefeld & John Holloway, red., *Global capital, national state and the politics of money*, (Macmillan, 1995), 69–91.]
- Marcuse, Herbert** *Den endimensionella människan*, (Bonnier, 1968).
- *Counterrevolution and revolt*, (Beacon Press, 1972).
- *Människans befielse*, (Bonnier, 1969).
- Marcuse, Herbert & Moore, Barrington & Wolff, Robert** *Kritik av den rena toleransen*, (Bonnier, 1968).
- Marramao, Giacomo** "Political economy and critical theory", *Telos* 24 (1975), 56–80.
- Marx, Karl** *Filosofins elände*, (Arbetarkultur, 1949).
- "Fragmentet om maskiner", *Fronesis* 9–10 (2002).
- *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*, (Zenit/Rabén & Sjögren).
- *Grundrisse*, (Penguin, 1973).
- "Inledning till Till kritiken av den politiska ekonomin", i *Till kritiken av den politiska ekonomin*, (Proletärkultur, 1981).
- *Kapitalet*, band 1, (A-Z förlag, 1969).
- *Kapitalet*, band 2, (A-Z förlag, 1971).
- *Kapitalet*, band 3, (Cavefors, 1978).
- *Kapitalet, Första boken: Supplement*, (A-Z förlag, 1985).
- *Pariskommunen*, (Proletärkultur, 1981).
- "Randanmärkningar till Adolph Wagners 'Lärobok i politisk ekonomi'", i *Kapitalet*, band 1, (A-Z förlag, 1969).
- *Till kritiken av den politiska ekonomin*, (Proletärkultur, 1981).
- Marx, Karl & Engels, Friedrich** *Brev i urval*, (Gidlunds förlag, 1972).
- Mattick, Paul** "Marxism and 'monopoly capital'", *Progressive Labor* 6, nr 1 (1967).
- *Marx och Keynes: blandekonomin gränser*, (Röda bokförlaget, 1975).
- Meek, Ronald** *Studies in the labour theory of value*, (Lawrence & Wishart, 1973).
- Merkel, Dick** "Crystal citizens rejoice: Zavala judge blocks cutoff", *San*

- Antonio Express and News*, (3:e september 1977).
- Montano, Mario** "Notes on the international crisis" *Zerowork* 1 (1975), 32–59. [Omtryckt i *Midnight Notes, Midnight oil: Work, energy, war, 1973–1992*, (Autonomea, 1992), 115–142.]
- Moszkowska, Natalie** *Zur dynamik des spätkapitalismus*, (Der Aufbruch, 1943).
- *Zur kritik moderner krisentheorien*, (Kacha, 1935).
- Negri, Antonio** "Keynes och den kapitalistiska teorin om staten", *Fronesis* nr 3–4, (2000), 106–116.
- "Marx on cycle and crisis", i *Revolution retrieved: Selected writings on Marx, Keynes, capitalist crisis & new social subjects*, (Red Notes, 1988).
- New York Times** "Whoever steals, lives better", *New York Times* (13:e april 1976).
- Nicolaus, Martin** "Who will bring the mother down", i K.T. Fann & D.C. Hodges, red., *Readings in U.S. imperialism*, (Porter Sargent, 1971).
- Oppenheim, V.H.** "Why oil prices go up (1) the past: We pushed them", *Foreign Policy* 25 (1976–1977), 24–57.
- Pannekoek, Anton** "The theory of the collapse of capitalism", *Capital and Class* 1 (1977), 59–82.
- Panzieri, Raniero** "Surplus value and planning: Notes on the reading of *Capital*", i *The labour process and class strategies*, CSE Pamphlet, nr 1 (Stage 1, 1976) 4–25.
- Perrow, Charles** red., *The radical attack on business*, (Harcourt Brace Jovanovich, 1972).
- Poster, Mark** "The Hegel renaissance", *Telos* 16 (1973), 109–127.
- Potere Operaio**, "The communism of the working class", bilaga i *Potere Operaio* (27:e juni–3:e juli 1970).
- "Italy 1969–70: A wave of struggles", bilaga i *Potere Operaio* (27:e juni–3:e juli 1970).
- "Italy 1973: Workers struggles and the capitalist crisis", *Radical America* 7, nr 2 (1973), 15–32.
- "Porto Marghera: An analysis on workers struggles and the capitalists attempts to restructure the chemical industry, a workers inquiry", *Potere Operaio* (november 1971).
- Poulantzas, Nicos** "The capitalist state", *New Left Review* 95 (1976), 63–83.
- Politisk makt och sociala klasser, (Partisan, 1970).
- Quinton, Anthony** "Spreading Hegel's wings", *New York Review of Books*, (29:e maj 1975), 34–37.
- Rachleff, Peter** *Marxism and council communism*, (Revisionist Press, 1976).
- Ramirez, Bruno** "The working class struggle against the crisis: Self-reduction of prices in Italy", *Zerowork* 1 (1975), 142–150. [Omtryckt i *Midnight Notes, Midnight oil: Work, energy, war, 1973–1992*, (Autonomea, 1992), 185–192.]

- Rawick, George P. *From sundown to sunup: The making of the black community*, (Greenwood, 1972).
- Reich, Michael & Gordon, David M. & Edwards, Richard C. "A theory of labour market segmentation", *American Economic Review*, (maj 1973), 359–365.
- Rey, Pierre-Phillippe *Les alliances de classes*, (Maspero, 1976).
- Radio Free Europe Research "OPEC oil prices change and COMECON oil prices", *RAD Background Report/244* (Eastern Europe) (29:e november 1976).
- Robinson, Joan *An essay on marxian economics*, (St. Martin's Press, 1969).
- "The labor theory of value", *Monthly Review* 29, nr 7 (1977), 50–59.
- Romano, Phil & Stone, Ria [Raya Dunayevskaya] *The american worker*, (Facing Reality Publishing Company, 1946).
- Rubin, Isaak Illich *Essays on Marx's theory of value*, (Black & Red, 1973).
- Sahlins, Marshall *Stone-age economics*, (Aldine-Atherton, 1972).
- Sartre, Jean-Paul *Varat och intet*, (Korpen, 1992).
- Schoer, Karl "Natalie Moszowska and the falling rate of profit", *New Left Review* 95 (1976), 92–96.
- Serafini, Alessandro med flera, *L'operaio multinazionale in Europa*, (Feltrinelli Editori, 1974).
- Stalin, Josef *Den dialektiska och historiska materialismen*, (Arbetarkultur, 1940).
- Steinberg, Fritz *Der imperialismus*, (Malik, 1926).
- Sweezy, Paul "On the theory of monopoly capitalism", *Monthly Review* 23, nr 11 (1972), 1–23.
- "Some problems in the theory of capital accumulation", *Monthly Review* 25, nr 12 (1974).
- *Teorin för den kapitalistiska utvecklingen*, (Rabén & Sjögren, 1970).
- Sweezy, Paul & Huberman, Leo red., *Paul Baran: A collective portrait*, (Monthly Review Press, 1965).
- Tarback, Kenneth red., *The accumulation of capital – an anti-critique*, (Monthly Review Press, 1972).
- Tronti, Mario *Operai e capitale*, (Einaudi, 1965).
- "Social capital", *Telos* 17 (1973), 98–121.
- "The struggle against labor", *Radical America* 6, nr 1 (1972), 22–25.
- "Workers and capital", *Telos* 14 (1972), 25–62.
- U.S. Department of Commerce *The cost of crime against business*, (Government Printing Office, 1976).
- *Crime in retailing*, (Government Printing Office, 1975).
- Wall Street Journal "The Marx men", *Wall Street Journal* (5:e februari 1975).
- Watson, Bill "Counter-planning on the shop floor", *Radical America* 5, nr 3 (1971), 1–10.

- Weissman, Steve** "Why the population bomb is a Rockefeller baby", *Ramparts* 8, nr 11 (1970), 42-47.
- Worland, S.T.** "Radical political economy as a 'scientific revolution'", *Southern Economics Journal* 39, nr 2 (1972), 274-284.
- Yaffe, David** "Marxian theory of crisis, capital and the state", *Bulletin of the Conference of Socialist Economists*, (vintern 1972).
- Zerowork: Political materials** 1 (1975) och 2 (1977). Apartment 7, 417 East 65th Street, New York, N.Y. 10021. [Delar av *Zerowork* 1 har omtryckts i Midnight Notes, *Midnight oil: Work, energy, war, 1973-1992*, (Autonomedia, 1992).]
- Zerzan, John** "Organized labor versus 'the revolt against work': The critical contest", *Telos* 21 (1974), 194-206. [Omtryckt i John Zerzan, *Creation and its enemies: "The revolt against work"* (Mutualist Books, 1977), samt i John Zerzan, *Elements of refusal*, (CAL Press, 1999).]

Instuderingsfrågor

I samband med vårt arbete med att översätta *Att läsa Kapitalet politiskt* har vi även arrangerat ett antal studiecirkelar på samma bok. Utifrån våra erfarenheter av detta har vi utformat ett förslag till en studiecirkel. Vårt upplägg är baserat på sex träffar, där man till varje träff läser en del av denna bok samt motsvarande del av första kapitlet ur *Kapitalet*. För den som inte har *Kapitalet* finns den att låna på de flesta bibliotek, och finns även tillgänglig på internet (<http://marxistisktforum.cjb.net>) med pagineringen från den utgåva vi refererar till bevarad. De sex träffar vi föreslår inkluderar alltså inte den idéhistoriska exposé över den "autonoma" arbetarrörelsen som inleder denna bok. Det är dock också ett mycket läsvärt kapitel och vi rekommenderar varmt att man läser igenom introduktionen för att få någon kännedom om utvecklingen av denna gren av marxismen.

Till varje träff har vi sammanställt en lista med viktiga begrepp som förekommer i textavsnittet, samt formulerat ett varierande antal frågor som ansluter till det som träffens textavsnitt behandlar. Detta material är inte omedelbart tänkt att fungera som ett glosförhör eller en examination av varje cirkelträff – naturligtvis kan man använda materialet på detta sätt, men vi ser det hellre som ett stöd i läsningen av Cleaver och Marx.

Vi vill också passa på att göra följande uppmaningar som förhoppningsvis kan komma att underlätta eventuella studiecirkelar:

1. **LÄS LÅNGSAMT.** Ta er tid med texten. Läs centrala passager noggrant. Reducera inte allt för snabbt textens betydelse till slagord som går att formulera på ett par meningar. Försök att inte bara förstå vad som uttryckligen påstås i texten, utan även hur dessa påståenden motiveras och vilka outtalade förutsättningar de implicerar.
2. **ANTECKNA.** Gör anteckningar över nyckelpassager. Anteckna frågor som uppstår i läsningen av texten. Är det något som är dunkelt, suggestivt eller rent utav tvivelaktigt? På så sätt är det enklare att ta upp detta till diskussion på mötet. Ibland kan det vara värt att skriva av hela meningar eller passager för att klargöra deras betydelse samt att snabbt kunna återvända till dem. Anteckna gärna också under själva mötet, så att ni kan gå tillbaka till olika frågor och tankegångar ni haft tidigare.
3. **KRITISERA.** Förhåll er kritiskt till både Marx och Cleaver. Det finns ingen anledning att ta något av det de skriver för givet.

4. **RELATERA TILL EGNA ERFARENHETER.** Försök att läsa texten utifrån frågeställningen om hur den relaterar till egna erfarenheter. Ställer texten de egna erfarenheterna i ett nytt ljus som inte varit uppenbart sedan tidigare? Upplåter detta ljus några möjliga nya allianser, teknologier eller strategier vad gäller de praktiker ur vilka dessa erfarenheter stammar? Vi tror det är mer givande att på detta sätt närma sig den praktiska betydelsen av texten via erfarenheter snarare än att bara ställa frågan ”hur omsätter vi detta i praktiken?”, en fråga som blockerat både en och annan studiecirkel.
5. **KLARGÖR BEGREPPEN.** Vi har skrivit ner några av de mer centrala begreppen inför varje möte. Försök att gemensamt klargöra dem så att era definitioner av begreppen ni använder något sänär sammanfaller och har en någorlunda precis innebörd.
6. **BÖRJA MED HUVUDLINJER.** Efter att ni på cirkelmötet definierat begreppen kan det vara bra att gå igenom huvudlinjerna i den aktuella texten. Vad är det Cleaver/Marx vill ha sagt i denna passage? Gå inte vidare till detaljer i – samt invändningar mot – textens argumentation förens ni svarat på denna fråga. Det blir ofta lite bättre flyt i diskussionerna om man följer en sådan turordning.
7. **HÅLL ER NÄRA TEXTEN.** Ibland kan diskussionen i en studiecirkel bli hämmad av allt för mycket referenser till andra texter än de som är ämne för cirkeln. De som inte känner till dessa referenser sedan tidigare riskerar att inte få ut så mycket av en sådan diskussion, samtidigt som de som känner till dessa referenser riskerar att reducera betydelsen av den aktuella texten till ett uttryck för en annan argumentation i en annan text. Med detta sagt måste man samtidigt komma ihåg att det ibland händer att referenser faktiskt *är*

klargörande. Författare kan förutsätta kunskap om argumentation i andra texter och förhållanden mellan skilda texter kan producera intressanta effekter. Det gäller att hitta en fungerande balans här. Kanske kan ett tips vara att försöka översätta den refererade texten till de termer som är för handen i den aktuella texten snarare än tvärt om.

Mycket nöje!
Rob-Nin Förlag

Första träffen

Att läsa:

Cleaver "Att läsa kapitel ett" (sid. 105–110)

Cleaver "II Varuformen" (sid. 111–132)

Klargör följande begrepp:

Vara

Varuform

Kapital

Arbetskraft

Produktionsmedel

Produktionsförhållande

Produktionssätt

Ursprunglig ackumulation

Frågor:

- Varför börjar Marx sin kritik av den politiska ekonomin med en analys av varuformen? På vilket sätt är varuformen förknippad med makt?
- Hur kan man hävda att kapitalet är en kamp mellan kapitalet och arbetarklassen? Hur kan kapitalet både vara en part i relationen samt relationen själv?
- Vad är skillnaden mellan arbetare, arbete och arbetskraft?

- Cleaver återkommer ofta till temat om arbetarklassens motstånd som en slags motor i kapitalets utveckling. Men vad, mer precist, är det som utvecklas i kraft av detta motstånd? Vad är det som förändras för kapitalet och vad är det som förändras för arbetarklassen? Är denna utveckling alltid bra?
- Varför var den så kallade ursprungliga ackumulationen en nödvändig förutsättning för att den kapitalistiska varuproduktionen skulle kunna etableras?

Andra träffen

Att läsa:

Första delen av Marx ”Varans två faktorer” (sid. 31– fram till sista stycket på sidan 34).

Första delen av Cleaver ”III Värdets substans och storlek” (sid. 133–168, det vill säga fram till ”Värdets mått är samhälleligt nödvändig arbetstid – värde”).

Klargör följande begrepp:

Värde

Bruksvärde

Bytesvärde

Abstrakt arbete

Värdesubstans

Klassammansättning

Nysammansättning

Splittring

Frågor:

- I vilken mening har en vara *både* bruks- och bytesvärde? Är det några särskilda samhälleliga förutsättningar som krävs för att dessa två aspekter skall förenas?

- Vad menas med att dessa två aspekter av varan utgör en motstridig enhet?
- Analysera bruks- och bytesvärde i termer av klass. Vilka klassperspektiv representerar dessa två begrepp? Hur kan en given vara ha olika bruksvärden beroende på klassperspektiv? Illustrera med mat, energi och arbetskraft.
- Vad menar Cleaver då han hävdar att kvalitet är mer centralt än kvantitet ur arbetarklassens perspektiv – och att det motsatta är sant för kapitalet?

Tredje träffen

Att läsa:

Resten av Marx "Varans två faktorer" (sid. 34–36).

Resten av Cleaver "III Värdeets substans och storlek" (sid. 169–184).

Klargör följande begrepp:

Merarbete

Mervärde

Samhälleligt nödvändigt arbete/arbetstid

Frågor:

- I vilken mening är det abstrakt arbete är "abstrakt"? Vilka är de samhälleliga förutsättningarna för denna sorts "abstraktion"?
- Redogör för förhållandet mellan politisk nysammansättning och splittring av arbetarklassen. Vad har detta att göra med den gamla strategin att "söndra och härska"?
- Förklara betydelsen av "samhälleligt nödvändig" arbetstid. Hur fastställs denna tid?
- I vilken mening är det som hemarbetet är produktivt för kapitalet?

Fjärde träffen

Att läsa:

Marx "Dubbelnaturen hos det i varan nedlagda arbetet" (sid. 36–42).

Cleaver "IV Arbetets dubbelnatur" (sid. 185–196).

Klargör följande begrepp:

Nyttigt arbete

Arbetets produktivitet

Absolut mervärde

Relativt mervärde

Frågor:

- I vilken mening härstammar abstrakt arbete från nyttigt arbete?
- Hur relaterar arbetets dubbelnatur till varans dubbelnatur?
- Kan det abstrakta arbetet vara mer eller mindre produktivt? Om inte, varför inte? Förklara.
- Vad händer med värdet per vara ifall arbetets produktivitet fördubblas medan arbetsdagens längd samt arbetets intensitet förblir detsamma?
- Hur fungerar den relativa mervärdestrategin?
- Hur kan den relativa mervärdestrategin brytas?
- Vad menar Cleaver då han talar om en situation där klasserna ömsesidigt utnyttjar varandra?
- Vad syftar Cleaver på då han talar om det paradoxala i arbetets ökade produktivitet i och med teknisk utveckling? Vilka är de två klassperspektiven i denna paradox?
- Cleaver finner ett visst hopp i arbetets ökade produktivitet. Hur motiverar han det? Är det rimligt?

Femte träffen

Att läsa:

Marx "Värdeformen eller bytesvärdet" (sid. 42–61).

Cleaver "v Värdeformen" (sid.197–236).

Klargör följande begrepp:

Värdeform

Enkel form

Relativ form

Ekvivalentform

Utvecklad form

Allmän form

Allmän/universell ekvivalent

Penningform

Förmedling

Frågor:

- Varför lägger Cleaver så stor vikt vid värdeformen?
- Vad finns det för politiska implikationer i diskussionen om värdeformen?
- Vad är det som gör en vara till "ekvivalent"? Hur kan en vara uttrycka en annan varas värde?
- I vilken mening uttrycker den utvecklade formen kapitalets oändlighet? I vilken mening är det en "dålig" oändlighet? På vilket sätt gestaltar sig oändligheten olika för de båda klasserna?
- Hur vänds den utvecklade formen över i den allmänna formen?
- På vilket sätt ingriper klasskampen i kapitalismens förmedlingar?
- Vilka är de oavlönade? Varför är det viktigt att definiera dem i relation till lönen?

Sjätte träffen

Att läsa:

Marx "Varans fetischkaraktär och dess hemlighet" (sid. 62–73).
 Cleaver "Slutsatser" (sid. 237–240).

Klargör följande begrepp:

Privatarbete
Den samhällseliga karaktären av arbetet
Totalarbete
Fetischism

Frågor:

- Vad är det Marx finner så besynnerligt med varan?
- Marx skriver att "producenternas samhällseliga förhållande till totalarbetet" återspeglas "som ett samhällseligt förhållande mellan ting". På vilket sätt sker detta?
- Senare diskuterar Marx varuproduktion och varuutbyte och hävdar då att relationen mellan producenterna i kapitalismen är "sakliga relationer mellan personerna och social relationer mellan tingen". Hur kan relationer mellan ting vara sociala? Vad händer med relationerna mellan producenterna när relationen mellan tingen blir sociala?
- Marx talar först om återspeglings och sedan om reella förhållanden. Är varans fetischkaraktär ett hjärnspeke eller är den reell? Kan man på något sätt särskilja mellan vad som är skenbart och vad som är reellt i detta förhållande?
- Marx jämför det sociala sammanhanget för vad han kallar privatarbete mellan en rad olika produktionsätt. Vad är det som gör att arbetsprodukterna antar en "fantastisk gestalt, skild från dess verklighet" just i den kapitalistiska versionen av detta sammanhang, men inte i något annat?

- Vad menas med arbetarklassens autonomi?
- Är arbetarklassen alltid autonom? Finns det vissa organisationsformer som alltid är autonoma i sig? Eller är autonomi mer av en metod att härleda organisationsformer? Eller något annat?
- Hur kan man karakterisera förhållandet mellan klassammansättning och politisk organisering?
- Vilken funktion kan politiskt aktiva fylla i en politisk nysammansättning av klassen?
- Kan man se några tendenser till en politisk nysammansättning av arbetarklassen idag?

Internetresurser

Harry Cleaver

<http://www.eco.utexas.edu/facstaff/Cleaver/>
Författarens hemsida med information om hans forskning och politiska praktik. Några artiklar finns online om autonom marxism och material om zapatisterna i Chiapas.

Aut-op-sy

<http://users.resist.ca/~jon.beasley-murray/>
Inflytelserik internationell maillista för diskussion om autonom marxism och klassammansättning. På listan diskuterar teoretiker som Harry Cleaver, Steve Wright, Angela Mitropoulos och Adriane Bove.

Midnight Notes

<http://www.midnightnotes.org/>
Amerikansk tidskrift inspirerad av autonom marxism och närstående Harry Cleaver.

- The Commoner** <http://www.commoner.org.uk/>
Autonomt marxistisk nättidning på temat allmänningar och nya inhägningsrörelser inom kapitalismen.
- Ephemera** <http://www.ephemeraweb.org/>
Filosofisk teoretisk webbtidning som behandlar olika aspekter kring organisering. Inspirerad av den senare autonoma marxismen.
- Long Sunday** http://www.long-sunday.net/long_sunday/
Blogg som används gemensamt av flera debattörer från Aut-op-sy för att hålla online-symposium, bland annat om Mario Tronti.
- Wildcat** <http://www.wildcat-www.de/en/eindex.htm>
Tysk klasskampstidskrift inspirerad av autonom marxistisk arbetarkampsteori. Har en engelsk textsektion.
- Borderlands** <http://www.borderlandsejournal.adelaide.edu.au/>
Teoretisk tidning på internet för tvärdisciplinär akademisk diskussion. Flera av skribenterna har bidragit i diskussionerna om autonom marxism, globala rättviserörelsen och migration.
- Riff-raff** <http://www.riff-raff.se/>
Kommunistiskt teoretisk tidskrift i en vänsterkommunistisk tradition. Publicerar även texter och diskussion kring autonom marxism.
- Fronesis** <http://www.fronesis.nu/>
Svensk teoretisk vänstertidning med socialdemokratisk bakgrund, som i flertal nummer publicerat texter av Antonio Negri, Mariarosa Dalla Costa, Paolo Virno, Selma James och Nick Dyer-Witheford.

Textarkiv

InterActivist Info Exchange

<http://slash.autonomedia.org/>
Amerikanska förlaget Autonomedias text- och nyhetssida, där många teoretiska texter kring aktuella politiska frågor finns samlade.

Generation Online

<http://generation-online.org/>
Det som började som Adriane Bove och Erik Empssons webbstudiecirkel på Toni Negris Imperiet är idag ett omfattande textarkiv, med översättningar och resurssamling kring autonom marxism, marxism och poststrukturalism.

Class against class

<http://www.geocities.com/cordobakaf/>
Stort textarkiv med bland annat artiklar från sextio- och sjuttio-talet av Antonio Negri, Mario Tronti, Raniero Panzieri, Sergio Bologna, Cornelius Castoriadis och Martin Glaberman.

Marxist Internet Archive

<http://www.marxists.org/svenska/marx/>
Engelskt marxistarkiv med en omfattande svensk sektion med Marxöversättningar.

Marxistiskt forum

<http://marxistisktforum.cjb.net/>
Digitalt textarkiv för Marx- och Engelstexter på svenska. Här finns bland annat hela Kapitalet band I och II, Kommunistiska manifestet och Till kritiken av den politiska ekonomin.

Register

- Akkumulation 28-32, 43, 62, 73,
93, 105, 114, 117-119, 156, 200-201
Socialistisk ackumulation 31, 73
Ursprunglig ackumulation 117,
119, 254
- Adelman, Irma 20
- Adorno, Theodor 51
- Alienation 14, 15, 39, 57
- Alquati, Romano 87
- Althusser, Louis 42, 51, 52, 56-59,
64
- Amin, Samir 43
- Anderson, Perry 64
- Andra internationalen 21, 25,
27, 61
- Antagonism 163
- Antikrigsrörelsen 14, 17
- Arbetarklass 7-11, 23, 38-40,
47-53, 66-68, 70-74, 84-86, 89,
92-105, 108, 112-123, 125-128, 133,
135, 138-148, 151-157, 161-167,
174, 176, 178, 181-183, 186-189,
195, 198-202, 206, 209-210, 215,
223-240
- Arbetsråd 62, 87
- Arbetslöshet 18
- Aristoteles 127, 210
- Autonomi 15, 27, 56, 58, 73, 74,
80, 83, 91, 94, 97, 115, 122, 168,
180, 240
- Avantgard 70, 74
- Baldi, Guido 18, 88, 92-95, 97, 101
- Balibar, Étienne 52, 56, 59
- Baran, Paul 17, 34, 37, 66
- Bas och överbyggnad 25-26, 54-59
- Battaglia Comunista 86
- Bauer, Otto 28
- Baumol, William 20
- Bell, Peter 100
- Bernstein, Eduard 26, 27

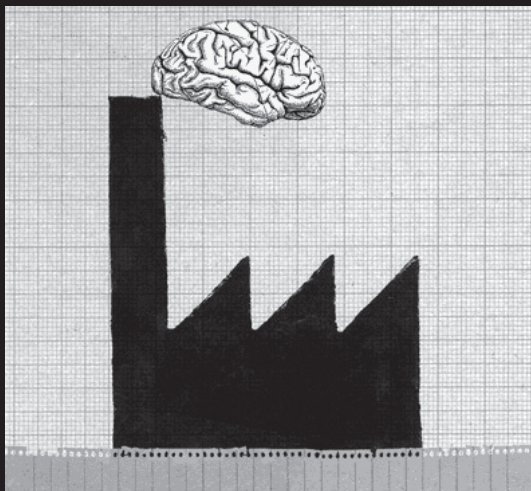
- Bettleheim, Charles 55
 Bilism 146
 Bloch, Joseph 55
 Boggs, Grace Lee 80
 Bologna, Sergio 27, 87, 99, 166, 200, 263
 Bowles, Samuel 46
 Bretton Woods 19
 Bronfenbrenner, Martin 20
 Bukharin, Nikolaj 28
 Bönder 12-15, 32, 34, 40, 41, 46, 66, 95-97, 119, 168, 200
 Carlo, Antonio 61, 73
 Carnoy, Martin 46
 Carpignano, Paolo 99, 136
 Cartosio, Bruno 74
 Castoriadis, Cornelius 80, 81, 263
 Classe Operaia 84, 86
 Clausewitz, Karl von 22
 Clecak, Peter 37
 Cogoy, Mario 44
 Cohen, Jean 115
 Colletti, Lucio 27, 54
 Contropiano 84
 Correspondence Publishing Committee 75, 79
 Dalla Costa, Mariarosa 95
 de Beauvoir, Simone 51
 Delavolpe, Galvano 51
 Den "svarta julafton" 135, 136
 Dialektik 53, 54, 186
 Disciplin 118, 178, 182, 194, 225
 Diskurs 56, 57
 Domhoff, William 126
 Dunayevskaya, Raya 74, 77, 79, 81
 Dålig oändlighet 217
 Dött arbete 113
 Engels, Friedrich 25, 48, 51-56, 59, 105, 163, 185, 188, 203, 204
 Facing Reality 75, 79, 80
 Fackföreningar 71, 74, 76, 79, 83, 84, 88, 96, 101, 127, 168, 182, 199, 224, 225
 Familjen 46, 53, 177, 180
 Fascism 62, 67
 Fattigdom 15
 Feodalism 33
 Finanskapitalet 28
 Fjärde internationalen 73, 80
 FN 19, 234
 Fordism 76
 Första internationalen 21, 25, 27, 61
 Framträdelseform 158, 159, 210
 Frankfurtskolan 61, 62, 65, 66, 75, 85, 178
 Freud, Sigmund 58
 Frigörelse 15, 23, 53, 188
 Fritid 120, 121, 174, 176, 177, 178, 181, 182, 183
 Gambino, Ferruccio 92
 Gemensam kvalitet 157
 George, François 58
 Gintis, Herbert 46
 Glaberman, Martin 79, 86, 263
 Godelier, Maurice 43
 Gordon, David 20
 Gramsci, Antonio 51
 Grossmann, Henryk 26, 28, 29, 62
 Gulag 200
 Gurley, John G 50
 Habermas, Jürgen 51, 71
 Heckman, John 19
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 19, 53, 54, 61, 79, 208, 209, 221
 Hegelianism 19, 53, 54, 61, 79, 208, 209, 221
 Hegemoni 14, 64, 66-68, 70, 94, 180
 Heller, Agnes 115
 Hemmafruar 12, 15, 94, 95, 139, 166, 223, 224, 229, 230
 Hilferding, Rudolf 28
 Hippiekultur 15
 Historiematerialism 23
 Horkheimer, Max 51

- Horowitz, David 20, 31, 32, 35, 36
 Hung Hsueh-Ping 56
 Idealism 53, 54
 Ideologi 55, 56
 Härskarideologi 55, 56
 Il Manifesto 84
 IMF 19, 234
 Imperialism 14, 15, 28, 29, 35, 39,
 41, 168
 Inflation 50, 133, 149, 196, 197,
 199, 225, 226, 232, 235
 James, CLR 74, 75, 77, 79, 81, 86,
 88, 94, 97
 James, Selma 95, 96, 162, 262
 Johnson-Forest-fraktionen 73,
 74, 76, 77, 79, 80, 84, 85, 86
 Jordbruk 43, 92, 129, 165
 Kalecki, Michael 34
 Kampcykel 16, 38, 66, 164, 181
 Kamp mot arbete 129, 182
 Kapital 173
 Konstant kapital 100, 144, 153,
 165, 173
 Variabelt kapital 102, 164, 173,
 175, 179, 195
 Kautsky, Karl 26, 54
 Kellner, Douglas 31
 Keynes, John Maynard 13
 Keynesianism 7, 19, 34, 35, 36,
 38, 44, 49, 63, 64, 66, 89, 90, 98,
 100, 125, 196, 201
 Kidron, Michael 44
 Klass-för-sig 86, 115, 116, 161, 210
 Klassammansättning 29, 87, 88,
 101, 164, 200
 Splittring 101, 164
 Nysammansättning 87, 101
 Politisk sammansättning 96
 Klass-i-sig 115, 116, 210
 Klasskamp 11-17, 23, 45-53, 58-60,
 67, 70, 72, 75, 85, 86, 91, 100-
 103, 109-112, 117, 121, 122, 130,
 136, 147, 152, 162, 166, 175, 182,
 184, 188, 189, 192, 195, 197, 198,
 202, 205, 224, 231, 232, 235-238
 Kampcykel 16, 38, 66, 164, 181
 Klassmedvetande 60, 62, 65, 72,
 167, 168
 Kojève, Alexandre 51
 Kolonialism 222
 Konkurrens 48, 91, 99
 Korsch, Karl 51, 73
 Kosik, Karel 51
 Kris 13, 15-19, 23, 27, 28, 29, 49, 53,
 62, 68, 79, 89, 100, 101, 124, 128,
 133, 145-149, 154, 156, 165, 166,
 176, 180, 181, 183, 188
 Kvantitativ likvärdighet 157
 Kvinnorörelsen 17
 Laclau, Ernesto 42
 Lafargue, Paul 181
 Laissez-faire 18
 Lange, Oskar 32
 Lanzardo, Dario 87
 Lavoro Zero 84
 Lefort, Claude 80, 81
 Lenin, Vladimir Ilyich 26, 27
 Leontief, Wassily 20, 22
 Levande arbete 113
 Lewis, W.A. 198
 Lin Piao 40
 Lotta Continua 84, 94
 Lotta Femminista 95, 96
 Lukács, György 51
 Luxemburg, Rosa 26, 27
 Lön 18, 49, 95, 96, 102, 118, 121,
 126, 146, 182, 223, 229, 230, 235
 Löneform 102
 Lönekamp 49, 65, 100, 152
 Lönekrav 89, 102, 196, 224, 231
 Penninglön 116, 117, 162, 229
 Mandel, Ernest 44
 Mannheim, Karl 102
 Mao Zedong 32, 58
 Marazzi, Christian 141, 234
 Marcuse, Herbert 51, 65, 67

- Marginalproduktivitet 126
 Marramao, Giacomo 63
 Marshall-planen 36
 Marxism 17, 21, 27, 30-39, 45, 47,
 51, 58, 61, 64, 76, 79, 82, 101,
 261-263
 Marxism-leninism 21, 32, 58, 64
 Nymarxism 36, 44, 45, 47, 83
 Ortodox marxism 21, 38, 47, 61
 Västerländsk marxism 101
 Materialism 51, 52, 53, 54, 55
 Mattick, Paul 29, 44, 62
 Medborgarrättsrörelsen 13, 15,
 23, 53, 188
 Meek, Ronald 35, 201
 Meillasoux, Claude 43
 Merleau-Ponty, Maurice 51
 Mervärde 32, 37, 38, 42, 49, 89,
 102, 105, 109, 125, 128, 139-144,
 151-155, 158, 173, 174, 186, 188,
 192, 196, 233
 Absolut mervärde 49, 257
 Relativt mervärde 49, 89, 125,
 152, 186, 192, 257
 Miljöförstöring 14, 15, 23, 53, 188
 Miljörörelsen 135
 Monopolkapitalet 28
 Montano, Mario 100, 141
 Moszkowska, Natalie 29
 Motaldi, Daniela 86
 Mothé, Daniel 82, 87
 Nationalekonomi 5, 25
 National Planning Association 126
 Negri, Antonio 18, 88, 89, 92, 93,
 95, 97, 99, 101, 262, 263
 Negt, Oskar 71
 News and Letters Committee
 74, 77, 79, 80
 Nicolaus, Martin 41
 Nixon, Richard 16
 Nollarbete 190, 239
 Nyttigt arbete 148, 157, 161, 171,
 172, 185-195, 206, 210, 215, 229
 Oavlönat arbete 116, 235, 239
 Okvalificerat arbete 194
 OPEC 16, 134, 163, 165
 Pannekoek, Anton 29, 62
 Panzieri, Raniero 84, 263
 Pariskommunen 72, 73, 78, 191
 Patriarkal 15, 23, 53, 188
 Penningformen 13, 15, 23, 53, 188
 Pollock, Friedrich 63
 Poster, Mark 19
 Potere Operaio 84, 90, 91
 Poulantzas, Nicos 58
 Preventivmedel 222, 223
 Primo Maggio 84
 Produktionsförhållanden 42, 76,
 114, 172, 199
 Produktionssätt 25, 26, 57, 58, 75,
 111, 122, 229
 Produktivkrafter 42, 76, 114,
 172, 199
 Profit 29, 44, 50, 105, 113, 114,
 120, 125-127, 143, 146, 151, 172
 Profitkvotens fallande tendens
 44
 Proudhon, Pierre Joseph 156
 Påförande av arbete 13, 112, 113,
 117, 121, 127-129, 141, 154, 156,
 176, 201, 232
 Quaderni del Territorio 84
 Quaderni Rossi 84, 86, 87, 92
 Quashees 174
 Quinton, Anthony 19
 Radical America 18, 88, 92-97, 101
 Ramirez, Bruno 94, 135
 Rasism 39, 96, 167, 168
 Rawick, George 86
 Recession 133
 Reflexionsbestämning 208, 209
 Reflexiv förmedling 209
 Reifikation 47, 81
 Reproduktionsscheman 20, 28,
 35, 148
 Reservarmé 119, 165, 231, 232

- Revolten mot arbetet 14
 Revolution 15, 17, 20, 27-33, 38, 41, 67, 68, 191
 Rey, Pierre-Phillippe 43, 59
 Ricardo, David 25, 108
 Rikedom 112, 114, 118, 123, 126-129, 160, 176, 191, 198, 238, 239
 Robinson, Joan 34, 35
 Romano, Paul 82
 Sahlins, Marshall 121
 Salvati, Maniuccia 87
 Sartre, Jean-Paul 208
 Scaramucci, Piero 87
 Schmidt, Alfred 71
 Schoer, Karl 29
 Schumpeter, Joseph 20
 Serafina, Alessandro 166
 Sexism 39, 96, 167, 168
 Simon, Henri 82
 Skolan 20, 46, 67, 74, 124, 178, 182, 222, 223, 225
 Slaveri 119
 Smith, Adam 25, 108
 Snatteri 135, 232
 Sociala fabriken 93-95, 98, 100, 116, 124, 152, 154, 155, 162, 178-183, 187, 222, 239, 240
 Socialdemokratin 26, 27
 Socialisme ou Barbarie 79-86
 Socialist Workers Party 73
 Sovjetunionen 16, 30, 31, 37, 55, 57, 62, 63, 73-77, 80, 81, 99, 134-136, 188
 Sovjetkapitalet 31
 Sovjetmarxismen 32, 33
 Sraffa, Piero 35
 Stalin, Josef 31, 55, 59
 Staten 18, 19, 26, 46, 49, 50, 63, 64, 89, 97, 120-126, 135, 155, 189, 190, 199-202, 222, 223, 233
 Statskapitalism 63, 69, 81
 Steindl, Josef 48
 Sternberg, Fritz 28
 Strategisk läsning 22, 23
 Studenter 12-15, 17, 23, 34, 38, 40, 41, 53, 66, 83, 93, 95, 98, 166, 168, 188, 224-226, 230, 231
 Students for a Democratic Society 39
 Svarta Pantrarna 39
 Sweezy, Paul 34, 36, 44, 66, 201
 Syllogism 221
 Taylorism 75, 188, 200
 Teknologi 25
 Teknologisk determinism 55, 58
 Teknologisk dominans 62, 67, 84
 Teknologisk förändring 47, 91
 Teknologisk rationalitet 64
 Telengana-revolten 34
 Terray, Emmanuel 43
 Tjänster 11, 15, 23, 53, 107, 142, 188, 231
 Totalitarism 76
 Tran Duc Thao 51
 Tredje internationalen 21, 25, 27, 61
 Tredje världen 33, 38, 40, 42, 66, 93, 97-99, 155, 192, 198, 230
 Tronti, Mario 18, 86-88, 92, 93, 95, 97, 101, 125
 Trotskij, Leo 30
 Tsuru, Shigeto 36
 Union for Radical Political Economists 40
 Uppror 14, 33, 46, 65, 83, 84, 119, 136
 Bondeuppror 46
 Kvinnouppror 46
 Studentuppror 34, 46
 Ursprunglig ackumulation 117, 119, 254
 Ursprungsbefolkning 15
 Varufetischism 104, 105, 110, 211, 235
 Varuform 5, 13, 15, 23, 53, 111, 112, 114, 188

- Vilda strejker** 67, 76, 79, 202
- Väld** 65, 66, 118, 225
- Vänstern** 15, 23, 30, 34, 39, 46, 53,
64, 68, 83, 84, 168, 188, 198, 200,
201, 202
Den nya vänstern 46
- Värde** 13, 15, 23, 37, 38, 42, 44,
53, 60, 108, 109, 113, 124, 125,
128-133, 136-152, 157, 158, 169-
175, 178, 179, 184-189, 194-221,
227-235, 238
Värdesubstans
– *Abstrakt arbete* 109, 130, 150,
157-166, 169-171, 184-195,
201-207, 212, 216, 217, 226,
229, 238
Värdestorlek
– *Samhälleligt nödvändig ar-
betstid* 13, 109, 150, 169, 184,
201, 212, 238
Värdeform 15, 23, 53, 188
– *Relativ värdeform* 206
– *Ekvivalentform* 207, 210,
215, 219
– *Enkel värdeform* 13, 15, 23,
53, 188, 219
– *Utvecklad värdeform* 13, 15,
23, 53, 109, 188, 193
– *Allmän värdeform* 13, 23, 48,
53, 188
– *Allmän ekvivalentform* 219,
220, 221, 227, 234
– *Penningform* 13, 15, 23, 53,
188
- Workers Party** 73, 74
- Weissmann, Steve** 15
- Yaffe, David** 44
- Zerowork** 16, 91, 92, 94, 98, 99,
100, 101, 134, 136, 141, 164, 166,
193, 234
- Zerzan, John** 91
- Äktenskapslagar** 223

KUNSKAP

Nr 21: Om kunskapens villkor och förutsättningar under vår tids kapitalism. Om klass och kön på universitetet och i "det livslånga lärandet". Om motstånd mot kunskapens kommersialisering. Texter av bland andra Pierre Bourdieu, Nick Dyer-Witheford, Sue Jackson, Bruno Latour, Oscar Olsson, David Noble, Anett Schenk och Mikael Börjesson.

LIBERALISM

Nr 22-23: Hur fungerar den reellt existerande liberalismen efter Sovjets fall och "kriget mot terrorismen"? Om orsakerna till och konsekvenserna av en liberalism som vill använda staten för att värna kollektivet "svenskarna" och övervaka sina medborgare. Texter av bland andra Michel Foucault, Wendy Brown, Gayatri Chakravorty Spivak, John Dewey, Saskia Sassen, Richard Rorty och Shamal Kaveh.

PRENUMERERA PÅ FRONESIS

En prenumeration på Fronesis kostar 300 kr (fyra nummer).
På vår hemsida www.fronesis.nu hittar du förmånliga prenumerationserbjudanden och kan köpa lösnummer.

WWW.FRONESIS.NU